I. GOROHOV
I. ZAMJATYIN
I. ZEMSZKOV

GEORGIJ CSICSERIN

Egy élet
a szovjet diplomácia
szolgálatában

I. GOROHOV

L. ZAMJATYIN

I. ZEMSZKOV

GEORGIJ CSICSERIN

EGY ÉLET A SZOVJET DIPLOMÁCIA SZOLGÁLATÁBAN

SZERKESZTETTE ÉS AZ ELŐSZÓT ÍRTA
ANDREJ GROMIKO

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST 1976
KÁRPÁTI KIADÓ, UZSGOROD 1976

A MŰ EREDETI CÍME

И. ГОРОХОВ, Л. ЗАМЯТИН, И. ЗЕМСКОВ

Г. В. ЧИЧЕРИН—

ДИПЛОМАТ ЛЕНИНСКОЙ ШКОЛЫ

ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

МОСКВА 1973

FORDÍTOTTA

CSIBRA ISTVÁN

ISBN 963 09 0443 8

HUNGARIAN TRANSLATION

© CSIBRA ISTVÁN, 1976

ELŐSZÓ

Georgij Vasziljevics Csicserin méltán foglal el különleges helyet a szovjet diplomácia történetében. Ennek az államférfinak és kiemelkedő szovjet diplomatának az élete és munkája a forradalom, a nép, a szocialista haza önzetlen szolgálatának példája.

Lenin 1918 elején bízta meg Csicserint a világ első munkás-paraszt állama külpolitikájának vezetésével.

Lenin nagyra értékelte ennek az embernek az elvhűségét, erudícióját, belső gyöngédségét és egyszerűségét. „Csicserin – írta – remek, lelkiismeretes, okos, tapasztalt munkatárs. Az ilyen embereket értékelni kell."

Miután 1922. december 30-án megalakult a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Csicserint nevezték ki külügyi népbiztossá a Szovjetunió Lenin által vezetett első kormányában.

Csicserin egész további tevékenységével igazolta a párt bizalmát, Lenin bizalmát, a lenini iskola tehetséges diplomatájának bizonyult.

Csicserin mindig hangsúlyozta a szovjet diplomácia elvi sajátosságát, mindenekelőtt rámutatva arra, hogy ez a diplomácia a dolgozó osztályok érdekeinek a kifejezője, hogy „első posztulátuma, első követelménye mélységes törekvése a békére, mélységesen békés jellege", hogy a szovjet diplomácia „mindenütt és mindig az egyetemes béke érdekeit támogatja, mivel ezek valamennyi ország dolgozó tömegeinek az érdekei".

Csicserin 12 évig állt a Külügyi Népbiztosság élén, következetesen megvalósította a külpolitika lenini elveit, s jelentősen hozzájárult a proletárforradalom vívmányainak

védelméhez, a szovjet állam békéjének és biztonságának garantálásához. Breszt, Genova, Rapallo, Lausanne, baráti kapcsolatok kialakítása a keleti országokkal - valamilyen formában mindez összefügg Csicserin nevével.

Az első években Csicserin mint külügyi népbiztos – ahogy maga mondta - „szinte állandó kapcsolatban" volt Leninnel, az ő közvetlen irányítása alatt dolgozott. „Naponta többször is beszéltem vele telefonon – mesélte később Csicserin –, olykor roppant hosszú telefonbeszélgetéseink voltak, a gyakori közvetlen megbeszéléseken kívül, s nemegyszer megvitattuk a valamennyire is fontos folyamatban levő diplomáciai ügyek minden részletét. Lenin azonnal rátapintott minden egyes kérdés lényegére, azonnal a legátfogóbb politikai megvilágításba helyezte a kérdést, mindig a legragyogóbban elemezte a diplomáciai helyzetet, és tanácsai (gyakran azonnal magára a szövegre is javaslatot tett, hogy mit válaszoljunk az illető kormánynak) a diplomácia művészetének példaképeiül szolgálhatnak."

Csicserin olyankor kezdte meg működését a Külügyi Népbiztosságon, amikor hazánk nehéz időket élt át. A két imperialista koalícióval körülvett fiatal szovjetállam nehéz helyzetben volt. Csak a béke jelenthetett kivezető utat ebből a helyzetből.

A pártban éles harc dúlt a Németországgal és szövetségeseivel kötendő békével kapcsolatban. Lenin leleplezte azt a kalandor és a szovjet államra nézve végzetes taktikát, melyhez Trockij és a Buharin vezette „baloldali kommunisták" folyamodtak, s kitartott amellett, hogy el kell fogadni a breszti béke súlyos feltételeit, mert csak így lábolhat ki a fiatal, még gyenge szovjetállam a háborúból és juthat lélegzetvételhez. „Tudja meg mindenki - mondta Lenin –, hogy aki ellenzi az azonnali, akár legsúlyosabb békét is, az elpusztítja a szovjethatalmat."

Lenin javaslatára Csicserin is tagja lett annak a delegációnak, amelyet Bresztbe küldtek a szerződés aláírására. Kézjegyét ott találjuk a breszti szerződés alatt. A breszti

békekötést, amely óriási szerepet játszott a szovjetállam történetében, megerősödésében, Csicserin Lenin történelmi érdemének tartotta. „A breszti szerződés – mondta Csicserin – lehetővé tette a szovjethatalomnak, hogy megszervezze az országot, és biztosítsa a szovjetállam további fejlődésének lehetőségét."

Az előszóban nincs szükség arra, hogy elmondjuk Csicserin életrajzát, részletesen beszéljünk tevékenységéről. Ezt megteszi ez a könyv, melyet az olvasó figyelmébe ajánlunk. A szerzők a könyv megírásához felhasználtak levéltári anyagokat, amelyek közül sok még nem került publikálásra, továbbá irodalmi forrásokat, s olyan emberek vallomásait, akik személyesen ismerték Csicserint. E helyütt csupán néhány mozzanatot ragadunk ki ennek a kiváló szovjet diplomatának a tevékenységéből.

Csicserin nagy érdeme, hogy a szovjet állam fennállásának első éveiben, hihetetlenül bonyolult történelmi körülmények között érvényesítette és megvalósította a külpolitika lenini elveit.

Már 1920-ban, amikor Szovjet-Oroszország hősiesen visszaverte a külföldi intervenciósok előretörését, Csicserin a következőképpen magyarázta meg a lenini békeszerető politika értelmét és lényegét: „A mi jelszavunk az volt és az is marad, hogy békésen egymás mellett kell élni a többi kormánnyal, bármilyenek legyenek is azok. Maga a valóság vezetett rá bennünket és a többi államot arra, hogy tartós kapcsolatokat kell kialakítanunk a munkáspárti kormány és a kapitalista kormányok között. Ezeket a tartós kapcsolatokat a gazdasági valóság írja elő parancsolólag számunkra. A gazdasági valóság megköveteli az árucserét, az állandó, rendszeres kapcsolatok kialakítását az egész világgal, és ugyanez a gazdasági valóság megköveteli ugyanezt a többi kormánytól, bármennyire gyűlöljék is azok a mi rendszerünket."

1922-ben a szovjet köztársaságok első ízben vettek részt egy nagy nemzetközi fórumon: a genovai konferencián. A delegáció vezetőjévé Lenint jelölték ki, de ő bizonyos

körülmények folytán nem hagyhatta el az országot és nem utazhatott Genovába. Lenin Csicserinre ruházta át a delegáció elnökének jogait. A népbiztos tisztában volt a rábízott ügy egész bonyolultságával és nehézségével. Csicserinnek a konferencián állnia kellett a sarat a burzsoá világ vezető politikusaival vívott ádáz csatában.

Lenin közvetlen irányításával folyt a felkészülés a genovai konferenciára. „Bár 1921–1922 telén Lenin hosszú ideig Moszkva környékén lakott – írta Csicserin –, de a genovai konferencia összehívásával kapcsolatos kérdések iránt melegen érdeklődött. Ezzel kapcsolatban számos feljegyzést írt, és genovai felszólalásaink általános tartalma az ő személyes feljegyzésein alapult. Az ő kezdeményezése volt az a gondolat is, hogy az adósságok kérdésének megoldását kapcsoljuk össze azzal, hogy nyújtsanak nekünk hiteleket."

Lenin javaslatának megfelelően a konferenciára való felkészüléskor annak a „legátfogóbb programnak" a kidolgozására fordítottak legtöbb gondot, amellyel a szovjet delegációnak Genovában fel kellett lépnie. Lenin útmutatásai alapján Csicserin maga foglalkozott ezzel, és 1922. március 10-én minden részletre kiterjedő levelet írt Leninnek.

„Igen tisztelt Vlagyimir Iljics – írta Csicserin –, nyomatékosan kérem Önt, olvassa el az alábbi javaslatokat, s közölje utasításait. Nekünk a »legátfogóbb pacifista programmal« kell fellépnünk, ez az egyik legfőbb eleme küszöbönálló fellépésünknek, ilyen programunk azonban nincsen. Csupán egyes kiragadott mozzanatok vannak a Központi Bizottság első direktíváiban. Most első ízben próbálok hozzálátni ehhez a feladathoz.

... Nekünk valami újat kell bevinnünk a jelenleg szokásos nemzetközi formákba ahhoz, hogy ezek a formák ne válhassanak az imperializmus eszközévé ... A világháború eredményeképpen megerősödött valamennyi elnyomott és gyarmati nép felszabadító mozgalma. A világbirodalmak minden eresztékükben recsegnek-ropognak. A mi

nemzetközi programunknak be kell iktatnia a nemzetközi sémába minden elnyomott gyarmati népet. El kell ismerni minden nép jogát a különválásra... A mi nemzetközi sémánk újdonságának abban kell állnia, hogy a négerek, miként az egyéb gyarmati népek is, az európai népekkel egyenlő alapon vegyenek részt a konferenciákon és a bizottságokban, s joguk legyen visszautasítani a beavatkozást belső életükbe. A másik újdonságunknak pedig abban kell állnia, hogy a munkásszervezetek feltétlenül vegyenek részt...

Végeredményben kikerekedik a mi nagyon bátor és teljesen új javaslatunk: *világkongresszus* a földkerekség valamennyi népének részvételével a teljes egyenlőség talaján, valamennyi elnyomott nép önrendelkezési jogának, a teljes elszakadásra vagy a home rule-ra[1] való jogának proklamálása alapján, valamint a munkásszervezetek olyan bevonásával, hogy az az egész kongresszus egyharmad részének feleljen meg. A kongresszusnak nem a kisebbség kényszerítése lesz a célja, hanem a teljes egyetértés... Egyszersmind mi javasoljuk a fegyverzetek általános csökkentését..."

Lenin „nagyszerűnek" nevezte, nagyra értékelte Csicserin javaslatait. Válaszul Csicserin levelére ezt írta: „Azt hiszem, a pacifista programot Ön ebben a levélben nagyszerűen kifejtette.

Az egész művészet abban rejlik, hogy a programot is és kereskedői ajánlatainkat is világosan és hangosan elmondjuk a feloszlatás *előtt* (ha »ők« gyors feloszlatást akarnak).

Ez a művészet Önben és küldöttségében meglesz...

Mindenkit kíváncsivá teszünk, ha megmondjuk: »átfogó és teljes programunk van!« Ha nem engedik felolvasni, *kinyomtatjuk* egy tiltakozó szöveggel együtt.

Mindenütt egy »apró« kikötés: nekünk, kommunistáknak, megvan a *magunk* kommunista programja (III. Internacionálé), de mégis kötelességünknek tekintjük, hogy

[1] – önkormányzat (ang.)

mint kereskedők támogassuk (akár csak 1/10 000-ed esélyel is) a *pacifistákat* a másik, azaz a burzsoá táborban (ebbe beleértjük a II. és a két és feles Internacionálét).

Epés is lesz meg »barátságos« is, és elősegíti az ellenség fellazítását.

Ilyen taktikával nyerünk Genova kudarca esetén *is*. Olyan alkura, amely előnytelen ránk nézve, nem állunk rá."[2]

Nem sokkal Genovába való elutazása előtt Csicserin benyújtotta Leninnek a szovjet delegáció nyilatkozattervezetét. Ezt a tervezetet aztán alaposan megtárgyalták. Lenin számos roppant fontos módosítást és megjegyzést fűzött a tervezethez, amelyek kifejezésre juttatták a békés egymás mellett élés lenini koncepciójának lényegét. „A konferencián elmondandó első beszéd elemei"-hez (Csicserin ilyen címet adott a tervezetének) fűzött megjegyzéseiben, melyeket elküldtek a Politikai Bizottság tagjainak, Lenin a következő javaslatot tette: „»tulajdonrendszerekről«, nem pedig egyszerűen a »politikai-gazdasági rendszerekről« beszéljen ... feltétlenül ki kell hagyni az »elkerülhetetlen erőszakos fordulat és a véres harc alkalmazása« minden említését, ahelyett csak arról beszélni, hogy mi, kommunisták, nem osztjuk a pacifisták nézeteit, ami eléggé ismert a kommunista irodalomból, de mivel ide mint kereskedők jöttünk, feltétlenül kötelességünknek tartjuk, hogy minden módon támogassuk a vitás kérdések békés megoldásának mindennemű kísérletét ... feltétlenül ki kell hagyni azokat a szavakat, melyek szerint a mi történelmi koncepciónk szükségképpen feltételezi új világháborúk elkerülhetetlenségét.

Semmi esetre se használjunk ehhez hasonló ijesztő szavakat, mert ez azt jelentené, hogy az ellenfél kezére játszunk. Csak arra az utalásra szorítkozzunk, hogy a kommunisták nézetei nem azonosak az olyan pacifisták néze-

[2] *Lenin* Összes Művei. 45. köt. 34. old. (oroszul).

teivel, amilyenek azok az államok, melyekkel tárgyalásokat kezdünk, azok az államférfiak, akik Hendersonhoz, Keyneshez stb. hasonlók, de hogy az általunk óhajtott gazdasági megegyezés elérése érdekében kötelességünknek tartjuk, hogy megtegyünk minden tőlünk telhetőt a pacifista program legalább egy bizonyos hányadának lehető legátfogóbb végrehajtásáért."[3]

A genovai konferencia megnyitásának napján számos vendég, újságíró kíséretében 34 ország hivatalos képviselői gyűltek össze a San Giorgio-palota üléstermében. És néhány szónok után a világ első munkás-paraszt állama delegációjának vezetője jelent meg az emelvényen. A terem hirtelen elcsendesedett, minden szempár az emelvényre szegeződött. A szovjetek országának küldötte első ízben jelent meg ennyire reprezentatív nemzetközi fórum előtt. Ez valóban történelmi pillanat volt. Csicserin népbiztos megkezdte híres beszédét. „Kitartva a kommunizmus elvei mellett – mondta a szovjet népbiztos –, az oroszországi delegáció elismeri, hogy a jelenlegi történelmi korszakban, amely lehetővé teszi a régi és a születőben levő új társadalmi rendszer párhuzamos létezését, az e kétféle tulajdonrendszert képviselő államoknak a gazdasági együttműködése parancsoló szükségszerűség az általános gazdasági helyreállítás szempontjából." Csicserin hangsúlyozta, hogy a szovjet kormány igen nagy jelentőséget tulajdonít „a különböző országokban jelenleg létező különféle politikai és gazdasági formák" kölcsönös elismerésének.

Csicserin nagyszerűen teljesítette a Lenin által rábízott feladatot. A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének és gazdasági együttműködésének elvét, amely pártunkat és a szovjet kormányt működésének első pillanatától, a lenini Békedekrétum kiadásától fogva vezérli, ekkor nemzetközi fórumról, „világosan és hangosan" proklamáltuk az egész világnak.

[3] Ugyanott, 63–64. old.

Nyomban maga a gyakorlat igazolta, mennyire életképes és hatékony Leninnek az a gondolata, hogy békés kapcsolatokat kell kialakítani Szovjet-Oroszország és a kapitalista országok között, s hogy ezeknek az országoknak kölcsönösen előnyösen együtt kell működniük. A genovai konferencia napjaiban jött létre Rapallóban – amelyet ez a nagy történelmi aktus híressé tett – a szovjet–német szerződés, a békés egymás mellett élés elve alapján. És e szerződés alatt is Csicserin aláírását találjuk.

Ismeretes, milyen nagyra értékelte Lenin a rapallói megállapodást: „A két tulajdonrendszer tényleges egyenjogúságát, *ha csak mint ideiglenes állapotot is, amíg az egész világ nem tér át* a magántulajdonról és az általa szült *gazdasági káoszról* és háborúkról a magasabb tulajdonrendszerre – egyedül a rapallói szerződés szögezi le" – írta.[4]

A békés viszonyok közötti egymás mellett élést Lenin szervesen összekapcsolta az általános leszerelés szükségszerűségével. Azt mondotta, hogy „a leszerelés a szocializmus eszményképe".[5] Éppen ezért a szovjet kormány már 1922-ben, miközben síkraszállt a békés egymás mellett élés elve mellett, egyszersmind javasolta az államok hadseregeinek általános leszerelését.

Ez volt az első ilyen javaslat az emberiség történetében.

A Lenintől kapott megbízatásnak megfelelően Csicserin az általános leszerelés programját képviselte Genovában, s kijelentette, hogy a szovjet delegáció ezzel együtt kész támogatni minden olyan javaslatot, amelynek célja a militarizmus terhének enyhítése, azzal a feltétellel, ha minden állam csökkenti a hadseregét, s a hadviselési szabályokat kiegészítik az olyan legbarbárabb hadviselési formák teljes megtiltásával, mint a mérges gázok bevetése, a légi háború és egyebek, különösképpen pedig a békés lakosság ellen irányuló pusztító eszközök alkalmazása.

[4] *Lenin* Művei. 33. köt. Szikra 1953. 354. old.

[5] *Lenin* Összes Művei. 30. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 148. old.

„Magától értetődik – mondotta Csicserin –, hogy a maga részéről Oroszország szintén kész csökkenteni a fegyverzetét, azzal a feltétellel, ha ez teljes és feltétlen kölcsönösséggel történik, s ha megkapja a szükséges biztosítékokat, hogy semminemű támadás nem éri, és nem avatkoznak be a belügyeibe."

Genova óta több mint 50 esztendő telt el. E történelmi időszak alatt megváltozott bolygónk arculata. A Szovjetunió hatalmas világhatalommá vált, amely a kommunizmust építi. Létezik és évről évre erősödik a szocialista világrendszer. És az élet újra és újra alátámasztja, menynyire igaz ez a lenini elv, amely a szovjet állam külpolitikájának – tevékenységének első pillanatától fogva – megingathatatlan alapjává vált, amely ma tartósan bevonult a nemzetközi gyakorlatba. Ennek egyik tanúbizonysága az SZKP XXIV. kongresszusa által elfogadott Békeprogram, amelyet pártunk és népünk az SZKP Központi Bizottságának vezetésével sikeresen megvalósít, s amely hatékony tényezővé vált a nemzetközi politikában. Ma a nyugati hatalmak vezető körei is egyre inkább belátják, hogy a külpolitikának ez a lenini elve az egyetlen elfogadható alapja a Szovjetunióhoz és a többi szocialista országhoz fűződő kapcsolataiknak. Ismét meggyőzően alátámasztották ezt a legutóbbi legfelsőbb szintű szovjet–amerikai tárgyalások. E tárgyalások eredményeképpen az L. I. Brezsnyev, az SZKP KB főtitkára és R. Nixon, az Egyesült Államok elnöke által aláírt dokumentum – „A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolatainak alapjai" – leszögezi: mindkét fél „abból a közös meggyőződésből fog kiindulni, hogy a nukleáris korszakban nem létezik más alapja kapcsolataik fenntartásának, csak a békés egymás mellett élés".

Amikor Csicserin érdemeiről beszélünk, feltétlenül meg kell emlékeznünk arról is, milyen nagy szerepet játszott abban, hogy a szovjet állam baráti kapcsolatokat alakított ki a szomszédos országokkal, s köztük a keleti országokkal.

Lenin rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított ennek,

és – Csicserin szavaival – fölöttébb érdekelte „a mi keleti politikánk minden lépése". A következetesen internacionalista Csicserin alaposan tanulmányozta és kitűnően ismerte Kelet problémáit, és sokat tett az ezekkel az országokkal kapcsolatban Lenin által kidolgozott politika megvalósítása érdekében. Mindig különös figyelmet szentelt Kelet problémáinak, annak a harcnak, amelyet a keleti népek a gyarmati rendszer ellen, a szabadságukért és függetlenségükért vívtak. „A szovjet kormány keleti politikája – írta Csicserin – teljesen önálló, roppant fontos, sőt talán a legfontosabb területe nemzetközi tevékenységének." A keleti országokba akkreditált szovjet képviselőknek adott instrukcióiban, a nekik írott levelekben Csicserin mindig felhívta a figyelmet a lenini külpolitika sajátosságára, s hangsúlyozta, hogy ez a politika gyökeresen, elvileg különbözik az imperialista hatalmak keleti politikájától. „Korunk nemzetközi erőinek grandiózus harcában – írta – a szovjet köztársaságok valamennyi elnyomott nép barátai. Természetes és tántoríthatatlan, egyedül hűséges és megbízható barátai a keleti népeknek, amelyeknek még ki kell vívniuk a teljes politikai és gazdasági függetlenséget és a feltétlenül szabad fejlődést valamennyi területen. Már megszülettek a szoros kapcsolatok köztársaságaink és a keleti népek között, s ezek napról napra erősödnek. Mennél jobban előrehaladunk, annál inkább meg fogunk adni minden támogatást, s javasolni fogjuk a legszélesebb körű együttműködést a szabad fejlődésükön dolgozó keleti népeknek. Ebből erőt fogunk meríteni mi is és ők is."

Csicserin töltötte be a külügyi népbiztos posztját, amikor aláírták többek között a szovjet–afgán, a szovjet–iráni, a szovjet–kínai és a szovjet–török szerződést. Ezek a nagy állam és a keleti országok egyenjogú megállapodásai voltak. E szerződések előkészítése és megkötése nagy energiát és nagy figyelmet követelt Csicserintől.

Ma is mélységesen meggyőzőek Csicserin szavai: „Mi erőszakkal sehová nem visszük be a kommunizmust, és a

mi szomszédaink tudják ezt; tudják, hogy mi nem fenyegetjük őket sem támadással, sem rendszerünk erőszakos rájuk kényszerítésével... Ők mindnyájan tudják, hogy Szovjet-Oroszország önzetlen barátja bármelyik kis nemzetiségnek, hogy csupán Szovjet-Oroszországban lehet minden egyes nemzetiség védelmet és oltalmat a támadástól, nemzeti létének veszélyeztetésétől."

A szovjetállam külpolitikájának ezt az alapelvét csorbíthatatlanul teljesítjük ma is, és számos bizonyítékot lehetne felsorolni e szavak igazolására.

Csicserin volt a vezetője a lausanne-i konferenciára küldött szovjet delegációnak. Ennek a konferenciának az előkészítése, a genovaihoz hasonlóan, Lenin irányításával történt. „Vlagyimir Iljics legaktívabb részvételével vitattuk meg és fogadtuk el azt a programot, amelyért Lausanne-ban sikraszálltunk" – írta Csicserin visszaemlékezéseiben. A Lausanne-ba való elutazás előtt Csicserin hosszan beszélgetett Leninnel. Ez volt az utolsó találkozásuk.

Lenin halála nagy fájdalmat okozott Csicserinnek. Ő Lenin tanítványának vallotta magát. „Vlagyimir Iljics a szó szoros értelmében tanító volt – írta Csicserin. – A vele való érintkezés valósággal nevelő szerepet töltött be. Ő tanított a példájával, az utasításaival, az irányításával, egész személyiségével."

Csicserin két cikket írt Leninről, melyekben elmondta, hogyan irányította Lenin a szovjet állam külpolitikáját.

Lenin halála után Csicserin még néhány évig folytatta külügyi népbiztosi munkáját, elszántan védelmezte a külpolitika lenini elveit és módszereit. A francia „Le Temps" című lap Rolland nevű tudósítójának adott interjújában a következőket mondotta: „Lenin jelölte ki számunkra az utat, amelyen haladunk és haladni fogunk. A mi politikánk fő eszméje, amelyről szüntelenül beszélünk, a béke eszméje. Mi magunk békét akarunk és elő akarjuk segíteni az egyetemes békét... A mi békepolitikánk a teremtésalkotás politikája. Mi azt mondjuk a mi népünknek, hogy a szovjet köztársaság maga a béke. Béke nemcsak a mi

termelőerőink fejlődése számára, hanem a világtermelés fejlődése számára is, amelynek szerves része a mi termelésünk. Ezek az eszmék, amelyekért Genovában síkraszálltunk, Lenin géniuszának szülöttei."

Csicserin élete végéig hű maradt Lenin végakaratához.

Csicserinnek mint diplomatának a tevékenységéről sokat lehetne beszélni. 1918 és 1930 között, míg külügyi népbiztos volt, az ő ilyen vagy olyan részvétele nélkül nem folyt le egyetlenegy tárgyalás sem, nem döntöttek el egyetlenegy valamennyire is fontos külpolitikai kérdést sem.

Csicserin nemcsak kiemelkedő államférfi és diplomata volt. Mint nagy műveltségű ember, sok energiát fordított tudományos munkára, szenvedélyes publicista volt, fáradhatatlanul dolgozott. Írásos hagyatéka óriási: levelek, diplomáciai naplók és dokumentumok, feljegyzések, nyilatkozatok, cikkek, beszédek. Ezek az írások Csicserin éles elméjéről, kulturáltságáról, pontosságáról és tudományos lelkiismeretességéről tanúskodnak, meg arról, hogy odaadóan szolgálta azt az ügyet, amelynek egész életét szentelte.

Csicserin neve drága számunkra, szovjet emberek számára, és mi megadjuk a kellő tiszteletet ennek a nagyszerű embernek, államférfinak és diplomatának, aki minden erejét és energiáját a forradalom ügyének, a szovjet haza érdekei védelmének, a szocializmus ügyének szentelte.

Andrej Gromiko

GYERMEKKOR

Georgij Vasziljevics Csicserin 1872. november 12-én (24-én) született a Tambovi kormányzóság Kirszanovi járásának Karaul nevű falujában. Az apja akkor már nyugalmazott diplomata volt. Az anyakönyvezésnél a féligmeddig írástudatlan pópa november „huszadikát" írt „tizenkettedike" helyett a születési bizonyítványba.[1] Tehát november 20-a (december 2-a) lett Csicserin születésének „hivatalos" dátuma. Később Csicserin tréfásan azt mondta: „Vagyis hát már születésemtől fogva elválasztottam a dolog hivatalos oldalát a valóditól."

A Csicserinek ősi nemesi család tagjai. Néhányan közülük igen jelentős szerepet játszottak az orosz társadalomban. Georgij Vasziljevics nagyapja, Nyikolaj Vasziljevics Csicserin (1801–1860) a Tambovi kormányzóság földbirtokosa volt, a legkülönfélébb dolgok iránt érdeklődött, sokakat ismert az irodalmi berkekből. Közeli barátja, első olvasója és kritikusa volt az akkori idők híres írójának, költőjének és publicistájának, N. F. Pavlovnak, s egyetértett barátjának liberális ellenzéki nézeteivel.

Pavlovék házába összejárt az akkori irodalmi Moszkva színe-java: Herzen és Ogarjov, A. I. és I. Sz. Turgenyev, M. I. Glinka és Vjazemszkij, Csaadajev és Granovszkij, az Akszakovok és Kirejevszkijek, Homjakov és Sevirjov, Pogogyin, Fet, A. Grigorjev, Polonszkij és mások. Nyikolaj Vasziljevics részt vett azokban a heves vitákban, amelyek fel-fellángoltak a különböző irodalmi és társadalmi irányzatok képviselői között.

[1] A pópa „dvadcatovo"-t írt „dvenadcatovo" helyett. – *A ford.*

Nyikolaj Vasziljevics Csicserinnek, a nagyapának, hét fia és egy lánya volt. Georgij Vasziljevics apja, Vaszilij Nyikolajevics Csicserin (1829–1882), miután 1849-ben elvégezte a moszkvai egyetemet, a diplomáciai pályát választotta.

Vaszilij Nyikolajevics 1850 decemberében lépett szolgálatba a Külügyminisztérium Szentpétervári Főirattárában. Néhány hónap múlva az ázsiai ügyosztályra nevezték ki, 1853-ban pedig a Brazíliában működő oroszországi misszió munkatársa lett. Bátyja, Borisz azt tanácsolta neki, hogy ne fogadja el a braziliai állomáshelyet, mert az nem más, mint „hosszú száműzetés". De Vaszilij Nyikolajevics Csicserin elhatározta, hogy megszabadul a minisztériumi „bürokratikus szolgálattól", amely „jelentéktelenségével megfojtja az embert". A Latin-Amerikába való utazás viszont lehetővé tette, hogy ‚megmeneküljön az örökös másolástól, és megvalósítsa régi vágyát: bebarangolja a nagyvilágot". Már Brazíliából azt írta: „Ha valakiben fel akarod pezsdíteni az életet, adj neki diplomáciai posztot; akkor felelős lesz az egész népért, az egyéni érdek összeolvad a közössel."

1855 augusztusában Vaszilij Nyikolajevicset átvezényelik Münchenbe az oroszországi misszióhoz. Itt szerette volna általánosítani brazíliai megfigyeléseit „tudós feljegyzések" formájában, de lemondott erről az ötletéről. Véleménye szerint a „tudós foglalatosságok" nem egészen illenek a diplomatához: az ő életmódja olyan, hogy a fóliánsokat bújni „nem lehet, sőt talán káros is, mivel aki belemerül a teóriába, az szem elől téveszheti a valóság értelmét".

1856 decemberében Vaszilij Nyikolajevics Csicserin Torinóba utazik, ahol az orosz misszió első titkára lesz. Itt megismerkedik főnökének, Stakelberg követnek az unokahúgával. 1859 februárjában Zsorzsina Jegorovna Meiendorf a felesége lesz. A következő év tavaszán hazatérnek Oroszországba. Vaszilij Nyikolajevics ismét dolgozni kezd a Külügyminisztériumban. Péterváron megfordul az akkori külügyminiszterhez, A. M. Gorcsakov nagy orosz diplomatához közelálló körökben. Vaszilij Nyikolajevics

szavai szerint Gorcsakov „általában kedves" volt hozzá és „vörösesnek" nevezte őt, saját magát pedig „mérsékelt liberálisnak". 1862-ben Vaszilij Nyikolajevics Csicserin Párizsba utazott követségi tanácsosnak.

A párizsi időszak fordulatot hozott az életébe. Egyszer – ez 1867-ben történt – Zsorzsina Jegorovna unokaöccse súlyosan megsértette őt. Az akkori hagyományoknak megfelelően ezt párbajnak kellett volna követnie. Hosszas töprengés után Vaszilij Nyikolajevics Csicserin elállt a párbajtól, mert azt összeegyeztethetetlennek tartotta meggyőződésével. Ebben az időszakban egy vallásos szekta bűvkörébe került. Ez a szekta Oroszországban is elterjedt (paskov néven). Ennek folytán kérdésessé vált, maradhat-e továbbra is diplomáciai beosztásban. Igaz, a minisztériumban nem ragaszkodtak hozzá, hogy nyugdíjba menjen, „magasabb személyiségek" azonban a szekta iránti vonzalmat „összeférhetetlennek" tartották az általa betöltött tisztséggel. Vaszilij Nyikolajevics Csicserin, amikor tudomást szerzett erről, megvált a diplomáciai szolgálattól, s örökre szakított a környezetével. 1869 nyarán elutazott családjával a Tambovi kormányzóságba.

A nyarat Csicserinék a földbirtokukon töltötték, a Kozlovi járás Pokrovszkoje nevű falujában, télire azonban átköltöztek a karauli kúriába, s ott éltek mindaddig, amíg nem vásároltak házat Tambovban. A gyermekkorára emlékezve Georgij Vasziljevics ezt írta: „Bennünket gyerekkorunkban körutazásokra vittek – ez az örökös vendégeskedések régi rendszere volt, mint a »Bagrova vnuka« (Bagrova unokája) korában. Emlékszem, hogy amikor a »Bagrova vnuká«-t olvastam, úgy éreztem, mintha saját magamról olvasnék, s nem a XVIII. századról."

A karauli kúria, ahol Georgij Vasziljevics született és gyermek- és ifjúkorában gyakran tartózkodott, a nagybátyjáé, Borisz Nyikolajevics Csicseriné volt. A Vorona dombos partján elterülő kúria, óriási parkjával, gyümölcsösével, pálmaházaival és pavilonjaival, a XVIII. és XIX. század fordulóján épült kápolnájával és nagy fehér épüle-

tével pompás építészeti egységet alkotott. A fehér lakóház olyan volt, mint egy múzeum: a termek falain Velazquez, Veronese, Ribera, ifj. Palma, holland festők, s olyan orosz mesterek eredeti festményei, mint Tropinyin, Borovikovszkij, Vasziljev, Szerov, Ajvazovszkij; nagyszerű metszetgyűjtemény és egy rendkívül értékes könyvtár is volt a házban, több mint négyezer kötet, orosz és idegen nyelven, történelmi, jogi, szociológiai, filozófiai, diplomáciai, művészeti könyvek.

Borisz Nyikolajevics Csicserin igyekezett befolyásolni Georgij Vasziljevics társadalmi eszményeinek alakulását. Ez a nagy történész, jogász és filozófus Lev Nyikolajevics Tolsztoj ama kevés ismerőse közé tartozott, akikkel a nagy író tegező viszonyban volt. De Borisz Nyikolajevics, monarchista lévén, eszmei ellenfele volt Herzennek és Ogarjovnak. Csernisevszkij „felvilágosult obskurantistának" nevezte őt. Georgij Vasziljevics szavai szerint Borisz Nyikolajevics Csicserinnek – Gorcsakov nem minden közreműködése nélkül – az ötvenes években nagy befolyása volt felsőbb körökben. Helyzetértékelései a barátaihoz és rokonaihoz írott levelek formájában kézről kézre jártak, és elolvasta őket II. Sándor is. Borisz Nyikolajevics síkraszállt „a liberális reformokat megvalósító szilárd hatalom mellett".

Georgij Vasziljevics kedvenc unokaöccse volt Borisz Nyikolajevicsnek, aki úgy vélekedett, hogy Georgij méltó örököse lesz nemcsak a karauli családi nagy vagyonnak, hanem a tudós nagybácsi világnézetének is. Borisz Nyikolajevics Csicserin gyermekei korán meghaltak, és 1885 márciusában a nagybácsi végrendeletet csinált, melyben a következő állt: „Minden ingó és ingatlan vagyonomat, bármi legyen is és bárhol legyen is, élete végéig a feleségemre, Alekszandra Alekszejevna Csicserinára hagyom, az ő halála után pedig családi vagyonomnak, amely a Tambovi kormányzóságban a Kirszanovi járás Troickoje és Karaul nevű faluja környékén található, az ehhez a vagyonhoz tartozó összes épülettel és ingatlannal együtt, az unoka-

öcsémnek... Jurij Vasziljevics Csicserinnek a teljes tulajdonába kell kerülnie; a feleségem halála után ugyancsak rá hagyom azt a húszezer rubeles tőkét, amelyet anyámtól örököltem a karauli kúria fenntartására..."

Georgij[2] Vasziljevics Csicserin nem lett és nem is lehetett a nagybátyja ideológiai örököse – túlságosan eltért a meggyőződésük. Ő egész életét annak szentelte, hogy a földig lerombolja azt a „régi világot", amelyet olyan makacsul próbált „tökéletesíteni" és fenntartani a nagybácsi. Egyik levelében, melyet az úgynevezett „legális marxizmus" tekintélyes képviselőjéhez, P. B. Sztruvéhez írt, aki akkor Borisz Nyikolajevics Csicserin politikai életrajzán dolgozott, beszélt a nagybátyjával való kapcsolatairól: „... kevés közünk volt egymáshoz: nemcsak politikai világnézetét illetően, hanem esztétikai, irodalmi ízlését és valamennyi nézetét illetően Borisz Nyikolajevics megrekedt a negyvenes éveknél. Számára az emberiség története a XIX. század derekán megállt. Mi lényegében idegenek voltunk egymásnak."

Csicserin lemondott arról is, hogy a karauli vagyon tulajdonosa legyen (az örökölt vagyon értéke, nem számítva a festményeket, a könyvtárat stb., roppant tekintélyes összegre, több mint 220 000 rubelre rúgott). Ő más sorsot szánt Karaulnak.[3] „... Amikor Karaulra gondolok – írta 1908 augusztusában a rokonainak –, arról álmodom, hogyan lesz ott, ezen a gyönyörű helyen ez a korábban magánkézben levő ház átalakítva »Maison de Peuple«-lé[4];

[2] Jurij és Georgij is a magyar György megfelelője.

[3] A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után Karaul mint művészeti és kulturális emlék az állam védelme alá került. 1923–1927-ben múzeumot létesítettek itt. Később a könyveket a Lenin nevét viselő szovjet Állami Könyvtár, a festményeket és metszeteket pedig különböző múzeumok rendelkezésére bocsátották. Csicserinék kúriája jelenleg is az állam védelme alatt áll. Az épület falán emléktáblát helyeztek el a következő felirattal: „1872. november 24-én (12-én) ebben az épületben született G. V. Csicserin, a lenini iskola kiemelkedő diplomatája, külügyi népbiztos."

[4] – népház (fr.)

hogyan lesz az erős, mély, gazdag, tartalmas, józan élet centrumává. Ebben a házban lesz a szövetkezet, a parasztszövetség szervezete, a helyi színház... könyvtár és olvasóterem, gyűléstermek. Pezsegni fog itt a tömeg közösségi élete, a proletárvilág egyetemessége megsemmisíti a szörnyű, számomra fájdalmasan elviselhetetlen privacyt[5], elkerítettséget, mindazt a régit, ami elrútította a fiatalságomat, aminek szorítójában annyira szenvedtem, nyögtem és epekedtem, mígnem utat törtem magamnak a modern nagy forradalmi eszményekhez..."

Csicserin valóban utat tört magának a forradalmi eszményekhez. Ez az út nehéz, olykor gyötrelmes és hosszú volt.

Csicserin gyermekévei vallásos légkörben teltek el: szüntelen imádkozások, szent énekek éneklése, bibliaolvasás fennhangon. Szüleinek szektás vallásossága a kis Jurában „a messianizmus hangulatait, az óriási egyetemes változásokra való várakozást" fejlesztették ki. Ennek hatása alatt még zenét is szerzett vallásos témákra. Leningrádban a Szaltikov-Scsedrin Közkönyvtár kéziratosztálya őrzi műveinek néhány „kéziratát", a „zeneszerző" életkorának megjelölésével: „Boldog siratók... Készült 11 éves korban"; „Arra a szörnyű napra gondolok. Készült 12 éves korban"; „Jöjjetek és lássátok. Készült 12 éves korban, 1884-ben".

A szülők zárkózott életet éltek, és Jura társak nélkül nőtt fel, szinte fal választotta el a környező világtól. „Emlékszem – mesélte Csicserin –, mikor kisfiú voltam, magányosan üldögéltem az ablaknál a tambovi nagy urasági házban, s néztem... az iskolába igyekvő, majd hazatérő gimnazistákat, és egész lelkem oda vágyott, ahol, úgy hittem, valami igazi történik, valami titokzatos élet folyik. Oda, ahol a legelevenebb a környezet, ahol a közösségi tevékenység zajlik, csak el az elszigeteltségemből, a közösség sűrűjébe – íme, az a szomjúság, amely már kora gyer-

[5] – itt: magányosság (ang.)

mekkoromban kialakult bennem." Nem véletlen, hogy sok év múlva, amikor gyermeknevelési tanácsokat adott a sógornőjének, ezt írta: „A legjobb légkör a fejlődés szempontjából a gyerekek társasága, akik között – szüntelen érintkezésben a többiekkel – a természet szabadon és természetes módon kifejleszti magából az eleven, erős, ép embert, de ennek természetesen kell történnie, magából az életből fakadóan. Demokratizmus – ebben summáznám én a nevelés alapját... A valóságos világ – csak ebben a környezetben fejlődhet ki a harmonikus személyiség."

Csicserin szülei nagy figyelmet fordítottak gyermekeik nevelésére. Az édesanyja ismert orosz diplomaták unokája, unokahúga és unokanővére volt. Ezzel kapcsolatban mondta azt Csicserin önéletrajzi jegyzeteiben, hogy ő „a diplomaták világának legkülönfélébb reminiszcenciái között nőtt fel, ennek levegőjét szívta magába". Csicserin szavai szerint Zsorzsina Jegorovna „az egyik legtisztább és legfennköltebb jelenség" volt. Nagy műveltséggel rendelkezett, kifinomult volt a művészeti ízlése, rajongott a festészetért, maga is gyönyörűen rajzolt, és megszerettette gyerekeivel a művészetet.

Jura már gyermekkorában beletemetkezett a könyvekbe. Roppant gazdag könyvtár állt a rendelkezésére. Különösen a történelmi művek és a múlt diplomáciai dokumentumai vonzották a kisfiút. Jura gyakran játszotta a maga által kitalált „diplomatásdit", s ilyenkor „békeszerződéseket" alkotott.

A Csicserin családban nagyon fontosnak tartották az idegen nyelvek tanulását. Már az ifjú Csicserin több nyelven folyékonyan beszélt és írt. Amikor népbiztos volt, sokszor buzdította az ifjúságot, hogy tanuljon nyelveket: „Minden út nyitva áll azok számára, akik tudják a legfontosabb idegen nyelveket... A kulturális élet, a tudomány, a művészet, a technika nemzetközivé, összemberivé vált, s lassanként az egyes országok kultúráinak érintkezése folyamatossá és elengedhetetlenné válik... Tanuljatok idegen nyelveket! Nélkülük nem végezhettek nemzetközi

munkát, s nem fejlődhettek sokoldalúan az emberiség modern vívmányai alapján."

Fontos helyet foglalt el a Csicserin család életében a muzsika. Csicserin nagy zenei tehetséggel volt megáldva. Jól ismerte a zeneelméletet, az összhangzattant, a hangszerelést, kitűnően zongorázott, zenekari partitúrából is, jól játszott fuvolán és más zeneszerszámokon. A bátyjával, Nyikolajjal, aki szintén jó zenész volt, Jura zenét is szerzett, tanulmányozta a zenekultúra történetét. Mozart és Beethoven volt a kedvenc komponistája, akiknek a műveit gyakran előadták a házi koncerteken. Különösen szerette Csicserin Mozartot. Évekig tanulmányozta Mozart életművét. „Míg csak élek – mondta –, szüntelenül inni akarom Mozart nektárját és ambróziáját."

Csicserin szülei saját költségükön iskolát építtettek és tartottak fenn a parasztgyerekek számára. Később Csicserin nővére, Szofija Vasziljevna igazgatta ezt az iskolát, s bátyjának, Nyikolajnak a felesége tanította a gyerekeket, ő ugyanis tanítónő volt. Szofija Vasziljevna esti iskolát is szervezett a felnőtt parasztok számára. Csicserinék könyvtárat is és afféle „orvosi rendelőt" is berendeztek a házukban. Csicserin apja bátyjához, Boriszhoz írott egyik levelében elmondja, hogy az egész környékről odaszállítják hozzá Pokrovszkojéba a betegeket. „Ha a telet Karaulban töltöm... az egyik fő feladatom lesz keddenként megjelenni a rendeléseken. Némelyek azt mondják, hogy ha az ember nem orvos, jobb, ha nem kezd ilyesmibe. De amikor odajönnek hozzám, és kérlelnek: »Bátyuska, segíts! a fiam (vagy a férjem) ágynak dőlt, nem tud dolgozni, munka nélkül pedig éhen veszünk«, akkor már nem meditál az ember azon, hogy orvos vagy nem orvos, hanem megpróbál legalább egy szalmaszálat nyújtani a fuldoklónak..."

Csicserin később ezt írta: ily módon „kapcsolatba kerültem a nyomor szörnyűségeivel, kivált falun, ami mélységesen megrendített".

A család politikai beállítottsága liberális ellenzéki volt.

1877 tavaszán kitört az orosz–török háború. Csicserin apja beiratkozott a Vöröskeresztbe, s a frontra ment, ahol rendkívüli bátorságról tett tanúságot, a hátán cipelte el a harcmezőről a sebesülteket. Tüdőbetegen tért vissza a frontról. 1880-ban a család Németországba utazott, abban a reményben, hogy Vaszilij Nyikolajevics ott visszanyerheti egészségét. A betegség azonban még inkább elhatalmasodott rajta, és 1882-ben Csicserin apja meghalt.

Két évvel apja halála után a 12 éves Jura beiratkozott a tambovi gimnáziumba. Nehezen szokta meg az ottani rendet, annál is inkább, mert a gimnázium egyáltalán nem hasonlított arra, ahogyan ő elképzelte. Különösen felháborította az, hogy az igazgatóság durván és igazságtalanul bánt a szegények gyerekeivel.

Csicserin két évig tanult a tambovi gimnáziumban és 1886-ban rokonaival együtt a fővárosba költözött.

PÉTERVÁR

Péterváron új fejezet kezdődik Csicserin életében. 1924-ben ezt írta: „Én a legkitörölhetetlenebb élményeket a régi Pétervártól kaptam, attól a laboratóriumtól, ahol kialakultam minden gondolatommal és törekvésemmel együtt, ahol körülvettek korunk összes óriási és megszámlálhatatlan ellentmondásai. Házai és utcái, égboltja és a széles Néva – mindez szinte a testem részévé vált. Nincs egyetlen zuga sem, amely ne volna kedves számomra."

A „vidéki mezők és csendes tájak világa" után Csicserin csak lassan szokott hozzá az új környezethez. Az első két évet inkább magányban töltötte, jóllehet a városban éltek gazdag rokonai. Legszívesebben a nagyanyjához látogatott el, szerette hallgatni ennek a mozgékony, okos asszonynak a visszaemlékezéseit; nagyanyja annak a nagy orosz diplomatának a lánya volt, aki részt vett a bécsi kongresszuson. Olykor el kellett mennie a nagynénjéhez is, aki E. D. Nariskin ismert cári udvari ember felesége

volt. Ennek a háznak a pompája azonban nyomasztotta őt. „Mi a szegény rokonok voltunk a gazdag és előkelő rokonság körében, ami a legellenszenvesebb volt a számomra."

A nagyvilági élet nem vonzotta az elmélyülésre hajlamos és tudásra szomjas alkatú ifjú Csicserint. Saját szavai szerint éppen Péterváron tanulta meg megvetni és gyűlölni a gőgös, kényeskedő, piperkőc úri népséget. Szabad idejében Jura olvasott. „Végtelenbe nyúló este a határtalan sötétség közepén alig pislákoló gyertyák mellett, s a szemed előtt a könyv, s a könyv fölött a fejedben kavarognak a gondolatok... akkorák, akár a világ." Mohón falta a francia felvilágosítók, az ókori görög és római szerzők s természetesen az orosz írók műveit. És maga is költött verseket. Nagyszerűen tudott latinul, és elragadtatással fordította Horatiust.

Ugyanilyen jelentős helyet foglalt el a gimnazista Csicserin életében a zene is. Legbensőbb barátjával, Mihail Kuzminnal – aki később költő, prózaíró, fordító és zeneszerző lett – főképpen a zenéről levelezett. Ebben az időszakban Jura Wagner zenéjéért rajongott, amelyből „a hős személyiség erejét és a viharos forradalmi energiát" vélte kihallani. Úgy látta, hogy kedvenc operája, a „Walkür" „káprázatosan ábrázolja azoknak a lázadóknak a tragédiáját, akik lázadásuk miatt elpusztulnak, de valamit örökül hagynak a jövendő nemzedékek számára".

A gimnázium kitűnő elvégzése után Csicserin 1891-ben jelentkezett a Pétervári Egyetem történelmi-filológiai fakultására. Itt olyan kiváló tudósok adtak elő, mint N. I. Karejev, I. M. Grevsz, Sz. F. Platonov. Kitörölhetetlen benyomást tettek Csicserinre V. O. Kljucsevszkij előadásai, akinek az orosz történelemmel foglalkozó munkái újdonságnak számítottak a polgári történettudományban. Ezek a művek azért voltak vonzóak, mert bőséges tényanyagra épültek, ragyogóan írták le az eseményeket, gondosan elemezték a társadalmi és gazdasági jelenségeket, találóan és szemléletesen jellemezték a történelmi személyiségeket.

A múlt államférfiai közül az egyetemi hallgató Csicserin Nagy Péter iránt érdeklődött leginkább. Egyszer megkérdezte az egyetem professzorától, K. P. Besztuzsev-Rjumintól, hogy vajon Nagy Péternek tudatos, tervszerű elképzelése volt-e Oroszország kulturális újjászületéséről, s ennek alapján cselekedett, avagy pedig a katonai és pénzügyi követelmények diktálták az intézkedéseit. Besztuzsev-Rjumin egyetlen szóval válaszolt: „Akadémia". Később erre a beszélgetésre visszaemlékezve Csicserin ezt írta: „Az, hogy Nagy Péter megalapította a Tudományos Akadémiát, nyilvánvaló tanúbizonysága volt tudatos kultúrtörténeti elgondolásának. A kulturális fordulat a moszkvai Oroszországtól a pétervári Oroszországhoz a tudományos gondolkodás szabályozójának, a Tudományos Akadémiának a létrehozásával koronázódott meg."

Az ifjú Csicserin tudományos érdeklődése nem korlátozódott a történelemre. „Mohón magába szívta a legkülönbözőbb élményeket, nyelveket tanult, még az ír nyelvet is, tanulmányozta az ókort, s még a hieroglifákat és az ékírást is, valamint a keleti irodalmakat, emellett jogászokat, egyes természettudósokat és politikai gazdaságtant hallgatott."[1] Órákig üldögélt a barátaival a közkönyvtárban. Sok év múlva így emlékezett vissza a könyvtár csendes nagytermében töltött órák élményére: „Amikor kijövünk onnan, oly vidáman megyünk a fagyos utcán, körös-körül fények és fények, és az élet energiája meg a gondolat energiája felfrissít minden élőlényt . . . Mennyi gondolat, menynyi kutatás, micsoda hívások a távoli horizontokhoz és a közeli harchoz . . . Mennyi különféle élmény volt itt: a tudomány élvezete is, a régi és az új művészet is, és az új világ születő életének viharos ölelése."

Az útkeresés ebbe az „új világba" gyötrelmes és bonyolult volt. Egyetemista éveiben Csicserin hol Schopenhauer

[1] Sajnos nem maradtak ránk Csicserin életének gimnazista és egyetemista korszakából a régi füzetek, versek, dolgozatok, jegyzetek, noteszek. 1908-ban Csicserin megkérte N. D. Csicserinát, hogy mindezt semmisítse meg.

szélsőségesen pesszimista filozófiájának hatása alatt állt, hol a gnosztikusokat tanulmányozta és Julianus ókori római író olvasásában merült el. Mindez nosztalgikussá és csüggedtté tette, ami időnként kétségbeeséssé és az élet gyűlöletévé fajult. Csicserin azonban az önmagával vívott harcban leküzdötte a dekadens hangulatokat, s egyre inkább azon töprengett, milyen pályára lépjen az életben. Energikus természete magasztos célra vágyott, amelyért kész volt feláldozni mindent. És Csicserin az orosz felvilágosítók, elsősorban az „őrült Visszarion" műveihez folyamodott. Mikor Belinszkijt olvasta, úgy érezte, mintha személy szerint neki szólnának ezek a szavak: „Tagadd meg magad, fojtsd el az önzésedet, taposd el kapzsi *éned*et, élj a mások boldogságáért, áldozz fel mindent a felebarátod, a haza javára, az emberiség hasznára, ne jutalomért szeresd az igazságot és a jót, hanem az igazságért és a jóért..." Csicserin újra és újra visszatér Belinszkijhez, akinek életműve mély nyomot hagy a lelkében. 1894. május elsején ezt írja a nagybátyjának: „Én többre tartanám a boldogtalan életet a maga igazi szenvedélyeivel annál a szürke filiszterlétnél, amely felé az »én«-em terelgetett, ez a gyöngécske anyámasszony katonája, ez az elkényeztetett úrfi... (Például) Belinszkij olvasása oly iriggyé és keserűvé tesz, amikor én magam ostoba, önző »én«-em kicsinyes örvényébe merülök el. Én nem tudok ilyen szimplán, értelmetlenül élni."

MUNKA OROSZORSZÁG KÜLÜGYMINISZTÉRIUMÁBAN

1895 májusában Csicserin nagyszerűen letette a záróvizsgákat, és a „vizsgabizottság" határozatának megfelelően első fokú diplomát kapott. Megnyílt előtte a lehetőség, hogy történelemtudós legyen, egy bizonyos körülmény azonban megakadályozta ennek a régi szándékának a megvalósulását. „Szívesen bent maradtam volna az

egyetemen az orosz történelem tanszékén – emlékezett vissza később Csicserin –, de az egyik írásbeli dolgozatomban eléggé vehemensen megsértettem Sz. F. Platonov professzort, és ő nagyon megharagudott rám." Igaz, Csicserin itt nem említette, hogy konzervatív nézeteiért bírálta meglehetősen élesen a professzort. Mindenesetre az egyetemi katedráról szőtt álomtól meg kellett válnia.

Csicserinnek gyerekkora óta torokbántalmai voltak, s nagyon hamar meghűlt. A megfeszített munka az egyetemen, a nyirkos pétervári éghajlat ismét kikezdte az egészségét. Belátta, hogy pihenés és komoly gyógykezelés nélkül nem állhat munkába. Elutazott hát Németországba, hogy gyógykezeltesse magát, s több mint egy évet töltött ott. 1897-ben tért vissza nagy sietve Pétervárra, amikor hírt kapott, hogy az édesanyja súlyos beteg.

1898 januárjában Csicserin elszánta magát, hogy munkába áll. Magas rangú rokonai arra akarták rábeszélni, hogy menjen aktív diplomáciai pályára, mert ott nagy karriert csinálhat. Csicserin nem hallgatott ezekre a tanácsokra, és a Külügyminisztérium állami és pétervári főlevéltáraiban vállalt munkát, ezen a „csendes menedékhelyen", hogy „minél távolabb legyen a cárizmus aktív politikájától".

Csicserin élénken érdeklődött az ország politikai élete iránt, meg akarta érteni a lejátszódó események lényegét. „Az újság és a folyóirat egyenesen létszükséglet számomra – írta 1899. november 5-én –, minthogy ezek révén érintkezem az élő valósággal; ez számomra már magányosságom miatt is nagyon fontos, meg azért is, mert nálunk szét van forgácsolva, szét van töredezve az értelmiségi társaság; a lapok kiemelnek saját magamból, s elvezetnek az egésznek a valóságába, az egészért vívott harc érdekében."

Nagy hatással volt Csicserin politikai nézeteinek alakulására a kilencvenes évek végén megerősödött forradalmi munkásmozgalom, valamint a „diákzavargások".

1897-et Csicserin fordulópontnak tartotta saját életében. Azt mondotta, hogy kétesztendős szinte teljes belső csüggedés után hirtelen „meghallotta az eleven élet hangját, a

valóságos politikai munka hívását". És mégis, saját beismerése szerint „még hét esztendeig tartó belső erjedésre és cikcakkokra volt szükség ahhoz, hogy megtaláljam »saját forradalmi utamat«".

1899-ben tömegmegmozdulások robbantak ki Finnországban amiatt, hogy a cár egyik rendelete erősen megnyirbálta Finnország autonómiáját. Válaszul a kormány fokozta a terrort. Csicserin azoknak a pártján állt, akik felléptek a cári manifesztum ellen. „Mindenütt, ahol csak lehetséges, polemizálni és csatázni" akart „a Finnországgal kapcsolatban uralkodó hazugság ellen", s tanulmányozni kezdte a finn kérdést, utazásokat tett, hogy a helyszínen ismerkedjen meg a körülményekkel. Minthogy a Külügyminisztérium munkatársa volt, nem léphetett fel nyilvánosan a cári kormány finnországi politikája ellen. De Borisz Nyikolajevics Csicserinhez írott terjedelmes leveleiben ezzel a kérdéssel kapcsolatban részletesen kifejtette nézeteit, s ezeket gazdag anyaggal támasztotta alá (történelmi dokumentumokkal, az orosz és külföldi irodalomból készített szemlékkel, a svéd és a finn sajtóból csinált fordításokkal stb.). „Elég sok mindent küldök neked a történelmi és a jogi kérdés tisztázásához – írta 1899. május 25-én –, de hátra van még a politikai kérdés. Nálunk elég sok a finn-fóbiás, akik azt kiabálják, hogy Finnországot le kell igázni; ezekkel hiába vitatkozik az ember, de vannak sokan olyanok is, akik, hogy úgy mondjam, részlegesen finn-fóbiások, akik részleges harcot kívánnak számukra igazságtalannak látszó részleges körülmények megszüntetéséért. Ők tényekre alapoznak – már ahogyan ezek a tények eljutottak hozzájuk –, s velük tényekkel lehet és kell is vitatkozni." (Borisz Nyikolajevics Csicserin „Oroszország a XX. század előestéjén" című munkájában sok helyütt felhasználta azokat az anyagokat, amelyeket Georgij Vasziljevics küldött el neki.)

A tisztviselői poszt a minisztériumban az akkori viszonyok között nyomasztólag hatott Csicserinre. Egyik levelében például arról számolt be, hogy „most az egész minisz-

tériumot mintha az ostobaság és a zsarnokoskodás járványa kerítette volna hatalmába".

Rokonaihoz írott leveleiben gyakran panaszkodott egészségi állapotára. „Egészségi állapotomban nincs javulás... Most ősz van, a legrosszabb időszak. A csontjaim sorvadnak, a fejem mintha vattával lenne teli. Nem tudok gondolkodni, nehezen mozgok" – írta 1899 novemberében. A gyakori betegség akadályozta az aktív tevékenységben. Látta, hogy „a jelenkor tele van gyalázatossággal". Szeretett volna „birokra kelni és leszámolni" ezekkel, de betegsége folytán a keze-lába gúzsba volt kötve.

1900 nyarán Csicserin ismét gyógykezeltetésre utazott. Németországból írott levelei tág körű érdeklődéséről tanúskodnak. Bátyjának, aki akkoriban külföldi utazásra készülődött, ezt írta: „Ha Münchenben jársz, ne feledd el, hogy Kiefersfeldenben... vasárnaponként népi előadásokat tartanak, már több évszázada... Ha megnézed a Zauberflötét,[1] helyezkedj arra az álláspontra, amelynek szellemében Puskin azt mondta, hogy az orosz mesében több a poézis, mint az egész francia irodalomban, s maga Puskin is minél tovább fejlődött, annál egyszerűbbé vált – annak a magasabb fokú egyszerűségnek és igazságnak az álláspontjára, amelyet első pillantásra nyilván a gyermek tud elérni, holott ez az utolsó foka a művésziségnek, ahol nincs effektus, titanizmus, meghökkentés, csillogás, miként nincs Homérosznál vagy az Evangéliumban sem..."

Egy másik levélben az áll: „Kölnben (érett gótika in matematischen Formen erstarrt,[2] mintha Hegel rendszere volna) ne felejts el végigmenni fönt a karzaton, hogy megértsd a rendszer grandiozitását... Hauptmann, Ibsen, Sudermann – ez a legfontosabb, amit igyekezni kell megnézni."

Mikor Csicserin hazatért, felajánlották neki, hogy vegyen részt az „Orosz Külügyminisztérium történelmének

[1] „Varázsfuvola" – Mozart operája.
[2] – matematikai formákban megdermedve (ném.)

vázlata" című munka megírásában. Ezt 1902-ben akarták kiadni, a Külügyminisztérium 100. évfordulója alkalmából. A feladat a következő volt: leírni „a külügyi hatóság felépítését a legkorábbi időktől kezdve, és áttekintést adni a XIX. századi orosz külpolitika fő eseményeiről, kifejtve Oroszország külföldi hatalmakkal megkötött legfontosabb szerződéseit".

Bár az ajánlat csábító volt, Csicserin először nem vállalta, mivel félt, hogy gyakori betegsége miatt nem tud dolgozni. Közvetlen főnökének és barátjának, Ny. P. Pavlov-Szilvanszkij ismert történésznek az unszolására azonban – aki egyébként a könyv megírásának munkálatait irányította – Csicserin megis elvállalt egy fejezetet Oroszország külpolitikájának arról a korszakáról, amikor A. M. Gorcsakov volt a külügyminiszter. Csicserin már gyerekkorában sokat hallott apjától erről a diplomatáról, akit az apja személyesen ismert és nagyra becsült. Most felsejlett régi álma megvalósulásának lehetősége: monográfiát írni Gorcsakovról.

Csicserin energikusan munkához látott. Együtt dolgozott a könyvön Pavlov-Szilvanszkijjal, s a többi fejezet előkészítésében is részt kellett vennie. Napokon át tanulmányozta a levéltári dokumentumokat, a történelmi irodalmat, az államférfiak és diplomaták memoárjait. Felhasználta a nagy orosz diplomatáknak és elsősorban saját rokonainak magánarchívumait és könyvtárait is. Betegsége miatt Csicserin hosszú ideig nagynénje birtokán élt Monrepóban (Viborg mellett). Pavlov-Szilvanszkijt szüntelenül informálta a munka menetéről. 1901 szeptemberében ezt írta: „Valamennyi korszakban vannak olyan pontok, amelyeket külön tisztázni kell. Például: 1830–1831 – Gorcsakov első találkozása Louis Napóleonnal. A harmincas évek, Bécsből – Gorcsakov memoárjai akkori rendszerünk ellen... Sok korszakhoz még nincs levéltári *alap*anyag, hanem csak irodalmi anyagok vannak (hazudozó fecsegők ellentmondásos, diszharmonikus kórusa)... Végezve a bonyolult, fontos és az irodalomban egyáltalán

nem tisztázott 1867-es esztendővel, tovább mentem... De még csak az 1868–1869-es konferenciával kapcsolatos tárgyalásoknál tartok. Sybel azt írja a konferenciáról: Nichts näheres darüber bekannt.[3] Meggyőződtem róla, milyen figyelmesen kell kibogozni a tárgyalások labirintusait. Pétervár és Párizs verseng egymással, miközben minden tény minden városból kétszer ismétlődik, gyorsan repül a sürgönyben, s vánszorog a futárszolgálatban. Egyidejűleg kereszteződik Pétervár és Berlin, Berlin és Párizs stb., a ravasz franciák szándékosan összezavarják a dolgokat, Grammont Bécsben vezekel, Beust megittasul a saját fecsegésétől, minden egyes tény a különböző fővárosokban különböző időkben különbözőképpen tükröződik... Most be kell fejeznem 1870-et, és tisztázni szeretném, milyen tartalmú és fokú segítséget kapott Gorcsakovtól Franciaország. Így lesz befejezve az egész Zeitabschnitt.[4] A hetvenes éveket a legutolsó napokra hagyom, s átugrom 1856-ra."

Egy másik levélben ezt olvashatjuk: „Elküldtem Önnek a Matusevics leveleiből készített kivonatokat Pozzo di Borgo rammollimentójáról.[5] Többi levele elsősorban Svédország belső ügyeiről szóló tudósításokkal van tele. Ezeket kifogástalan angol nyelven írta, elegáns, szabatos, de élő nyelven; ezek a levelek tömörek, tartalmasak, okosak, telis-tele világos és pontos gondolattal, nagyon érdekesek. Látható, hogy ő kiváló politikus volt. Érdekes ezekben a levelekben egy bizonyos vonatkozás: kiderül, hogy a másodrangú állomáshelyek (Stockholm, Koppenhága) diplomatáit Nesselrode hosszú ideig egyáltalán nem tájékoztatta a politika általános menetéről, à la grande politique-ről,[6] s ők személyes kapcsolataikat használták fel, hogy megtudják, mi történik Péterváron, s mit csinálunk mi a politika világában."

[3] – semmi közelebbit nem tudunk róla (ném.)
[4] – időszak (ném.)
[5] – aggkori gyengeség (ol.)
[6] – nagy politika (fr.)

1902. október 15-én Csicserin átnyújtotta Pavlov-Szilvanszkijnak azt a fejezetet, amelyet Ny. K. Girsz miniszter – A. M. Gorcsakov utóda – tevékenységének szentelt. A Külügyminisztérium történetén végzett munka a végéhez közeledett, Csicserin azonban tovább dolgozott a Gorcsakovról szóló monográfián.[7]

Miközben a Külügyminisztérium történetével és a Gorcsakov-monográfiával foglalkozott, Csicserin alaposan tanulmányozta az orosz cárizmus XIX. századi külpolitikáját. (Később nemegyszer felhasználta a XIX. századi orosz diplomáciáról készített feljegyzéseit, például amikor „Négy kongresszus", „Oroszország és az ázsiai népek" című cikkeit írta stb.) Feltárult előtte az orosz diplomácia sok olyan mozzanata, amelyet a kulisszák eltakartak. Ám sem a minisztériumi munka, sem a történelemmel való foglalkozás, sem Kant filozófiája (ebben az időszakban ezért lelkesedett) nem tudott választ adni azokra a kérdésekre, amelyeknek megoldását oly gyötrődve kereste. Az oroszországi valóság borzalmai – a cári kormány kegyetlenül elfojtotta a munkások sztrájkmozgalmát, a parasztság nyomorúságos helyzetben volt, a rendőrség bestiálisan leszámolt a diákokkal – mindinkább elvezették Csicserint ahhoz a felismeréshez, hogy „lehetetlen a további passzivitás", felkeltették benne a „vágyat a harcra a társadalmi célokért".

[7] Csicserin nem sokkal azelőtt, hogy 1904-ben külföldre utazott, a Gorcsakovról szóló kéziratot átadta megőrzésre az egyik pétervári banknak. I. F. Kovaljov tudományos főmunkatárs 1964-ben közölte, hogy megtalálták ezt a kéziratot Leningrádban a Szovjetunió Központi Állami Történelmi Levéltárában.

A FORRADALMI TEVÉKENYSÉG KEZDETE

Csicserin már egyetemi évei alatt megismerkedett a forradalmi mozgalommal. Azokban az években a forradalmi marxisták elkeseredett harcot vívtak a narodnyikokkal. Ez a harc magával ragadta a diákság legjobbjait is. Csicserin A. A. Iszajev akkoriban ismert közgazdász és statisztikus politikai gazdaságtani előadásaiban hall első ízben a munkásmozgalomról, Iszajev azonban a burzsoá reformizmus szellemében értelmezte a marxizmust. M. I. Szvesnyikov egyetemi magántanár szemináriumain Csicserin gyakran tapasztalta, hogyan támadja a narodnyikokat a „legális marxizmus" egyik legkiválóbb képviselője, P. B. Sztruve. Az ifjú Csicserin eljárt azokra a vitákra, amelyek Oroszország jövőjével és a forradalom útjaival-módjaival foglalkoztak. Részt vett a „diákzavargásokban". De a parasztsághoz való „szentimentális-utópikus viszony", amely már gyerekkorában beléivódott, feltartóztatta a marxizmus felé való fejlődését.

V. M. Narbut nevű társa révén,[1] aki az egyetem elvégzése után a Katonaorvosi Akadémiára ment, Csicserin közelebb került a főváros forradalmi köreihez. A Carszkoje Szeló-i pályaudvar közelében levő lakásán gyakran őrizték a betűket és az illegális nyomda egyéb kellékeit. Ezek voltak az első lépései az új úton. Ugyanekkor kezdett Csicserin megismerkedni Marx műveivel és az egyéb szocialista irodalommal, eljárt a marxizmusról folytatott vitákra, amelyeket K. A. Arszenyev akkoriban ismert liberális publicista, irodalomtudós és közéleti személyiség lakásán tartottak. Fordulat következik be Csicserin világnézetében. 1904-re megérik az az elhatározása, hogy emigrál. Külföl-

[1] Csicserin egész életében tiszteletet és hálát érzett ifjúkori barátja iránt. 1930. január 19-én ezt írta Leningrádba a bátyjának, Nyikolajnak: „Nagyon kérlek, hogy alkalomadtán a legmelegebben és a legőszintébben üdvözöld a nevemben V. M. Narbutot. Nagyszerű ember. Kár, hogy az élet elválasztott bennünket egymástól."

dön mélyrehatóan tanulmányozza a marxista irodalmat, a progresszív nyugati mozgalmakat, majd visszatérve Oroszországba gyakorlati forradalmi tevékenységbe kezd. Egyébként a forradalmárokkal való kapcsolatai majdnem letartóztatással végződtek. 1903 végén a cári titkosrendőrség a Narbut-csoport nyomára bukkant, s elfogott néhány embert, akik Csicserin lakásán a nyomdai betűket és a forradalmi irodalmat rejtegették. Csicserinnek sikerült elkerülnie a letartóztatást, mivel 1904 elején legálisan külföldre ment.

Ettől az időtől fogva Csicserin örökre szakított a múltjával. A forradalmi harcnak szentelte magát, annak áldozta szívének egész melegét, ragyogó, éles eszét, kimeríthetetlen energiáját. Attól fogva „csupán egyetlen gondolatot, egyetlen, de lángoló szenvedélyt" ismert: a forradalom ügyének szolgálatát.

EMIGRÁCIÓ

Az emigráció első éveit Csicserin Németországban töltötte, ahol újabb fontos szakasza kezdődött az életének. „Mulatságos arra gondolnom – írta –, hogy még létezik Szergijevka, ott áll a helyén a szergijevkai ház, s benne helyükön a bútorok, ahol én kisfiúként hallgattam egy olyan ember intelmeit, mint néhai nagybátyám Vlagyimir... De most úgy tűnik fel nekem, mintha ez valami más bolygón történt volna... Az új legyőzi a régit, az élet a halált, a fejlődés a mozdulatlanságot."

Eleinte Csicserin szoros kapcsolatot tartott fenn Pavlov-Szilvanszkijjal, aki közel állt a baloldali kadetokhoz és eszerekhez. Csicserin ellátta őt Oroszországban betiltott irodalommal és egyéb anyagokkal, s ehhez felhasználta a Külügyminisztérium apparátusát is, ugyanis továbbra is minisztériumi munkatársként tartották nyilván. Amikor megérkezett Németországba, Pavlov-Szilvanszkij révén közeledett az eszerekhez, ám nemsokára szakított is velük,

mivel „eklekticizmusuk, ingatagságuk, szubjektivizmusuk, az érzelmekre és a hangulatokra való apellálásuk hamarosan taszította őt". A zehlendorfi szanatóriumban (Berlin külvárosában), ahol gyógykezeltette magát, megismerkedett Galerkinával, aki összehozta őt Berlinben élő orosz szociáldemokratákkal. Ez lehetővé tette számára, hogy gyorsan a forradalmi közegbe kerüljön. Az akkori évek egyik levelében Csicserin ezt írta magáról: „Én egyéni adottságaimnál fogva gyorsan akklimatizálódtam Nyugaton. »Én«-em fő mozgatója mindig az volt, hogy a történelmi folyamat sűrűjébe, alkotó kohójába vágytam."

Csicserin mohón „falja" a marxista irodalmat, kiterjedt levelezést folytat orosz forradalmárokkal, részt vesz Bebel, Kautsky és más német szociáldemokraták előadásain, dolgozik a szociáldemokrata sajtószerveknek, közeledik a német munkásokhoz. 1904 szeptemberében Csicserin így írt P. B. Sztruvénak: „Oroszországban kevéssé tudtam megismerkedni a forradalmi mozgalmakkal, s most ismerkedem velük, s minél inkább megismerkedem, annál mélyebben szakítok múltammal."

Csicserin baráti kapcsolatba kerül W. A. Buchholz német szociáldemokrata íróval, aki Oroszországban született és ott élt csaknem harminc esztendeig, mígnem a diákmozgalomban való részvétele miatt száműzték. Buchholz Szamárában megismerkedett Leninnel is. Amikor 1891-ben Szamárából elutazott Németországba, Lenin kérlelte, hogy „írjon neki minél részletesebben a berlini munkásmozgalomról, s arról, hogyan dolgozik a német szociáldemokrata párt, amely épp hogy előjött az illegalitásból a viszonylag szabad legális tevékenység porondjára".[1] Sok éven át Buchholz vezető szerepet játszott a Berlinben élő orosz szociáldemokraták között, 1895–1897-ben pedig a Külföldön Tartózkodó Orosz Szociáldemokraták Szövetségének képviselője volt, ő tartotta a kapcsolatot Oroszországgal. Ő mutatta be Csicserint Karl Liebknechtnek.

[1] Isztorija KPSZSZ. 1. köt. Moszkva 1964. 176. old.

Liebknecht szinte mindenkit ismert az orosz szociáldemokraták kolóniáján, és sokat segített nekik. Megvédte őket a sajtóban, olykor megmentett némelyeket a börtöntől vagy az orosz hatóságoknak való kiadatástól. Karl Liebknechtnek mint bátor forradalmárnak a neve különösen közismertté vált akkor, amikor 1904 nyarán káprázatosan megnyerte a königsbergi pert, amelyet a német és a cári kormány a német szociáldemokraták egy csoportja ellen indított azzal a váddal, hogy aktívan segítették az illegális irodalomnak Oroszországba szállítását.

Liebknecht mély benyomást tett Csicserinre. Kezdtek gyakrabban találkozni. Ez a barátság nagy hatással volt Csicserin életére, elősegítette forradalmi nézeteinek kialakulását. Csicserin „érezte az újjászületés elragadtatását", lehetőséget látott a „reális, tartalmas életre, amelynek világos célja és értelme van, s amelyben a közösségi feladatok uralkodnak az egyéniek felett". Ettől fogva Csicserin örökre összekötötte sorsát a marxizmussal. Ám nem vált egyszeriben következetes marxistává. Németországban erős eszmei befolyással volt rá a német szociáldemokrácia, ami a későbbi években is nyomasztotta. Igaz, Csicserint taszította és kínosan érintette a szociáldemokrata körökben elterjedt kispolgáriság. Politikai nézetein abban az időben meglátszott az is, hogy személyes kapcsolatai voltak orosz mensevikekkel, s kiváltképpen vonzódott Plehanov műveihez, aki már akkor lebecsülte azokat a változásokat, amelyek Oroszországban az osztály-erőviszonyokban végbementek. Mindez akadályozta Csicserint abban, hogy helyesen fogja fel a forradalmi harc égető feladatait.

1905-ben azonban eltávolodott a mensevikektől, mivel nem tudott egyetérteni a forradalom fő kérdésében, az államhatalom kérdésében képviselt álláspontjukkal s azzal, hogy ellenezték a szociáldemokraták részvételét a forradalmi kormányban, amit pedig Lenin nemcsak lehetségesnek, hanem kedvező viszonyok között elengedhetetlennek is tartott. „Engem eltávolított a mensevikektől – mondotta Csicserin – az az álláspontjuk, hogy »nem kell megra-

gadni a hatalmat«." Ugyanabban az évben Csicserin belépett a Külföldi Szervezetek Bizottságának berlini bolsevik szekciójába. Ezt a bizottságot 1905 márciusában hozták létre a genfi alapító kongresszuson, amikor a szétforgácsolt külföldi bolsevik csoportok egységes szervezetbe tömörültek. Ennek a szervezetnek a megalakításában tevékenyen részt vett Lenin, Krupszkaja, V. V. Vorovszkij, Lunacsarszkij, M. Sz. Olminszkij. A külföldi szervezet, melyet a központi bolsevik pártszervek irányítottak, élénken reagált az eseményekre, röpcédulákat adott ki, irodalmat juttatott el és anyagi segítséget nyújtott a sztrájkolóknak Oroszországban. Csaknem valamennyi csoportban voltak speciális tanulókörök, amelyekben Oroszország számára képeztek ki pártmunkásokat.

Amikor kitört a forradalom, Csicserin szeretett volna illegálisan hazajutni, hogy közvetlenül részt vehessen a forradalmi harcban. Súlyos betegsége és operációja azonban meghiúsította terveit.

De külföldön maradva is figyelmesen nyomon követte a forradalmi mozgalom viharos fellendülését Oroszországban, „a történelmi erőknek ebben a fortyogó katlanában", mint maga megfogalmazta. A haza írott levelekben ostorozza a különféle „reakciós gazembereket", a zemsztvók liberálisainak „hatalom előtti meghunyászkodását, gyávaságát, aljasságát", „a despotizmus iszonyú cselekedetei fölötti tréfálkozását", a „szegény ember" iránti szirupos érzelmeket, „a jelenkor alkotó elveinek felfogására képtelen, tunya, rothadó nemességet". Fejet hajtott a harcosok előtt, akik életüket áldozták a forradalomért. „Meg kell mondanom – írta 1905 novemberében –, hogy a fejlődésnek, a történelem valamennyi vívmányának könny és vér az ára: 48 júniusi áldozatai! A kommün mártírjai, akiket bestiálisan agyonlőttek a versailles-iak... És az orosz forradalom hősei, páratlanul ragyogó történelmének alakjai, a jeltelen sírok Szibériában, a sarkkörön túl... a kínok és nélkülözések özöne, amit önként eltűrtek ezek a nagy mártírok, akik légiónyian vannak, ez a szellem diadala, és –

azok az áldozatok, akiknek száma nincs. És most – azok a munkások, akiket szétmarcangoltak a feketeszázasok, s akik utolsó leheletükig azt hörögték: »Le az önkényuralommal!«"

A decemberi moszkvai fegyveres felkelés veresége után a cári kormány fokozta a nyomást a forradalommal szemben. Kegyetlenül leszámolt a forradalom résztvevőivel, szétverte a munkásküldöttek szovjetjeit és az egyéb tömegszervezeteket. Az országban tomboltak a feketeszázasok bandái, a büntetőosztagosok, a tábori katonai bíróságok. A világimperializmus pénzügyi támogatást nyújtott a cárizmusnak, attól tartva, hogy a forradalom kiterjed más országokra is, s elvesznek az Oroszországban befektetett tőkéi. Franciaország például óriási kölcsönt adott. Ezzel kapcsolatban Csicserin így írt a bátyjának 1906 áprilisában: „A jövendő liberális vagy radikális kormánynak (ha csak nem fog rongyemberekből állni) nem lesz szabad elismernie ezt a kölcsönt, mivel alkotmányellenes. Franciaország részéről a legnagyobb szégyen és gyalázat pénzt adni a garázdák kormányának a nép elleni harcra."

Csicserin bírálta a kadetokat „hamisítatlan burzsoá politikájukért", azért, hogy „csak a „Russzkoje Goszudarsztvo" és a „Novoje Vremja" nevű megvesztegethető lapok szerint forradalmiak", valójában azonban félnek a népi megmozdulásoktól.

1906. április 25-én, két nappal az I. Állami Duma megnyitása előtt, melyen a kadetok meghatározó szerepet játszottak, Csicserin ezt írta a bátyjának: „Szét kell zúzni ezt a (kadet – *A szerzők*) kvázi alkotmányt, amely a feudális-csendőri rezsimet álcázza, ehhez azonban a tömeg forradalmi megmozdulásaira van szükség. Ám az alkotmányos demokraták félnek ezektől a megmozdulásoktól. Sztruve a két fronton való harc hamisítatlan burzsoá politikáját prédikálja. Ezek merőben opportunisták, az opportunisták politikája pedig fokozatos engedményeket, toldozgatást-foldozgatást jelent. Majd meglátjuk, hogyan viselkednek a dumabeli csaták mezején! Ha a gyámoltalan és káros op-

portunizmus politikáját fogják folytatni, a demokratikus erőknek a kadet dumára is komoly csapást kell mérniük." Jóllehet a moszkvai decemberi felkelés vereséget szenvedett és a reakció diadalmaskodott, Csicserin úgy vélte, hogy az elkövetkező forradalmi megmozdulások „még félelmetesebb és mélyebb tartalmúak lesznek, mint a korábbiak". Ő hitt a forradalom végső győzelmében. „Nem lehet megjósolni – írta 1906 júniusában a bátyjának –, mikor kezdődnek a küszöbönálló óriási események, de úgy áll a helyzet, hogy a régi kormány, ez az ostoba és torz anakronizmus, szinte kiprovokálja őket a történelemben példátlan véres leszámolásokkal, a kozákokkal, feketeszázasokkal stb., és ezen óriási események nélkül nem lehet megbuktatni a miniszterek, jogászok, csendőrök, huligánok stb. haramiabandáját...

Hogy pontosan mikor fogja felváltani a burzsoá rendszert a szocialista, azt nem lehet előre megmondani. De ez hamarosan bekövetkezhet. A történelmi folyamat szörnyű sebességgel rohan előre. E két esztendő alatt minden félelmetesen meglódult..."

1906 októberében Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg aktív részvételével Berlinben Tájékoztató Irodát hoztak létre, hogy a külföldi szociáldemokrata sajtót tájékoztassák az oroszországi eseményekről. Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt (OSZDMP) részéről Csicserin lett az iroda tagja. Haza küldött leveleiben kérte, hogy részletesebben tájékoztassák őt a főváros helyzetéről, a forradalmi munkásmozgalom fejlődéséről, a hadseregben, a parasztok és a diákok körében tapasztalható forrongásokról. Az érkező híreket gondosan tanulmányozta, majd felhasználta cikkeiben és beszédeiben.

1907 elején jelent meg Liebknecht híres könyve, a „Militarizmus és antimilitarizmus", amelyért elítélték őt mint „hazaárulót". Hogyisne! A szerző békét hirdetett, gyűlöletet szított a háború ellen és a háború előkészítői ellen. „A népek közötti béke fenntartása megfelel a nemzetközi proletariátus érdekeinek s egyszersmind az egész emberi-

ség kulturális érdekeinek... – írta. – A harc a militarizmus ellen, amely egymás ellen uszítja a népeket", „olyan harc, amelyre büszke a proletariátus, s amelyet meg *kell* vívnia saját érdekében..."

Csicserin 1907 áprilisában ezt írta V. A. Zabavszkának: „Különleges kérésem volna Önhöz: fordítsa le Liebknechtet! Erre nagy szükség van, s lehetőleg minél előbb." Ugyanebben a levélben elmondja: „Münchenben nagy a hajtóvadászat... Angliában terror... Németországban egyre nehezebb a munka."

Az OSZDMP IV. (egyesülési) kongresszusa után, amelyet Stockholmban tartottak meg 1906 áprilisában, a Külföldi Szervezetek Bizottságát feloszlatták, s megalakították az OSZDMP egységes külföldi csoportjait. 1907 januárjában hozták létre ezek központját: az OSZDMP Külföldi Központi Irodáját. Ennek tagja lett Csicserin, Szerjozsnyikov, Buchholz, a Nazarjovák, Alekszinszkij és Zsitomirszkij. Csicserint, aki aktív forradalmi munkával nagy tekintélyt vívott ki magának, megválasztották a központ titkárává. Csicserin ezután tevékenyen részt vett az OSZDMP V. (londoni) kongresszusának előkészítésében. Ezt a kongresszust 1907. május 13. és június 1. között tartották meg.

Mint ismeretes, eredetileg Koppenhágába akarták összehívni a kongresszust, illetve betiltás esetén Malmőbe (Svédország). A cári kormány nyomására azonban a dán, a svéd és a belga hatóságok megtiltották a kongresszusnak országaik területén való megtartását. Aztán a norvég kormány is csatlakozott hozzájuk. Ekkor született az a döntés, hogy Londonban nyitják meg a kongresszust. A küldöttek átutazása Koppenhágából az angol fővárosba és ottani tartózkodásuk roppant költséges volt. Csicserin nagy erőfeszítéseket tett, hogy előteremtse a pénzt. És a sajátjából is jelentős összeget adott a pártnak. Édesanyja halála után eladták az Ufai kormányzóság Menzelinszki járásában levő nyikolszkojei nagy családi birtokot, amely az

anya tulajdonában volt. Csicserin a rá eső részt szinte teljesen a párt szükségleteire fordította.

Csicserin segítette azokat az orosz szociáldemokratákat, akik gyakran egyetlen fillér nélkül tartózkodtak külföldön, pénzzel támogatta a pártirodalom kiadását stb. Maga viszont rendkívül szerényen élt, mert az volt a véleménye, hogy ő maga és az egész vagyona a forradalomé.

Csicserin pénzügyeivel Oroszországban a bátyja, Nyikolaj és a sógornője, Natalja Dmitrijevna foglalkozott, s ők küldték ki neki külföldre a pénzt. 1904 őszén Nyikolaj készpénzben 13 000 rubelt küldött. Csicserin 1905. január 2-án Zehlendorfban kelt levelében arra kérte Nyikolajt, hogy biankó csekkeket küldjön neki: „Különböző körülmények folytán úgy adódhat – írta –, hogy hirtelen ki kell vennem bizonyos betéteimet... Akkor teljes meghatalmazást küldenék neked, azzal a kéréssel, hogy vedd ki a betéteket. Számíts arra az eshetőségre, hogy ilyesmire szükség lesz." Az egyik ilyen „szükség" volt tehát az OSZDMP V. kongresszusa.

Csicserin mint a Külföldi Központi Iroda titkára Londonba utazott, hogy részt vegyen a kongresszus közvetlen előkészítésében, majd pedig az ülésein is, jóllehet nem volt kongresszusi küldött. Éles szemmel figyelte a harcot, amely a kongresszuson a bolsevikok és a mensevikek között kibontakozott. Minthogy akkor, saját beismerése szerint, a nyugat-európai szociáldemokrácia erős befolyása alatt állt, Londonban a mensevikekhez csatlakozott. Úgy látta, hogy taktikájuk „nagyon hasonlít" a német szociáldemokrácia taktikájához. Csicserin akkor nem értette annak a taktikai vonalnak a történelmi igazát, amelyet Leninnel az élen a bolsevikok védtek és megvédtek a kongresszuson. A „baloldali blokk" bolsevik taktikáját, amelyet a kongresszus végül is jóváhagyott. Csicserin „jaurès-izmusnak", a „kispolgársággal való állandó szövetség" taktikájának vélte.

Csicserin így írt az önéletrajzában: „Én... Londonban a mensevizmushoz csatlakoztam. De máris meglepett, hogy

a mensevikek folyton nyavalyognak és sírva fakadnak. Mégis úgy láttam, hogy elméletileg közelebb állnak a helyes marxista úthoz."

Londonból Csicserin visszament Berlinbe, de hamarosan ismét a zehlendorfi kórházba került, s ott is maradt 1907. július 10-ig. Azalatt felfigyelt a tevékenységére Péterváron a rendőrségi ügyosztály. 1907. április 13-án a különleges osztály utasítást küld Párizsba a külföldi orosz ügynökség vezetőjének, hogy „nézzenek utána a Berlinben élő bizonyos A. Ornatszkijnak, aki kapcsolatban áll az OSZDMP KB-jával". Két hónap múlva meg is érkezett a válasz: „Az A. Ornatszkij és Batalin álneveket a berlini szociáldemokrata iroda KB-jának tagja, Csicserin viseli, aki Csicserinnek, az ismert politikai személyiségnek az unokaöccse. Csicserin nagyon gazdag ember, aki 12 000 márkát kölcsönzött a pártnak kongresszus megrendezésére. Ő az egyik ihletője a szociáldemokrata bulletinnek,[2] amely Berlinben jelenik meg német nyelven." Ezen a dokumentumon megtalálhatók a rendőrparancsnokság utasításai is: „Hol tartózkodik? VI. 12."; „Kinyomozni. A határőrsökre. Felhívni rá Borisz úr figyelmét. VI. 15." 1907. június 16-án a rendőrségi ügyosztály már körlevelet küld ki a határőrsök csendőrtisztjeinek azzal a paranccsal, hogy „szervezzenek figyelő szolgálatot", nem utazik-e be Oroszországba G. V. Csicserin, s ha megjelenne valamelyik határátkelőhelyen, „motozzák meg, a továbbiakban pedig cselekedjenek a motozás eredményének megfelelően". A cári titkosrendőrség már korábban cenzúrának vetette alá Csicserin Oroszországba küldött leveleit.

A rendőrségi ügyosztály a Csicserinről szerzett értesüléseket megküldte a berlini rendőr-főkapitányságnak. Ezzel kapcsolatban a párizsi külföldi orosz ügynökség vezetője rosszallását fejezte ki a rendőrségi ügyosztálynak. 1907. július 3-án ezt írta Pétervárra: „... a berlini rendőrfőkapitánysággal közölték azokat a fontos konspirációs ér-

[2] A bulletint Csicserin pénzén adták ki.

tesüléseket, amelyeket múlt június 18/5-ös jelentésem tartalmazott... a berlini külföldi szociáldemokrata iroda tagjának, Csicserinnek az álneveiről, sőt arról is, hogy ez az ember 12 000 márkát kölcsönzött a szociáldemokrata pártnak a londoni ötödik szociáldemokrata kongresszus megrendezéséhez. Minthogy az efféle szigorúan titkos értesülések dobra verése elkerülhetetlen kudarccal fenyeget, sőt szociáldemokrata munkatársam életébe kerülhet,[3] van szerencsém a legtiszteletteljesebben kérni Excellenciádat, rendelkezzék, hogy ne közöljék a főkapitánysággal az általam jelentett nyomozati adatokat." Attól tartott ugyanis az ügynökség vezetője, hogy a berlini rendőri hatóságok, amelyek már kihallgattak némelyeket a német fővárosban élő orosz forradalmárok közül, nem késlekednek, és Csicserinnek is az orra alá dugják ezeket a nyomozati adatokat, „ami miatt az gyanúba foghatja a »munkatársat«, mivel ezekről a tényekről csak 3–4 személy tud".

A német rendőrség valóban érdeklődött Csicserin személye iránt. 1907. szeptember 9-én a drezdai rendőrkapitányság adatokat kért a berlini porosz rendőr-főkapitányságtól egy Csicserin nevű orosz nemesről, aki 1907. június 25-én szállást vett ki Drezdában. A porosz rendőrség Berlinben igyekezett még jobban szemmel tartani az orosz szociáldemokratákat, s köztük Csicserint. 1907. december 20-án (1908. január 2-án) Berlin egyik elővárosában, Charlottenburgban A. Bloch német szociáldemokrata lakásán „titkos gyűlés" zajlott le, amelyet Finnországból érkezett két mensevik vezető, F. Dan és A. Martinov hívott össze külföldi lap kiadásának megvitatására. Ezen a gyűlésen részt vett Dan, Martinov, Csicserin, Buchholz felesége, Szerjozsnyikov és az OSZDMP Központi Együttműködési Irodájának más képviselői. A porosz rendőrség tudomást szerzett erről a gyűlésről, és letartóztatta a résztvevőit. Ők azt vallották, hogy a karácsonyi bál előkészítésének meg-

[3] Minden valószínűség szerint itt a provokátor Zsitomirszkijről van szó, aki akkor a Külföldi Központi Iroda tagja volt.

beszélésére gyűltek össze. A rendőrség azonban tudta, hogy a szociáldemokrata párthoz tartoznak, s nem fogadta el ezt a magyarázatot. Azt is megállapította, hogy a letartóztatott Csicserin finanszírozza a szociáldemokrata „Orosz Bulletin"-t, amelyet a „Vorwärts" című lap nyomdájában állítanak elő, s amely a Külföldi Központi Iroda sajtóorgánuma. Csicserint január 6-án pénzbírságra ítélték, mert „hamis" útlevele volt (letartóztatásakor Batalinnak nevezte magát), s megparancsolták, hogy 12 órán belül hagyja el Poroszországot.

Oszten-Szaken orosz követ 1908. január elején azt jelentette Pétervárra, hogy Csicserin „kiemelkedő és aktív szerepet játszott a letartóztatottak között". A Külügyminisztérium értesítette erről a rendőrségi ügyosztály igazgatóját, Truszevicset. Az azt válaszolta, hogy a rendőrségnek nem volt tudomása róla, hogy Csicserin a Külügyminisztériumhoz tartozik, azt azonban tudta, hogy Csicserin „az OSZDMP berlini irodájának tagja, a Berlinben német nyelven megjelenő szociáldemokrata bulletinek kiadásának részese, s forradalmi körökben A. Ornatszkij és Batalin álnéven ismerik".

A porosz rendőrség is elküldte anyagait Pétervárra Csicserin forradalmi tevékenységéről. Arra hívta fel a figyelmet, hogy „Csicserin ... kiemelkedő szerepet játszik az itteni szociáldemokrata mozgalomban". Mindennek eredményeképpen 1908. január 22-én Izvolszkij külügyminiszter által aláírt határozattal elbocsátották a Külügyminisztériumból „az állami és a szentpétervári főirattárakba beosztott Csicserin címzetes tanácsost". Pavlov-Szilvanszkij tudatta Csicserinnel, hogy elküldték a minisztériumba a „rendőrségi anyagokat", s „különösen felfigyeltek" a személyére, tehát egyelőre nem térhet haza.

Miután kiutasították Poroszországból, Csicserin egy ideig Leibenben élt (Drezda mellett), majd pedig Reichenbergben (Liberec – Csehország), illegálisan eljárt Berlinbe, Stuttgartba és Genfbe. Később aztán Franciaországban telepedett le.

Csicserin abban az időszakban hagyta el Németországot, amikor Oroszországban tombolt a reakció. A munkások és parasztok ezrei sínylődtek börtönökben, s ezreket kínoztak meg, lőttek agyon és akasztottak fel. Különösen nehéz helyzetben volt a munkásosztály élcsapata, a marxista párt. A cárizmus erre mérte a fő csapást. „Valamikor mégiscsak meg fogják írni az orosz forradalom történetét, és az egész világ el lesz ragadtatva a legyőzhetetlen önfeláldozásnak attól a hősiességétől, odaadásától és erejétől, amelyről a cári államban valamennyi nemzet szocialistái tanúságot tettek" – írta 1908-ban August Bebel, a német munkásosztály vezére.

A pártszervezetek, hogy folytathassák a propaganda- és agitációs munkát, kénytelenek voltak mély illegalitásba menni. Ugyanakkor a forradalom veresége és a reakció támadása, ahogy Krupszkaja mondta, „nagy eszmei zűrzavart" okozott a szociáldemokraták körében, s éles harchoz vezetett. „Egészen természetes – írta Krupszkaja „Visszaemlékezések Leninre" című művében –, hogy a reakció időszakában a dekadens hangulat első jelei mindenekelőtt a szűk prakticizmustól áthatott mensevikek körében bukkantak fel; ők, akiket szoros szálak fűztek a liberális burzsoáziához, azelőtt is mindig hajlamosak voltak arra, hogy az árral ússzanak, hogy megnyirbálják a forradalmi jelszavakat."

Csicserint „különösen fájdalmasan" érintette a „pártszakadás". Mint önéletrajzában megjegyezte, abban az időszakban szüntelenül „a pártegység gondolata" foglalkoztatta, mivel úgy képzelte el a proletariátust, mint „egységes történelmi erőt, amely szembeszáll az egész régi világgal". „Korábbi környezetemmel minden kapcsolatomat megszakítottam. A forrón szeretett proletariátus, ezek a derék, jóravaló, kedves elvtársak, egy egységes nagy sereg tagjai – nos, ezek az én felebarátaim" – írta Csicserin 1907 októberében.

Egész lényét a forradalom ügyének szentelte, s arról a korról álmodott, amikor majd „nem a Bismarckok és III.

Napóleonok lesznek »nagy emberek« az osztályoktól megszabadult emberiség szemében, hanem a tömeg, az emberiség nagy Vorkämpferei,[4] a forradalmárok mint elsők az egyenlők között". A sógornőjének, Ny. D. Csicserinának 1908. augusztus 5-én írott levelében ez áll: „... ami az Ön levelének egyik mondatát illeti, az »imádságokkal« mi valami mást állítunk szembe:

Védelmező nincsen felettünk,
Nem véd sem Isten, sem király,
A közjó alkotói lettünk,
Vesszen el ki ellenáll!
Pusztuljon el ez a rablóbanda,
A rabságból elég nekünk,
Szítsuk a tüzet, rajta, rajta,
A vas meleg, hát ráverünk![5]

És nem »mennyországot« építünk mi a földön, a valóságos talajon! – Célunk a valóságos, az egyetlen élet, tehát a földi élet elmélyítése, korlátlan kitágítása és gazdagítása, a világtalány megfejtése nyitott szemmel, megszabadulva az uralkodó osztályok korlátoltságától, a rabság viszonyainak ködfüggönyétől..."

Az OSZDMP V. kongresszusa után Csicserin közelebb került ahhoz a csoporthoz, amely a „Golosz Szocialdemokrata" című lap körül alakult ki. Ezt a lapot 1908 és 1911 között adták ki, először Genfben, majd pedig Párizsban. Plehanov, Martov, Dan és mások játszottak benne vezető szerepet. A „Golosz Szocialdemokrata"-csoportban Csicserin, mint mondta, „bizonyos ellensúlyt" látott „a visszataszító likvidátorsággal" szemben. De háborgott amiatt, hogy a csoport bizonyos engedményeket tesz a likvidátoroknak (s köztük Martov is, aki akkoriban nagy hatással volt Csicserinre), „képtelen ötletnek" vélte a (bécsi) mensevik

[4] – élharcos (ném.)
[5] Az „Internacionálé" 2. strófájának sorait idézi Csicserin.

„Pravda" létrehozását. Ámde nem bírálta következetesen a mensevikeket, minthogy bizonyos egyéb kérdésekben továbbra is kitartott a mensevizmus álláspontja mellett.

Csicserin politikai emigránsként sem szakította meg kapcsolatait legközelebbi rokonaival: a bátyjával, nővérével és a sógornőjével. A nővére, Szofja Vasziljevna Bobrovnyikova (1867–1918) aktívan tevékenykedett a közoktatás területén. 1905–1910-ben több könyvet és cikket publikált a Volga-vidék nemzetiségeinek közoktatási helyzetéről, melyekben síkraszállt ezeknek a nemzetiségeknek azért a jogáért, hogy anyanyelvükön taníttathassák gyerekeiket. A bátyja, Nyikolaj Vasziljevics Csicserin (1865–1939) a pétervári egyetem matematikai és jogi fakultásainak elvégzése után a szenátus egyik ügyosztályán a főtitkár személyi titkára lett. Az Októberi Forradalom után iskolában tanított, és aktív zenepedagógiai tevékenységet folytatott. Bátyjának a felesége, Natalja Dmitrijevna Csicserina (1879–1965) parasztcsaládból származott, a gimnázium elvégzése után alsó tagozatos tanítónő lett. Nagy barátja volt Csicserinnek.

A rokonok tudtak Csicserin forradalmi tevékenységéről, s készségesen teljesítették különféle kéréseit, informálták őt az oroszországi helyzetről. A könyörtelen reakció idején fölöttébb kockázatos volt levelezni egy hivatásos forradalmárral, aki gyakran afféle – a hatóságok szerint megengedhetetlen – kifejezéseket használt, mint például az, hogy „le az önkényuralommal!" 1906 márciusában a pétervári rendőrségi ügyosztály különleges osztálya – nyilván a provokátor Zsitomirszkijon keresztül – feljelentést kapott: kivonatot Bobrovnyikova egyik leveléből. Szofja arról írt Csicserinnek Zehlendorfba, hogy példátlan terror dúl Oroszországban, s ez óriási felháborodást vált ki az emberekből. A levél aláírása ez volt: „a Te Minéted" (Szofja Vasziljevnát így nevezte gyerekkorában a francia nevelőnő). A rendőrség ezért nem is sejtette, hogy a levél írója Csicserin nővére. 1908 augusztusában Csicserin ezt írta Natalja Dmitrijevnának: „Elküldök Önnek a bol-

sevik »Proletarij«-ból egy kis cikket, melyet az egyik elvtársam írt, akivel együtt voltam a stuttgarti kongresszuson és a berlini letartóztatáson. Ő dohánygyárban dolgozott. Ami a lett férfi levelét illeti, a »megbetegedett« nálunk mindig azt jelenti, hogy »letartóztatták«." (Csicserin kérte Natalja Dmitrijevnát, hogy a levélnek ezt a részét semmisítse meg.)

A Csicserin család közös tulajdonában volt egy ősi birtok, amelyet az apjuktól örököltek, s volt némi tőkéjük is. A rokonok felajánlották Csicserinnek, hogy ossza szét ezt a vagyont, de ő erre nem volt hajlandó. Egyik levelében ezt írta: „Semmilyen tőke nincs közös tulajdonunkban. Már csak Pokrovszkoje és a Nyikolszkojéból[6] megmaradt darab (úgy emlékszem, Temesevo) a közös vagyonunk. Voltak még valamikor Zs. J. Csicserina örököseinek tőkéi, de ez a számla zárolva van. Közös tőkék már nincsenek, ezek kimerültek. A felosztás csak azt jelentheti, hogy Pokrovszkoje Nyikolé lesz, a Nyikolszkojéból megmaradt darab pedig Szonyáé, az enyém pedig semmi. Azoknak a tőkéknek pedig, amelyek mindegyikünknek a magántulajdonában vannak, semmi közük sincs a Csicserin-örökösök közös vagyonához. Én nyerhetek Monte-Carlóban akár egymillió rubelt. – Ez nem tartozik a Csicserin-örökösökre. Vagy én mindent a pártnak adhatok, amim van, s amim nincs – ehhez az örökösöknek szintén semmi közük. Tehát azok a szavak, hogy letétbe helyezett »tőkék«, ellentmondanak a valóságnak – ilyen tőkék nincsenek." Nem sokkal később Csicserin levélben kereken kijelenti, hogy azokat a jogokat, amelyek őt mint „Pokrovszkoje falu társtulajdonosát" megilletik, átruházza a bátyjára, Nyikolajra, illetve az ő örököseire.

Pavlov-Szilvanszkij 1908-ban bekövetkezett halála után Csicserinnek egyetlen jó barátja maradt Oroszországban: Mihail Kuzmin, akivel együtt járt gimnáziumba. Csicserin

[6] Pokrovszkoje és Nyikolszkoje – Csicserin apjának és anyjának egykori birtokai.

nagymértékben részese volt barátja sorsának. 1904-től kezdve, amikor Kuzmin az anyja halála után egyedül maradt, Csicserin több éven át havi 100 rubelt adott neki, hogy fizetni tudja kosztját és szállását. Sokat segített Csicserin külföldi proletárbarátain is. Ismeretes például, hogy egy Soubrier nevű francia munkás egész családja egy ideig gyakorlatilag Csicserin pénzéből élt.

Érdekes Csicserin életrajzában az a tény is, hogy Németországban nyomban felismerte a munkáskörnyezetből származó orosz politikai emigránsokat nyomorúságos helyzetükről. Közülük többen közvetlenül a kényszermunkából kerültek ki külföldre, s gyógykezelésre lett volna szükségük, pénzük azonban nem volt. Akkor Csicserin elhatározta, hogy saját pénzén szanatóriumot építtet, amelyben a munkásemigránsok majd csekély ellenszolgáltatás fejében rendbe jöhetnek egészségileg. Ez azonban sajnos meghiúsult, mert Csicserint kiutasították Berlinből, s mert a társa, az egyik német szanatórium orvosa, bizonyos Ioszilevszkij visszaélt a bizalmával: 40 000 német márkát kapott Csicserintől, de egy lépést sem tett az ügyben. Csicserinnek és német barátjának, Oskar Kohn ügyvédnek több évig kellett fáradozniuk, hogy a pénzt visszaszerezzék.

1908-ban Párizsban letelepedve, Csicserin ismét az orosz politikai emigránsok közegébe került. Sok időt fordított arra, hogy kapcsolatokat teremtsen az emigránsok egyes csoportjai között, összehozza őket a helyi szociáldemokrata pártokkal (Németországban, Franciaországban, Belgiumban, Svédországban, Dániában stb.). Támogatta az emigránsokat, előadásokat szervezett számukra, dolgozott a szociáldemokrata sajtónak. Segítséget nyújtott a „Morjak" című illegális lapnak (megjelent 1906-tól), az orosz forradalmár tengerészek újságjának, hogy kapcsolatokat alakíthasson ki a baltiakkal, az észt és lett tengerészek Angliában, Belgiumban, Olaszországban és Franciaországban élő bolsevik földijeivel. Segítő csoportot szervezett a „Morjak" számára, közreműködött a lap terjesztésében. (1915 decemberében Csicserin londoni lakásán házkutatást tartottak,

mert azzal gyanúsították, hogy tagja az Orosz Tengerészek Szövetségének. A rendőrség azonban semmit sem talált nála, s békében hagyta.) 1910-ben Csicserin Sz. J. Bagockij (1879–1953) lengyel emigránssal, volt politikai kényszermunkással, aki akkoriban Krakkóban élt, s később a szovjet egészségvédelem egyik megszervezője lett, létrehozta a „Cracow Société" nevű társaságot, melynek feladata a politikai foglyok megsegítése volt. E társaságnak képviselete volt Európában, Amerikában és Ausztráliában. Csicserin tagja volt a Száműzöttek és Politikai Foglyok Segélyalapjának Párizsban. Sok energiát és időt fordított a külföldi csoportok gondozásával kapcsolatos „aprómunkára", s azt mondotta: „Amikor semmire sem jut az ember, a legparányibb munka is megelégedettséget nyújt."

Pártügyekben Csicserinnek sok országba el kellett utaznia. Ez lehetővé tette számára, hogy személyes kontaktusba kerüljön az orosz politikai emigráció képviselőivel és a szocialista pártok vezető személyiségeivel az európai országok többségében.

Alekszandra Mihajlovna Kollontaj, visszaemlékezve külföldi forradalmi tevékenységére – amikor gyakran együttműködött Csicserinnel, s teljesítette megbízásait, hogy „az orosz kolóniák el legyenek látva előadásokkal" stb. –, ezt írta: „... én állandó munkakapcsolatban voltam a Párizsban élő Csicserin elvtárssal (Ornatszkijjal), a »Politikai Emigráció Irodájának« titkárával. Az ő kimeríthetetlen energiájának, odaadásának, önfeláldozásának köszönheti a politikai emigráció nemcsak azt, hogy anyagi segítséget kaptak az emigránsok, hanem azt is, hogy az egyes emigránscsoportok kapcsolatba léphettek egymással, és állandó politikai vezetésük lehetett. Ornatszkij elvtársat ismerte minden egyes munkás, aki külföldre került; a legkülönbözőbb pártirányzatokhoz tartozó személyek fordultak hozzá segítségért, mert mindig biztosak is lehettek abban, hogy segíteni fog. Mindazok, akik együtt dolgoztak Csicserin-Ornatszkij elvtárssal az emigráció viszonyai között, soha életükben nem felejtik el az ő kris-

tálytiszta személyiségét, példás munkabírását és önfeláldozását."

Csicserin aktívan bekapcsolódott a Francia Szocialista Párt munkájába, s baráti kapcsolatokat alakított ki a párizsi munkásokkal.

Párizs 14. kerületének szocialistái már megszokták, hogy heti gyűléseiken gyakran megjelenik Csicserin. Ha volt szabad hely a teremben, némán leült, ha nem volt, csak állt, kalapjával a kezében, s figyelmesen hallgatta a felszólalókat. Gyakran maga is szót kért. Beszédei mindig alaposak, érdekesek és eredetiek voltak. A jelenlevők szívesen hallgatták orosz elvtársukat.

„A vágy az eleven közegre, a vágy a tömegre, a vágy a folyamat sodrára" Csicserint saját szavai szerint a legszorosabb kapcsolatba hozta a nyugati munkásosztállyal. „Szoros barátságot kötöttem vele – írta –, a személyes barátságok, a gyerekekről való gondoskodás, a családi örömökben és bánatokban való részvétel alapján, először Németországban, aztán Franciaországban. Közelről, belülről megismertem a német és a francia munkásságot is. Mélyen megszerettem őket."

De Csicserin látta, hogy a Francia Szocialista Párt jobboldali körei a megfogalmazások álforradalmisága mögé rejtik „teketória nélküli opportunizmusukat", képmutatóak, karrieristák, intrikusok. Amikor a francia hatóságok a legféktelenebbül üldözték az orosz politikai emigránsokat, Csicserin a Szocialista Párt szekcióülésén felemelte szavát, hogy a szocialisták lépjenek fel az üldözöttek védelmében. De a jelenlevők közül sokan rendkívül ellenségesen fogadták Csicserint. Sőt, egyesek magasztalni kezdték a külföldiek kiutasításának rendszerét. „Felháborodásomban arról beszéltem nekik – emlékezett vissza Csicserin 1922-ben –, hogy a francia tőke, mint általában a fejlett országok tőkéje, a cárizmus közreműködésével a legbarbárabb módon kizsákmányolja az oroszországi dolgozó tömegeket, s hogy a belőlük kisajtolt profit egész Franciaország hasznára van, és ennek morzsáiból jut azok-

nak is, akik közül a guesde-isták, a hervéisták és egyebek verbuválódnak. Ha körülnézek, általában viszonylagos jólétet látok, amiért az oroszországi dolgozó tömegek mérhetetlen szenvedéssel fizetnek. Felháborodott közbekiáltások szakítottak félbe: »Maga nacionalista!« Én azt feleltem: Ha én nacionalista vagyok, akkor az elnyomottak nacionalistája vagyok, a világtőke által kizsákmányolt oroszországi dolgozó tömegek nacionalistája vagyok, maguk viszont a kapitalista világ nacionalistái, maguk az uzsorások és a kizsákmányolók nacionalistái."

1914-ben, nem sokkal a világháború kirobbanása előtt, Csicserin Lille-be és Roubaix-ba utazott, ahol figyelemmel kísérte G. Guesde és a guesde-isták választási kampányát, és háborúellenes tüntetést szervezett. 1914. április 20-án kelt levelében ezt írta Lille-ről P. B. Akszelrodnak: „Ez az egyetlen zuga Franciaországnak, ahol komoly szervezet működik", ahol a párt „teljesen proletár jellegű", s nem áll – mint más helyeken – „humanitárius érzelmű classe moyenne-ekből[7], ügyvédekből, tanítókból, vendéglősökből meg néhány kereskedősegédből".

Creil városban azt mondták Csicserinnek: „Nagyon nehéz elérni, hogy a munkásosztály érdeklődjön a szocializmus iránt, főképpen a középosztályok érdeklődnek iránta."

Csicserin megjegyezte, hogy Lille-ben 220 000 lakosra 2500 szocialista párttag jut, de ezeknek csak tizedrésze jár el a gyűlésekre, a többiek pedig csupán a tagsági díjat fizetik. Csicserint meghökkentette az a tény, hogy ez a tömeg annyira tehetetlen, hogy csak a mozival és a sanzonnal lehet kimozdítani. „Itt. Lille-ben legalább szociális tartalmú szórakozás van; Roubaix azonban még egy fokkal rosszabb. A mozi ostoba, a sanzon illetlen, az első és a második rész közötti szünetben pedig fellép Guesde és a többi szónok, és egy órán keresztül a leglakonikusabban beszél a napi politikai kérdésekről és a szocialista

[7] – középosztályok (fr.)

jövőről, majd a sanzon és a film folytatódik. Meg kell mondanom, hogy mire Guesde beszédei véget érnek, a közönség háromnegyed része (a közönség pedig szörnyen nagy, a zsúfoltság félelmetes) elmegy, úgyhogy az én szememben ez az egész felháborító profanizálás gyakorlatilag feleslegesnek is tűnik. És ez a proletariátus nevelése... És ez az a Roubaix, amelyről Guesde azt mondja: »Ha Franciaországban húsz Roubaix volna, a szocialisták lennének a Köztársaság gazdái.«"

Akszelrodhoz írott, 1914. április 24-én kelt másik levelében Csicserin elmondja, hogy beszélt Henri Lefebvrerel, a roubaix-i szekció titkárával arról a fura gyakorlatról, hogy Guesde a filmvetítés és a sanzonműsor közötti szünetekben tartja meg beszédeit, Lefebvre azonban megmagyarázta, hogy másként alig száz ember jönne el a gyűlésre. Lefebvre elmondta azt is, hogy Guesde az elmúlt húsz esztendő alatt már annyiszor beszélt Roubaixban, hogy nincs olyan ember, még asszony és gyerek se, aki ne hallotta volna őt már többször is, és mindenki azt hajtogatja: „Előre tudom, mit fog mondani." És bár mindenki rá szavaz, mozi nélkül nem hajlandók meghallgatni.

Különös figyelmet szentelt Csicserin az ifjúság politikai harcának. Franciaországban tartózkodva, Marcel Cachinnel, a kiváló francia forradalmárral sok energiát fordított a szocialista ifjúsági mozgalom kialakítására. „Én felüdültem az ifjúsági mozgalomban, amellyel mindenütt szoros kapcsolatba kerültem" – mondotta Csicserin.

Az imperialista világháború kirobbanásáig élt Csicserin Párizsban. Ezután kis időre Brüsszelbe utazott, majd pedig belga újságírónak álcázva magát Londonba ment.

A londoni időszak talán a legfontosabb volt Csicserin életében politikai nézeteinek kialakulása szempontjából. Ha nem is azonnal, de Londonban tért át a bolsevik álláspontra.

Az imperialista háború leleplezte a II. Internacionálé vezetőinek, Kautskynak, Vanderveldének, Guesde-nek és a többieknek áruló magatartását. A II. Internacionálé

pártjai síkraszálltak „hazájuk" védelmében, a parlamentben megszavazták a hadihiteleket a kormánynak, s ily módon lényegében hadat üzentek egymásnak. Nyomban megtagadták a nemzetközi munkásmozgalommal és saját országuk proletariátusával szemben vállalt ama kötelezettségüket, hogy fellépjenek az imperialista háború ellen. Mindez a II. Internacionálé csődjéhez, különálló pártokra való széthullásához vezetett. Lenin azt mondta ezzel kapcsolatban: „A II. Internacionálé meghalt, legyőzte az opportunizmus."[8]

Oroszországban a mensevikek többsége szintén a szociálsovinizmus álláspontjára csúszott át, s fellépett a „hon védelmében". Ideológusuk Plehanov lett, aki a cárizmus által viselt háborút felszabadító háborúnak nyilvánította az orosz proletariátus számára.

E bonyolult viszonyok között, amikor hallatlan sovinizmus dühöngött a szociáldemokrácia soraiban, a bolsevik párt Lenin vezetésével szilárdan kitartott az internacionalizmus és a nemzetközi proletár szolidaritás álláspontján. 1914. október 17-én Lenin ezt írta Sljapnyikovhoz küldött levelében: „... a *legkisebb* rossz lenne most és azonnal a cárizmus *veresége* az adott háborúban. Mivel a cárizmus százszor rosszabb a császárizmusnál. Nem a háború szabotálása, hanem a harc a sovinizmus ellen és az egész propaganda és agitáció törekvése a proletariátus nemzetközi összefogására (közeledésére, szolidarizálására, megegyezésére selon les circonstances[9]) a polgárháború érdekében ... A (szívós, rendszeres, talán hosszas) munkának olyan szellemben való irányítása, hogy a nemzeti háború polgárháborúvá váljék – ez a dolog veleje. Ennek az átváltoztatásnak az időpontja más, jelenleg még nem tisztázott kérdés. De elő kell segíteni, hogy ez a pillanat megérjen és szisztematikusan »kényszeríteni kell, hogy megérjen« ...

[8] *Lenin* Összes Művei. 26. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 36. old.
[9] – a körülményeknek megfelelően (fr.)

A béke jelszava szerintem nem helyes az adott pillanatban. Ez nyárspolgári, pópai jelszó. A proletár jelszónak így kell hangzania: polgárháború."[10]

Az imperialista háború Csicserint – saját beismerése szerint – mély eszmei válságba sodorta. Azt megértette, hogy nem szabad megengedni a hadihitelek megszavazását. De hogyan tovább? – tette fel magának a kérdést. A bolsevik irodalomban, amelyet – kivált Lenin cikkeit – jól ismert, megtalálta „a háborúval kapcsolatos feladatok megfogalmazását". De a háború elején még nem értette egészen világosan, hogy kíméletlenül harcolni kell bármely burzsoá kormány ellen, amely részt vesz a világháborúban. Igaz, ez az időszak nem sokáig tartott nála. Később Csicserin elmesélte, hogy egyszer Londonban meglátogatta őt a párizsi ifjúsági szervezet titkára, akivel korábban szoros kapcsolatban volt, és akit nagyszerű forradalmárnak ismert. „Elmondta nekem, hogy amikor kitört a háború, kinyílt a szeme, mintha csak hályog hullott volna le róla, s látta, hogy a munkásoknak és a tőkéseknek közös érdekeik vannak a más országok tőkései ellen vívott harcban. És belátta, hogy helytelen úton járnak azok a szocialista munkások, akik osztályharcot hirdetnek. Ez a beszélgetés egyszerre feltárta számomra, milyen hallatlanul mélyre süllyedt az egész munkásmozgalom a szociálpatriotizmus útján. A munkásosztály lemond a saját érdekeiért való harcról a tőkések érdekében, és ily módon valójában saját tőkéseinek uszályába kerül, azok támaszává válik."

Csicserin megértette, hogy „a honvédés a munka tőke előtti kapitulációjának formulája". És mennél tovább fejlődtek az események, ezt a tényt – saját szavai szerint – annál inkább „illusztrálta számára valamennyi ország honvédő sajtója és irodalma".

Csicserin megfigyelte Anglia politikai életét, látta, hogyan használja ki az angol burzsoázia a munkásszerveze-

[10] *Lenin* Összes Művei. 49. köt. 14–15. old. (oroszul).

teket a munkásosztály befolyásolására, hogyan használja fel a „honvédelem" jelszavát saját osztályuralmának megerősítésére; megértette a szociálsoviniszta propaganda igazi értelmét, és arra a szilárd meggyőződésre jutott, hogy a mensevikek által hirdetett „honvédés" a munkásosztály érdekeinek elárulása; a forradalom ügyének elárulása a fő ellenségnek. Ettől a pillanattól fogva az internacionalizmus álláspontjáról a legenergikusabb harcot vívja a „honvédés" ellen.

1915 őszétől Csicserin állandó munkatársa lett a Párizsban megjelenő „Nase Szlovo" című lapnak, amelynek munkájában részt vettek a különböző szociáldemokrata csoportok képviselői: Lunacsarszkij és Urickij, Antonov-Ovszejenko és Manuilszkij, Kollontaj és Majszkij, Lozovszkij, Martinov és mások. Az opportunista-centrista irányvonalat a „Nase Szlovó"-ban Martov és Trockij képviselte. Csicserin mindkettőjükkel szembefordult. Ez a lap „híd" volt számára.

Csicserin sokat írt a „Nase Szlovó"-ba. Beszámolt Londonból az angliai szocialista mozgalomról, a munkásosztály hangulatáról, a Brit Szocialista Párt soraiban a forradalmi mozgalom legégetőbb kérdéseivel kapcsolatban kibontakozott harcról.

Csicserin szenvedélyesen küzdött a háború ellen, s üdvözölte a zimmerwaldi egyesülést, amely fontos szerepet játszott a forradalmi marxistáknak a háború ellen, az internacionalista szocialisták összefogásáért vívott harcában. 1916 januárjában az OSZDMP-vel együttműködő londoni mensevik csoport Csicserin kezdeményezésére határozatot hozott, amely kimondta: „az ellentétek a munkásosztály internacionalista forradalmi feladatai és a szociálpatriotizmus ellenforradalmi, proletárellenes tartalma között odáig éleződtek Oroszországban, hogy a legkülönbözőbb szociálpatrióták – nasegyelós[11] szárnyuk felszínes cárizmusellenes frazeológiája ellenére – nyíltan az ellen-

[11] „Nase Gyelo" – a mensevikek-likvidátorok lapja.

forradalom és a cárizmussal való lepaktálás útjára léptek, ami szemléletesen megmutatkozott a CVPK-ba[12] való másodszori választások szégyenletes, áruló kampányában".

Csicserin, miután szilárdan a forradalmi internacionalizmus álláspontjára helyezkedett, kíméletlenül ostorozta cikkeiben a szociálsovinisztákat.

Csicserin mindig lenyűgözte ismerőseit határtalan munkaképességével. Londonban tagja volt az OSZDMP helyi csoportjának, belépett a Brit Szocialista Pártba, tagja volt a Kommunista Klubnak, a Herzen-körnek és egyszersmind titkára több emigráns szervezetnek, a londoni szocialista csoportok bizottságának, az Oroszországi Hazatelepítő Bizottságnak és másoknak. Ezenkívül közreműködött sok szocialista és szakszervezeti lapban (például: „The Call", „Railway Review", „Yorkshire Factory Times"), személyes kapcsolatokat alakított ki a lapok szerkesztőivel, az angol parlament több tagjával, a brit szociáldemokrácia képviselőivel, a szakszervezeti funkcionáriusokkal és – mint mindenütt, ahol megfordult – az egyszerű munkásokkal.

1915 júniusában Csicserin kezdeményezésére és legaktívabb részvételével Londonban létrehoztak egy segélybizottságot az orosz politikai kényszermunkások és száműzöttek támogatására. A bizottság tagjai az OSZDMP londoni csoportjainak, az eszerek pártjának, a Bundnak, a lett terület szociáldemokráciájának, a Lengyel Szocialista Pártnak és a Nagy-Britanniában működő Litván Szocialista Föderációnak a képviselői voltak. Csicserint választották meg a bizottság titkárává, aki azután több mint két évig irányította a bizottság munkáját. Erőfeszítéseinek eredményeképpen a bizottság nyomban a cárizmus elleni harc politikai szervévé vált.

Csicserin azt mondotta, hogy a titkári munka a „kényszermunka-bizottságban" lehetővé tette számára, hogy

[12] Centralnij Vojenno-Polityicseszkij Komityet – Központi Katona-Politikai Bizottság.

agitációt folytasson a „cárizmus tisztára mosása" ellen. A bizottság Csicserin vezetésével pénzt gyűjtött, és azt elküldte a cári börtönökben sínylődő orosz forradalmároknak, s emellett leleplező anyagokat publikált az e börtönökben uralkodó állapotokról, tiltakozó gyűléseket rendezett a foglyokkal való kegyetlen bánásmód ellen, interpellációkat szervezett a parlamentben az oroszországi tömeges letartóztatások és terrorakciók ügyében.

A bizottság megmagyarázta az angol közvéleménynek, hogy a háború folytán ismét féktelenül dühöng a reakció Oroszországban, hogy az elnyomott nemzetiségeket a cárizmus kíméletlenül üldözi, hogy a munkásszervezetek illegalitásba kényszerültek, a szakszervezeti mozgalom vezetőit pedig kényszermunkára és száműzetésre ítélik. Még az Állami Duma tagjait is – a szociáldemokrata képviselőket – Szibériába viszik örök száműzetésre.

1915. július 30-án Csicserin a bizottság nevében felhívást tett közzé, amelyben ezt írta: „az orosz kényszermunka lassú és leírhatatlanul iszonyú agónia. Azok az emberek, akiknek ezeket a szörnyűségeket el kell tűrniük, zömmel a mi munkásmozgalmi elvtársaink. Ezek a proletariátus megszervezése és nevelése nemes ügyének, a proletariátus jólétéért és jogaiért vívott harcnak szentelték magukat... Az orosz proletariátus a nagy-britanniai proletariátushoz fordul, osztályösszefogásra, a munka világméretű szolidaritására szólít fel. Nagy-Britannia munkása, a te elvtársad szenved. Ő a mi közös ügyünkért szenved, a munka világméretű ügyéért, ugyanazt az osztályharcot folytatja, amelyet te is. És te nem maradhatsz közömbös."

Csicserinnek sikerült bevonnia a bizottság munkájába tekintélyes szocialista politikusokat, radikálisokat, szakszervezeti vezetőket. A bizottság elnöke az ismert labourista Snowden volt, pénztárosa pedig a szállítómunkások szövetségének főtitkára, Williams. Csicserin közvetlen segítőtársa a bizottságban Bridges Adams asszony volt, az ő lakásán gyűltek össze a bizottság tagjai. A bizottság tevékenysége nagy lendületet vett. Ez a tevékenység az ön-

kényuralom ellen irányult, amire a cári kormány természetesen felháborodással reagált, sőt végül is el tudta érni Angliánál a bizottság betiltását.

Csicserin mint a londoni szocialista csoportok képviselőiből alakult bizottság titkára rengeteget dolgozott azok ellen, akik erőszakosan ki akarták adatni a cári kormánynak az Angliában élő emigránsokat, hogy mozgósítsák őket a szövetséges hadseregbe. Ezzel összefüggésben Csicserin nagy erőfeszítéseket tett, hogy egyesítse és összekovácsolja azokat az orosz emigránsokat, akik nem vettek részt az oroszországi forradalmi pártok helyi csoportjaiban. 1916 szeptemberében a londoni szociáldemokrata csoportok képviselői felhívást tettek közzé, melyben a következő állt: „Csak ha az emigránsok egész tömege felemeli a szavát s tiltakozik és megmagyarázza a társadalomnak a terv (az angol hadseregbe való mozgósítás – *a szerző*k) károsságát és jogtalanságát, csak ez vezethet a terv meghiúsulásához."

Csicserin tevékenyen részt vett az angol szociáldemokrata mozgalomban, amelynek balszárnyával nyomban Londonba érkezése után kapcsolatba került. Angliában abban az időszakban alakult ki a szociáldemokrata mozgalom harcos élcsapata. Ennek McLaine, Gallacher és Inkpin voltak a legnagyszerűbb képviselői.

A Komintern 1920 augusztusában megtartott második kongresszusán Lenin nagyra értékelte ezek háborúellenes erőfeszítéseit: „... Gallacher elvtárs itt elmondta nekünk, hogy ő és elvtársai miként szervezték meg a forradalmi mozgalmat kitűnően Glasgow-ban, Skóciában, miképp manővereztek nagyon jól a háború alatt taktikailag, milyen ügyesen támogatták a kispolgári pacifista Ramsay MacDonaldot és Snowdent, amikor ezek Glasgow-ba mentek, hogy a támogatás révén nagy tömegmozgalmat szervezzenek a háború ellen."[13]

Csicserin, miután belépett a Brit Szocialista Pártba,

[13] *Lenin*, Összes Művei. 41. köt. Kossuth Könyvkiadó 1974. 248. old.

McLaine-nel, Gallacherrel és Inkpinnel együtt, akik az internacionalista irányzat vezetői voltak, harcolt a Hyndman által vezetett szociálsoviniszta szárny ellen, és síkraszállt azért, hogy azonnal szakítsanak ezzel a szárnnyal.

„Viták a Nemzetközi Szocialista Iroda összehívása körül (Levél Angliából)" című polemikus cikkében, amely 1916 márciusában a párizsi „Nase Szlovó"-ban jelent meg Ornatszkij álnév alatt, Csicserin ezt írta: „Ami voltaképpen a Brit Szocialista Pártot illeti, én az azonnali szakítás mellett vagyok, mivel jelenleg – skóciai szervezete mellett – csupán a gyakorlatilag a párt élén álló soviniszta klikk játszik bizonyos szerepet az angol mozgalomban, viszont magának az egész úgynevezett »pártnak«, dekoratív központi bizottságainak, sőt konferenciáinak és azok határozatainak, amelyek nem érdekelnek senkit a beavatottak maroknyi csoportján kívül – mindennek önmagában abszolúte semmi jelentősége nincs, illetve mindennek nagyon is markáns, közvetett jelentősége van mint dekoratív piedesztálnak a soviniszta klikk számára, mint olyasminek, ami látszólagos szervezeti bázist hoz létre számára."

Lenin teljes mértékben helyeselte és nagyra értékelte Csicserin álláspontját. „Szakítás vagy rothadás?" című cikkében ezt írta: „A békülékeny párizsi »Nase Szlovó«-ban *Ornatszkij* elvtárs, aki angliai internacionalista tevékenységével nagy érdemeket szerzett, az ottani azonnali szakítás mellett nyilatkozott. Mondanunk sem kell, hogy teljesen egyetértünk *Ornatszkijjal,* a »Kommunyiszt« kautskysta álláspontra helyezkedő munkatársával, *F. Rothsteinnel* folytatott vitájában."[14]

1916 áprilisában Hyndman és hívei, akik kisebbségben maradtak, kiléptek a Brit Szocialista Pártból, amelynek élére az internacionalisták kerültek.

Az oroszországi februári forradalom után Csicserin sok

[14] *Lenin* Összes Művei. 27. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 284. old.

gondot fordított arra, hogy az orosz politikai emigránsok hazamehessenek. Ebből a célból létrehozták az Oroszországi Hazatelepítő Bizottságot, melynek titkárává Csicserint választották.

Anzsel Ljudvigovna Nagel, egy orosz politikai emigráns lánya, 1917-ben együtt dolgozott Csicserinnel ebben a bizottságban. E könyv szerzőinek a következőképpen számolt be az emlékeiről: „Nyomban az 1917-es oroszországi februári forradalom után Londonban létrehozták az Oroszországi Hazatelepítő Bizottságot, amely az orosz emigránsok hazatelepítésével foglalkozott. Csicserinnek, aki a bizottság főtitkára lett, olyan technikai titkárra volt szüksége, aki jól beszél angolul. Így kezdtem együtt dolgozni Csicserinnel, az ő irányításával.

A munka nagyon intenzív és sokrétű volt. Nemcsak a brit kormánnyal kellett levelezést folytatnunk, hanem el kellett látnunk szállással és létszükségleti cikkekkel azokat a személyeket, akik Londonban éltek és haza akartak utazni Oroszországba, valamint azokat is, akik egyszer s mindenkorra elhagyták lakásukat Nagy-Britannia más városaiban, és átmenetileg Londonba utaztak. Ezenkívül csak úgy özönlött Londonba Európa különböző országaiból a családok áradata. Mindezek számára szobákat béreltünk London szállodáiban. Gyakran előfordult, hogy a férfiakat előreküldtük Oroszországba, a családjaik pedig ideiglenesen a bizottság gondozásában maradtak.

Nabokov, a londoni cári követség egykori munkatársa, abban az időben pedig az ideiglenes kormány ügyvivője, kénytelen volt biztosítani a bizottság számára a szükséges összegeket. Munkánkat különösen bonyolulttá tette az, hogy mivel Anglia hadiállapotban volt Németországgal, a Brit-szigeteket blokád alá vette a német hadiflotta, s ezért az angol hajók mozgását a legszigorúbb titokban tartották. A bizottság csak azon a napon értesült, hogy embereket küldhet Oroszországba, amikor vonat ment Londonból a soron következő induló hajóhoz. Azon nyomban ki kellett tölteni az elutazók dokumentumait, és el kellett

végezni a legkülönbözőbb számításokat. Mindenekelőtt sürgősen elkészítettük az útleveleket minden egyes elutazó számára: a hosszú papírlapra fent ráütöttük a bizottság bélyegzőjét, majd beírtuk a szükséges adatokat az útlevél-tulajdonosról. Ezeket aláírásával és a bizottság pecsétjével Csicserin hitelesítette. Ezt az egész munkát természetesen a lehető legsurgősebben, sőt a balesetmentés gyorsaságával végeztük el, és az ilyen napokon két kis szobánkban óriási volt a sürgés-forgás és a zűrzavar.

Csicserin mindig maga is kiment a pályaudvarra, amikor az orosz emigránsokat búcsúztattuk. Folyton magával cipelt egy kis bőröndöt, amelyben egész mozgó irodája benne volt."

Csicserinnek a hazatelepítő bizottságban elkeseredett harcot kellett vívnia az eszerek képviselőjével, J. O. Gavronszkijjal. Mint Csicserin mondotta, ez a Gavronszkij „képes volt minden aljasságra", és Nabokovval, az ideiglenes kormány angliai ügyvivőjével együtt mindenképpen igyekezett meggátolni a bolsevikok hazaszállítását. „Hazaküldeni Oroszországba jelenleg... az antimilitaristákat – ez az ideiglenes kormány aláásása" – jelentette ki Gavronszkij.

1917 augusztusában a hazatelepítő bizottság táviratot küldött az ideiglenes kormánynak – tudván, hogy Nabokov a kormány utasításai szerint ügyködik –, s ebben erélyesen tiltakozott Nabokov mesterkedései ellen, melyekkel meg akarta akadályozni, hogy a bolsevikok hazautazzanak Oroszországba. A távirat leszögezte: a bizottság „megengedhetetlennek tartja, hogy az orosz nép szabadságáért harcolókat megfosszák a forradalom által kivívott ama joguktól", hogy hazatérjenek, s kitegyék őket olyan „megalázó formaságoknak, amelyek kaput nyitnak az önkényes, igazságtalan szűrésnek". Csicserin élesen tiltakozott az angol „szociálpatrióták" mesterkedései ellen is, akik Oroszországot a háború folytatására akarták rábírni. Amikor 1917 tavaszán az angol kormány elhatározta, hogy brit szakszervezeti vezetőket küld Oroszországba, hogy

ott – mint a háború folytatásának hívei – felélesszék az orosz nép harci szellemét, Csicserin leleplezte a szocialista sajtóban ezeket a „szociálpatriótákat", s közölte Petrográddal küldöttségük „igazi jellegét".

Az oroszországi rendőri ügyosztály különleges osztálya külföldi ügynöksége révén szemmel tartotta a háború és az imperializmus ellen harcoló Csicserin minden lépését. A rendőrség listáin Csicserin „dühödt defetistaként" szerepelt. 1917 januárjában Melnyikov, a párizsi külföldi orosz ügynökség megbízott vezetője jelentést tett a pétervári parancsnokságnak Csicserin agitációs munkájáról: „... mielőtt tavaly a dél-walesi és írországi ércbányászok körében zavargásokra került volna sor, Csicserin többször elutazott erre a helyre, hogy kapcsolatba lépjen a munkásokkal".

Az angol kormányt felháborította Csicserin energikus internacionalista tevékenysége, s különösen a proletariátus körében a háború ellen, a demokratikus békéért folytatott agitációja. 1917 augusztusában az angol hatóságok letartóztatták Csicserint és a brixtoni börtönbe zárták. A. L. Nagel a következőket mesélte erről:

– Emlékszem, 1917. augusztus 4-én megjelent a bizottságunknál egy bizonyos személy, és bement Csicserin szobájába. Mintegy negyedórával azután, hogy az illető elment, Csicserin kijött az irodájából, s energikusan járkálni kezdett fel és alá az én szobámban (mindig így csinált, amikor felizgatta valami vagy ha valami nagyon fontos dologról töprengett). Hirtelen megállt az asztalom előtt, és megkérdezte: tudom-e, ki járt itt. Azt feleltem, hogy sejtem. Az angol titkosszolgálat ügynöke kijelentette neki, hogy le lesz tartóztatva, s ajánlotta, hogy szedje rendbe a dolgait, három nap múlva pedig jelenjen meg a rendőrőrsön.

Csicserin barátainak sikerült még két hét haladékot kicsikarniuk. A letartóztatási parancsot, amelyet „őfelsége minisztere" augusztus 7-én írt alá, csak augusztus 22-én nyújtották át Csicserinnek. Azzal vádolták, hogy „kap-

csolatban állt az ellenséggel" (itt arra gondoltak, hogy kapcsolatai voltak a német szocialistákkal, a londoni Kommunista Klub tagjaival). Ráadásul „antiszövetséges tevékenységet"[15] folytatott, s ezért „veszélyezteti a királyság közbiztonságát és védelmét".

Csicserin tiltakozott. Augusztus 23-án a külügyminiszterhez írott levelében többek között kijelentette: „Úgy jellemezni a nemzetközi szocializmust, azt a tanítást, amelyhez tevékenységemben és érzelmeimben igazodom, mint valamiféle »antiszövetséges és progermán« dolgot - ez lényegének és céljainak eltorzítását jelenti. Mi, nemzetközi szocialisták, az egész imperializmus ellen, mind az angol, mind a német és valamennyi válfaja ellen harcolunk."

Egy másik levelében (augusztus 24-i keltezéssel) Csicserin felhívta az angol miniszter figyelmét egy roppant érdekes és figyelemre méltó tényre. „A letartóztatásomról szóló parancsot augusztus 7-én írták alá, augusztus 3-án viszont táviratot kaptam Szvatikovtól, az ideiglenes kormány biztosától, aki azzal bízott meg engem, hogy nézzek utána a cári titkosrendőrség angliai tevékenységének. Nem sokkal ezelőtt hasztalan próbálták felhívni az angol kormány figyelmét az orosz titkosrendőrség egyik ügynökének a tevékenységére, aki ugyanakkor (saját beismerése szerint) a Scotland Yardnak is dolgozott, Szvatikov információi szerint pedig (melyeket az angol hatóságokkal is közöltek) valószínűleg Németországnak is kémkedett. Az angol rendőrség nem volt hajlandó letartóztatni ezt az ügynököt. Nekem lehetőségem lett volna alaposabban kinyomozni ezt az egész históriát. A letartóztatás fosztott meg attól a lehetőségtől, hogy fényt derítsek a cári titkosrendőrség sötét ügyeire és más országok titkosrendőrségeivel való kapcsolataira."

A Csicserin által ismertetett ténynek kétségkívül szerepe volt a letartóztatásban. A brit titkosszolgálatnak egyál-

[15] Értsd: a Szövetséges és Társult Hatalmak, az Antant elleni tevékenységet. - *A ford.*

talán nem állt érdekében, hogy valaki – s még kevésbé egy meggyőződéses marxista – „fényt derítsen" csúf kapcsolataira.

Az angol kormány nem vette figyelembe Csicserin tiltakozásait.

Augusztus 11-én (24-én) Csicserin a következőket közölte Ny. D. Csicserinával: „Bizonyos viszontagságok után internálásomat augusztus 12-re (25-re) halasztották. Holnap értem jönnek. Már írtam az okról: az a vád, hogy a Nemzetközi Kommunista Munkásklubhoz tartozom." Másnap Csicserin a brixtoni börtön 6027. sz. foglya lett.

Csicserint a Kerenszkij-kormány londoni képviselőjének tudtával, beleegyezésével, sőt jóváhagyásával tartóztatták le és csukták börtönbe. Humbs, az oroszországi követség egyik munkatársa akkoriban nyíltan kijelentette: „Mi pontosan informálva vagyunk azokról a megfontolásokról, amelyek őfelsége kormányát vezérelték, amikor utasítást adott Csicserin letartóztatására. Az oroszországi kormány nem rendelkezik olyan adatokkal, amelyek arról tanúskodnának, hogy a Csicserin antiszövetséges tevékenységére vonatkozó megállapítások megalapozatlanok." Néhány nappal később Nabokov arról tájékoztatta az ideiglenes kormányt, hogy „... Csicserint letartóztatták, mert az angol hatóságoknak bizonyítékaik vannak agitációs tevékenységére".

– A brixtoni börtönben – meséli A. L. Nagel – az igazgatóság havonta kétszer akkorka vonalas papírt adott a foglyoknak, amelyen alig tiz rövid sor fért el: ezen írhattak a rokonaiknak. Csicserin azonban meglepően sokat tudott írni erre a kis fecnire. Csak nagy nehezen lehetett kiolvasni rendkívül apró gyöngybetűit. És ezekben a sorokban az összes lehetséges módon számtalanszor célzott a hazatelepítő bizottság tevékenységére. Olykor személyes kérésekről is írt. Például arra kért bennünket, hogy gondoskodjunk öreg dajkájáról, aki Oroszországban élt, s akit ő rendszeresen támogatott.

Csicserin bebörtönzésének híre felháborodást és energi-

kus tiltakozást váltott ki az angol munkásokból. A legkülönbözőbb helyekről a határozatok százai érkeztek: a munkásgyűlések így fejezték ki szolidaritásukat az orosz proletariátussal.

Az orosz politikai száműzöttek Angliában és más országokban hálájukat fejezték ki Csicserinnek, „a politikai emigráció jogaiért vívott küzdelem állhatatos és energikus harcosának", és határozottan tiltakoztak „a rá mért büntetés ellen – az angliai militarista reakció e megnyilvánulása ellen".

Csicserin letartóztatása ellen a radikális érzelmű angolok is felemelték szavukat. Joseph King parlamenti képviselő, aki tanúvallomást tett a „Csicserin-perben", kategorikusan visszautasította a vádakat, és kijelentette: „Csicserin úr persze internacionalista-szocialista, aki hisz abban, hogy a szocializmus talaján egyesülő munkások biztosíthatják a békét. A mi országunkban, még az alsóházban is, vannak olyan emberek, akik hasonlóképpen vélekednek. Ha önök az ilyen nézetekért internálják Csicserin urat, akkor miért nem internálnak engem, ugyanis én, jóllehet nem tartom magam szocialistának, hiszek abban, hogy valamennyi nemzet demokráciáinak egyesíteniük kell erőfeszítéseiket a békés kölcsönös megértés révén, azért, hogy biztosítva legyen a béke az egész világon." Csicserin, barátai rábeszélése ellenére, kereken visszautasította, hogy kérelmezze a börtön felváltását az Oroszországba való kiutasítással: „A leghatározottabban követelem, hogy senki se kérje számomra a börtön felcserélését a hazatoloncolással. Már sok esztendeje speciálisan a külföldiek jogaiért harcolok (1907-ben Stuttgartban interveniálásommal meghiúsítottam azt a módosítást, amely bírósági ítélet alapján lehetővé tette volna a kiutasítást), s a jövőben is harcolni fogok, és majd valamikor leszámolok ezekkel az idiótákkal, akik a mostani kását kifőzték. A börtön vagy a hazatelepítés alternatívája álcázott deportálás. Semmiképpen nem engedhetem meg, hogy a

szervezetem vagy a barátaim támogassák ezt számomra, és ezt személyem ellen irányuló ellenséges lépésnek fogom tekinteni." Csicserin csak „korlátlan szabadságért" volt hajlandó harcolni a maga számára.

HAZATÉRÉS

1917. november 7. Oroszországban győzött a szocialista forradalom. A Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjének rendkívüli ülésén Lenin ezeket a történelmi jelentőségű szavakat mondta: „Elvtársak! A munkás- és parasztforradalom, amelynek szükségességéről a bolsevikok mindig is beszéltek, végbement."[1]

Ugyanazon a napon a szovjetek II. összoroszországi kongresszusa elfogadta a „Munkások, Katonák és Parasztok!" című felhívást, melyet Lenin fogalmazott meg, s melyben ez állt: „A kongresszus a munkások, katonák és parasztok óriási többségének akaratára támaszkodva, a munkások és a helyőrség győzelmes petrográdi felkelésére támaszkodva kezébe veszi a hatalmat..."[2]

Oroszországban kihirdették a szovjethatalmat. Másnap a kongresszus Lenin javaslatára elfogadta a híres dekrétumokat a békéről és a földről, majd Leninnel az élén megalakult a szovjet kormány.

A „világot megrengető" és új korszakot nyitó eseményekről Csicserin a brixtoni börtönben szerzett tudomást. De a haza nem feledkezett meg róla. John Reed ismert amerikai újságíró és író a szovjetek II. kongresszusának napjaiban a Szmolnijban tartózkodott, s 1917. október 26-án (november 8-án) ezt írta jegyzetfüzetébe: „Úgy gondolják, hogy az Angliában internált Csicserint nevezik ki külügyminiszternek." Reednek ez a feljegyzése nemsokára hivatalos alátámasztást nyert, nemhiába nevezte őt

[1] *Lenin* Összes Művei. 35. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 2. old.
[2] Ugyanott, 11. old.

Krupszkaja „éles szemű" embernek, aki „érti az események értelmét".

A fiatal szovjet köztársaság munkás-paraszt állama határozottan követelte Csicserin azonnali szabadon bocsátását. Lloyd George kormánya azonban továbbra is rács mögött tartotta Csicserint és néhány elvtársát.

A Külügyi Népbiztosság november 28-án George Buchanan volt oroszországi angol követ révén – aki akkor még Petrográdon tartózkodott – jegyzéket küldött Nagy-Britanniának. Szovjet-Oroszország kormánya – szólt a jegyzék – nem tűri, hogy a teljesen ártatlan Csicserint és más orosz forradalmárokat angol börtönben fogva tartsanak, midőn az ellenforradalmi propagandával foglalkozó brit állampolgárok büntetlenül elhagyhatják Oroszországot.

Mivel az angol kormány továbbra is törvénytelenül börtönben tartotta Csicserint, december 3-án Buchanannek ismét kijelentették, hogy egyetlenegy brit állampolgár, tehát maga a követ sem utazhat el Oroszországból mindaddig, amíg Csicserint nem engedik ki a börtönből. A követet figyelmeztették: abban az esetben, ha Csicserint nem hajlandók szabadon bocsátani, a szovjet hatóságok kénytelenek lesznek letartóztatni néhány ellenforradalmárként ismert brit állampolgárt.

I. A. Zalkind, aki az októberi napokban a Külügyi Népbiztosság részéről azzal volt megbízva, hogy a volt Külügyminisztériumtól vegye át az ügyeket, a Külügyi Népbiztosság tevékenységének első hónapjairól szóló, 1922-ben megjelent tanulmányában ezt írta: „... a vízumosztály valósággal el volt halmozva munkával, minthogy rengeteg külföldi igyekezett elhagyni a szovjetté vált Oroszország határait. Csupán átmenetileg könnyített rajtunk az a döntés, hogy ne adjunk ki vízumot az angoloknak mindaddig, míg Anglia Csicserint és Petrovot[3] nem bocsátja szabadon. Emlékszem, egy nagy angol üzletember szemé-

[3] P. M. Petrov orosz politikai emigráns, akit 1916 januárjában letartóztattak és a brixtoni börtönbe zártak.

lyesen akart velem beszélni, mert visszautasították a vízumkérelmét, ám elöntötte a düh, amikor tárgyilagosan megmagyaráztam neki: »Ahhoz, hogy vízumot adjunk önnek, tanácskoznunk kell Csicserinnel. Ha nincs Csicserin, nincs vízum.«"

Egyre aktívabban síkraszálltak Csicserin védelmében az angol proletárok is. Küldöttségeket menesztettek a kormányhoz, sztrájkokat rendeztek, s a börtön épülete előtt tüntetéseket szerveztek, melyeken a „Vörös zászló"-t és az „Internacionálé"-t énekelték. John McLaine, a Brit Szocialista Párt egyik vezetője, aki háborúellenes tevékenységéért maga is megjárta a börtönt, most speciális bizottságot hozott létre. Ennek résztvevői agitációt folytattak a skót dolgozók között, felszólították őket, hogy harcoljanak Csicserin és a többi orosz politikai fogoly kiszabadításáért. A „The Call", a Brit Szocialista Párt lapja kérte olvasóit, hogy választókörzeteikből írjanak leveleket a parlamenti képviselőknek, s követeljék tőlük, hogy tegyenek lépéseket Csicserin kiszabadításáért. A glasgow-i tömeggyűlésen a munkások azt mondották, hogy válaszul Csicserin londoni letartóztatására Petrográdon le kell tartóztatni Buchanan követet.

Egyszersmind a Külügyi Népbiztosságon értésére adták a brit követségnek, hogy Csicserint diplomáciai képviselőnek kívánják kinevezni az egyik szövetséges hatalomhoz. A külföldi lapok, s köztük a „New York Times" és a „Le Matin", 1917. december elején közölték, hogy a szovjet kormány Csicserint – tekintve, hogy Londonban tartózkodik – követté nevezte ki a Saint James-i udvarhoz. Ezzel kapcsolatban Joseph King angol parlamenti képviselő interpellációt intézett a külügyminiszterhez. December 6-án az alsóház tagjai King és Lord Robert Cecil külügyminiszter-helyettes párbeszédét hallgathatták.

King: 1. Érkezett-e Oroszországból valamilyen kérelem Georgij Csicserinnek vagy más fogságban levő orosz állampolgároknak a szabadon bocsátására vonatkozólag, és ha igen, milyen választ adtak rá?

2. Kaptak-e petrográdi követünk révén vagy más csatornákon keresztül értesítést arról, hogy Georgij Csicserin urat orosz követté nevezték ki a mi országunkba, és ha igen, milyen intézkedéseket tettek vagy fognak tenni ezzel kapcsolatban?

Lord R. Cecil: Azt hiszem, az a legokosabb, ha felhívom a Ház figyelmét ezekre a kérdésekre, amelyek tipikus példái az Észak-Somerset tiszteletre méltó képviselője által feltett számtalan kérdésnek. Ezeknek nem lehet más hatásuk, mint kellemetlen helyzetbe hozni őfelsége kormányát a legnagyobb nyugtalanság és nehézségek idején, és a Ház engedelmével javaslom nem válaszolni rájuk.

December folyamán King többször megismételte Csicserinnel kapcsolatos interpellációját, de így sem érte el, hogy válaszoljanak rá.

Lloyd George kabinetje – engedve a szovjet kormány makacs követeléseinek, s attól tartva, hogy a brit munkásosztály körében tovább terjed az orosz forradalmár védelmére szervezett tömegmozgalom – 1917. december 10-én az oroszországi helyzettel foglalkozó külön ülésen megvitatta Csicserin és Petrov szabadon bocsátásának kérdését is. Balfour külügyminiszter, aki nem vett részt az ülésen, memorandumot küldött a kormánynak. „... Én személy szerint azon a véleményen vagyok – írta –, hogy a kormánynak meg kell változtatnia nemrégiben hozott döntését, és ki kell engednie Oroszországba a két internált orosz állampolgárt (Csicserint és Petrovot), akiknek sorsa láthatólag nagyon érdekli Oroszország vezetőit."

Lloyd George „Háborús emlékiratai"-ban ezzel kapcsolatban a következőket jegyezte meg: „... hogy elkerüljük a brit állampolgároknak meghatározatlan ideig történő visszatartását Oroszországban, a brit kormány úgy döntött, hogy mindazoknak az Angliában internált oroszoknak, akik nem vétkesek a brit törvények megsértésében, megadják a jogot az Oroszországba való visszatérésre".

1918. január 3-án Csicserin kiszabadult. Az angol hatóságok azonban, munkástüntetésektől tartva, úgy rendelkez-

tek, hogy titokban szállítják el őt és Petrovot. Este két detektív kíséretében kivitték őket a pályaudvarra. Csicserin itt találkozott utoljára Bridges Adamsszal, aki sokat segített neki angliai forradalmi munkájában. Egy hét múlva Bridges Adams így írt Csicserin búcsúztatásáról a „Cotton Factory" című lapban: „Közeledett az elutazás pillanata, és mi kimentünk a peronra – a volt foglyok, valamint több orosz és néhány angol szocialista, akik eljöttek, hogy találkozzanak barátaikkal Oroszországba való elutazásuk előtt. Amikor a vonat gőzfelhőbe burkolózva elindult az állomásról, a jelenlevők mind az »Internacionálé«-t énekelték, és üdvözölték az orosz forradalmat."

Másnap reggel Aberdeenben Csicserint hajóra ültették. Bergenig (Norvégia) elkísérték őt az angol detektívek. Ily módon, mint V. V. Vorovszkij szellemesen megjegyezte, a londoni kormány már 1917-ben „rendkívüli figyelmet tanúsított majdani szovjet tárgyalópartnere iránt".

1918. január 6-án (19-én) Csicserin megérkezett Petrográdra. A forradalmár munkások forró elvtársi fogadtatásban részesítették a Finn pályaudvaron. „Életemnek egy egész korszaka véget ért – emlékezett vissza később Csicserin –, és suhanva, röpke látomásként, megjelent előttem az új, vörös, forradalmi Pityer."

Csicserin már petrográdi tartózkodásának első hetében elrendezte a bolsevik pártba való belépését. Ettől fogva örökre összekötötte magát Lenin pártjával, és élete végéig hűséges leninista maradt.

Január 8-án (21-én) a szovjet kormány Lenin javaslatára Csicserint a külügyi népbiztos helyettesévé nevezte ki.

Amikor január 10-én (23-án) a Tauriai Palotában a győztes proletárforradalom himnuszának, az „Internacionálé"-nak a hangjaival megnyílt a szovjetek III. összoroszországi kongresszusa, és az elnöklő Szverdlov megadta Csicserinnek a szót, a jelenlevők felálltak, és hosszan megtapsolták Georgij Vasziljevicset. Csupán a mensevikek ültek né-

mán a helyükön, ők azonban jelentéktelen kis csoportot alkottak a kongresszuson.

A kongresszus résztvevőihez fordulva Csicserin ezt mondta: „Oroszország proletár-paraszt kormánya kiszabadított engem és elvtársaimat a börtönből, ahová az angol imperialisták vetettek bennünket – a nemzetközi reakció vezetői, annak a harcnak a vezetői, melyet a világimperializmus a történelem által napirendre tűzött társadalmi forradalom ellen folytat. Az angol imperialisták, akik hozzászoktak ahhoz, hogy a kulisszák mögött döntsenek a népek sorsáról, első izben találták szembe magukat egy független proletárkormány szavával, és kénytelenek voltak engedni a szabadon bocsátásunkra vonatkozó egyértelmű követelésnek... Az angol munkásosztály – bármilyen arcátlan rágalomhadjáratot folytat is az angol burzsoázia korrupt sajtója az orosz forradalmi mozgalommal kapcsolatban – proletárösztönével megértette, hogy itt egy olyan mozgalom van kibontakozóban, amelyet nem kalandorok maroknyi csoportja hozott létre, hanem a nagy néptömegeknek a szocialista forradalom zászlaja alatt folyó mozgalma, amelyhez az angol elvtársak csatlakozni kívánnak, ha nem ma, akkor holnap."

Csicserinnek hazájában ez volt az első politikai beszéde.

AZ ELSŐ HÓNAPOK A KÜLÜGYI NÉPBIZTOSSÁGON

Csicserin sokéves tevékenysége a Külügyi Népbiztosságon olyan vészterhes időben kezdődött, amikor hazánkat súlyos megpróbáltatások érték.

A fiatal szovjet köztársaság számára, amely bátran odadobta a kesztyűt a rabság és az elnyomás egész kapitalista rendszerének, élet-halál kérdés volt e társadalmi rendszer államaival való kapcsolatok kiépítése. Lenin már az október utáni első napokban azt mondotta, hogy „a külpolitika

és a nemzetközi kapcsolatok kérdését... a legfontosabb kérdésnek tekintettük".[1]

Csicserin a szovjet állam első három hónapjának helyzetét jellemezve 1919-ben azt írta, hogy ez „a forradalmi politikai offenzíva időszaka volt, amikor a szovjet kormány szinte elhalmozta az egész világ dolgozó tömegeit a maga forradalmi jelszavaival, felszólította az elgyötört népeket a háború elleni harcra, meghirdette és nem szavakban, hanem valóban érvényesítette mindegyik nemzetiség dolgozói önrendelkezésének elvét, nem szavakban, hanem valóban megsemmisítette a titkos diplomáciát, élesen szakított az imperialista tradícióval mind a titkos szerződések publikálása által, mind pedig azáltal, hogy elvetette mindazokat a megállapodásokat, amelyekben kifejezésre jutott a cárizmus imperialista politikája, s ily módon új fejezetet nyitott a Kelet népei számára politikai fejlődésükhöz, cselekedeteivel az európai imperializmus igájából való megszabadulás útjára késztetve őket. Szovjet-Oroszország fennállásának első három hónapja az új rendszer lenyűgözően gyors sikereinek időszaka volt, amikor a munkás-paraszt forradalom szinte egy csapásra Oroszország egész térségére kiterjedt..."

Mindkét hadviselő imperialista koalíció és a többi kapitalista ország vezetői kezdettől fogva ellenségei voltak a szovjet államnak. Gyűlölték a szovjethatalmat, mivel tudták, hogy maga a léte fenyegeti az ő rendszerüket, amely a népek kizsákmányolására és elnyomására épül. Úgy vélték, hogy a szovjetek „összeesküvők maroknyi csoportjának rövid életű hatalma", „történelmi véletlenszerűség", és arra számítottak, hogy ez a hatalom nem lesz tartós, hanem hamarosan összeomlik. Ezért nem törekedtek arra, hogy normális kapcsolatokat alakítsanak ki Szovjet-Oroszországgal, jóllehet egy ideig meghagyták képviseleteiket Petrográdon, csakhogy ezeket a világ első munkás-paraszt álla-

[1] *Lenin* Összes Művei. 37. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 145. old.

ma ellen folytatott kémkedés és aknamunka központjaivá alakították át.

Csicserin kinevezésének első pillanatától fogva ténylegesen irányítója volt a Külügyi Népbiztosság mindennapi munkájának, mivel az akkori népbiztos, Trockij, csupán névleg töltötte be ezt a posztot. Trockij nem értette meg a szovjet állam diplomáciájának szerepét és jelentőségét, s ezért lényegében távol tartotta magát a Külügyi Népbiztosság munkájának irányításától. Ráadásul akkor a breszt-litovszki tárgyalások színhelyén tartózkodott, ahol oly szégyenletes szerepet játszott.

Trockijnak a Külügyi Népbiztossághoz fűződő viszonyáról 1922-ben érdekesen mesélt Sz. Sz. Pesztkovszkij, aki Petrográdon részt vett az októberi forradalmi csatákban. A győzelem utáni első napokban úgy döntött, hogy elmegy Trockijhoz, s megkéri: vegye fel őt a Külügyi Népbiztossághoz dolgozni. „Elcsíptem Trockijt – emlékszik vissza Pesztkovszkij –, s előadtam neki a kérésemet. Trockij teljesen egyetértett felvételem »megalapozottságával«, de azt mondta: »Sajnálom magát erre a munkára. Már ott dolgozik nálam Polivanov és Zalkind. Nem kell oda több idős elvtársat felvenni. Hiszen én is csak azért vállaltam el ezt a munkát, hogy több időm legyen a pártügyekre. Az én dolgom jelentéktelen: publikálni a titkos szerződéseket és becsukni a boltot.«"

A Külügyi Népbiztosság élére kerülve Csicserin határozottan és keményen megvédte a fiatal szovjet köztársaság becsületét és méltóságát. Szűkös anyagi viszonyok, a külpolitikai apparátus szervezetlensége közepette a vállaira vette – mint a „Pravda" tíz esztendő múlva írta – azoknak a kimerítő tárgyalásoknak egész terhét, amelyeket olyan burzsoá diplomatákkal kellett lefolytatni, akik mérgezett tőrt szorongattak a kezükben, s Szovjet-Oroszország területén alattomban a fehérgárdisták felkeléseit szervezték.

1927-ben a Külügyi Népbiztosság 10. évfordulója alkalmából Csicserin munkájának első hónapjaira visszaemlékezve a következőket mesélte F. A. Rothsteinnek, aki ak-

kor a Népbiztosság Kollégiumának tagja volt: „Egyszer, késő éjszaka fegyveres vörösgárdisták testőrsége mellett át kellett gázolnom a teret[2] borító mély havon, hogy a Téli Palotában közvetlen vonalon beszéljek Breszttel. Olykor szinte az egész éjszakát ott töltöttem a közvetlen vonal mellett. A távírótechnika nagyon rossz volt, s a munkát még bonyolultabbá tette az, hogy kapcsolatot kellett létesíteni a német katonai távíróval." Nem tudta elfelejteni Csicserin azokat „a különös éjszakákat sem, amikor folyton eszeveszett lövöldözés hallatszott az utcákon".

Csicserin éjjel-nappal dolgozott. Pihenésre még csak nem is gondolhatott.

Bruce Lockhart, aki 1918-ban az angol kormányt képviselte Petrográdon és gyakran találkozott Csicserinnel, ezt írta róla az emlékirataiban: „Azok között, akik naponta mintegy 16 órát dolgoztak, ő volt a legfáradhatatlanabb és a leglelkiismeretesebb munkás. Ez az ember idealista volt, tántoríthatatlanul hűséges az ügyhöz, s mélységesen bizalmatlan mindazok iránt, akik nem voltak hívei ennek az ügynek."

Sokan álmélkodtak azon, hogyan tudhatott ez a beteg ember elviselni ilyen óriási fizikai megterhelést.

A szovjet kormány igyekezett kapcsolatokat kialakítani az idegen hatalmakkal és számos lépést tett ebben az irányban. Már 1917. november 19-én (december 2-án) kinevezte a Svédországban tartózkodó Vorovszkijt a külügyi népbiztos meghatalmazott képviselőjévé a skandináv országokban. Vorovszkij lett az első szovjet diplomáciai megbízott. Felruházták azzal a joggal, hogy „közvetlenül érintkezzen az államok diplomáciai képviselőivel, különösen a fegyverszünet és a béke kérdéseiben". 1918 januárjában M. M. Litvinovot nevezték ki diplomáciai megbízottá Londonba, ahol ő akkoriban élt. Ám ezeket az első szovjet diplomáciai képviseleteket nem ismerték el hivatalosan, mert a kapitalista

[2] A Külügyi Népbiztosság akkor a Palota téren volt, az egykori cári Külügyminisztérium épületében.

államok nem akartak normális kapcsolatokat kialakítani a szovjet állammal.

A szovjet diplomácia fő feladata a béke biztosítása volt. „A diadalmenet időszakából át kell térnünk egy rendkívül nehéz és súlyos helyzet időszakába - mondotta Lenin –, s ezt a helyzetet szavakkal, ragyogó jelszavakkal - bármennyire kellemes volna is ez - természetesen nem lehet elintézni, hiszen feldúlt országunkban hihetetlenül ki voltak merülve a tömegek, olyannyira, hogy teljesen képtelenek voltak a harc folytatására, s a hároméves kínzó háború annyira elgyötörte őket, hogy teljesen harcképtelenné váltak."[3] Lenin ezért bizonyította be állhatatosan és határozottan az azonnali békekötés szükségességét.

Szovjet-Oroszország az első napoktól fogva többször is egyetemes békére vonatkozó javaslattal fordult a hadviselő és a semleges államok kormányaihoz. Az antanthatalmak és az Egyesült Államok azonban a német seregek segítségével meg akarták semmisíteni a szovjet rendszert és eszeveszetten igyekeztek rákényszeríteni Oroszországra, hogy kezdjen új hadműveleteket Németország ellen. Lenin nemegyszer hangsúlyozta, hogy ha ezt az utat választanák, ezzel pusztulásra ítélnék mindazt, amit Oroszország munkásai és parasztjai kivívtak.

Országunk – mint Csicserin mondotta – a legbonyolultabb diplomáciai hatások hálójába került. Hol nyílt, felbőszült ellenséggel, hol képmutató, nyájas hízelgéssel találkozott.

Csicserin már akkor mesteri és finom diplomatának mutatkozott. Litvinovhoz, a Külügyi Népbiztosság nagy-britanniai megbízottjához írott levelében ez áll: „A mi viszonyunk a nyugat-európai diplomáciához korrekt és szilárd, nélkülöz minden hízelgést, de nem is provokatív ... Megmondtuk Lockhartnak: a megállapodások megkötésének előfeltétele az, hogy ne támogassák tovább a románokat, Alekszejevet stb. angol fegyverrel, tanácsadókkal és tisz-

[3] *Lenin* Összes Művei. 36. köt. Kossuth Könyvkiadó 1972. 9. old.

tekkel. A kereskedelmi forgalom értékes lesz számunkra is és számukra is. Gazdaságpolitikánkba való beavatkozásukat visszautasítjuk."

Minthogy az antantországok és az Egyesült Államok nem voltak hajlandók elfogadni a többször, állhatatosan megismételt békejavaslatokat, a szovjet kormány kénytelen volt ezek részvétele nélkül tárgyalásokat kezdeni a fegyverszünetről Németországgal és szövetségeseivel.

A BRESZTI BÉKE

A német tömbhöz tartozó hatalmakkal vívott háború roppant veszélyes stádiumban volt, hiszen csapataik megszállták hazánk területének jelentős részét: a hadműveletek felújítása esetén a súlyos hároméves háborúban elcsigázott oroszországi hadsereg nem tudta volna visszaverni a németek támadását.

A szovjet kormány 1917. december 2-án (15-én) aláírta Németországgal és szövetségeseivel Breszt-Litovszkban a fegyverszünetet, s néhány nap múlva máris megkezdte velük a béketárgyalásokat, amelyek megszakításokkal 1917. december 9-től (22-től) 1918. február 18-ig (március 3-ig) tartottak.

A német imperialisták ki akarták használni a szovjet köztársaság nehéz helyzetét, s elhatározták, hogy rabló békeszerződést fognak rákényszeríteni. A tárgyalásokon a német tömb küldöttségei azt követelték, hogy Szovjet-Oroszország ismerje el Németországhoz tartozónak Lengyelország és Litvánia területeit, Lettország, Észtország és Belorusszia jelentős részét. E kötelezettségvállalás visszautasítása a németekkel való háború felújításához vezetett volna.

Az országot fenyegető halálos veszedelmet még súlyosbította az, hogy az úgynevezett „baloldali kommunisták" csoportja, Buharin vezetésével, a németekkel folytatott tárgyalások megszakítása és a forradalmi háború meghirdetése mellett kardoskodott.

Lenin 1918. január 8-án (21-én) a KB-tagok pártmunkásokkal folytatott tanácskozásán követelte a béke azonnali megkötését, akár a német imperializmus által előterjesztett súlyos feltételek mellett is. „Oroszország szocialista kormányától – mondotta – halaszthatatlanul döntést követel az a kérdés, hogy elfogadja-e most ezt az annexiós békét, vagy pedig azonnali forradalmi háborút indít. Itt, a dolog lényegét tekintve, semmiféle közbeeső megoldás nem lehetséges." Lenin azzal érvelt, hogy „a különbéke megkötésével a *jelenlegi pillanatban lehetséges* legnagyobb mértékben megszabadulunk mindkét egymással ellenségeskedő imperialista csoporttól, kihasználjuk ellenségeskedésüket és háborújukat – amely megnehezíti nekik, hogy paktumot kössenek ellenünk –, kihasználjuk, és bizonyos időre szabad kezünk lesz a szocialista forradalom folytatására és megszilárdítására".[1] Ám Trockij, Buharin és hívei nem támogatták Lenint, és álláspontja akkor nem kapott többséget a Központi Bizottságban.

A németországi „forradalmi" háború meghirdetésének hívei – a „baloldali kommunisták" – január 11-én (24-én) kudarcot vallottak a Központi Bizottságban, bár a többség (9 fő) Trockijnak arra a javaslatára szavazott, hogy nyilvánítsák a háborút befejezettnek, szereljék le a hadsereget, de a békét ne írják alá. Leninnek azonban sikerült elérnie, hogy a KB határozatot hozzon a béketárgyalások elhúzására. Azalatt Breszt-Litovszkban forróvá vált a helyzet. Napról napra várható volt a német ultimátum: vagy további háború, vagy annexiós béke.

Január végén 11 napos szünet után folytatódtak a breszt-litovszki béketárgyalások. A szovjet delegáció vezetője Trockij volt. Lenin a lehető legpontosabb utasítást adta neki. Pártunk VII. kongresszusán ezzel kapcsolatban a következőket mondotta: „... megállapodtunk abban, hogy tartjuk magunkat mindaddig, amíg a németek nem küldenek ultimátumot, ultimátum után pedig engedünk... Én

[1] *Lenin* Összes Művei. 35. köt. 247. és 251–252. old.

egészen határozottan azt javasoltam, hogy írjuk alá a békét."[2]

Amikor pedig 1918. január 27-én (február 9-én) a németek átnyújtották delegációnknak az ultimátumot, Trockij megsértette Lenin utasítását. Másnap Lenin táviratban megerősítette, hogy alá kell írni a békét. A direkt utasítás ellenére Trockij kijelentette a németeknek, hogy Oroszország nem hajlandó aláírni az annexiós szerződést, viszont a hadiállapotot megszűntnek nyilvánítja és az oroszországi csapatoknak parancsot adnak a teljes leszerelésre. Krupszkaja visszaemlékezéseiben így irt Trockijnak erről az árulásáról: „A szép szavak, szép pózok kedvelője ezúttal sem azon gondolkodott, hogyan lehetne kivezetni a háborúból a szovjetek országát, hogyan lehetne lélegzetvételnyi szünethez jutni, hogy erőt gyűjtsünk, talpra állítsuk a tömegeket, hanem inkább azon, hogy minél szebb pózba vágja magát: lealázó békébe nem megyünk bele, de háborút sem viselünk. Iljics ezt a pózt úri, lengyel nemesi póznak nevezte, kijelentette, hogy ez a jelszó kalandorpolitika, amely az elözönlés, a kirablás veszélyének teszi ki azt az országot, ahol a proletariátus van hatalmon, s ahol nagy építőmunka kezdődik."

Trockij nyilatkozatát kihasználva Németország megsértette a fegyverszünetet, és február 18-án támadást indított csapataink ellen az egész fronton. Február 19-én a szovjet kormány tiltakozó jegyzéket küldött Berlinbe a hadműveletek felújítása miatt, s kijelentette, hogy hajlandó aláírni a békét a Németország által Bresztben előterjesztett feltételek mellett.

Trockij áruló akciói oda vezettek, hogy a német csapatok folytatták támadásukat, és már közvetlenül Petrográdot veszélyeztették. A valóságos alapot nélkülöző ultraforradalmi frázis csaknem tönkretette a nagy forradalmat.

A szovjet kormány felszólította a népet, hogy védje meg a szocialista hazát.

[2] *Lenin* Összes Művei. 36. köt. 28. old.

Németország csak február 23-án adott választ. A németek által kikötött új békefeltételek súlyosabbak voltak, mint azok, amelyeket Trockij visszautasított. A német imperialisták 48 órát szabtak meg a feltételek elfogadására és 72 órát a békeszerződés aláírására.

Február 24-én éjszaka az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság ülésén Lenin azt mondotta: „... a német imperializmus képviselői által elénk terjesztett feltételek hallatlanul súlyos, rendkívül leigázó, rabló feltételek. A német imperialisták, kihasználva Oroszország gyengeségét, torkunkat szorongatják. És ilyen körülmények között, hogy ne titkoljam el önök előtt a keserű igazságot, amely mélységes meggyőződésem, meg kell mondanom, hogy számunkra nincs más kivezető út, mint e feltételek aláírása."[3]

A „forradalmi háború" kalandor politikájának veszélyességét bizonyítandó, Lenin így írt: „Harcolni kell a forradalmi frázis ellen, harcolni, okvetlenül harcolni kell, hogy ne mondják el rólunk majd valamikor a keserű igazságot: »forradalmi háborúról szóló forradalmi frázis döntötte pusztulásba a forradalmat«."[4]

A német ultimátumig folyó béketárgyalások időszakában Csicserin állandó kapcsolatot tartott a breszti szovjet delegációval, informálta azt az ország belső helyzetéről és azokról a tárgyalásokról, amelyeket a szovjet kormány az antant Oroszországban tartózkodó képviselőivel folytatott.

1918. január 29-én (február 11-én) Lenin aláírta a Népbiztosok Tanácsának azt a határozatát, amely Csicserint ideiglenes helyettesként felruházta a külügyi népbiztos egész jogkörével. Ekkor kezdődött az az időszak, amikor Csicserin közvetlenül, szorosan együtt dolgozott Leninnel. „Külpolitikai téren első ízben abban az időszakban kerültem kapcsolatba Leninnel, amikor viták folytak a német ultimátum után – írta. – Az átállás az illegális forradalmi

[3] *Lenin* Összes Művei. 35. köt. 379. old.
[4] Ugyanott, 357. old.

párt korábbi nézeteiről a hatalmon levő kormány politikai realizmusára mindnyájunk számára rendkívül nehéz volt, és amikor először beszéltem Vlagyimir Iljiccsel, még nem tudtam alávetni magam a »gyalázatos« béke aláírása szükségszerűségének. Ámde a fordulat megtörtént bennem, és elutaztam Breszt-Litovszkba."

Csicserin Lenin javaslatára került be abba az új szovjet delegációba, amelyet Bresztbe küldtek a Németországgal és szövetségeseivel való békeszerződés aláírására, s amelyet az OSZDMP(b) Központi Bizottságának 1918. február 24-i ülése hagyott jóvá. Ugyanezen a napon Lenin átadta Csicserinnek és a delegáció többi tagjának (G. J. Szokolnyikovnak, G. I. Petrovszkijnak és L. M. Karahannak) a Népbiztosok Tanácsának meghatalmazását, hogy az Orosz Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaság nevében írják alá a békeszerződést Németországgal. Konzultásként A. A. Joffe vett még részt a delegációban.

Petrográdon aggasztó volt a helyzet. Az üzemekben, gyárakban gyűléseket tartottak. Búgtak a hívó szirénák. Lépten-nyomon kiáltások hallatszottak: „A forradalom veszélyben van! Fegyverbe!"

A delegáció elutazásának időpontját február 24-én este nyolcra tűzték ki. De éjjel egy óra előtt nem sikerült elutazni: a delegációt sebbel-lobbal állították össze, s még a legutolsó pillanatban is átcsoportosítás és helyettesítés történt az összetételében.

Nem volt könnyű a delegáció útja sem Petrográdtól Bresztig. A levéltárban fennmaradt ennek az utazásnak a leírása, amelyet a küldöttség egyik munkatársa készített, miután visszatértek Petrográdra. Február 25-én reggel nyolcra a vonat alig ért el Novoszelje állomásig, amely mintegy negyven kilométerre van Pszkovtól. Nem mehettek tovább: katonai alakulatok eltorlaszolták az utat tönkrement mozdonyokkal. Ráadásul a híd fel volt robbantva. Mivel a német ultimátum rövid határidőre szólt, a delegáció két tagja hajtányon indult el Pszkovba, hogy értesítse

az előretolt német csapatok parancsnokságát a küldöttség érkezéséről. Csicserin és Karahan Novoszeljében maradt.

Novoszeljéből táviratot küldtek a Népbiztosok Tanácsának Petrográdra, azzal a kéréssel, hogy értesítsék Németország kormányát a szovjet küldöttség érkezéséről. Lenin nem értette a táviratot. A válaszban, amelyet Csicserin még akkor este megkapott, ez állt: „Nem egészen értem az önök táviratát. Ha önök ingadoznak, ez megengedhetetlen. Küldjenek parlamentereket, és igyekezzenek minél előbb eljutni a németekhez."[5] Nyilván az okozott aggodalmat, hogy a delegáció két tagja - Szokolnyikov és Joffe – megtagadta a küldöttségben való részvételt, és csupán a Központi Bizottság külön határozatára utazott el Breszt-Litovszkba.

A delegáció azt válaszolta Leninnek, hogy akarata ellenére rekedt meg Novoszeljében, s az első adandó alkalommal folytatja útját.

Novoszelje állomáson azonban teljes huszonnégy órát kellett eltölteniük. Február 26-án reggel a küldöttek nagy nehezen eljutottak a felrobbantott hídig, majd a legközelebbi faluban parasztszánt béreltek, s azzal mentek tovább. Délben érkeztek meg Pszkovba. Ott a küldötteket a „London" szállóban helyezték el. Csicserin és Karahan elment a német városparancsnokhoz, hogy hivatalosan közölje Szovjet-Oroszország képviselőinek megérkezését.

A szovjet küldöttek Pszkovba érkezésének híre villámgyorsan elterjedt, s hamarosan minden rendű és rangú ellenforradalmárok nyüzsögtek a szálló körül. Volt olyan is, aki berontott a küldöttek szobájába, s követelte a „bolsevikok letartóztatását" és katonai bíróság elé állítását. A feldühödött csőcselék csaknem meglincselte Karahant, amikor az ismét elindult a parancsnokhoz, hogy kérje a delegáció nyugodtabb helyre költöztetését. Valahogy azonban mégis sikerült eljutnia a parancsnokhoz, aki úgy rendelkezett, hogy a küldötteket helyezzék el a pályaudvaron. Nagy nehezen elhagyták a szállót és a parancsnok által rendelke-

[5] *Lenin* Összes Művei. 50. köt. 46. old. (oroszul).

zésükre bocsátott gépkocsikon mentek át a pályaudvarra. Ez a „művelet" mintegy két órát vett igénybe. Csak este nyolcra érkezett oda a delegáció mindegyik tagja, és még két óra eltelt, mire elindultak Bresztbe. Az úton ismét számos előre nem látható akadályba ütköztek. A küldötteknek több kilométert kellett gyalogolniuk a talpfákon, bakterházban éjszakáztak, egyik vonatról a másikra szálltak stb. Csak Kalkuna állomáson ülhettek át hálókocsis vonatba és pihenhettek kicsit a sok megpróbáltatás után.

A delegáció február 28-án délután két óra tájban érkezett meg Bresztbe. Németország, Ausztria–Magyarország és Törökország képviselői már két napja azon fáradoztak, hogy kidolgozzák a Szovjet-Oroszországgal kötendő szerződés nekik kedvező feltételeit, sőt le is fordították ezeket orosz nyelvre.

Még azon a napon a delegációk elnökeinek ülésén Németország képviselője, Rosenberg, gőgösen tagolva minden egyes szót, ultimátumszerűen kijelentette, hogy a szovjet küldötteknek három napon belül el kell dönteniük a békeszerződés aláírásával kapcsolatos összes kérdéseket.

A konferencia március 1-én nyílt meg a breszti erőd volt tiszti kaszinójának épületében. Az óriási teremben a három hosszú asztalt U alakban helyezték el. A fő helyre a delegációk képviselőiből alakult elnökség került, velük szemben ugyanannál a keresztben levő asztalnál foglaltak helyet a mi küldötteink. És kétoldalt helyezkedtek el a többi delegáció tagjai. A tolmácsok és a gyorsírók az elnökség háta mögött dolgoztak.

A szovjet küldöttség azonnal követelte, hogy mutassák meg neki a másik fél által előkészített tervezeteket. Ezekből az anyagokból kiderült, hogy újabb annexiós követeléseket támasztanak Szovjet-Oroszországgal szemben. Delegációnk azonban a kapott instrukcióknak megfelelően kijelentette, hogy kész minden további nélkül aláírni a békeszerződést, s demonstratíve visszautasította a megvitatását, mint ami teljesen haszontalan ilyen körülmények között.

„... Miféle vita lehetett volna az – mondotta Csicserin a

szovjetek IV., rendkívüli összoroszországi kongresszusán –, akkor, amikor a német csapatok folytatták támadásukat a védtelen ország ellen, s amikor a tárgyalások csupán a megállapodás fikcióját, illúzióját kelthették volna, csupán az illúzióját annak, hogy lehet valamiféle befolyásunk a tárgyalások kimenetelére, mintha Oroszország, Ausztria és Németország népei között bármiféle megegyezés történne."

Március 3-án megtörtént a szerződés aláírása. Ez a procedúra több mint egy órát vett igénybe. A terem csak úgy zúgott a „győztesek" vidám és izgatott hangjaitól.

Öt óra ötven perckor a szovjet küldöttek, miután aláírták a szerződés utolsó példányát, azonnal távoztak, este kilenckor pedig már el is utaztak Petrográdra.

1918. március 6-án nyílt meg a párt VII. kongresszusa. Lenin tartotta a beszámolót a háborúról és a békéről. A kongresszuson ismét fellángolt az elkeseredett harc a breszti béke hívei és ellenfelei között. Lenin kénytelen volt többször is felszólalni. Trockij és hívei a Buharin vezette „baloldali kommunistákkal" együtt vereséget szenvedtek. A küldöttek Lenin álláspontját támogatták, és elismerték, hogy feltétlenül jóvá kell hagyni a szovjet kormány által aláírt breszti békeszerződést.

Március 14-én ült össze a szovjetek IV. összoroszországi kongresszusa. Itt Csicserin beszámolt a breszti béketárgyalásokról. Kifejtette a rabló békefeltételeket, s ezekkel a szavakkal fejezte be felszólalását: „pisztolyt szegezve a homlokunkhoz kényszerítettek bennünket az aláírásra".

A kongresszus Lenin javaslatára döntő többséggel határozatot hozott a breszti szerződés ratifikálásáról. A szovjet köztársaság kikerült a háborúból és lélegzetvételhez jutott, amire oly nagy szüksége volt.

„A szovjet kormány – írta Csicserin – tudatosan vállalta a breszti szerződés által előkészített súlyos megpróbáltatásokat, tudván, hogy a munkás-paraszt forradalom erősebb lesz az imperializmusnál, s hogy a lélegzetvétel utat jelent a győzelemhez. Beleegyezve a szerződés súlyos feltételeibe, a szovjet kormány egy dologba semmi esetre sem

egyezett bele: abba, hogy Németország beavatkozzon Szovjet-Oroszország belső rendjébe, hogy valamiféle belső változások történjenek ebben a rendszerben."

A breszti békekötést Csicserin Lenin történelmi érdemének tekintette. „A breszt-litovszki szerződés – írta 1924-ben – lehetővé tette a szovjethatalom számára, hogy megszervezze az országot, gyökeret verjen, s előkészítse a szovjet állam továbbfejlődésének lehetőségét."

Németország kormánya nem sokkal a breszti szerződés ratifikálása után elküldte a szovjet kormánynak a szerződés szövegét orosz és német nyelven, remek nyomtatásban, kitűnő papíron, kiváló kötésben. Boncs-Brujevics, a Népbiztosok Tanácsának ügyvezetője elmesélte, hogyan vitte be nyomban Leninnek ezt a küldeményt. Lenin kezébe vette a könyvecskét, nézte-nézegette, s elnevetve magát, azt mondta: kitűnő kötés, gyönyörű nyomás, de nem telik bele hat hónap sem, és ennek a szép papirosnak nyoma sem marad. Nem volt még ennél labilisabb és irreálisabb béke, mondotta Lenin. A németek katonai hatalmuk utolsó pontján állnak, és óriási megpróbáltatásokat kell még elviselniük. Nekünk hallatlanul nagy szolgálatot tesz ez a béke: ezalatt módunk lesz rá, hogy megerősödjünk. Adja át ezt a csinos könyvecskét Csicserin elvtársnak a gyűjteménye számára.

Lenin jóslata beteljesedett. Néhány hónap múlva Németországban forradalom zajlott le, és a breszti békét semmisnek nyilvánították.

A KÜLFÖLDI INTERVENCIÓ ÉS A POLGÁRHÁBORÚ ÉVEI

A párt VII. kongresszusa határozottan elítélte Trockijnak a breszti tárgyalások idején követett áruló politikáját. Trockij nem maradhatott tovább külügyi népbiztos.

Nyomban a kongresszus után Trockijt leváltották, és Lenin javaslatára Csicserint nevezték ki erre a posztra,

először megbízottá (1918. március 13.), majd pedig május 30-tól külügyi népbiztossá.

Csicserint érte az a nagy megtiszteltetés és rá hárult az a nagy felelősség, hogy a szovjet állam külpolitikai apparátusát irányítsa. Kinevezése nem volt véletlen.

Lenin kétségkívül jól ismerte Csicserint még az emigrációból. Sajnos, mindeddig csupán egyetlen dokumentálisan alátámasztott nyilatkozatát ismerjük Leninnek Csicserinről a forradalom előtti időszakra vonatkozóan. Ez a „Szakítás vagy rothadás?" című cikkében található. Ezért különösen érdekes az, amit Jean Fréville francia író mond „Lenin Párizsban" című könyvében, amely 1969-ben jelent meg Moszkvában. Fréville megjegyzi, hogy Lenin „igyekezett felhasználni a forradalom ügyének érdekében az emberek ismereteit és tapasztalatait, és nem neheztelt azokra, akik nem mindenben értettek vele egyet, amint azok áttértek a helyes álláspontra", majd ezt írja: „jóllehet Csicserin mint a külföldi mensevik iroda titkára fellépett Leninnel szemben, Lenin nagyon nagyra értékelte pontosságát, módszerességét és koncentráltságát a munkában, rendszeretetét s azt, hogy tüzetes anyagokat tudott összeválogatni minden kérdéshez, még a jelentéktelenhez is.

– Csicserin hajlamos bizonyos túlzásokra – mondotta egyszer –, de pótolhatatlan tulajdonságai vannak. Micsoda nagyszerű diplomata válhatna belőle!..."

Lenin leginkább azokat a munkatársakat értékelte, akik – Csicserin kifejezése szerint – „teljes realitásában tudták látni a helyzetet, meg tudták érteni, mit kell tenni ebben a helyzetben, s bármely akadály ellenére a legteljesebb pontossággal meg tudták ezt tenni". Csicserin az embereknek éppen ebbe a kategóriájába tartozott.

Csicserin, a lángoló marxista forradalmár, nagy és éles politikai elmével megáldott ember volt, aki óriási kultúrával és enciklopedikus tudással rendelkezett. „A szenvedélyes vágy az egyetemes tudásra, a semmittevés teljes kikapcsolása, a szüntelen nyugtalanság" – így határozta meg maga Csicserin saját jellemző tulajdonságait. Csicserin

korának egyik legműveltebb embere volt. Némely nyelvtudós is megirigyelhetné lingvisztikai ismereteit. Az egyik francia publicista így írt Csicserinről 1921-ben: „Valamennyi nyelven olvas, fordít, szerkeszt, mert minden nyelven tud... Nemrégiben szórakozásképpen óhéberül kezdett tanulni, mert ezen a nyelven véletlenül nem tudott." Ez nem túlzás.

Csicserin a franciával franciául, az angollal angolul, a némettel németül beszélt. Az olaszok, a csehek, a lengyelek, a szerbek, a spanyolok az anyanyelvükön beszélgethettek vele. Rigában a lettek elámultak azon, hogy lettül mondott beszédet. Ötvenesztendős korára annyira megtanult arabul, hogy el tudta olvasni az egyiptomi lapokat.

Csicserinnek fenomenális emlékezőtehetsége volt, amely nemegyszer bámulatba ejtette a külföldi diplomatákat.

Csicserin sok éven át tanulmányozta a nemzetközi kapcsolatok történetét és az oroszországi állam külpolitikáját, s ily módon nagy szakértővé vált az adott területen.

Mindez természetesen segítségére volt Csicserinnek a Külügyi Népbiztosságon végzett munkájában, de a legfontosabb az volt, hogy ő kijárta a forradalmi harc iskoláját, egész lelkével hitt a forradalom ügyében, és önfeláldozóan szolgálta azt.

Külügyi népbiztossá válva Csicserin gyorsan hírnevet szerzett magának mint kiemelkedő szovjet diplomata.

„Soha egyetlenegy külügyminiszter sem kapott nehezebb posztot, és végső soron egyetlenegy miniszter sem töltötte be ezt a posztot nagyobb méltósággal és tisztességgel" – írta Csicserinről Luisa Bryant amerikai újságírónő, John Reed felesége. 1953-ban az Egyesült Államokban megjelent egy könyv „Összeegyeztethetetlen szövetségesek" címmel. A szerzők – G. Hilger, sok éven át a moszkvai német követség munkatársa, valamint A. Meyer történész –, akiket semmiképpen nem lehet a „vörös diplomata" iránti szimpátiával gyanúsítani, elismerik, hogy Csicserin úgy tudta hazájának érdekeit képviselni, „olyan nagy méltósággal, olyan nagyszerű erudícióval, ragyogó ékesszólás-

sal és belső meggyőződéssel, hogy még az ellenfelei is kénytelenek voltak tisztelni őt". Csicserinre mint diplomatára vonatkozó jellemzésében Hilger és Meyer még egy roppant fontos sajátosságra mutatott rá: Csicserin „megsemmisítő dialektikájára".

Természetesen Csicserin tevékenységében akadtak hibák is. Olyan is előfordult, hogy a párt Központi Bizottsága és közvetlenül Lenin helyesbítette a javaslatait, bírálta a munkáját. Így például 1922. január 20-i és 22-i leveleiben Csicserin azt javasolta, hogy megfelelő kompenzálás esetén egyezzenek bele az alkotmány megváltoztatásába, vagyis engedjék meg az élősdi elemek képviseletét a szovjetekben. Lenin élesen elítélte ezeket a javaslatokat, s kijelentette: Csicserin „beteg, méghozzá nagyon".[1] Csicserin azonban helyesen fogadta a bírálatot, ahogyan egy párttaghoz illik, mert megértette, hogy csak a Központi Bizottság és éppen a Központi Bizottság, ahová összefutnak a párt és az ország irányításának összes szálai, hozhatja meg a végső döntést ebben vagy abban a komoly kérdésben és határozhatja meg a helyes irányvonalat a politikában.

•

1918 márciusában, nem sokkal azután, hogy Csicserin hazaérkezett Bresztből, a Külügyi Népbiztosságot a többi kormányintézménnyel együtt a Népbiztosok Tanácsa határozatának megfelelően átköltöztették Moszkvába. Először a Népbiztosok Tanácsát két épületben helyezték el: Taraszov villájában a Szpiridonovkán (ma a Lengyel Népköztársaság követsége van ebben a házban) és egy másik villában a Malaja Nyikitszkaján (jelenleg Gorkij-múzeum van ott). „Csicserin számára – meséli a Külügyi Népbiztosság egyik első munkatársa, A. G. Umblija, a népbiztos rejtjelező titkára – kijelöltek két szobát az Európa-szálló első emeletén (a Nyeglinnaja utcában). Ugyanott telepedett meg egy

[1] *Lenin* Összes Művei. 54. köt. 136–137. old. (oroszul).

vörösgárdista osztag, melynek hat tagja Csicserint őrizte és megbízatásait teljesítette." 1918. április derekán a népbiztosság számára kijelölték a Metropol-szálló egy részét, s itt is maradt azután 1921 végéig, amikor átköltöztették a Rosszija nevű volt biztosítótársaság épületébe, a Kuznyeckij mosztra.

Breszt-Litovszkból való hazatérése után Csicserin, mint maga mondotta, közvetlenül Lenin irányítása alatt dolgozott. „Köztársaságunk fennállásának első éveiben naponta többször is beszéltem vele telefonon, a gyakori közvetlen megbeszéléseken kívül olykor roppant hosszú telefonbeszélgetéseink is voltak, s nemegyszer megvitattuk a valamennyire is fontos folyamatban levő diplomáciai ügyek minden részletét."

Lenin, aki Kirov kifejezése szerint „mindenkin átlátott", nagyra értékelte Csicserin elvhűségét, erudícióját, tapintatosságát, egyszerűségét és eszét. 1918. július 1-én Joffe diplomáciai megbízotthoz Berlinbe írott levelében a következő jellemzést adta Csicserinről: „Csicserin remek, lelkiismeretes, okos, tapasztalt munkatárs. Az ilyen embereket értékelni kell. Ami a gyengéje, hogy nem tud eléggé »parancsolni«, ez nem baj. Vajon kevés olyan ember van-e a világon, akinek ellenkezője a gyengéje!

Csicserinnel lehet dolgozni, könnyen megy vele a munka, de el is lehet vele rontani a munkát."[2]

Lenin tudta, hogy Joffe olykor hajlamos kész tények elé állítani a Külügyi Népbiztosságot, illetve nem törődni vele, s ezért ugyanebben a levélben figyelmeztette Joffét: „... a külügyi népbiztos tudta és beleegyezése *nélkül* a követeknek természetesen nincs joguk döntő fontosságú lépéseket tenni".[3]

A közös munka és a személyes érintkezés Leninnel óriási hatással volt Csicserinre, aki mindig hálával és nagy szeretettel emlékezett vissza Leninre. „Vlagyimir Iljics – mon-

[2] *Lenin* Összes Művei. 50. köt. 111. old. (oroszul).
[3] Ugyanott.

dotta – a szó szoros értelmében tanító volt. Az érintkezés vele valósággal nevelő szerepet játszott. Ő tanított a példájával, az útmutatásaival, irányításával, személyiségének egész arculatával."

A Külügyi Népbiztosság élén végzett sokéves tevékenysége során Csicserin hűségesen érvényesítette a lenini külpolitikát. A már említett Luisa Bryant ezt írta: „A diplomácia Csicserin életének elválaszthatatlan részévé vált. Lenin mély személyes szimpátiával viseltetik iránta. Tudja, hogy Csicserinben bízhat, mivel az nagyszerűen eligazodik minden nemzetközi ügyben, és nem hoz egyetlenegy komoly döntést sem úgy, hogy előzetesen ne konzultálna." Csicserin mindig a legnagyobb lelkiismeretességgel és kivételes odaadással munkálkodott a szocializmusért és a békéért, a külpolitika lenini elveinek meghonosításáért.

Csicserin diplomáciai levelezése a kapitalista országok kormányaival, beszélgetései a külföldi állami és politikai személyiségekkel, valamint az üzleti világ képviselőivel, számos interjúja, beszéde és felszólalása képet ad ennek a roppant tehetséges lenini diplomatának az óriási, önfeláldozó munkájáról. „Amikor a régi és régen megszilárdult európai kormányokkal folytatott levelezését olvassuk, meglepetéssel tapasztaljuk, mennyire felette állt ő az ellenfeleinek" – mondotta Csicserinről Luisa Bryant.

Csicserin külügyi népbiztosságának 10. évfordulója alkalmából az „Izvesztyija" ezt írta: „Csicserin tevékenységének egyes etapjait szép rendben felsorolni egyértelmű a szovjet külpolitika történetének kifejtésével." És valóban, a szovjet köztársaság mindegyik valamennyire is fontos diplomáciai lépése így vagy úgy összefügg nevével azokban az években, amikor ő vezette a Külügyi Népbiztosságot.

Hogyan lehetne meghosszabbítani a lélegzetvételnyi szünetet, biztosítani Oroszország számára a tartós békét – a breszti szerződéskötés után ez volt a szovjet diplomácia fő feladata, munkájának fő tartalma és értelme. Ez a feladat pedig nem volt könnyű.

A német imperialisták a szerződéskötés után azonnal megszegték azt. Megszállták Ukrajnát, a Baltikumot, Belorussziát, a Krímet, elfoglalták Rosztovot a Don partján, és 1918 áprilisában benyomultak a Kurszki, az Orjoli és a Voronyezsi kormányzóságba. A Finnországban tartózkodó német hadsereg szintén átlépte a határt és közvetlenül Petrográdot fenyegette. A Németországgal szövetséges Törökország csapatai behatoltak a Kaukázus területére.

Csicserin ezt írta: „Fennállásunk első időszakában az imperialista Németország karmai közt voltunk." A szovjet diplomácia Csicserin szavai szerint „napról napra, óráról órára kitartóan harcolt azért, hogy gátat emeljen ez elé az előrenyomulás elé, illetve olyan mederbe terelje, amely nem veszélyezteti Szovjet-Oroszország létét, egyáltalán, hogy véget vessen a breszti szerződésből fakadó bizonytalanságnak, s véglegesen rögzítse országunk viszonyát Németországhoz".

Szovjet-Oroszország és Németország még 1918 áprilisában kölcsönösen hivatalos diplomáciai képviseletet létesített. Moszkvai követnek Mirbach grófot nevezték ki, Berlinbe pedig Joffe szovjet diplomáciai megbízottat küldték. Mirbach április 23-án érkezett meg. Néhány nappal azelőtt Lenin ezt írta Csicserinnek: „Nem lehetne-e »előkészíteni« Mirbach érkezéséig alkotmányunk olyan értelmezését, hogy a *követek* a Központi Végrehajtó Bizottság elnökének nyújtják át megbízólevelüket?"[4]

Így is történt. Április 26-án Mirbach a Központi Végrehajtó Bizottság Elnökének, J. M. Szverdlovnak nyújtotta át megbízólevelét.

A szovjet kormány határozottan követelte a breszti béke megszegésének megszüntetését és a német csapatok támadásának megállítását. Éppen azon a napon, amikor Mirbach átnyújtotta megbízólevelét, Csicserin rádión jegyzéket intézett Németország Külügyminisztériumához. Ebben felhívta a figyelmet arra, hogy „az Oroszországi Köztársaság

[4] *Lenin* Összes Művei. 50. köt. 64. old. (oroszul).

déli övezetében tovább nyomulnak észak felé a német csapatok és a velük kapcsolatban álló ukrán osztagok". A jegyzék továbbá leszögezte: „e körülmények folytán a szovjet kormány kénytelen volt mozgósítani a szükséges erőket, hogy biztosítsa az Oroszországi Köztársaság szabadságát és függetlenségét, ugyanis köztársaságunkat jelenleg azokon a határokon belül fenyegetik, amelyeket a breszt-litovszki szerződés állapított meg".

1918. április 29-én Mirbach beszámolt Hertling birodalmi kancellárnak első moszkvai benyomásairól: „Azzal kapcsolatban, ahogyan a Külügyi Népbiztosságon fogadtak, semmi panaszom nem lehet. Csicserin a legszívélyesebb hangnemben üdvözölt, és teljesen nyilvánvalóan az első naptól fogva a kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolatokat igyekezett kialakítani. Abszolúte semmi okom nincs arra, hogy őszinteségét kétségbe vonjam . . .

Mint már táviratilag közöltem, ukrajnai támadásunk – Finnország másodrangú kérdés – már megérkezésem után két nappal az első oka volt a komplikációknak. Csicserin ezt csak célzásokkal és inkább elégikus formában juttatta kifejezésre, de eléggé világosan és egyértelműen . . .

Az erősebb személyiségek kevésbé zavartatták magukat, és nem igyekeztek leplezni elégedetlenségüket: ilyen mindenekelőtt Szverdlov, a Végrehajtó Bizottság elnöke . . . Megbízólevelem átnyújtása nemcsak a legegyszerűbb, hanem a leghűvösebb körülmények között történt . . . Válaszbeszédében az elnök annak a várakozásának adott kifejezést, hogy én »ki tudom küszöbölni azokat az akadályokat, amelyek még mindig gátolják az igazi béke megteremtését«. Ezekből a szavakból világosan kiérződött a felháborodás."

Azalatt Berlinben a szovjet diplomáciai megbízott megpróbálta felkelteni az üzleti körök érdeklődését a szovjet–német gazdasági együttműködés megteremtése iránt. Csicserin Lenin útmutatásának megfelelően feszült tárgyalásokat és levelezést folytatott az antanthatalmak képviselőivel. Meg kellett győzni – mondotta 1923-ban – nemcsak szavakkal, hanem tényekkel, reális politikával is mind Né-

metországot, mind az antantot, hogy „mindegyikőjük számára hasznosabb, ha békén hagynak bennünket, s kihasználják ennek bizonyos előnyeit, mintha intervencióra és megszállásra fecsérlik az erejüket".

A szovjet kormány kialakította kapcsolatait a semleges országokkal is, igyekezett gazdaságilag együttműködni velük. Az imperialisták azonban nem voltak hajlandók beletörődni abba, hogy Oroszország munkásai és parasztjai kezükbe vették a hatalmat. Egyesítették erőiket, hogy fegyverrel megfojtsák a szocialista államot. Az antant ügynökei országunkon belül szövögették a szovjetellenes összeesküvések hálóját.

1918. március 9-én az antant és az Egyesült Államok csapatai partra szálltak a murmanszki kikötőben, azzal az ürüggyel, hogy „megvédjék a murmanszki területet a németektől". Április 5-én Vlagyivosztokban megjelentek a japán, nyomukban pedig az angol és az amerikai megszállók. Csicserin jegyzékeket küldött Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok diplomáciai képviselőinek, melyekben követelte, hogy azonnal vonják ki csapataikat a szovjet területről.

Lockhart, a moszkvai brit misszió vezetője és az Egyesült Államok követe képmutatóan kijelentették, hogy a partraszállásnak nincsenek politikai céljai, hanem a japán állampolgárok „védelmét" szolgálja Vlagyivosztokban.

Noulens francia követ április 23-án újságíróknak adott interjújában azzal fenyegetőzött, hogy Japánnak és szövetségeseinek a csapatai közösen be fognak hatolni Szibériába, hogy, úgymond, szembeszálljanak „Oroszország keleti részén a német hódítással".

Csicserin Noulens interjújával kapcsolatban azt mondotta az „Izvesztyija" tudósítójának, hogy „bármilyen súlyos helyzetben van is az orosz nép, bármilyen kínos volt is számára a breszti béke, az orosz nép és a szovjet kormány mégsem engedheti meg semmilyen körülmények között, hogy a hatalmak hivatalos képviselői ilyen cinizmussal, bár a szokásos konvencionálisan barátságos diplomáciai frázi-

sokba csomagolva, területének felosztásával foglalkozzanak és orosz övezetek erőszakos meghódításával fenyegessenek".

A Párizsnak adresszált jegyzékben Csicserin kijelentette: „A francia kormánynak azt a képviselőjét, aki miatt megromlott a viszony Franciaország és Oroszország között, nem tűrhetjük meg az Oroszországi Köztársaság határain belül." Mivel Noulenst nem hívták vissza, a szovjet kormány ettől fogva magánszemélynek tekintette őt.

Az antantországok imperialistái nem hagytak fel azzal a próbálkozásukkal, hogy provokálják Szovjet-Oroszországot: újítsa fel a háborút Németországgal. Cselszövésükre célozva, Csicserin 1918 júniusában ezt írta Litvinovnak Londonba: „Most arról van szó, hogy megpróbálnak belerántani bennünket egy végzetes katasztrófába, vagyis (miközben úgy tüntetik fel, hogy nekünk segítenek) fel akarják osztani Oroszországot." A Külügyi Népbiztosság és a külföldi szovjet képviseletek minden erejükkel harcoltak az antant eme veszélyes politikája ellen.

A Noulens-interjú után pár nappal Csicserin hosszas beszélgetést folytatott Lavergne tábornokkal, Franciaország katonai missziójának vezetőjével.

– Önök azt követelik tőlünk, hogy újítsuk fel a háborút Németország ellen, vagyis azonnali biztos pusztulásunkat akarják, azt akarják, hogy egész Oroszországot azonnal foglalják el a német csapatok. Vajon mi hasznuk van önöknek ebből? – kérdezte Csicserin Lavergne-től.

– A francia frontra gyakorolt szédületes nyomás folytán Franciaország helyzete olyan súlyos, hogy országunk nem várhat néhány hónapot sem, és megmentése érdekében szükség van mindenre, ami csak elvonhatja a német csapatokat a nyugati frontról – ravaszkodott a francia diplomata.

„Lavergne-nek ezek a szánakozó szavai nem voltak őszinték – írta Csicserin –: tényleges tudomásunk van arról, hogy a francia politika vezetői hőn szerették volna az új német front létrehozását Oroszországban, de nem ama megfontolásokból, amelyekről Lavergne beszélt nekem,

hanem azért, mert az antant vezető körei ily módon akarták kiszakítani Oroszországot a rettegett Németország gazdasági befolyása alól, és saját kizsákmányolásuk tárgyává tenni. Az Oroszország kizsákmányolásáért a két koalíció között folyó harc volt az elsőrendű oka az intervenciónak."

Március 5–9-én megállapodás jött létre, hogy megtisztítják Besszarábiát, amelyet a román csapatok 1918 januárjában megszálltak. Ennek ellenére a román kormány az antant, az Egyesült Államok és Németország imperialistáinak támogatásával továbbra is megszállás alatt tartotta Szovjet-Oroszországnak ezt az elidegeníthetetlen részét.

Május végén kirobbant a csehszlovák hadtest szovjetellenes lázadása. A hadtest parancsnoksága összeszűrte a levet az antant képviselőivel. A lázadók elfoglalták Cseljabinszkot, Penzát, Szamárát, Omszkot, Tomszkot és számos más várost. Később Lockhart kijelentette: a bolsevikok „tökéletesen megértették, hogy a cseheket avantgarde-ként akarták felhasználni az ellenük vívott harcban".

1918 nyarára az intervenciós csapatok elfoglalták a szovjet köztársaság jelentős részeit.

Az általuk támogatott és ösztönzött belső ellenforradalom polgárháborút robbantott ki. Szovjet-Oroszország tűzgyűrűbe került. Elvágták élelmiszer- és nyersanyagforrásaitól. Nem volt elég fűtőanyag, villamos energia. A gyárak leálltak, a közlekedés akadozott. A nép éhezett. Járványok dühöngtek mindenütt.

A Vörös Hadsereg által az ellenség egyesített erői ellen vívott csatákban dőlt el a munkás-paraszt hatalom sorsa, és ezt megértette mindenki, aki e hatalom védelmére kelt.

Abban az időszakban az erők mozgósítása volt a fő feladat, hogy visszaverjük és szétzúzzuk az ellenséget. A diplomáciai tevékenység természetesen háttérbe szorult. Mindazonáltal a szovjet diplomáciának bonyolult feladatokat kellett megoldania. Csicserin a szovjet diplomáciai tevékenység első két évének eredményeit összegezve 1919 novemberében megállapította, hogy Szovjet-Oroszország külpolitikai története ebben az időszakban tragikus és

ugyanakkor kimeríthetetlen frisseséggel és sugárzó reménységgel teli krónika arról a pillanatra sem szünő harcról, melyet számtalan ellenség ellen, köztük a legnagyobb imperialista hatalmak ellen vívtunk, amelyek nem hagyták, hogy a fiatal állam lélegzethez jusson.

Ebben a hihetetlenül nehéz időszakban Csicserin – mint a „Pravda" írta – „hol forradalmi, felszólító, hol tárgyszerű »merőben diplomáciai« jegyzékeivel szüntelenül kopogtatott a Szovjet Föderáció számára nélkülözhetetlen béke valamennyi ajtaján".

1918. július 4-én a szovjetek V. kongresszusán Csicserin beszámolót tartott a külpolitikáról. Részletesen kifejtette a szovjet köztársaság által 1918 első hónapjaiban folytatott külpolitikát, s a következőket mondotta: „A két imperialista koalíció közé, két tűz közé került Szovjet-Oroszország helyzete hallatlanul súlyos, de teljes meggyőződéssel kijelenthetjük, hogy a legjobb, sőt az egyetlen út, amelyen ebből a helyzetből kijuthatunk, a mi belső megerősödésünk, belső életünknek szovjet alapokon való fejlesztése, a termelés kollektív formáinak bázisán gazdasági újjászületésünk és megszilárdulásunk, a fegyveres erők újjászervezése forradalmunk vívmányainak megvédése érdekében."

Az imperialista államok uralkodó körei éppen ettől féltek, s ezt nem akarták megengedni; elhatározták, hogy mindenáron meghiúsítják a szovjet nép szocialista építését.

Leninnel együtt dolgozva Csicserin mindig felhasználta Lenin tanácsait és útmutatásait. Rendkívül fontosak voltak ezek a nemzetközi porondon kialakult legnagyobb komplikációk időszakaiban. „Vlagyimir Iljics – írta Csicserin – mindig tudomásul vette súlyos helyzetünk tényét és az engedmények szükségességét, de mindig ügyelt arra is, hogy államunk méltósága ne szenvedjen csorbát, és meg tudta találni azt a határt, amelyen túl keménynek kellett lenni."

1918. július 6-án Bljumkin és Andrejev baloldali eszerek meggyilkolták Németország követét, Mirbachot. Ez az esemény csaknem háborúhoz vezetett Németországgal.

Délután három óra tájban hamis iratokkal megjelentek a Gyenyezsnaja utcában, a német misszió villájában. Az „audencia" alatt pisztolylövéssel és bombával megölték Mirbachot, majd elrejtőztek. A német misszió azonnal értesítette az esetről a Külügyi Népbiztosságot. Csicserin pedig nyomban felhívta telefonon a Népbiztosok Tanácsának ügyvezetőjét, Boncs-Brujevicset.

„Itt Csicserin beszél – hallottam a Kreml közvetlen vonalának telefonjában az ismerős, kissé éneklő, nem túl erős hangot. – Bombával megölték gróf Mirbach német követet; kérem, azonnal közölje a hírt Vlagyimir Iljiccsel, és tegyék meg a szükséges intézkedéseket..." – emlékszik vissza Boncs-Brujevics.

„– Ismeretesek a részletek?

– Egyelőre nem..."

E beszélgetés után Csicserin elment Riezlerhez, a misszió tanácsosához, és részvétét fejezte ki a tragikus eseménnyel kapcsolatban.

Lenin, amikor tudomást szerzett Mirbach meggyilkolásáról, megkérte Boncs-Brujevicset, hogy azonnal tegyék meg az összes szükséges intézkedéseket a német misszió munkatársainak védelmére.

Boncs-Brujevics egy század vöröskatonával vonult be a német misszió épületébe, s már ott találta Dzerzsinszkijt, a Cseka elnökét. Nemsokára megérkezett Lenin és Szverdlov is.

„Néhány szót váltottam Vlagyimir Iljiccsel – írja Boncs-Brujevics –, majd közöltem a német tisztviselőkkel, hogy a szovjet kormány vezetői megérkeztek, és szeretnének hivatalos beszélgetést folytatni a német követség képviselőjével.

Nagy díszterembe hívtak be bennünket. Mindannyian leültünk. Ünnepélyes, néma csönd támadt... Vlagyimir Iljics rövid beszédet mondott német nyelven; a kormány nevében bocsánatot kért a követség *épületén belül* történt eseményekért – ott nem volt lehetőségünk arra, hogy se-

gítséget nyújtsunk a német külképviseletnek. Mély részvétét fejezte ki a követ tragikus halála alkalmából, és hozzátette, hogy az ügyet haladéktalanul kivizsgálják, a bűnösöket törvényes büntetésben részesítik."

Mirbach meggyilkolása jel volt a felkelés kezdetére, melyet a „baloldali" eszerek szerveztek a szovjethatalom ellen. „Ez a bűnös terrorista lépés és lázadás – mondotta Lenin 1918. július 7-én – tökéletesen és teljesen felnyitotta a nagy néptömegek szemét, amelyek most látták, milyen feneketlen szakadékba taszítaná a népi Szovjet-Oroszországot a baloldali eszer kalandorok bűnös taktikája.

... Provokálnak bennünket, hogy háborúba keveredjünk a németekkel, amikor nem tudunk és nem akarunk háborúzni. A nép akaratának ezt a durva sárba tiprását, a háborúba való erőszakos belerángatást a néptömegek nem bocsátják meg az eszereknek."[5]

A szovjet kormány gyors és határozott akcióinak eredményeképpen a lázadást már másnap elfojtották. A szovjetek V. összoroszországi kongresszusa a július 9-én elfogadott határozatban követelte, hogy „szigorúan büntessék meg a bűnösöket, akik fegyverrel a kezükben a szovjethatalomra törtek és az országot új háború közvetlen veszélyébe sodorták".

Ám a Németországgal való háború veszélye továbbra sem múlt el. Sürgősen el kellett simítani a konfliktust, amelyet a „baloldali" eszerek provokáltak.

Július 14-én este tizenegy órakor Riezler, Németország ideiglenes diplomáciai képviselője felkereste Csicserin népbiztost, és átnyújtotta neki kormányának követelését: engedjenek be Moszkvába egy zászlóalj egyenruhás német katonát a német misszió védelmére.

Csicserin Lenin utasításának megfelelően erre azt válaszolta, hogy a szovjet kormány megtesz mindent „a misszió, a főkonzulátus és a német bizottságok biztonságának

[5] *Lenin* Összes Művei. 36. köt. 492. és 493. old.

garantálásáért", de abba nem egyezhet bele, hogy idegen zászlóalj vonuljon be Moszkvába.

Július 15-én az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság ülésén Lenin a német követeléssel kapcsolatban felolvasta a kormány nyilatkozatát. Ezt mondotta: „... efféle óhajnak semmiképpen és semmilyen körülmények között nem tehetünk eleget, mert az objektíve azt jelentené, hogy külföldi csapatok megkezdik Oroszország megszállását.

Erre a lépésre kénytelenek volnánk úgy válaszolni, ahogy a csehszlovákok lázadására, az angolok északi hadműveleteire válaszolunk, nevezetesen: gyorsított ütemű mozgósítással, azzal, hogy felszólítunk egytől egyig minden felnőtt munkást és parasztot a fegyveres ellenállásra ..."[6]

Július 19-én Lenin és Csicserin fogadta Riezlert, és ismét kategorikusan visszautasította Németország követelését. Úgyhogy Németország végül is kénytelen volt felhagyni vele. A szovjetek köztársaságát fenyegető veszély elmúlt.

Ezekre az 1918. júliusi napokra visszagondolva Csicserin ezt írta: „A legsúlyosabb pillanat Mirbach gróf meggyilkolása volt, amikor attól a veszélytől tarthattunk, hogy a német háborús csoport azonnal támadásba megy át. Ekkor többször beszélgettem Vlagyimir Iljiccsel. Ő tökéletesen tisztában volt azokkal a nehézségekkel, amelyek Németországra zúdultak volna, ha megtámadja Moszkvát. És a legteljesebb nyugalommal várta válaszunk eredményeit, mert szükségszerűnek tartotta visszautasítani a német kormánynak azt a követelését, hogy német fegyveres osztagot engedjünk be Moszkvába. Lenint nem csapta be az érzéke, és az elért kompromisszumos eredmény megfelelt annak, ahogyan a velem folytatott beszélgetésekben értékelte a helyzetet."

Július 28-án megérkezett Mirbach utóda, Karl Helfferich német nagybankár, aki csupán tíz napot töltött

[6] Ugyanott, 499. old.

Moszkvában. Diplomáciai megbízottunk, Joffe ebből az alkalomból a következőket közölte Berlinből: „Helfferich azzal a szilárd meggyőződéssel érkezett ide, hogy a bolsevizmus napról napra hanyatlik, s azzal a tervvel, hogy rábeszéli az embereket: ne lépjenek kapcsolatba a bolsevikokkal; már azokat az új elemeket akarja előkészíteni, amelyekkel dolgozni lehet."

Helfferich elutazásával egyidejűleg a német követség elköltözött a németek által megszállt Pszkovba, azzal az ürüggyel, hogy Moszkvában nincs garantálva a biztonsága. Ettől fogva főképpen Joffe szovjet diplomáciai megbízott és a Moszkvában maradt német főkonzul, Hausschild révén valósult meg a kapcsolat a német kormánnyal.

Egyébként az antantországok fokozták az intervenciót. Csapataik közeledtek Murmanszkhoz. Június 27-én Csicserin ezt írta Leninnek: „Eddig elodáztuk, hogy jegyzékkel lépjünk fel Anglia ellen Murmanszkkal kapcsolatban. Most útjára kell bocsátanunk a jegyzéket." Lenin azt válaszolta: „Természetesen és *azonnal!*"[7]

Csicserin még aznap elküldte Lockhartnak a jegyzéket a murmanszki partraszállás elleni tiltakozással.

Július elején az intervenciósok elfoglalták a murmanszki vasútvonal északi részét, agyonlőtték a Kemi Szovjet vezetőit, délen pedig behatoltak Turkesztánba és a Kaukázusontúlra. A szovjetellenes ügynökök fokozták az aknamunkát. A moszkvai „baloldali" eszerek felkelése után lázadások robbantak ki Jaroszlavlban és Muromban.

Ezeknek a lázadásoknak a sugalmazói és szervezői az antantországok és az Egyesült Államok diplomáciai képviselői voltak, akik 1918. február végétől Vologdában telepedtek meg. Csicserin egymás után küldte nekik a jegyzékeket, kategorikusan tiltakozva az antanthatalmak hódító politikája ellen.

1918. július 29-én az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság együttes ülésén Lenin egyenesen kijelen-

[7] Lenini Gyűjtemény. 37. köt. 91. old. (oroszul).

tette: „Újra háborúba keveredtünk, benne vagyunk a háborúban, és ez nemcsak polgárháború a kulákokkal, a földbirtokosokkal, a tőkésekkel, akik most összefogtak ellenünk – most már az angol–francia imperializmus áll szemben velünk . . ."[8]

Az antant elleni háborút rákényszerítették Szovjet-Oroszországra. Diplomáciánk ugyanakkor mindent megtett, hogy vége legyen ennek a háborúnak.

A szovjet kormány megőrizte rendkívüli önuralmát, s nem válaszolt hadüzenettel az intervenciósok behatolására, ily módon is hangsúlyozva az antantinvázió erőszakos és banditisztikus jellegét. Csicserin külön felhívta erre a figyelmet Pull amerikai főkonzulhoz írott levelében: „Kérjük Önt, közölje kormányával és más országok népeivel, hogy teljesen indokolhatatlan támadást indítottak ellenünk, nyilvánvaló erőszakhoz folyamodtak; a mi részünkről nem történt semmi olyasmi, ami igazolhatná ezt az agressziót. A mi népünk egyetlen vágya, hogy békében és barátságban éljen valamennyi nemzet dolgozó tömegeivel. Annak ellenére, hogy jelenleg béke van, az angol–francia fegyveres erők behatoltak a területünkre, erőszakkal elfoglalták városainkat és falvainkat, agyonlőtték a szovjetek odaadó felelős munkatársait, feloszlatták munkásszervezeteinket, résztvevőiket börtönbe zárták, s elűzték őket az otthonaikból, minden ok nélkül, amellyel igazolni lehetne az efféle bestiális akciókat."

Csicserin feltette a kérdést Pullnak: „Nem tudná-e nekünk világosan megmondani, mit akar tőlünk Nagy-Britannia? Talán meg akarja semmisíteni a legnépszerűbb kormányzást, amelyet a világ valaha is látott, nevezetesen: a munkások és a parasztok szovjetjeit? Talán ellenforradalmat akar?"

Július folyamán a népbiztosság többször is kérte az antantországok diplomáciai képviselőit, hogy költözzenek át Vologdából, amelyet a szovjetellenes összeesküvések

[8] *Lenin* Összes Művei. 37. köt. 13. old.

egyik központjává változtattak. A követek azonban csakazért sem voltak hajlandók visszatérni Moszkvába, a hónap végén pedig elutaztak Arhangelszkbe, amelyet néhány nap múlva elfoglaltak az angolok. „Semmiféle érdemi magyarázatot nem adtak arra, hogy elutazásuk nem jelenti a diplomáciai kapcsolatok megszakítását, de a bolsevikok ebben az elutazásban – nem is alaptalanul – a leplezetlen harc nyitányát látták" – jegyzi meg Lockhart az emlékirataiban.

Az antantországok és az Egyesült Államok néhány Moszkvában maradt diplomatája elment Csicserinhez „puhatolózni". Csicserin „fölöttébb udvarias volt – meséli Lockhart –, s gondosan került minden olyan lépést, amely alapján valaki megpróbálhatta volna a bolsevikokra hárítani a diplomáciai kapcsolatok megszakításának vétkét".

Szeptember 3-án a szovjet sajtóban hivatalos közlemény jelent meg arról, hogy felszámoltak egy nagy összeesküvést, melyet Lockhart, a brit misszió vezetője, Grenère, Franciaország főkonzulja, Lavergne tábornok és mások irányítottak. Az összeesküvők puccsot készítettek elő Moszkvában és Petrográdon, terrorakciókat szerveztek Lenin ellen és hazánk más vezető személyiségei ellen. A szovjet kormány rendelkezésére álló cáfolhatatlan dokumentumok alátámasztották azt a tényt, hogy az összeesküvés szálai az angol misszió vezetőjének, Lockhartnak és ügynökeinek a kezében futottak össze. Az angol követség épületét ilyenformán Petrográdon voltaképpen az összeesküvők konspirációs lakásává alakították át.

Csicserin külön nyilatkozatot tett közzé, melyben ez állt: „Amikor az angol és a francia csapatok előrenyomulnak az OSZFSZK területén, hogy támogassák a szovjethatalom elleni nyílt lázadásokat, és ezeknek a hatalmaknak a diplomáciai képviselői Oroszországon belül államcsínyre és hatalomátvételre szervezkednek, az OSZFSZK kormánya kénytelen mindenképpen megtenni a szükséges önvédelmi intézkedéseket."

Az összeesküvés szervezői megkapták méltó büntetésü-

ket. Később az angol kormány kérésére kicserélték őket azokkal a szovjet diplomáciai képviselőkkel, akiket Angliában Lockhart és cinkosai letartóztatásának megtorlásaképpen internáltak. 1918 végén Lockhartot kicserélték a mi londoni diplomáciai megbízottunkkal, Litvinovval.

A belső ellenforradalom az imperialista körök támogatásával számos terrorakciót hajtott végre. 1918 nyarán eszer terroristák meggyilkoltak két kiváló bolsevikot: V. V. Volodarszkij sajtóbiztost és M. Sz. Urickijt, a petrográdi Cseka elnökét. Augusztus 30-án aljas merényletet követtek el Lenin ellen. Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság felszólította a munkásosztályt, hogy zárja szorosabbra sorait, és alkalmazzon „könyörtelen tömegterrort a forradalom minden ellenségével szemben".

A burzsoázia hisztérikusan jajveszékelni kezdett, brutalitással vádolta a szovjethatalmat. A semleges államok megbízottai jegyzékben tiltakoztak a szovjet kormánynál az ellenforradalmi elemek ellen foganatosított megtorló intézkedések miatt. Csicserin erre dühös jegyzékkel válaszolt, határozottan visszautasította beavatkozásukat Szovjet-Oroszország belügyeibe. A többi között emlékeztette ezeket a „humanitás elveire" hivatkozó urakat arra, hogy már ötödik éve folyik a világháború, amelybe a kapitalisták maroknyi csoportja rántotta bele az egész világ néptömegeit, hogy „kaszabolják egymást, irtsák egymást, csak azért, hogy a kapitalisták milliárdokat vághassanak zsebre".

Egyébként a szovjet diplomácia továbbra is megpróbált tárgyalni az antanthatalmakkal, hogy vessenek véget az intervenciónak, és legyen béke. Október 11-én Csicserin ezt írta Joffénak: „Mi ... bármely pillanatban készek vagyunk belemenni abba, ami békét biztosít számunkra, csak a feltételek elfogadhatók legyenek. Ez az egyik legfontosabb feladat valamennyi megbízottunk számára, akinek módja van találkozni az antant megbízottaival vagy a velük kapcsolatban álló politikusokkal. Nem kell elébe vágni a dolgoknak és nem szabad azt a benyomást kelteni, hogy

irgalomért esedezünk, de adandó alkalommal tudomásukra kell hoznunk, hogy leghőbb vágyunk békében élni mindenkivel. Az ő dolguk az, hogy közöljék velünk a feltételeiket. Természetesen mi nem szankcionálhatjuk a német megszállásnak antantmegszállással való felváltását. Ha pontosan megmondják nekünk, mit akarnak, megvitatjuk."

Ilyen viszonyok között különösen fontosak voltak az 1918 augusztusában hosszas huzavona után befejeződött szovjet–német tárgyalások. Ezeken annak a három megállapodásnak az aláírásáról volt szó, amelyeket a breszti szerződéshez csatoltak, s amelyeknek kidolgozásában Csicserin a legaktívabban részt vett. A tárgyalások befejezése a szovjet diplomácia kétségtelen sikere volt.

Helfferich ellenezte ezeket a megállapodásokat, sőt azt javasolta, hogy szakítsák meg a kapcsolatokat országunkkal. Amikor pedig a megállapodásokat augusztus 27-én aláírták, Helfferich lemondott tisztségéről.

1918. szeptember 2-án az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság ülésén Csicserin Lenin megbízásából beszámolt a szovjet–német megállapodásokról. Ezek tartalmát összefoglalva hangsúlyozta, hogy a kiegészítő megállapodások „rögzítik azt az adót, amelyet meg kell fizetnünk forradalmi törvényhozásunkért, amit most szabadon folytathatunk, s ugyanakkor részben rögzítik, részben korlátozzák az ellenünk indított német támadás eredményeit".

1918 őszén Németországban mély politikai válság robbant ki. Az országban megérett a forradalom. Lenin előre látta, milyen nyomást fog az angol–francia imperializmus a német munkásosztályra gyakorolni a forradalom győzelme esetén, s levéllel fordult ahhoz az ő kérésére összehívott együttes üléshez, melyen az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság, a Moszkvai Szovjet, a főváros üzemi bizottságai és szakszervezetei vettek részt. Javasolta, hogy nyújtsanak segítséget a német imperializmustól megszabaduló német népnek az angol–francia imperializmussal szemben.

Csicserin el volt ragadtatva Lenin levelétől. Másnap ezt írta Joffe diplomáciai megbízottnak Berlinbe: Vlagyimir Iljics „volt a szerzője ennek a roppant bátor, sőt grandiózus lépésnek, mellyel mindnyájunkat elemi erőként magával ragadott... Lenin levelét kifejezetten levélként kívánták publikálni, hogy megőrizzék egyéni lépésének szépségét."

Október 4-én Németországban Miksa badeni herceg kormánya került hatalomra, a szociáldemokraták jobbszárnyát képviselő Scheidemann részvételével. Ugyanazon a napon Miksa kijelentette, hogy hajlandó aláírni a békét az antantországokkal Wilson amerikai elnök 14 pontja alapján.

Október 24-én Csicserin terjedelmes levelet írt Wilson elnökhöz. Lenin tanácsára ez a levél „szerfölött körültekintően, udvariasan, de epésen"[9] volt megfogalmazva. Az amerikai imperialisták a fő szervezői és aktív résztvevői voltak az Oroszország elleni intervenciónak. Csak álcázták akcióikat, és szinte országunk barátainak tüntették fel magukat. Csicserin leleplezte ezt a képmutatást, s megmutatta, hogy valójában milyen szerepet játszottak az amerikai imperialisták az intervenció megszervezésében és a polgárháború kirobbantásában. Hangsúlyozta: az elnök fejtse ki teljes világossággal és határozottsággal, milyen követelései vannak Szovjet-Oroszországgal szemben, hogy véget vethessenek a hadműveleteknek.

November 3-án Csicserin hivatalosan javasolta az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Japán és Olaszország kormányainak, amelyek hadat viseltek Szovjet-Oroszország ellen, hogy kezdjenek béketárgyalásokat. November 6-án a szovjetek VI. kongresszusa ismételten javasolta ezeknek a hatalmaknak a béketárgyalások megkezdését, s megbízta a Népbiztosok Tanácsát és a Külügyi Népbiztosságot, hogy haladéktalanul tegyék meg a szükséges lépéseket e határozat végrehajtása érdekében.

[9] *Lenin* Összes Művei. 50. köt. 188. old. (oroszul).

Ennek ellenére az antantországok még ellenségesebben viselkedtek a szovjet állammal szemben. Megkezdődött a diplomaták tömeges elutazása Moszkvából és Petrográdról. „A külföldi követek és konzulok egyes esetekben szenzációs diplomáciai fellépések folyományaképpen nagy zajjal utaztak el, más esetekben viszont észrevétlenül tűntek el, mint akiknek éppen valami dolguk akadt, s aztán nem tértek vissza" – írta Csicserin.

December 20-án az utolsó diplomáciai képviselő, Svájc követe is eltávozott Szovjet-Oroszországból. Nem sokkal ez előtt, november 5-én egy durva provokáció következtében (amelynek értelmi szerzője Scheidemann volt, aki úgy vélte, hogy „a bolsevizmus nagyobb veszély, mint az antant") Németország megszakította a kapcsolatokat Szovjet-Oroszországgal. Lenin ezzel kapcsolatban a következőket mondotta: „Ha Németország kitessékelte követünket, akkor, még ha nem is az angol–francia politikával való közvetlen megegyezés alapján járt el, legalábbis kedvükben akart járni, hogy nagylelkűek legyenek vele. Mi, úgymond, szintén teljesítjük a hóhér feladatát a bolsevikokkal, az önök ellenségeivel szemben."[10]

De a császári monarchia napjai meg voltak számlálva. Közeledett a forradalmi vihar. 1918. november 9-én Vilmos császárt megfosztották a trónjától, és a császár elmenekült Hollandiába. Ám nem a proletárforradalom, hanem a polgári demokratikus forradalom aratott győzelmet, s ez nem semmisítette meg a burzsoázia hatalmát. Ebert és Scheidemann, a jobboldali szociáldemokraták két vezetője került a német köztársaság kormányának élére. S ez a kormány hatalomra kerülése után két nappal Compiègneben aláírta a fegyverszünetet az antanttal.

Németország veresége a háborúban és a forradalom kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy a szovjetköztársaság megszabaduljon a kiuzsorázó breszti szerződéstől. November 13-án a Metropolban ülést tartott az Összorosz-

[10] *Lenin* Összes Művei. 37. köt. 154–155. old.

országi Központi Végrehajtó Bizottság. Az elnök, Szverdlov felolvasta a bizottság által elfogadott határozatot: „Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság ezennel ünnepélyesen kijelenti, hogy az 1918. március 3-án Breszt-ben Németországgal aláírt békefeltételek érvénytelenné váltak. A breszt-litovszki szerződést... egészében és minden egyes pontját illetően megsemmisítettnek nyilvánítjuk...

Az erőszakos és rabló breszt-litovszki békeszerződés összeomlott... a német és orosz proletár forradalmárok egyesített csapásai alatt."

Szovjet-Oroszország számára lehetőség nyílt arra, hogy megkezdje a német megszállók kiűzését a meghódított területekről.

Ugyanakkor Németország vereségének negatív következményei is voltak Szovjet-Oroszországra nézve. Megszüntette a kapitalista világnak két hadviselő koalícióra való osztódását. Most az antant valamennyi erejét bevethette a szovjetek országa ellen. „Az antant részéről Németország szétzúzása után szörnyű veszély fenyegetett bennünket. A szó szoros értelmében az egész világ imperializmusa ellenünk vonult... – mondotta Csicserin. – Az antant-blokád, az úgynevezett »bekerítés«, illetve »egészségügyi kordon« fokozatosan befalazta, elszigetelte Oroszországot. Ebben az időszakban szinte a rádió volt az egyetlen eszköz, amely révén a szovjet köztársaság a külvilággal még kapcsolatot tarthatott."

A szovjet kormány a Német Köztársaság kikiáltásának első napjától fogva megpróbált diplomáciai kapcsolatokat létesíteni Németországgal. Csicserin 1918 novemberében és decemberében szinte naponta küldött rádiogramot Berlinbe, s javasolta a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását. A német kormány azonban mindenképpen igyekezett megakadályozni, hogy normális kapcsolatok jöjjenek létre az OSZFSZK-val, sőt, tudatosan el akarta mérgesíteni a két ország viszonyát. A német csapatok Oroszországból való kivonulásukkor kifosztották a lakosságot, megsemmisítet-

ték a népi vagyont, szétrombolták a vasutakat, hidakat stb. Németország lepaktált az antant és az Egyesült Államok imperialistáival, s támogatást nyújtott az ellenforradalmi erőknek Oroszországban, segítette a fehérgárdista bandákat. Az antant azt a feladatot bízta a keleti front német csapataira, hogy mindaddig tartsák fenn a megszállást, amíg antantcsapatok vagy az antantnak alárendelt ellenforradalmi erők nem váltják fel őket.

Csicserin jegyzékeket küldött Berlinbe, melyekben tiltakozott a német csapatok szovjet területen művelt ellenséges akciói ellen. 1918. december 6-i rádiogramjában ezt írta a munkások és katonák berlini tanácsa végrehajtó bizottságának, Németország valamennyi munkás- és katonatanácsának: „Mi határozottan szembeszállunk azzal, hogy a hadizsákmány elvének leple alatt kifosszák a megszállt területeket, és a forradalom nevében felszólítjuk a német elvtársakat, hogy vessenek véget a német hatóságok effajta akcióinak . . ."

1919. január 1-én Csicserin az OSZFSZK kormánya nevében rádiogramban emlékeztette Németország kormányát és a munkás- és katonatanácsok központi végrehajtó bizottságát arra, hogy a forradalom győzelme után az új hatalom semmisnek nyilvánította a Szovjet-Oroszországgal való kapcsolatok megszakításáról szóló november 5-i császári kormánynyilatkozatot, s többször is hangsúlyozta, hogy nem szakítják meg a kapcsolatokat a két köztársaság között. Sőt, az új kormány arra is kötelezte magát, hogy tárgyalásokat kezd a két fél meghatalmazott diplomáciai képviselőjének kijelöléséről. „Ezt a kötelezettségvállalást mindeddig nem teljesítették – írta Csicserin. – Németország oroszországi diplomáciai megbízottait nem jelölték ki, Oroszország diplomáciai képviseletét pedig nem engedték be Németországba. Ellenkezőleg, kiutasították az Oroszországi Köztársaság azon hivatalos személyeit, akik még Németországban maradtak, és dr. Solf külügyi államtitkár legutóbbi jegyzékében kategorikusan kijelentette, hogy a szovjethatalom egyetlenegy képviselője sem, s köz-

tük a Nemzetközi Vöröskereszt tagjai sem kapnak beutazási engedélyt Németországba."

A továbbiakban a népbiztos leszögezte: „... a munkáspárt kormány szükségesnek tartja ismételten követelni, hogy a Német Köztársaság kormánya adjon egyenes választ: megszakítottnak tekinti-e a kapcsolatokat Oroszországgal vagy sem".

Az imperialisták minden eszközt felhasználtak, hogy megfojtsák a szovjethatalmat. Minden erőt latba vetve meg kellett szabadulni a befészkelődött külföldi intervenciósoktól és a belső ellenségektől. Ugyanakkor a szovjet köztársaság továbbra is állhatatosan békére törekedett, mert a béke elengedhetetlen volt a lerombolt népgazdaság helyreállításához, a szocialista építéshez. Ilyen feladatot tűzött ki Lenin a szovjet diplomácia elé. „Az intervenció egész időszaka alatt – mondotta Csicserin – Vlagyimir Iljics arra buzdított bennünket, hogy forduljunk békejavaslatokkal ellenfeleinkhez. A legcsekélyebb mértékben sem félt attól, hogy emiatt gyengének fogunk látszani. Ellenkezőleg, úgy vélte, hogy ez az egyik leghathatósabb eszköze annak, hogy nyomást gyakoroljunk az antantországok militáns intervencionizmusára."

És Csicserin mint a lenini iskola diplomatája hűségesen végrehajtotta ezt a külpolitikát.

1919 februárjában Csicserin újabb felhívást intézett az antantországok kormányaihoz. „Az 1919. február 4-i jegyzékben, amely annak az eredménye volt, hogy részletesen megvitattuk a kérdést magával Vlagyimir Iljiccsel – írta Csicserin –, mi első ízben egyeztünk bele adósságaink elismerésébe, nyitva hagyva azt a kérdést, hogy mi módon fogjuk ezt az elismerést tettekké változtatni, s nyomban a koncessziók rendszerét javasoltuk az antantnak..."

1919 márciusának első napjaiban Csicserin tárgyalásokat folytatott William Bullitt-tal, az Egyesült Államok Moszkvába érkezett megbízottjával, aki magával hozta Wilson elnöknek Lloyd George brit miniszterelnökkel egyeztetett javaslatait, hogy milyen feltételek mellett szüntessék meg

a hadműveleteket Oroszországban. A tárgyalásokon Csicserin mesterien fejtette ki az antanttal kötendő béke leninı programját. Még Bullitt is, aki annyira gyűlölte a szovjethatalmat, szűkebb körben kijelentette: „Csicserin nagyszerű diplomata... Ő szovjet szempontból mindig teljesen kifogástalanul cselekedett."

E tárgyalások eredményeképpen március 12-én egyeztették a békeajánlatok tervezetének végleges szövegét, amelyet az antantországok képviselőinek legkésőbb 1919. április 10-ig át kellett nyújtaniuk a szovjet kormánynak. Ezt a határidőt Lenin jelölte ki, aki aktívan részt vett a tárgyalásokban. Csicserin később ezt írta: „Vlagyımir Iljics gondosan mérlegelte javaslataink minden egyes szavát; nyomban megjelöltük azt az időpontot, amely után ezek a javaslatok érvénytelenné válnak. Vlagyimir Iljics akkor azt mondotta: »Ha most nem fogadják el a javaslatainkat, többé nem kapnak tőlünk ilyen előnyös feltételeket«." Ám a megváltozott körülmények folytán (főképpen azért, mert Kolcsak támadást indított a keleti fronton) az Egyesült Államok és az antanthatalmak elálltak szándékuktól, és nem nyújtották át a szovjet kormánynak a Moszkvában kidolgozott egyezménytervezetet. Sőt, Wilson megtiltotta a tervezet publikálását, Lloyd George pedig álnok módon kijelentette, hogy semmi köze sincs Bullitt moszkvai tárgyalásaihoz.

Az antant főkolomposai úgy döntöttek, hogy ismét fegyverhez folyamodnak a szovjetköztársasággal szemben. „1919 az ellenforradalom általános támadásának éve volt – állapította meg Csicserin. – Az antantimperializmus ellenünk fordította a határszéli államok egész sorát, belső támogatással visszaállította a burzsoá kormányokat azokban a határszéli államokban, amelyekben a németek távozásakor felülkerekedett a munkás-paraszt hatalom... Mindennek következtében az ellenforradalom elválasztott bennünket Nyugattól a ránk támadó fehér határszéli államok sorompójával." Szovjet-Oroszországot ismét tűzgyűrű vette körül.

Georgij Vasziljevics
Csicserin édesanyja,
Zsorzsina Jegorovna

Csicserin édesapja,
Vaszilij Nyikolajevics

Georgij Vasziljevics Csicserin diákkorában

Csicserin ifjúkorában, amikor Oroszország Külügyminisztériumának munkatársa volt

▽

Csicserin a Külügyi Népbiztosságon végzett munka első éveiben

A szovjet—török barátsági és testvériségi szerződés aláírása 1921. március 16-án, Moszkvában

Csicserin Varsóban. Bal oldalon P. L. Vojkov szovjet ügyvivő

Csicserin és Hugo Mallzan a berlini pályaudvaron, 1922-ben

Csicserin Rapallóban, 1922-ben

Csicserin, L. B. Kraszin és Marcel Cachin
a genovai konferencia résztvevői körében

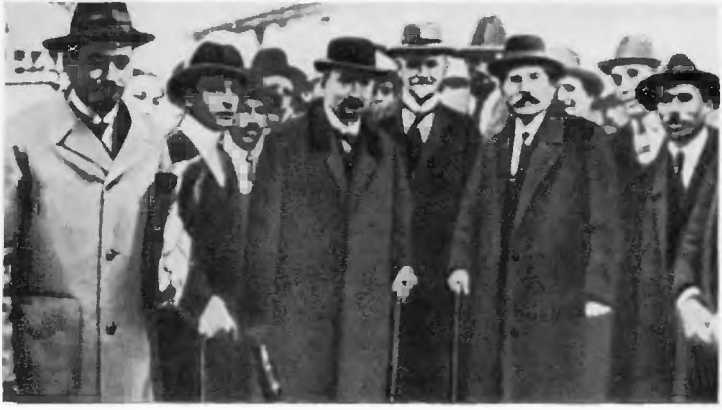

△

Csicserin
és L. M. Karahan
a Külügyi
Népbiztosságon

Jobbról balra:
Csicserin, Litvinov
és Vorovszkij
Genovában

Balról: A. Sz. Jenukidze, Csicserin és Kalinyin
a mongol küldöttség fogadásakor Moszkvában, 1925-ben

Csicserin és Kalinyin 1925-ben, Moszkvában,
a japán nagykövet megbízólevelének átnyújtásakor

Csicserin népbiztos üdvözli Rüsti hejt Odesszában, 1926-ban

Csicserin az SZK(b)P XV. kongresszusán, 1927-ben

Csicserin beszédet mond a szovjet—iráni szerződé aláírása alkalmából rendezett banketten 1927-ben, Moszkvában

Csicserin Berlinben, 1928-ban

Csicserin a Központi Végrehajtó Bizottság ülésén, 1928-ban

Csicserin 1936-ban

Ebben a szörnyű időszakban a szovjet diplomácia igyekezett bevonni az agresszorok elleni harcba a szovjet nép természetes szövetségeseit, az egész világ dolgozóit. Mint Csicserin mondotta, 1919-ben ahelyett, hogy jegyzékeket írtunk volna a kormányokhoz, inkább felhívásokat intéztünk a munkásosztályokhoz.

Csicserin gyakran maga készítette elő a felhívásokat. Megismertette az antantországok dolgozóit országunk helyzetével, könyörtelenül leleplezte a burzsoá firkászokat, akik rágalmakat szórtak a szovjet köztársaságra és népére. Felszólította a dolgozókat, hogy folytassák a harcot az intervenció ellen, ne engedjék meg az imperialistáknak, hogy elfojtsák a munkás-paraszt forradalmat Oroszországban.

K. A. Tyimirjazev, a nagy tudós „Egy orosz egy angolnak az intervencióról" című, 1919-ben megjelent cikkében így írt: „... olvassa csak el Csicserin jegyzékeit, és felfedezi a tisztességes diplomáciának az egész történelemben első műveit; erről a diplomáciáról még csak álmodik az ön független munkáspártja, amikor demokratikus ellenőrzést követel".

1919 nyarán a Vörös Hadsereg hősiesen visszaverte Petrográdnál az angol, finn, észt és orosz ellenforradalmárok egyesített erőinek előrenyomulását, döntő csapást mért Kolcsakra Keleten, megtisztította Jekatyerinoszlavot Gyenyikin hordáitól. A külföldi intervenció veszélye azonban továbbra is fennmaradt. Csicserin a szovjet kormány megbízásából felhívással fordult az antantországok munkásszervezeteihez: „gyűjtsenek elegendő erőt" és „kényszerítsék rá a kormányaikat arra, hogy vessenek véget az Oroszországba történő mindenfajta közvetlen vagy közvetett beavatkozásnak, szüntessék meg nemcsak az Oroszországba irányuló csapatszállításokat, hanem az orosz ellenforradalmároknak és fehérgárdistáknak bármiféle hadfelszereléssel, pénzzel vagy egyéb eszközökkel való támogatását is, oldják fel az Oroszország gazdasági életét megbénító blokádot, s végül, alakítsanak ki normális békés

kapcsolatokat az orosz néppel, amelynek nincs más vágya, mint békében élni valamennyi néppel, s zavartalanul visszatérni a békés termelőmunkához, amelytől akarata ellenére oly régóta el van szakítva".

1919. december 2-án az OK(b)P VIII. összoroszországi konferenciáján meghallgatták a külügyi népbiztos beszámolóját a nemzetközi helyzetről. Csicserin megállapította, hogy 1919-ben mindvégig a Vörös Hadsereg ágyúié és puskáié volt a döntő szó. „Most úgy látszik, eljött az az idő – mondotta –, amikor a diplomáciai tárgyalások válnak döntő fontosságúvá. Azt lehet mondani, hogy az intervenció megszüntetése számunkra a feladatok feladata, a legalapvetőbb feladatunk."

Az előadó közölte a konferenciával, hogy a Népbiztosok Tanácsa, amely nemegyszer megpróbált megállapodni az antantországokkal a béke kérdésében, javasolja a szovjetek kongresszusának, hogy az új helyzetben ismét lépjenek érintkezésbe ezekkel az országokkal. „Győzelmünk Gyenyikin felett, Jugyenyics és Kolcsak teljes szétzúzása, szüntelen előretörésünk a déli fronton – mindez szertefoszlatja az imperializmusnak azt a reményét, hogy megsemmisíthet bennünket, s kedvező körülményeket teremt újabb békeajánlatunk számára."

A szovjetek VII. kongresszusa jóváhagyta a szovjet kormánynak a béke érdekében kifejtett tevékenységét, s javasolta valamennyi antanthatalomnak – Angliának, Franciaországnak, az Egyesült Államoknak, Olaszországnak, Japánnak –, hogy együtt és egyenként „kezdjenek azonnal tárgyalásokat a békéről"; megbízta az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságot, a Népbiztosok Tanácsát és a Külügyi Népbiztosságot, hogy „szisztematikusan folytassák a béke politikáját, s tegyenek meg minden szükséges intézkedést ennek sikere érdekében".

A párt Csicserinre bízta ennek a felelősségteljes feladatnak a teljesítését. Csicserin a rá jellemző energiával és kötelességérzettel, erejét és egészségét nem kímélve min-

dent megtett, hogy méltó legyen a bizalomra. Naponta 19–20 órát dolgozott, megfeszítetten, megállás nélkül. Pihenésre még csak nem is gondolhatott.

„Valóban szörnyen el vagyok foglalva – írta Ny. D. Csicserinának. – ... A legnagyobb feszültség közepette nem tud az ember megbirkózni az újabb és újabb dolgok rázúduló tömegével. Micsoda utat tettünk meg Breszt-Litovszk óta!"

Csicserin maximális elfoglaltsága ellenére gyakran publikált cikkeket és tartott előadásokat. Azalatt, míg a Külügyi Népbiztosságon dolgozott, több mint 100 cikke és beszéde jelent meg a legkülönbözőbb kérdésekről: a nemzetközi politikáról, a szocialista építésről, a kultúráról és a művészetről, az ifjúság neveléséről stb. E cikkekre gondolatgazdagság, alapos tárgyismeret, a történelmi tények mesteri felhasználása, mély elemzés és forradalmi pátosz jellemző.

Lenin nagyra értékelte Csicserin mesteri publicisztikáját, gyakran megbízta őt, hogy írja meg ezt vagy azt a cikket, felhívást, kommentárt. 1921. május 1-én az „Écho de Paris" című francia lapban megjelent egy bizonyos dr. Légendre cikke, melyben a szerző a távol-keleti országok helyzetéről és arról a „veszélyről" tudósított, hogy „a bolsevizmus elterjed" Kelet-Ázsiában. Lenin elolvasta ezt a cikket, s a következőket írta Csicserinnek: „Szerintem ezt közölnünk kell a sajtóban, *de csak* a szükséges kommentárral, amelynek nagyon *ravasznak* kell lennie, különben a szerkesztőink valami ostobaságot csinálnak. Vagy írja meg ezt a *szükséges kommentárt*, vagy bízzon meg vele valakit, de az Ön ellenőrzésével."[11] Lenin utasításának megfelelően 1921. május 10-én az „Izvesztyija" közölt egy cikket, melynek címe ez volt: „Egy francia burzsoá távol-keleti félelmei."

Lenin sokat adott Csicserin véleményére, Csicserin ugyanis jól ismerte a nemzetközi, s különösen a nyugat-

[11] *Lenin* Összes Művei. 52. köt. 180. old. (oroszul).

európai munkásmozgalmat. Lenin bevonta Csicserint a III. Internacionálé előkészítésének munkálataiba. 1918. december végén ezt írta neki: „Csicserin elvtárs! *Sürgősen* (még mielőtt egy „spartakista" elutazna jóváhagyatni a KB-ban) elő kell készítenünk egy nemzetközi szocialista konferenciát a III. Internacionálé megalapítása végett..."[12] A Lenintől kapott megbízatásnak megfelelően Csicserin a legaktívabban részt vett a létrehozandó Internacionálé platformjának kidolgozásában, „A Kommunista Internacionálé első kongresszusához" című felhívástervezet összeállításában.

Csicserin tagja volt annak a delegációnak, amely az Oroszországi Kommunista Párt részéről a Komintern I. kongresszusán részt vett, s amelyet Lenin vezetett. A kongresszuson Csicserint megválasztották a mandátumvizsgáló bizottság tagjává.

1920 júniusában, nem sokkal a Komintern II. kongresszusa előtt Csicserin egyik Leninnek szóló feljegyzésében bírálta a brit Munkások Szocialista Föderációjának (WSF) álláspontját, s különösen szélsőbalos vezetőjét, Sylvia Pankhurstöt. Június 19-én a föderáció megszakította a többi baloldali szocialistával a tárgyalásokat a kommunista párt létrehozásáról, és Nagy-Britannia Kommunista Pártjának nyilvánította magát. Feljegyzésében Csicserin elmondotta, hogy „az új, úgynevezett Kommunista Pártnak első dolga volt megtagadni a részvételt az augusztus 1-i egyesülési konferencián, amelyen a kommunista platformot elismerő valamennyi szervezet összeolvadni szándékozott... Az új pártnak magában a programjában a hírhedt balosság dominál, nevezetesen: teljesen elvetik a parlamenti cselekvést."[13] A továbbiakban Csicserin kifejezte azt a reményét, hogy a Komintern kongresszusa nem megy el közömbösen e mellett az „álultrabaloldali szeparatív kirohanás" mellett.

[12] *Lenin* Összes Művei. 50. köt. 227. old. (oroszul).
[13] Lenini Gyűjtemény. XXXVII. köt. 219. old. (oroszul).

Július 8-án Lenin válaszolt a Nagy-Britannia Kommunista Pártjának létrehozásával foglalkozó egyesített ideiglenes bizottság levelére, s kifejtette álláspontját a Munkások Szocialista Föderációja és Sylvia Pankhurst akcióival kapcsolatban: „Én helytelennek tartom Sylvia Pankhurst elvtárs és a WSF taktikáját... Ami engem illet, én támogatom a részvételt a parlamentben és a Labour Partyhoz való csatlakozást, azzal a feltétellel, hogy a kommunista munkának teljesen szabadnak és önállónak kell lennie, és ezért a taktikáért fogok síkraszállni a III. Internacionálé II. kongresszusán..."[14]

Ismeretes az a tény is, hogy Lenin „A »baloldaliság«, a kommunizmus gyermekbetegsége" című könyvének kiadásra való előkészületeivel kapcsolatban 1920. május elején így írt Csicserinnek: „*Csicserin* elvtárs! Arra kérném Önt és Fineberget[15] (ha pedig Önök el vannak foglalva, akkor egy Ön által kijelölt elvtársat, aki jól ismeri az angol szocialista mozgalmat), nézzék át az én kis brosúrámat *vagy az Angliáról szóló fejezetet*, s adjanak nekem tanácsot, nem követtem-e el hibákat vagy tapintatlanságokat. Ha ez nem okoz nehézséget, a gyakorlati javításokat nagyon kérném külön, ceruzával beírni."[16]

Aztán amikor Csicserintől visszakapta a kéziratát, Lenin ezt írta neki: „Nagyon köszönöm a kézirathoz fűzött megjegyzéseit".[17] Május 30-án Lenin ismét levéllel fordult Csicserinhez: „Elküldöm Önnek az angol munkásokhoz írott levelemet. Elégedetlen vagyok vele: elfáradtam, és csapnivalóan rosszul ment a munka. Ha Ön azt tanácsolja, hogy ne küldjük el, írjon erről párt sort, és adja át a küldöncnek..."[18] Csicserin válaszlevelében ez állt: „Egész

[14] Ugyanott.

[15] I. I. Fineberg (1886–1957) Nagy-Britannia Kommunista Pártjának egyik alapítója. 1918-ban utazott el Szovjet-Oroszországba. 1919-től 1935-ig a Kominternnél dolgozott.

[16] *Lenin* Összes Művei. 51. köt. 186–189. old. (oroszul).

[17] Lenini Gyűjtemény. 37. köt. 199. old. (oroszul).

[18] *Lenin* Összes Művei. 51. köt. 203. old. (oroszul).

éjszakai munka után írom ezt Önnek, amikor már készen van felhívásának angol fordítása. Néhány fogyatékossága ellenére bombaként fog hatni . . ."[19]

*

Csicserinnek nem volt a szó megszokott értelmében vett magánélete. Családja nem volt. Nagyon nehéz körülmények között kellett élnie és dolgoznia. Különösen nehéz volt az 1919-es esztendő. Boncs-Brujevics így emlékezik vissza erre az időszakra: „Előfordult, hogy senkinek nem tudtunk kiadni semmilyen fejadagot. Mindenki megkapta a szokásos csépeletlen zabot, és otthon megpróbáltunk ebből a zabból kávét készíteni, ciberét és cefrét főzni, és általában igyekeztünk valamiképpen táplálkozásra alkalmas terméket csinálni belőle. Akkoriban egyszer valami fontos ügyben el kellett mennem a Külügyi Népbiztosságra, Csicserinhez. Amikor beléptem a dolgozószobájába, furcsa kép tárult elém: Csicserin el volt foglalva a munkájával, s a keze ügyében egy kistányér állt maréknyi – szokásos lóeledelül szolgáló – zabbal. Csicserin fel-felcsippentett néhány zabszemet a tányérról és rágcsálta.

– Mit csinál maga, Georgij Vasziljevics?

– Megeszem a fejadagot, amit küldtek nekem. Igaz, nem vagyok ló, s nagyon nehéz a hántolatlan zabot elrágni, de mit csinálhatunk, háború van!

Elmondtam neki, hogy a mieink odahaza kávét és más ételeket készítenek a zabból, s hogy közülünk senki sem hasonlítja magát lóhoz, és nem eszik puszta zabot.

– Mit tehetek? – kérdezte tőlem nyugodt hangon ez a tapasztalt diplomata. – Az én helyzetem rosszabb, mint a magáé. Nekem nincs családom, nekem nincs, aki kávét készítsen ebből a zabból, s ezért egyszerűen megeszem."

Csicserin szerény lakása gyakorlatilag dolgozószobájának folytatása volt (ugyanabban az épületben lakott, ahol

[19] Ugyanott, 427. old.

a Külügyi Népbiztosság székelt). Számára a közügyek iránti érdeklődés minden mást kiszorító személyes érdeklődéssé vált.

Csicserin elmerült a munkában, s egyáltalán nem törődött saját magával. Az emberfeletti megterhelés persze aláásta amúgy is gyenge egészségét, s Csicserin egyre gyakrabban betegeskedett. Egyszer – ez 1919 őszén történt – Lenin megtudta, hogy Csicserin beteg. Nyomban feljegyzést írt Jelena Dmitrijevna Sztaszovának, a Központi Bizottság titkárának: „Csicserin beteg, nincs, aki ápolja, a gyógykezelésről hallani sem akar, megöli saját magát.

A KB részéről egy *szívélyes* levelet kell neki írni (hogy meg ne sértsük), azzal a KB-*határozattal,* hogy a KB követeli: nem pocsékolni a kincstári vagyont, a legjobb orvost (akár Karahan révén) kihívni, annak *engedelmeskedni,* s ha ő úgy tanácsolja, szabadságot kivenni és *szanatóriumban eltölteni a szükséges időt.*"[20]

Fennmaradt annak a levélnek az eredeti példánya, amelyet Sztaszova írt 1919. szeptember 13-án Csicserinnek: „Kedves Georgij Vasziljevics elvtárs – írta –, nekem, mint a KB titkárának, közölnöm kell Önnel a KB Politikai és Szervezési Irodájának Önre vonatkozó határozatát. Arról van szó, hogy a KB azon az álláspontón van, hogy mi mindnyájan, a párt tagjai, felelős vagy nem felelős munkatársak, kincstári vagyon vagyunk, s ezért a KB megköveteli, hogy ezt a vagyont ne pocsékoljuk – például ne tegyük tönkre az egészségünket úgy, hogy nem gyógykezeltetjük magunkat. Ennek folytán a KB Öntől szintén megköveteli, hogy ne pazarolja az egészségét, hívjon orvost, pontosan teljesítse az orvos előírásait, vegyen ki szabadságot, s ha az orvos szükségesnek tartja, töltsön szanatóriumban annyi időt, amennyit csak kell, vagy gyógykezeltesse magát otthon. Az Ön ereje annyira fontos a népbiztosság számára, hogy azt épségben meg kell őrizni,

[20] Ugyanott, 173. old.

és ki kell használni a pihenés mostani pillanatát az Ön erejének teljes helyreállítására. Forró kommunista üdvözlettel, Jelena Sztaszova."

Csicserin megköszönte a róla való gondoskodást, s betegségének krónikus jellegére hivatkozva azt írta Sztaszovának, hogy nem tartja célszerűnek valahová elutazni: „Az új orvosok újabb kísérletekbe kezdenek vagy erős szereket alkalmaznak, amelyek még jobban árthatnak nekem. Van ilyen tapasztalatom... Továbbra is várnunk kell a feltételek megváltozását; egyelőre beletörődöm csökkent munkaképességembe és a gyakori krízisekbe."

Csicserin 1919 végétől – a Központi Bizottság és személyesen Lenin megbízatásának megfelelően, Lenin közvetlen irányításával – nagy erővel azon dolgozott, hogyan építhetne ki az OSZFSZK tartós politikai és gazdasági kapcsolatokat a burzsoá államokkal. Az ő feladata volt többek között a szomszédos országokkal kötendő békeszerződések egész előkészítése. „Jelenleg összes erőfeszítéseink a teljes béke elérésére irányulnak" – írta Csicserin 1920. január 27-én.

A szovjet diplomáciának abban az időben az volt az egyik fő feladata, hogy megszilárdítsa a köztársaság nyugati frontját, hogy – mint Csicserin mondotta – legalább egy ponton elhárítsuk a ránk leselkedő veszélyt.

Hosszas tárgyalások után 1920. február 2-án Jurjevben (Tartuban) aláírták a békeszerződést Észtországgal. „Észtországgal kötött szerződésünk – jegyezte meg Csicserin – az antanttal való megegyezésünknek úgyszólván a főpróbájává vált, az első kísérlet volt arra, hogy áttörjük a blokádot, illetve arra, hogy békésen együtt éljünk a burzsoá államokkal."

A szovjet nép, miután szétzúzta az antant második hadjáratát, hozzálátott gazdaságának helyreállításához. Ámde a békés lélegzetvételt ezúttal is meghiúsították. 1920 tavaszán az imperialisták új hadjáratot szerveztek. Most a feudális-burzsoá Lengyelországot és Vrangel fehérgárdista tábornoknak a Krímben tartózkodó hadseregét se-

gítségül hívva akarták megfojtani a szovjetek köztársaságát.

Az új háború körülményei között a szovjet diplomácia továbbra is önfeláldozóan dolgozott az ország függetlenségének biztosításáért. A Külügyi Népbiztosság éjt nappallá téve tevékenykedett. Napról napra több lett a munkája, embere viszont kevés volt. A legfontosabb külpolitikai problémák mellett Csicserinnek töméntelen másodrangú kérdéssel is foglalkoznia kellett. „Annyira ellep népbiztosságunk milliónyi részlete – írta Litvinovnak Koppenhágába 1920. március 30-án –, hogy nem tudok kimászni belőle. Ön tudja, mennyire kevés emberünk van, s ezek zömükben mennyire nem megfelelőek. A munka hihetetlenül növekszik, de továbbra is minden apróságra ügyelnem kell... Az összes küszöbönálló konferenciával kapcsolatban torkig vagyunk a munkával."

Lenin tudta, hogy Csicserin borzasztóan el van foglalva, s nemegyszer követelte tőle, hogy csökkentse az éjszakai munkát, és hagyjon több időt a pihenésre. Csicserin azonban minduntalan rengeteg okot talált, amelyek kizárták, hogy bármit is változtasson a napirendjén. Az egyik ilyen ok egy régi szokása volt. Mint mesélik, már a brixtoni börtönben többször feldühítette a parancsnokságot Csicserin éjszakai munkája. A foglyoknak reggel hatkor kellett felkelniük, Csicserin viszont csak ekkor feküdt le aludni.

Sz. B. Bricskina, aki 1919 májusától a Népbiztosok Tanácsának irodavezetője, majd pedig titkára volt, elmondta, hogy Lenin többször is megpróbálta megmagyarázni Csicserinnek az éjszakai munka veszélyességét, Csicserin azonban makacsul ragaszkodott hozzá. „Akkor – írja Bricskina – a Külügyi Népbiztosságra új ügyvezetőt neveztek ki, nevezetesen P. P. Gorbunovot, akinek a legszigorúbban meghagyták, hogy a népbiztosság munkaidejét állítsa át a szokásos nappali órákra, Csicserint pedig elküldték szabadságra, hogy ne tudja megakadályozni ezt a reformot."

Csicserin azonban mégsem tudott felhagyni ezzel a régi, megrögzött szokásával. Olykor magyarázatul azt mondta:

– Nem az a baj, hogy éjszaka dolgozom, hanem az, hogy napi húsz óra a munkaidőm, amit nem lehet sokáig bírni. Ha rövid pihenőmet átteszem a korábbi órákra, ez nem szünteti meg az éjszakai munkát, hanem ellenkezőleg, csak meghosszabbítja, s még jobban megrövidíti a pihenésemet, mivel nappal teljesen lehetetlen elbújnom a látogatók elől. Vannak olyan látogatók, akiket nem lehet nem fogadni, ha az ember nem akar összeveszni az egész környezetével.

*

1920 tavaszán és nyarán a szovjet diplomácia béketárgyalásokat folytatott Lettországgal, Litvániával és Finnországgal. Április 22-én Csicserin ezt írta Leninnek: „A helyzet megköveteli, hogy elsősorban a békejavaslatokkal kapcsolatos politikánkat folytassuk."

Lenin válasza a következő volt: „Teljesen egyetértek."[21]

1920. június 17-én Csicserin részletes beszámolót tartott az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság ülésén. „A mi politikánk – mondotta – továbbra is a béke politikája, és ezt mindenki tudja. Mi csak egyet akarunk. Azt akarjuk, hogy hagyjanak bennünket úgy fejlődni, ahogyan szeretnénk, hogy békében építhessük a mi új, szocialista társadalmunkat. Mi se a rendszerünket, se a hatalmunkat nem szuronyokra építjük, ezt mindenki tudja, s mégis újabb és újabb ellenségeket üszítanak ránk. A mi politikánk a béke politikája, de nem a kapituláció politikája."

Csicserin nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a szovjet külpolitika alapja a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének lenini elve. „A mi

[21] Lásd *M. I. Trus:* Lenin külpolitikai tevékenysége. Moszkva 1963. 233. old. (oroszul).

jelszavunk az volt és az is marad – mondotta –, hogy békésen egymás mellett kell élni a többi kormánnyal, bármilyenek legyenek is azok." Csicserin így magyarázta meg ezt a jelszót: maga a valóság vezetett rá bennünket és a többi államot arra, hogy tartós kapcsolatokat kell kialakítani a munkás-paraszt kormány és a kapitalista kormányok között. Ezeket a tartós kapcsolatokat „parancsolólag ránk kényszeríti" a gazdasági valóság, amely megköveteli az árucserét s azt, hogy állandó, szabályozott kapcsolatokat alakítsunk ki az egész világgal, és ugyanez a gazdasági valóság ugyanezt megköveteli a többi kormánytól is, bármennyire gyűlölik is a mi rendszerünket.

A szovjet diplomácia szüntelen, tervszerű erőfeszítéseinek meglett a gyümölcse. 1920-ban egymás után aláírásra kerültek a békeszerződések: Litvániával (július 12.), Lettországgal (augusztus 11.), Finnországgal (október 14.). 1920. október 12-én A. A. Joffe, Sz. M. Kirov, D. Z. Manuilszkij és L. L. Obolenszkij, az OSZFSZK és az USZSZK meghatalmazott diplomáciai képviselői Rigában szerződést írtak alá a fegyverszünetről és az előzetes békefeltételekről Lengyelországgal.

Ez lehetővé tette a szovjet nép számára, hogy gyorsan leszámoljon az antant utolsó oroszországi kreatúrájával, Vrangellal. 1920 novemberében a Vörös Hadsereg felszabadította a Krímet.

Oroszország európai területén az intervenció és a polgárháború a forradalmár dolgozók győzelmével végződött. Ez fordulópontot jelentett a szovjet köztársaság nemzetközi kapcsolatainak történetében.

November 18-án Csicserin a Külügyi Népbiztosságnak az antantországok munkásaihoz és parasztjaihoz intézett felhívásában ezt írta: „Az oroszországi dolgozó tömegek szörnyű haragja kiűzte a zsarnokokat utolsó oroszországi fészkükből, ahol nemrég még uralkodtak. Most az orosz nép számára megnyílt az út az új társadalmi rendszer békés létrehozásához és gazdasági életének gyökeres átalakításához." Az intervenció és a polgárháború befeje-

zése új feladatokat tűzött ki a szovjet diplomácia elé: meg kellett teremteni a politikai és a gazdasági kapcsolatokat valamennyi állammal.

Az 1921-es esztendő Csicserin kifejezése szerint a nagyhatalmakkal kötött kereskedelmi szerződések és az egyenjogú keleti megállapodások éve volt.

Különösen nagy jelentőségűnek tartotta a szovjet kormány az Angliával való kapcsolatok normalizálását. Az angol uralkodó körök hosszú ideig kitértek a tárgyalások elől. Csicserin rádiogramban többször kifejezte a politikai kapcsolatfelvétel szándékát, a brit kormány azonban egyszer sem válaszolt. Húzta-halasztotta azokat a kereskedelmi tárgyalásokat is, amelyeket 1920 tavaszától L. B. Kraszin folytatott Londonban. És csak Csicserin és Curzon angol külügyminiszter július eleji jegyzékváltása eredményeképpen született megállapodás az angol–szovjet kereskedelmi egyezményről folytatott tárgyalások alapelveiben. Lloyd George kormánya azonban hamarosan megszakította a tárgyalásokat, mert arra számított, hogy a pánok Lengyelországának támadása engedékenyebbé teszi a szovjethatalmat.

1920. november 9-én Csicserin a kormány megbízásából jegyzéket intézett Curzonhoz, s követelte, hogy adjanak egyenes és gyors választ: hajlandó-e a brit kormány azonnal megkezdeni a tárgyalásokat a kereskedelmi egyezmény megkötéséről.

November 19-én Lenin ezt írta Csicserinnek: „Az Angliából, kivált Kraszintól érkező hírek (és a lapkivonatok), s különösen az a hír, hogy Amerika nyomban csatlakozik (Oroszországnak Angliával való kereskedelmi megállapodásához), a legközelebbi és roppant fontos feladattá teszik a kereskedelmi megállapodást Angliával... Nagyon gyorsan elő kell készíteni ezt a *kérdést minden* részletében."[22] Csicserin a Népbiztosok Tanácsa és személyesen Lenin útmutatásainak megfelelően előkészítette a kereskedelmi

[22] *Lenin* Összes Művei. 52. köt. 13–14. old. (oroszul).

megállapodásra vonatkozó javaslatokat, amelyeket az OK(b)P Központi Bizottságának Politikai Bizottsága 1920. december 4-én vizsgált meg és hagyott jóvá.

Ezután ismét Csicserin és Curzon levélváltása következett, majd folytatódtak Kraszin londoni tárgyalásai, s mindennek eredményeképpen 1921. március 16-án aláírták az angol–szovjet kereskedelmi egyezményt.

A szovjet diplomácia újabb győzelmet aratott. Az egyezmény nemcsak a felek kereskedelmi megállapodását rögzítette, hanem a szovjet–angol politikai kapcsolatokat szabályozó számos fontos indítványt is tartalmazott. Ez az egyezmény azt jelentette, hogy Nagy-Britannia de facto elismerte Szovjet-Oroszországot.

Két nappal az Angliával való megállapodás aláírása után Rigában aláírták a békeszerződést Lengyelországgal, majd pedig a további megállapodásokat Németországgal (május 6.), Norvégiával (szeptember 2.), Ausztriával (december 7.) és Olaszországgal (december 26.).

A BÉKE ÉS A BARÁTSÁG POLITIKÁJA A KELETI ORSZÁGOKKAL

Csicserin azt vallotta magáról, hogy már fiatal korában vonzódott a keleti kultúrákhoz, és „szenvedélyesen megszerette Keletet". Azóta szüntelenül élénken érdeklődött e térség országainak történelme, filozófiája és irodalma iránt. Amikor a cári Külügyminisztérium levéltárában dolgozott, alaposan tanulmányozta a cárizmus ázsiai országokkal kapcsolatos politikájának dokumentumait. Az emigráció éveiben megismerkedett a nemzeti és a gyarmati kérdéssel foglalkozó marxista irodalommal és az imperialista hatalmak keleti politikájával.

Csicserin a külügyi népbiztos posztján – a nyugati hatalmakhoz fűződő akkori kapcsolatok egész bonyolultsága ellenére és saját mindennapi túlterheltsége ellenére – mindig különös figyelmet fordított a keleti problémákra,

a kolonializmus elleni harcra, a függetlenné vált országok megsegítésére. Kollégái tréfásan „a népbiztosság keleti frakciója fejének" nevezték őt. És ebben nagy adag igazság volt. Csicserin soha nem korlátozta tevékenységét a folyó ügyekre, bármennyire fontosak és komolyak voltak is azok. Mint Lenin tanítványa és harcostársa előre tudott tekinteni a jövőbe. Csicserin mindig tudatában volt annak a lenini gondolatnak, hogy a holnapi nap a világtörténelemben olyan nap lesz, amikor végleg felébrednek az imperializmus által elnyomott, de már feleszmélt népek, s amikor megkezdődik a döntő, hosszadalmas és súlyos csata a felszabadításukért.

A keleti országok függetlenségéért és szabadságáért vívott harc az egyik fontos összetevője volt a szovjet állam külpolitikájának. Csicserin ezt mondotta: „A szovjet kormány keleti politikája teljesen önálló, rendkívül fontos, sőt talán legfontosabb területe nemzetközi tevékenységének."

Csicserin sok erőt és energiát fordított arra, hogy kidolgozza ezt a politikát, s különösen arra, hogy baráti kapcsolatokat alakítson ki a szomszédos országokkal, Kínával, Afganisztánnal, Iránnal, Törökországgal. „A szovjethatalom keleti politikájának éve" című cikkében, amely 1921. november 6-án jelent meg az „Izvesztyijá"-ban, ezt írta: „Ebben az időszakban valamennyi keleti állam történetében nagy események zajlottak le, s egyebek mellett ezt a történelmi időszakot az jellemzi, hogy Szovjet-Oroszország egyre közelebb került ezekhez az államokhoz, mert keleti politikájában azt tekintette a legfontosabbnak, hogy teljes szimpátiával viseltetik a keleti népeknek önálló politikai és gazdasági életük megszilárdítására és továbbfejlesztésére irányuló törekvései iránt."

A Csicserin által 1921-ben aláírt szovjet–perzsa (február 26.), szovjet–afgán (február 28.) és szovjet–török (március 16.) szerződések a nagyhatalom és a keleti országok egyenjogú megállapodásai voltak. Arról tanúskodtak, hogy Szovjet-Oroszország támogatja az elnyomott népek

felszabadító harcát. Csicserinnek az OSZFSZK és a keleti országok közötti kapcsolatokkal foglalkozó levelei és dokumentumai azt mutatják, hogy kitűnően ismerte ezen országok belső helyzetének sajátosságát és az imperialista világgazdaság általános rendszerében elfoglalt helyüket, tisztában volt azzal, hogy ezek az elnyomott és leigázott országok természetes szövetségesei a szocializmus útjára lépett Szovjet-Oroszországnak.

Már 1919-ben „Oroszország és az ázsiai népek" című cikkében különösen kiemelte Csicserin az Októberi Forradalom jelentőségét az ázsiai népek számára. Ugyanakkor hangsúlyozta Oroszországnak mint európai és ázsiai országnak sajátos földrajzi helyzetét. „Az orosz proletariátus európai forradalmi proletariátus, egyszersmind azonban az első a kapitalista iga ellen felkelő ázsiai dolgozó népek közül, amelyik utat mutat sorstársainak..."

1920. június 17-én az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság ülésén tartott beszámolójában Csicserin megállapította: „Maga Szovjet-Oroszország léte, építőmunkánk példája, sikeres felkelésünk a nyugati tőke uralma ellen számukra (a keleti népek számára – *A szerzők*) a legnagyobb ösztönzés ahhoz, hogy ők is fellázadjanak a nyugati imperializmus és a nyugati tőke despotizmusa ellen..."

E megnyilatkozásaiban Csicserin Lenint követte, aki nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy a szovjet állam továbbfejlessze a jószomszédi kapcsolatokat és az együttműködést a keleti országokkal. „Mi minden erőnkkel azon vagyunk, hogy minél közelebb kerüljünk egymáshoz, és egybeolvadjunk a mongolokkal, perzsákkal, indiaiakkal és egyiptomiakkal"[1] – írta Lenin. A keleti politika kidolgozása és gyakorlati megvalósítása Lenin közvetlen irányításával, a lenini útmutatásoknak megfelelően folyt. 1924-ben Csicserin így írt erről: „Mondani sem kell, milyen

[1] *Lenin* Összes Művei. 30. köt. Kossuth Könyvkiadó 1971. 117 old.

óriási érdeklődést tanúsított Vlagyimir Iljics keleti politikánk minden egyes lépése iránt. Emlékszem, milyen hosszú találkozója volt az első afgán rendkívüli misszióval. És emlékszem arra is, hogy a Törökországgal folytatott moszkvai tanácskozás idején minden este milyen érdeklődéssel kérdezte meg tőlem telefonon, hogy mi történt a nap folyamán, milyen élénken érdeklődött e tárgyalások sorsa iránt.

Állhatatosan megvalósította azt a politikát, hogy baráti kapcsolatokat alakítsunk ki a perzsa kormánnyal."

A „Csicserin és a keleti országok" témáról külön tanulmányt lehetne írni. E helyütt azonban csak néhány példára szorítkozhatunk.

Csicserin, az OSZFSZK külügyi népbiztosa 1921. június 3-án instrukciót adott az OSZFSZK afganisztáni diplomáciai megbízottjának, s ezt a dokumentumot, a többi között, méltán olyannak tekinthetjük, amelyben pontosan ki vannak fejtve a szovjet állam Kelettel kapcsolatos külpolitikájának lenini irányelvei.

„A mi politikánk – állapítja meg a dokumentum – valamennyi nép békéjének és együttműködésének a politikája. Jelenleg, amikor a gazdaságilag elmaradott keleti népek fájdalmasan érzik a külföldi gazdasági elnyomást, a szocialista Szovjet-Oroszország magától értetődően barát a számukra.

A mi Kelettel kapcsolatos politikánk nem agresszív politika, hanem a béke és a barátság politikája. Önnek egész munkájában szisztematikusan ki kell domborítania ezt a fő mozzanatot, s Kabulban egész tevékenységében azt a fő célt kell kitűznie maga elé, hogy Afganisztánnal való barátságunk tovább fejlődjék. A barátság feltételezi a kölcsönös támogatást, s abból a szándékunkból kiindulva, hogy lehetőség szerint elősegítsük a baráti afgán állam fejlődését és felvirágzását, mi ezen a békés területen készek vagyunk megadni neki minden támogatást, ami erőnkből telik. Önnek tanulmányoznia kell Afganisztán szükségleteit és igényeit, tisztáznia kell kormányának kí-

vánságait, hogy az orosz–afgán szerződés fejlesztése és végrehajtása gyanánt erőnkhöz mérten támogatást tudjunk nyújtani neki fejlődésének és jólétének előmozdítása céljából.

Azt a megbízatást kapja, hogy különösen kísérje figyelemmel az emir reformprogramját. Afganisztán fejlődésének jelenlegi szakaszában a XVIII. századi orosz típusú felvilágosult abszolutizmus nagyon is progresszív jelenség az ország számára; Afganisztánhoz nem közeledhetünk és nem is szabad közelednünk a gazdaságilag fejlett országok mércéivel."

A keleti országokba akkreditált szovjet diplomáciai megbízottakkal folytatott levelezésében és beszélgetéseiben Csicserin szüntelenül felhívta a figyelmet a lenini külpolitika sajátosságaira ezekkel az országokkal kapcsolatban, hangsúlyozta, hogy ez a politika gyökerében, elvileg eltér az imperialista hatalmak keleti politikájától.

1922. január 9-én Csicserin ezt írta az OSZFSZK iráni diplomáciai megbízottjának: „A mi keleti politikánk a keleti népek önálló gazdasági és politikai fejlődésére törekszik, s ebben mindenféleképpen támogatni fogja őket. Mi azt tekintjük feladatunknak és hivatásunknak, hogy természetes és önzetlen barátai és szövetségesei legyünk azoknak a népeknek, amelyek teljesen önálló gazdasági és politikai fejlődésükért harcolnak. A perzsáknak nem kell attól tartaniuk, hogy mi árulók leszünk. Mi nem lehetünk árulók, mert ez aláásná magát azt az alapot, amelyen politikai helyzetünk nyugszik."

1921 augusztusában az OK(b)P Központi Bizottságának plénuma a szovjet–török barátság továbbfejlesztése érdekében határozatot hozott, hogy Ankarába utazik az USZSZK delegációja, M. V. Frunzének, a dicső hadvezérnek a vezetésével. Ezzel kapcsolatban Csicserin táviratot küldött Sz. P. Nacarenusznak, a törökországi szovjet diplomáciai megbízottnak, s közölte vele, hogy Frunze missziójának „azt kell szimbolizálnia és hangsúlyoznia, hogy szoros barátság van a szovjet köztársaság és Török-

ország között, mégpedig a vereség pillanatában hangsúlyozza ezt. Ismétlem, hogy mi nem a múlékony szituációkra építünk, hanem a tartós történelmi erőkre, és ezért nemcsak nem gyengítjük szoros kapcsolatainkat Törökországgal..., hanem, ellenkezőleg, erősítjük ezeket a kapcsolatokat... Most minden korábbinál jobban hangsúlyozzuk barátságunkat..."

Ankarába való elutazása előtt Frunze meglátogatta Csicserint. A Külügyi Népbiztosság egyik akkori munkatársa így számol be erről a találkozóról: „Több mint másfél óráig beszélgettek. Amikor Frunze távozott, Csicserin a folyosói ajtóig kísérte. Amikor keresztülmentek a szekrényekkel és asztalokkal zsúfolt szobán, azt mondta Frunzénak:

– A mi számunkra a barátság irányvonala a kemalista Törökországgal nem konjunkturális, hanem elvi irányvonal, Mihail Vasziljevics. Ez Vlagyimir Iljics irányvonala. Persze, ez az irányvonal az enyém is és a magáé is, mint KB-tagé. A szembefordulás az imperialista erőszakkal – ez az, ami összeköt bennünket valamennyi elnyomott néppel. Ez a mi vezérmotívumunk, és ebből induljon ki. A konjunkturális kombináció pedig csupán ékítmény, nem több."

Frunze 1921. november végétől 1922. január derekáig tartózkodott Törökországban. Ez a látogatás nagy jelentőségű volt a két ország együttműködésének megszilárdítása szempontjából. 1922. január 2-án Frunze Ankarában aláírta az USZSZK és Törökország barátságát és testvériségét megerősítő szerződést, melyhez az 1921. március 16-i moszkvai szerződés szolgáltatott alapot.

Fölöttébb figyelemre méltó Csicserinnek az a levele, amelyet Sztálinnak írt 1921. november 19-én. Csicserin hangsúlyozta, hogy a keleti felszabadító mozgalom politikai támogatása mellett a fiatal nemzeti államoknak segítséget kell nyújtani a gazdaság fejlesztéséhez, a káderképzéshez stb. Megjegyezte, hogy Afganisztánban „már az intézkedések egész rendszerét léptetik életbe az ország

gazdaságának fejlesztése érdekében", és „Mongóliában ... a mi tisztán politikai munkánk mellett gazdaságpolitika is folyik". Csicserin javasolta, hogy ugyanilyen irányvonalhoz tartsák magukat Törökországot illetően is. „Gyakran felmerül bennem az a gondolat – írta –, hogy jelenleg politikai egyoldalúságban szenvedő törökországi politikánk nagyobb sikere érdekében aktívabb gazdaságpolitikával kellene kiegészítenünk ezt a politikát." Lenin támogatta Csicserin elképzelését, s a következőket írta a levél aljára Sztálinnak: „Sztálin elvtárs! Jó lenne, ha elküldené nekem Csicserinnek írt válaszának másolatát. Szerintem Csicserinnek igaza van."[2]

A szovjet állam fennállásának első éveiben óriási gazdasági nehézségekkel küszködött, mégis mindig pontosan teljesítette a keleti országokkal kötött szerződésekben vállalt kötelezettségeit. Csicserin szigorúan ügyelt arra, hogy semmi esetre se sértsék meg e dokumentumok betűjét és szellemét. Ismeretes egy másik tény is. Amikor 1921 márciusában megkötötték Moszkvában a szerződést Törökországgal, megállapodtak abban, hogy a szovjet állam ellenszolgáltatás nélkül 10 millió aranyrubelre rúgó pénzügyi segítséget nyújt Törökországnak. A szovjet kormány 1921-ben átadott Törökországnak 6,5 millió rubelt. 1922 elején az Ankarából hazatért Frunze síkraszállt azért, hogy a fennmaradt 3,5 millió rubelt haladéktalanul nyújtsák át a török kormánynak, Csicserin támogatta Frunzét. G. J. Szokolnyikov akkori pénzügyi népbiztos azonban azt javasolta, hogy halasszák el ennek az összegnek a kifizetését. Csicserin felháborodva tiltakozott ez ellen. Ezt írta a párt Központi Bizottságának: „... a Törökországgal foglalkozó bizottságban Szokolnyikov elvtárs valami borzalmas dolgot javasolt, amire nem találok szavakat – megszegni a moszkvai szerződés ünnepélyesen vállalt kötelezettségét, nem kifizetni az összeget a szerződésben előírt határidőre (március 16.), ... durván becsapni a török pa-

[2] *Lenin* Összes Művei. 54. köt. 28. és 564. old. (oroszul).

rasztokat és kézműveseket, akik bíznak bennünk, megszégyeníteni saját magunkat valamennyi keleti nép előtt, ez politikai öngyilkosság. Nem engedhetem meg, hogy bárki is támogassa ezt a javaslatot, ezt a politikai öngyilkosságot. Ez a legszörnyűbb dolog, amivel ez alatt a több mint négy esztendő alatt találkoztam."

Lenin erre a Molotovnak szóló levélre ezt írta rá az OK(b)P Központi Bizottsága Politikai Bizottságának tagjai számára: „... úgy vélem, Csicserinnek *abszolúte* igaza van, és javaslom a *Politikai Bizottságnak* dönteni: támogatjuk Csicserin álláspontját. Feltétlenül határidőre kifizetni, amit megígértünk."[3]

1922. február 27-én az OK(b)P Központi Bizottságának Politikai Bizottsága elfogadta Leninnek azt a javaslatát, hogy fizessék ki Törökországnak a megfelelő összeget, megjegyezve, hogy „az OSZFSZK-t semmiféle egyéb pénzügyi kötelezettség nem terheli".[4]

A lenini külpolitika kezdettől fogva annak tudatára épült, hogy a szovjet államnak és a keleti országoknak közösek az érdekeik a mindkettőjüket egyaránt fenyegető imperializmus elleni harcban. Ez a külpolitikai irányvonal sok tekintetben segítette Afganisztánt, Iránt, Törökországot abban, hogy talpra álljon mint önálló állam, kibírja az imperialista erők nyomását, és bebizonyítsa a többi keleti népnek a gyarmati igától való megszabadulás lehetőségét. Egyszersmind a baráti kapcsolatok megteremtése a keleti országokkal elősegítette, hogy a fiatal szovjet köztársaság áttörje az imperialisták által létrehozott külpolitikai elszigeteltséget.

„A lausanne-i konferencia és a világhelyzet" című cikkében (1923) Csicserin ezt írta: „A szovjet köztársaságok léte a nemzetközi erők teljes átcsoportosulásához vezetett, és lehetővé tette az ázsiai népek számára, hogy lépésről

[3] Ugyanott, 181–182. old.
[4] Ugyanott, 618. old.

lépésre megvívják győzedelmes háborújukat felszabadulásukért."

Lenin és a szovjet kormány nagyon fontosnak tartotta a baráti kapcsolatok kialakítását a kínai néppel. Figyelemmel kísérte a kínai forradalom érlelődését, és mindent megtett azért, hogy a szovjet állam erejéhez mérten támogassa ezt a forradalmat. Csicserin 1918-tól levelezést folytatott Szun Jat-szennel, a kínai forradalom vezérével, ezzel a kiemelkedő demokrata forradalmárral és államférfival.

1918. augusztus 1-én Csicserin Lenin megbízásából ezt írta Szun Jat-szennek: „A Népbiztosok Tanácsától azt a megtisztelő feladatot kaptuk, hogy köszönetet mondjunk Önnek, tisztelt Mester, azért az üdvözletért, melyet néhány hónappal ezelőtt küldött a munkás-paraszt kormánynak a dél-kínai parlament nevében, s üdvözöljük Önt mint a kínai forradalom *vezérét*, mint olyan embert, aki 1911-től kezdve különösen nehéz feltételek közepette a kínai dolgozó tömegek élén halad az elnyomókkal szemben – az észak-kínai és a külföldi burzsoáziával, az imperialista kormányokkal szemben.

Ön, tisztelt Mester, nemrégiben Oroszország munkás-paraszt kormányának küldött üdvözletében rámutatott arra, hogy az orosz és a kínai forradalomnak azonosak a céljai, hogy ezek a forradalmak a munkások felszabadítására és olyan tartós béke megteremtésére törekednek, amely a két nagy proletariátus, az orosz és a kínai proletariátus közös érdekeinek elismerésén alapszik.

Ez a nagy feladat – melyet mi úgy értelmezünk, hogy meg kell teremtenünk az általános békét e két nemzet dolgozó osztályai általános testvériségének eredményeképpen –, ez volt az alapja a munkás-paraszt kormány egész tevékenységének attól a pillanattól fogva, hogy a hatalom a burzsoá kormány kezéből átment a nép kezébe. Ez a programunk kifejezésre jut a békéről szóló dekrétumban, amelyet Ön, tisztelt Mester, ismer, s amelyet megismétel

a keleti népekkel kapcsolatban a szovjetek V. összoroszországi kongresszusán felolvasott nyilatkozatunk.

Miként Ön is, mi is példátlan nehézségekbe ütközünk utunkon... Az orosz dolgozó osztályok kínai testvéreikhez fordulnak, és felszólítják őket a közös harcra.

Mert a mi sikerünk a maguk sikere, a mi megsemmisülésünk a maguk megsemmisülése.

Zárjuk szorosabbra sorainkat az egész világ proletariátusának közös érdekeiért vívott nagy harcban. Éljen a dolgozó kínai paraszt! Éljen a kínai munkás! Éljen az orosz és a kínai proletariátus szövetsége!"

1919-ben a Komintern I. kongresszusához intézett üdvözletében a kínai szocialista munkáspárt csoportjának képviselője a következőket mondotta: „... el lehet képzelni, mennyire örültek azok a kínai forradalmárok, akikhez a háború és a forradalom tűzgyűrűjén keresztül eljutott Oroszország szovjet kormányának hangja a keleti népekhez intézett felhívásában[5] s különösen Csicserinnek Kína büszkeségéhez, Szun Jat-szenhez írott levelében. Ezekben Kína először hallotta a külföldi elvtársak szájából, hogy megértették az ő leghőbb vágyait, hogy az orosz nép munkás-paraszt kormányának személyében eltökélte: keményen harcol azokért az eszményekért, amelyekért a kínai demokráciának a világtól elszigetelt legjobb része felvette a küzdelmet. Rendkívül súlyos harcot vívnak a kínai forradalmárok Kína déli részén. Lehetséges, hogy el kell esniük az egyenlőtlen harcban, de Oroszország hangja, testvéri felhívása a leglelkesítőbb felhívás lesz a harcra."

1921. augusztus 28-án Csicserin soron következő levelére válaszolva Szun Jat-szen közölte, hogy megválasztották a Kantonban (Kuangcsou) létrehozott nemzeti kormány elnökévé. Az írta, hogy szeretne személyes érintkezésbe lépni Csicserinnel és más moszkvai barátaival. „Engem rendkívül érdekel a maguk ügye, különösen szov-

[5] Az 1917. november 20-i felhívásról van szó, melynek címe: „Oroszország és Kelet valamennyi dolgozó muzulmánjához".

jetjeik, hadseregük és közoktatásuk megszervezése. Szeretnék megtudni mindent, amit Ön és mások elmondhatnak nekem ezekről a dolgokról, s különösen a közoktatásról. Moszkvához hasonlóan én is szeretném mélyen meggyökereztetni a kínai köztársaság gondolatát a fiatal nemzedék – a holnap dolgozóinak – agyában.

A legjobbakat kívánom Önnek és az én barátomnak, Leninnek, és mindenkinek, aki oly sokat tett az emberi szabadság ügyéért."

1922. február 7-én Csicserin hangsúlyozta Szun Jatszenhez írott levelében, hogy a szovjet kormány és nép „a legőszintébb barátja a kínai népnek, és hőn óhajtja, hogy Kína váljék olyan egyesített haladó állammá, amelyet népi kormány irányít, s amelyre nem nehezedik semmiféle külső politikai vagy gazdasági nyomás..." S végül közölte: „Európai és Európán kívüli politikai pozícióink további fejlődésétől függetlenül kormányunk soha nem tér le a kínai néppel való leghívebb, legszívélyesebb és legőszintébb barátság és együttműködés útjáról; a legőszintébb óhajunk, hogy a kínai nép vívhassa ki jólétét és szabad népi fejlődését. Lenin elvtárs szintén nagy érdeklődéssel olvasta az Ön levelét, s a legmelegebb rokonszenvvel követi nyomon az Ön tevékenységét."

A szovjet kormány a továbbiakban is támogatta a kínai nép forradalmi erőit, sokoldalú támogatást nyújtott az imperializmus és a reakció ellen vívott harcához.

A Nagy Október utáni első évtizedekben hazánk főképpen politikai és erkölcsi támogatást tudott nyújtani a keleti országoknak, bár katonai és gazdasági segítségnyújtásra is sor került. Az ország iparosításának és a mezőgazdaság kollektivizálásának elvégzése után a Szovjetunió népei már gazdasági és honvédelmi téren is segíthették az elnyomott keleti népeket.

Lenin roppant fontosnak tartotta az imperializmus gyarmatpolitikájának leleplezését is és azt is, hogy minden eszközt – a sajtót, a rádiót, az előadásokat és beszámolókat stb. – felhasználva megmagyarázzuk a szovjet

állam békeszerető külpolitikáját. Csicserin tapasztalt propagandista volt, és sokat tett ezeknek a lenini útmutatásoknak a megvalósítása érdekében.

Csicserin mint nagy államférfi mélyrehatóan tanulmányozta az OSZFSZK nemzetiségi politikájának, a szovjet köztársaságokban folyó nemzeti-állami és gazdasági építésnek a kérdéseit. Lenin nagyra értékelte Csicserin széles körű ismereteit, meghallgatta a véleményét, és támogatta sok javaslatát. Így például 1920 augusztusában Csicserin javasolta, hogy hozzanak létre egy bizottságot, s ez dolgozza ki az Oroszország és Azerbajdzsán közötti kapcsolatok normáit. Ez a két ország ugyanis megállapodott abban, hogy föderációra lép egymással katonai-gazdasági szövetség alapján. Lenin a következő megjegyzést írta Csicserin levelére: „Egyetértek (kedden, VIII. 24-én el kell fogadtatni a Népbiztosok Tanácsával), s *azonnal* meg kell kezdeni a munkát."[6]

1920 júliusában a Politikai Bizottság jóváhagyta azt a Csicserin által javasolt instrukciót, amelyet azután elküldtek a kaukázusi front Forradalmi Katonai Tanácsa tagjainak és a szovjet diplomáciai képviselőknek Grúziába, Örményországba (ezek akkor még polgári köztársaságok voltak) és a kemalista Törökországba. Az instrukció leszögezte, hogy „a szovjet hatóságoknak e köztársaságokat illetően tartózkodniuk kell mindenféle kihívó vagy barátságtalan akciótól, amely a velük való jószomszédi viszony megsértéséhez vezethet . . ."

1921 márciusában Csicserin levelet írt az OK(b)P Központi Bizottságának, melyben javasolta, hogy intézzenek külön körlevelet a muzulmánok lakta köztársaságok és területek pártszervezeteihez, s figyelmeztessék őket, hogy az ateista propaganda során legyenek tapintatosak, ne sértsék meg a muzulmánok vallásos érzelmeit. Csicserin pozitív példaképpen megemlítette az Azerbajdzsáni Forradalmi Bizottság elnökének, N. N. Narimanovnak az

[6] Lenini Gyűjtemény. 37. köt. 234. old. (oroszul).

egyik beszédét. „Annak idején Narimanov elvtárs nagyon értékes útmutatásokat adott a Keleten dolgozó agitátoroknak éppen ebben a kérdésben. A muzulmán papokhoz az egyház és az állam szétválasztásáról szóló beszéde a muzulmán lakossággal való tapintatos bánásmódnak mintapéldája."[7]

Lenin ezt válaszolta Csicserinnek: „Teljesen egyetértek Önnel. Állítsa össze vagy állíttassa össze a körlevél *tervezetét* (nem lehet-e belevenni Narimanov egész beszédét vagy legalább annak ajánlatát – ez rosszabb, mint ha az egészet adjuk).

Terjessze elő a KB-ban.

Ez elengedhetetlen."[8]

Csicserin mint internacionalista szenvedélyes propagandistája volt a népek közötti barátság lenini politikájának, és mindig örült a szovjet köztársaságok gazdasági, kulturális és művészeti eredményeinek. Az „orientalista akadémikusoknak" 1923-ban küldött üdvözletében ezt írta: „...korunk nemzetközi erőinek grandiózus harcában a szovjet köztársaságok valamennyi elnyomott nép barátai. Természetes és tántoríthatatlan, egyedül hűséges és megbízható barátai a keleti népeknek, amelyeknek még ki kell vívniuk a teljes politikai és gazdasági függetlenséget és a feltétlenül szabad fejlődést valamennyi területen. Már megszülettek a szoros kapcsolatok köztársaságaink és a keleti népek között, s ezek napról napra erősödnek. Minél jobban előrehaladunk, annál inkább meg fogunk adni minden támogatást, s javasolni fogjuk a legszélesebb körű együttműködést a szabad fejlődésükön dolgozó keleti népeknek. Ebből erőt fogunk meríteni mi is és ők is."

1925 márciusában Csicserin részt vett a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának Tifliszben (Tbiliszi-ben) megtartott ülésszakán. Ez alkalommal Csicserin a szovjet kormány más tagjaival együtt Grúzián kívül járt

[7] Lásd *Lenin* Összes Művei. 52. köt. 382. old. (oroszul).

[8] Ugyanott, 120. old.

Azerbajdzsánban és Örményországban is. A Kaukázuson túli köztársaságok dolgozói lelkesen üdvözölték a Szovjetunió kormányának tagjait. Csicserinnek többször is beszédet kellett tartania. Beszédeiben hangsúlyozta azokat az óriási lehetőségeket, amelyeket a szovjethatalom tárt fel a kaukázusi népek előtt. A szovjetek IV., azerbajdzsáni kongresszusán ezt mondotta: „... Az egész világ láthatja, hogy a szovjethatalom a Kaukázusban ... nemcsak végleg meghódította a dolgozó tömegek eszét és szívét, hanem már olyan új fejlődési perspektívákat is feltár, amilyenekről korábban szó sem lehetett."

1927. december 22-én Csicserin ezt írta a „Pravda Vosztoka" szerkesztőségének abból az alkalomból, hogy napvilágot látott a lap 1500. száma: „A Szovjetunió egész területén, sőt talán az egész földkerekségen nincs olyan hely, ahol olyan mélyreható, sokoldalú, radikális változás történt volna a politikai, gazdasági és kulturális élet valamennyi területén, mint az utóbbi években Üzbegisztánban és Türkmenisztánban. Az ezekben a köztársaságokban élő népek a távoli középkorból egyszerre a XX. század legfejlettebb viszonyai közé ugrottak át. A régi rezsim számos elemének ellenállása dacára ez az átalakulás oly gyors és oly radikális volt, hogy az új rendszer és az új életmód már a legmélyebben meggyökeresedett Üzbegisztán és Türkmenisztán népeinek egész politikai, gazdasági és kulturális életében. Az elmúlt évszázadok nagyszerű emlékművei ott magasodnak a városok fölött, amelyekben ezeknek a köztársaságoknak az alkotó élete koncentrálódik, de mindaz a komorság és végzetesség, ami az elmúlt évszázadokban összekapcsolódott a vallásnak és a despotizmusnak ezekkel a szimbólumaival, örökre eltűnt, s a szovjet rendszernek és a dolgozók hatalmának talaján átadta a helyét a tömeges munka leghaladóbb formáinak ..."

A DIPLOMÁCIAI APPARÁTUS LÉTREHOZÁSA

Nagy munkára és energiára volt szükség ahhoz, hogy a Külügyi Népbiztosságon létrehozzanak egy olyan apparátust, amely meg tud birkózni a párt és a szovjet kormány által rábízott felelősségteljes feladattal.

Lenin mindig nagy figyelmet szentelt a külpolitikai kérdéseknek, személyesen ellenőrizte a Külügyi Népbiztosság tevékenységét, s különös jelentőséget tulajdonított a káderek kiválasztásának. Az ő javaslata alapján a párt kiemelkedő személyiségeit állították a különböző diplomáciai posztokra: L. B. Kraszint, V. V. Vorovszkijt, V. P. Menzsinszkijt, M. M. Litvinovot, L. M. Karahant, J. A. Berzint, J. Sz. Ganyeckijt, L. K. Martenszt, D. Z. Manuilszkijt és másokat.

Később Lenin ezt írta a szovjet diplomáciai apparátusról: „... ez az apparátus államapparátusunk kivételes része. A régi cári apparátusból ide nem engedünk be egyetlen valamelyest is befolyásos embert sem. Minden valamelyest tekintélyesebb tagja kommunista. Ezért ez az apparátus már kiérdemelte (ezt bátran állíthatjuk) a kipróbált kommunista apparátus nevét . . .”[1]

Speciális követelményeket támasztottak azokkal az emberekkel szemben, akiket a Külügyi Népbiztosságon végzendő munkára ajánlottak. A diplomáciai szolgálatra jelölttől megkövetelték, hogy legyen magas fokon művelt, rendelkezzék alapos és sokoldalú ismeretekkel a külpolitika és a nemzetközi kapcsolatok területén. Sz. I. Aralov kiemelkedő szovjet diplomata visszaemlékezéseiben elmeséli, mit mondott neki Csicserin, mielőtt elutazott Törökországba diplomáciai megbízottnak (1921-ben). Csicserin számos értékes tanáccsal látta el, s arról is beszélt, hogy milyennek képzeli el ő a jó diplomatát.

[1] *Lenin* Összes Művei. 45. köt. 361. old. (oroszul).

„A diplomatának kulturáltnak kell lennie – mondotta Csicserin. – A kulturáltság nem azt jelenti, mint némelyek gondolják, hogy ebédnél az ember ne vágja késsel a halat... A külsőleges szokásokat általában gyorsan elsajátítják. Az igazi kulturáltság a megszerzett és elsajátított ismeretek gazdagságát jelenti, azt jelenti, hogy az ember birtokában van a múlt kulturális örökségének, azt ésszerűen és kritikusan fel tudja használni, s helyesen értelmezi a mindenkori helyzetet...

Képzetteknek kell lennünk a XIX. századi európai politika kérdéseit illetően, tanulmányoznunk kell az imperialista háború okait. Ebben a tekintetben sokat segítenek Lenin munkái. Részletesen tanulmányozza át a versailles-i, a sèvres-i és egyéb szerződéseket, a múdroszi fegyverszünetet Törökországgal. Tudni kell a legfontosabbakat a XIX. század olyan diplomatáiról, mint Talleyrand, Metternich, Bismarck. Tanulmányozza az orosz diplomaták tevékenységét. Köteles tudni Törökország történelmét, köteles ismerni a cári Oroszországnak vele kötött szerződéseit. Ismerkedjen meg Anglia, az Egyesült Államok, Németország, Franciaország és a többi kapitalista ország Törökországot érintő politikájával. Kísérje figyelemmel azokat a gazdasági kérdéseket, melyek Törökországgal kapcsolatosak. Ez mindennek az alapja."

A Külügyi Népbiztosság tevékenységének első éveiben nemcsak azért volt káderhiány, mert a válogatáskor magas követelményeket támasztottak, hanem azért is, mert a frontnak nagy szüksége volt a kommunistákra, jóllehet főképpen velük töltötték fel az apparátust. A Külügyi Népbiztosságnak különösen sok munkatársát mozgósították a Kolcsak és Gyenyikin elleni harcra. Mások önkéntesként mentek a frontra. És a kommunistákra szükség volt a gazdasági összeomlás elleni harchoz is.

De a párt Központi Bizottsága és személyesen Lenin, akihez Csicserin szüntelenül segítségért fordult, mégis a legjobb munkatársakat vezényelte diplomáciai szolgálatra. A jelöléseket a Külügyi Népbiztosság felelős posztjaira

vagy a külföldi képviseletekhez Csicserin Leninnel és a párt Központi Bizottságával vitatta meg. A leggondosabban mérlegelték és figyelembe vették a munkatársak szakmai hozzáértését és személyes tulajdonságait. Íme, egyetlen példa a sok közül. 1920. október 19-én Lenin ezt írta Csicserinnek: „... Rothsteint jobb volna Moszkvában hagyni (itt roppant nagy szükség van rá, s ő aligha diplomata), Stockholmba pedig Kerzsencevet kell küldeni (meg kell próbálni beteg feleségét is oda küldeni: hiszen ott jobban gyógykezeltetheti magát). Igyekezzen felvenni Kerzsencevet Stockholmba.

Ha pedig őt *semmiképpen* nem lehet, akkor mást kell keresni."[2]

Néhány nap múlva Lenin ismét írt Csicserinnek: „A Politikai Bizottság újra megvizsgálta Rothstein kérdését, és úgy döntött, hogy *egyetért* vele. Tehát szerződtetheti."[3]

Lenin részletekbe menően foglalkozott a Külügyi Népbiztosság munkájával, és a népbiztosság tevékenységének megszervezését és felépítését érintő sok kérdést az ő közvetlen részvételével oldottak meg.

1918. június 30-án Lenin a Külügyi Népbiztosságon tanácskozott Csicserinnel és Vorovszkijjal. Megvizsgálták a népbiztosság belső felépítésének kérdéseit. S döntéseket hoztak a szovjet állam külföldi diplomáciai képviseleteinek tevékenységét illetően.

Csicserin részletesen tájékoztatta Lenint a népbiztosság és a külföldi hivatalok munkájáról. 1919. április 5-én beszámolt annak a kollégiumnak a munkájáról, amelyet Lenin javaslatára hoztak létre még 1918-ban. „A Külügyi Népbiztosság szűkebb kollégiuma, amely a népbiztosság munkáját ténylegesen végző néhány személyből áll, a népbiztosság folyó munkájának gyakorlati szerve. Hosszú ideig naponta ült össze, most hetenként három alkalommal ülésezik, de mindig külön is könnyen összehívható. Ez végzi a népbiztosság kollektív munkáját. Sikeres funkcio-

[2] Lenini Gyűjtemény. 37. köt. 259. old. (oroszul).
[3] Ugyanott, 263. old.

nálásának elengedhetetlen feltétele a szoros gyakorlati kontaktus... A tapasztalatok megmutatták, hogy hasznos az ilyen típusú kollégium."

Lenin később is figyelmet fordított a szovjet diplomáciai szolgálat szervezeti kérdéseire, s ez elősegítette, hogy a Külügyi Népbiztosság tökéletesítse apparátusának munkáját.

Csicserin gondoskodott a Külügyi Népbiztosság kádereinek megtartásáról, közbenjárt a munkatársak anyagi ellátása érdekében, ami abban az időben létfontosságú dolog volt.

Az ínséges 1921-es esztendőben az élelmiszerhelyzet olyan súlyossá vált, hogy a Külügyi Népbiztosság munkatársaitól megvonták a fejadagot. Sokan közülük kénytelenek voltak megválni ettől a munkától. Csicserin Leninhez fordult segítségért, aki 1921. augusztus 6-án ezt írta Molotovnak: „Csicserin elvtárs még mindig fölöttébb aggasztó feljegyzéseket ír arról, hogy a Külügyi Népbiztosság munkatársai szétszélednek, mert megvonták tőlük a fejadagot. Úgy gondolom, hogy rendkívüli intézkedéseket kell tenni, és – még ha kivételképpen is – ideiglenesen meg kell nekik hagyni a korábbi fejadagokat."[4]

1921 augusztusában és szeptemberében a fejadagokról többször is tanácskoztak az OK(b)P KB Szervező Irodájának és Titkárságának ülésein. Augusztus 13-án a Titkárság javasolta az Élelmezési Népbiztosságnak, hogy augusztus 1-től 15-ig adjon ki a Külügyi Népbiztosságnak 100 fejadagot a felelős munkatársak számára és 200 feljavított fejadagot. A Szervező Iroda szeptember 12-én jóváhagyott 650 fejadagot a Külügyi Népbiztosság számára.[5]

1920–1921-ben bővültek a szerződéses kapcsolatok számos európai és keleti állammal, s ennek folytán Moszkvában egymás után kezdtek megjelenni a külföldi képviseletek. A szovjet állam külföldi képviseleteinek hálózata

[4] Ugyanott, 313. old.
[5] Ugyanott.

is bővült. Jelentősen megnőtt a Külügyi Népbiztosság munkatársainak száma.

Ma, amikor számos felsőoktatási intézmény sokoldalúan képzett szakembereket ad az országnak, akik közül a diplomáciai káderek utánpótlása is kikerül, nehéz elképzelni, milyen nehézségekkel küzdött akkor a párt ezen a területen, mivel a diplomáciai munka mindig megkövetelt számos meghatározott tulajdonságot. Természetesen nem mindenki tudott rátalálni arra a sajátos szemszögre, sajátos látásmódra, amelyre a szocialista diplomatáknak szükségük volt a közös front számukra kijelölt szakaszán vívott harchoz. Olykor előfordult, hogy összekeverték a frontokat, a külpolitikát a „baloldali" frázisokra redukálták, a bonyolult nemzetközi feladatokat megpróbálták leegyszerűsítetten megoldani, s a marxizmus általános szociológiai igazságait vulgárisan átvinni az államközi kapcsolatok területére. És ez ellen harcolni kellett, ki kellett dolgozni a lenini diplomáciai iskola stílusát.

Ezért a párt és személy szerint Lenin azokban a bonyolult napokban sem szállította le a követelményeket a szovjet diplomáciai megbízottakkal szemben. Nagyon élesen elítélte Lenin Radeket, amikor az az egyik francia lap tudósítójának adott interjújában beszélt a francia kormánnyal folytatott tárgyalásokról, és propagandisztikus, időszerűtlen kirohanásokat engedett meg magának Angliával szemben. Lenin ezzel kapcsolatban ezt írta az OK(b)P KB Politikai Bizottsága tagjainak: „Úgy gondolom, hogy Csicserinnek teljesen igaza van, hogy Radek ezzel az esettel ismét bebizonyította, hogy ... teljesen alkalmatlan diplomatának."[6] Figyelemre méltó, hogy a Politikai Bizottság valamennyi tagja egyetértett ezzel a véleménnyel.

A külpolitika lenini elveihez igazodva Csicserin sokat tett a szovjet diplomácia, az új típusú diplomácia feladatainak és módszereinek tudományos kidolgozása érdekében. Egyik, 1923-ban megjelent cikkében így írt: „A szovjet

[6] *Lenin* Összes Művei. 54. köt. 176. és 615-616. old. (oroszul).

diplomáciát módszerei radikálisan megkülönböztetik a régi diplomáciától és ezért a többi ország diplomáciájától. Ez a diplomácia úgy működik, hogy segítségül hívja a történelmi folyamat marxista analízisét és ezért az alapvető, legmélyebb áramlatokat keresi korunk politikai és gazdasági kapcsolatainak fejlődésében. A mai konkrét kapcsolatok mögött igyekszik megragadni a jelenkori események fő mozgatóerőit, hogy tevékenységét hozzáidomítsa ezek progresszív mozgásához. A napi konkrét kapcsolatokat és eseményeket illetően diplomáciánk folyó, mindennapi munkájában hibákat és baklövéseket is elkövethet. De nem a napi kombinációkat tekinti fő feladatának, hanem azt, hogy a történelmi folyamat alapelveire építse politikáját avégett, hogy egészében véve, bármilyen egyes baklövések akadályozzák is ideig-óráig, lehetővé tegye a történelem alapvető nemzetközi áramlatai legyőzhetetlen erejének, hogy hullámain előrevigye a szovjet politikának és Oroszország dolgozó tömegei történelmi sorsának csónakját."

Csicserin megállapította, hogy a munkás-paraszt állam külpolitikája helyi, részleges feladatainak alárendelt jellegűnek kell lenniük, hozzá kell idomulniuk a szovjet békeszerető politika általános feladataihoz. „Az általános perspektívákat, az általános feladatokat - mondotta - nem áldozhatjuk fel semmiféle helyi, részleges feladatoknak. A részleges, helyi feladatoknak szervesen bele kell épülniük az általános rendszerbe."

Csicserin mindig hangsúlyozta, hogy a szovjet diplomácia a dolgozó osztályok, a munkások és a parasztok érdekeinek a kifejezője. És tökéletesen tudatában volt annak, milyen óriási felelősséggel tartozik a világ első munkás-paraszt állama a történelemnek, a forradalomnak és valamennyi ország dolgozóinak. Ezzel összefüggésben a szovjet diplomácia egyik fő feladatát abban látta, hogy a lehető legvilágosabban megmutassa az egész világ dolgozóinak, hogy az első munkás-paraszt állam nemzetközi politikájának fő tartalma, „első posztulátuma, első követelménye mélységes törekvése a békére, mélységesen békés jellege... Ez a

politika mindig és mindenütt az egyetemes béke érdekeit támogatja, mivel ezek valamennyi ország dolgozó tömegeinek az érdekei, amelyeket meg kell óvni a világkatasztrófák mérhetetlen szenvedéseitől, s egyszersmind ezek Oroszország és szövetségesei új elvek alapján történő gazdasági talpraállásának az érdekei is."

Csicserin, a lenini iskola diplomatája, ellensége volt mindenfajta passzivitásnak, tétlenségnek, megmerevedett rutinnak, sablonnak. Szüntelenül síkraszállt azért, hogy Szovjet-Oroszország aktív külpolitikát folytasson, vegyen részt „az egész világ politikai életében".

1922-ben azt mondotta: „Jelenleg semmi emberi nem lehet idegen számunkra, semmiféle gazdasági és politikai érdekek iránt nem lehetünk közömbösek, beszélnünk kell mindenkivel, meg kell hallgatnunk mindenkit, érdeklődnünk kell a montenegróiak, a macedónok, a horvátok sorsa iránt is, Mexikó és a dél-amerikai köztársaságok fejlődése iránt is, és mindig és mindenütt résen kell lennünk, meg kell ragadnunk a pillanatot, tudván, hogy egy olyan világpolitikai erő, amilyen Szovjet-Oroszország, nem szalasztathatja el büntetlenül azt, ami történelmileg az ő szerepéhez tartozik."

A Külügyi Népbiztosság funkciói és feladatai évről évre bővültek és fontosabbá váltak. Ez megkövetelte apparátusának további tökéletesítését, a diplomáciai munka színvonalának emelését. „Mindmáig – írta Csicserin 1920. május 5-én Leninnek – a lehető legfogyatékosabb erőkkel ... kell megbirkóznunk a szinte kolosszális politikai és technikai munkával. Bátran elmondhatom, hogy az utóbbi hónapokban hősies harcot vívtunk a bennünket elárasztó roppant felelősségteljes politikai munkával, miközben igen sok állammal fejlődtek a kapcsolataink. Csak azért tudunk ezzel megbirkózni, mert Karahan elvtárssal abszolúte összehangolódtam, úgyhogy fél szavakból megértjük egymást, nem kell időt fecsérelnünk fontolgatásra, s nem kell vesződnünk a munka elosztásával, mert tökéletesen megszoktuk már, melyikünk mit csinál. Többnyire én végzem az

általánosabb politikai munkát, az övé viszont a tengernyi részlet, amellyel csak azért tud megbirkózni, mert hihetetlenül gyorsan és könnyen képes eligazodni a tennivalókban, mert tiszta, józan fejjel és nagyszerű politikai érzékkel tudja felfogni a dolgokat, ami kivételesen pótolhatatlanná teszi őt ezen a területen. Az egész diplomáciai munka ily módon kettőnk között oszlik meg, de mindaddig, amíg nem lesz apparátusunk, szükségképpen lépten-nyomon érezhetők lesznek a fogyatékosságok."

A Külügyi Népbiztosságon végzett munka volumenének növekedésével roppant fontossá vált a fiatal káderek szisztematikus kiképzése és nevelése, aminek a népbiztosság nagy figyelmet szentelt. „Ifjúságunkat sikerült kicsit belevonni a munkába, és sikerült megismerkednünk a személyek szélesebb körével, úgyhogy a személyi kérdések megoldásához most több lehetőségünk van, mint korábban... Most kezdtünk el foglalkozni a fiatal erők politikai nevelésével, tanfolyamokat szervezünk, bevonjuk az ifjúságot a politikai munkába, mert a holnapra is gondolni kell."

Abból a lenini tételből kiindulva, hogy „a politika tudomány és művészet",[7] Csicserin fáradhatatlanul tanította a munkatársakat a diplomácia művészetére. Az egyik szovjet diplomáciai megbízottnak írott levelében megjegyezte: „A diplomáciának nem abból kell állnia, hogy szívélyesen reagálunk a szívélyes kezdeményezésre, kidobjuk az illetőt, ha nincs szívélyes kezdeményezés, s mozdulatlanul ülünk a székünkön, ha a másik fél mozdulatlan. A diplomáciának működésbe kell hoznia a legkülönbözőbb eszközök millióit, de mindenképpen előre kell mennie, nem szabad egy helyben topognia, hanem aktívan kell cselekednie, nem pedig csupán reagálni arra, amit a másik fél csinál. A diplomácia nem indulhat ki abból, hogy minden az ölünkbe fog hullani. A diplomáciának tevékenyen elő kell készítenie mások ama törekvéseit, hogy közeledjenek hozzánk. Ennek érde-

[7] *Lenin* Összes Művei. 41. köt. 62. old.

kében ki kell használnia minden lehetőséget, s nem szabad az ilyeneket elszalasztani . . ."

Csicserin nemcsak annak tulajdonított nagy jelentőséget, hogy a szovjet diplomatának széles politikai látóköre legyen, nagy általános humánus kultúrával rendelkezzék, legyen mestere a szakmájának, hanem annak is, hogy a magatartása feleljen meg az általa képviselt munkás-paraszt állam jellegének és lényegének.

1920. november 11-én a külföldi szovjet megbízottaknak írott levelében hangsúlyozta: „Az oroszországi megbízottak életmódjának szerénynek és egyszerűnek kell lennie, meg kell felelnie a mi rendszerünk és államunk jellegének, hiszen ez a munkások és a parasztok állama. Semmi esetre sem szabad a külföldi megfigyelőkben olyan benyomást kelteni, hogy a felelős posztokat betöltő szovjet munkatársak költekezhetnek és a szovjet állampolgárok nagy tömege számára hozzáférhetetlen pompával és kényelemmel vehetik körül magukat . . . A mi külföldi megbízottaink életmódjában minden egyes mozzanatnak azt kell sugallnia a külvilág számára, hogy a felelős szovjet személyiségek csupán olyan munkatársak, akik fontosabb funkciókat töltenek be, de semmiképpen nem alkotnak kiváltságos réteget, amely az életnek mások számára elérhetetlen javait élvezné."

Lenin 1923-ban a Külügyi Népbiztosság munkáját értékelve a „Hogyan szervezzük át a Munkás-Paraszt Felügyeletet?" című cikk eredeti változatában ezt írta: „Mivel magyarázható az, hogy a Külügyi Népbiztosságon a legjobb az alkalmazottak összetétele? Azzal, hogy, először, nem maradhattak ott a legcsekélyebb mértékben sem a régi típusú diplomaták, másodszor, azzal, hogy ott újra megválogattuk az elvtársakat, mégpedig kizárólag az új mércéknek, az új feladatoknak megfelelően, harmadszor, azzal, hogy ott, a Külügyi Népbiztosságon, nincs meg a legkülönfélébb alkalmazottaknak az a bősége, amely lényegében teljesen megismétli a tisztviselők régi tulajdonságait, mint a többi népbiztosságokon, s negyedszer, azzal, hogy a Külügyi

Népbiztosság Központi Bizottságunk közvetlen irányításával dolgozik. Voltaképpen ez az egyetlen olyan népbiztosságunk, amelyet teljesen újjáalakítottunk, amely valóban a munkás-paraszt hatalomnak és e hatalom szellemében dolgozik, nem pedig csak azt tartja magáról, hogy így dolgozik, valójában pedig zömében ellene vagy nem a szellemében ügyködik."[8]

GENOVA

A katonai intervenció kudarca megmutatta az imperialista hatalmak uralkodó köreinek, hogy katonai erővel nem sikerül megdönteniük a szovjethatalmat. Ám a burzsoá politikusok egy része az elszenvedett vereségek után is a régi álláspontón maradt. Mások viszont úgy vélték, hogy másképpen kell cselekedni. Miután beütötték a fejüket hadseregeink erődjébe, az új viszonyok között rugalmasabb gazdasági módszerekkel akarták legyőzni a szocializmust. Ugyanakkor a kapitalista országok gazdasági nehézségei, valamint a néptömegek követelései is arra kényszerítették őket, hogy hagyjanak fel a hadműveletekkel és alakítsanak ki gazdasági kapcsolatokat a szovjetországgal. „Van egy erő, amely nagyobb, mint bármelyik ellenséges kormány vagy osztály óhaja, akarata és elhatározása, s ez az erő: az általános világgazdasági viszonyok, amelyek rákényszerítik őket arra, hogy a velünk való kapcsolatoknak erre az útjára lépjenek"[1] – állapította meg Lenin.

1921. október 28-án Csicserin jegyzéket intézett az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Japán kormányához. Emlékeztetett arra, hogy a szovjet kormány az első naptól fogva politikája egyik fő céljának tekintette a gazdasági együttműködést a többi hatalom-

[8] *Lenin* Összes Művei. 45. köt. 447. old. (oroszul).

[1] *Lenin* Összes Művei. 44. köt. Kossuth Könyvkiadó 1975. 299. old.

mal. Ily módon hangsúlyozta azt a fő lenini irányvonalat, hogy hazánk békés gazdasági építésre törekszik. A szovjet nép ennek révén gyakorolta a legnagyobb hatást az egész világfejlődésre.

Egyszersmind a szovjet kormány kifejezésre juttatta, hogy hajlandó elismerni a cári Oroszország háború előtti adósságait, amennyiben megteremtik azokat a feltételeket, amelyek biztosítják e kötelezettségek teljesítésének gyakorlati lehetőségét. Más szóval, az OSZFSZK magára vállalhatja ezeket a kötelezettségeket, de „csak abban az esetben, ha a nagyhatalmak végleges és egyetemes békét kötnek vele, és ha kormányát elismerik a többi hatalmak". A jegyzék közölte, hogy a szovjet kormány javasolja: minél előbb hívjanak össze egy nemzetközi konferenciát, amely „megvizsgálná a többi hatalom követeléseit az oroszországi kormánnyal szemben, illetve az oroszországi kormány követeléseit e hatalmakkal szemben, s kidolgozná végleges békeszerződésüket".

Az október 28-i jegyzék megtisztította az utat a kapitalista országok és az OSZFSZK közvetlen tárgyalásaihoz. 1922. január elején az antant főtanácsa elhatározta, hogy összehív egy gazdasági konferenciát, s erre meghívja az összes európai hatalmakat, beleértve Szovjet-Oroszországot is.

Január 7-én Bonomi olasz kormányfő értesítette az OSZFSZK kormányát, hogy a konferenciát Olaszországban fogják megtartani, s hivatalosan meghívta hazánkat: vegyen részt a konferencia munkájában. Másnap Csicserin táviratilag értesítette az olasz Külügyminisztériumot, hogy a szovjet kormány megelégedéssel elfogadja a meghívást.

A konferenciának március 8-án Genovában kellett volna megnyílnia, később azonban április 10-re halasztották.

Maga az a tény, hogy Szovjet-Oroszországot meghívták az összeurópai konferenciára, azt jelentette, hogy hazánkat olyan hatalomnak ismerik el, amelynek részvétele nélkül többé nem lehet nemzetközi ügyekben dönteni.

A konferencia valamennyi várható résztvevője jóval

korábban megkezdte az alapos felkészülést. Az antanthatalmak kormányainak képviselői közösen kidolgozták a határozattervezeteket, a szovjet küldöttséget kész tények elé akarták állítani.

Komolyan készült a konferenciára a szovjet kormány is. Lenin személyesen irányította ezt a munkát, hiszen a genovai konferencia volt az első nagy nemzetközi fórum, amelyen Szovjet-Oroszország részt vett.

Január 27-én az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság rendkívüli ülése jóváhagyta a delegáció összetételét. A delegáció elnökévé Lenint jelölték ki, helyettesévé pedig Csicserint, akit felruháztak az elnök összes jogaival arra az esetre, ha a körülmények miatt Lenin nem utazhat. A delegáció tagjai a következők lettek: Kraszin, Litvinov, Vorovszkij, Joffe, Rudzutak, Narimanov és a szovjet köztársaságok más képviselői.

Csicserin óriási munkát végzett a konferenciával kapcsolatban. Lenin javaslatára az OK(b)P KB Politikai Bizottsága létrehozta a genovai előkészítő bizottságot, s ennek vezetésével Csicserint bízták meg. A bizottság tagja volt G. M. Krzsizsanovszkij, N. N. Kresztyinszkij, L. B. Kraszin, M. M. Litvinov, A. M. Lezsava, A. A. Joffe, G. J. Szokolnyikov és Sz. Sz. Piljavszkij (a bizottság titkára). Ámde nyomban nehézség támadt. Az emberfeletti fizikai megterhelés, a rendszertelen életmód, a szüntelen koplalás, a hideg miatt 1921 végén kiújult és elmérgesedett Csicserin régi betegsége. Gyógykezelésre és hosszabb pihenésre volt szüksége. Lenin megpróbálta rábeszélni, hogy még a konferencia megkezdése előtt menjen szabadságra. Csicserin 1922. január 15-én két levelet is írt a Politikai Bizottságnak, s lemondott a szabadságolásról, arra hivatkozva, hogy nem zökkenőmentes a munka, mert nincsenek eléggé képzett káderek, s hogy a Külügyi Népbiztosságon nincs olyan ember, aki tisztában volna az egész kérdéskomplexummal. Hangsúlyozta, hogy ha valakinek át akarnák adni az ügyeket és be akarnák vezetni az illetőt a népbiztosság egész munkájába, ehhez több hónapra lenne szükség, ami telje-

sen keresztülvihetetlen a genovai konferenciára való felkészülés megfeszített munkájának időszakában. „Jelenleg a szabadság – mondotta Csicserin – számomra egyértelmű a teljes visszavonulással . . .”[2] 1922. január 16-án Lenin ezt írta Molotovnak a Politikai Iroda valamennyi tagja részére:

„1. Csicserin cédulái azt bizonyítják, hogy ő beteg. Sürgősen meg kell kérdezni a *legjobb* orvosokat, mi volna célszerűbb:

a) elhalasztani egész (féléves) szabadságát Genova utánra?

Kibírja-e?

b) vagy azonnal pihentetni egy hónapig, öt hétig, I. hó 18-tól II. hó 22-ig, s akkor még két hét marad III. hó 8-ig, Genova után pedig különösen? (úgy tűnik, ez volna egyedül helyes).

2. A dolgok a Külügyi Népbiztosságon, úgy látszik, veszélyesen összekuszálódnak. Nem kockázatos-e a Külügyi Népbiztosság összes legjobb erőit Genovába küldeni, itt pedig a Külügyi Népbiztosságon csak a puszta űrt hagyni?

Ezt a kérdést a Politikai Bizottságnak közelebbről, *közvetlenül* meg kell vizsgálnia.

3. Valakiket (talán Litvinovot + Vorovszkijt + Joffét + P. P. Gorbunovot?) külön felelőssé kell tenni azért, hogy Csicserin és az egész delegáció Genovába való elutazásakor a Külügyi Népbiztosság *valamennyi* ügye *teljesen* át legyen adva *ilyesfajta* személyeknek.

Valakit a legtapasztaltabb diplomaták közül a Külügyi Népbiztosság élére kell állítani az egész genovai időszakra.

4. Azonnal meg kell találni a legjobb és teljesen megbízható rejtjelzőket, meg kell őket bízni azzal, hogy készítsék elő Genovára a legmegbízhatóbb rejtjeleket (naponként *változó* kulcsokkal) az egész genovai időszakra.”[3]

Csicserin szabadságolásának kérdését az OK(b)P KB Politikai Bizottsága több ülésén is megvizsgálta. Végül is

[2] *Lenin* Összes Művei. 54. köt. 596. old. (oroszul).

[3] Ugyanott, 118. old.

úgy döntöttek, hogy a genovai konferencia befejezése után küldik el őt pihenni. A Politikai Bizottság megbízta Joffét, J. Sz. Ganyeckijt és Gorbunovot: készítsék fel a Külügyi Népbiztosságot arra, hogy mire Csicserin és Litvinov elutazik, „a legprecízebben és legpontosabban tudja végezni a munkáját... Figyelembe veendő - szólt továbbá a Politikai Bizottság határozata –, hogy Csicserin és Litvinov távollétének idejére Karahan elvtársat haza lehet hívni,[4] s hasonlóképpen lehetőség van arra is, hogy egy vagy két elvtárs a delegáció diplomáciai részéből egymást váltva Moszkvában maradjon az ügyeket intézni."[5]

Amint megkezdődött a munka, Csicserin bizottsága kapcsolatba lépett a hivatalokkal. A bizottságtól kapott megbízatásnak megfelelően a népbiztosságok különféle anyagokat készítettek, főképpen gazdasági és pénzügyi kérdésekről. Következtetésekkel és összefoglaló feljegyzésekkel együtt nagy mennyiségű információ érkezett a népbiztosságoktól az Állami Tervbizottsághoz, amely összefogta ezt az egész munkát, és átadta az anyagokat Csicserin bizottságának.

A bizottság hetenként kétszer ült össze, és a csaknem három hónap alatt 22 ülést tartott. Az egyik vagy a másik hivatal vezetője (a népbiztos vagy a képviselője) beszámolt a konferencia előkészítő munkálatainak menetéről. A terítékre kerülő kérdések vitája általában roppant élénk volt, olykor a viták 5–6 óráig tartottak, és késő éjszaka értek véget.

A bizottság munkájába bevonták az illető moszkvai és petrográdi tudományos kutatóintézeteket is, a tudomány és a népgazdaság különböző területeinek kiemelkedő tudósait és szakembereit.

Csicserin igyekezett mindent figyelembe venni. A legkülönbözőbb utasítások indultak ki tőle Genovával kap-

[4] L. M. Karahan akkor Lengyelországban volt diplomáciai megbízott.

[5] *Lenin* Összes Művei. 54. köt. 596–597. old. (oroszul).

csolatban. Sz. Sz. Piljavszkijnak, a bizottság titkárának ezt írta: „Delegációnknak emlékeztetőkre lesz szüksége minden kérdésről, s ezekhez történelmi, jogi és egyéb anyagokat kell csatolni. Elengedhetetlen, hogy küldötteink bármelyik pillanatban az asztalra tudják tenni bármelyik dokumentumot, amelyik álláspontjuk alátámasztásához szükséges." N. N. Kresztyinszkij berlini diplomáciai képviselőt azzal bízta meg, hogy szerezze be a szükséges külföldi irodalmat világpolitikai, történelmi, jogi stb. kérdésekről. N. N. Ljubimov professzor, aki a szovjet delegáció szakértője volt a genovai konferencián, a tanácskozáson szintén részt vevő A. N. Ehrlichhel közösen írt memoárjában elmeséli a következő apróságot: „Nem sokkal azután, hogy Szovjet-Oroszországot meghívták a genovai konferenciára, Csicserin dolgozószobájának bejárati ajtaján megjelent egy kis karton, ezzel a felirattal: »A népbiztossal tilos Genováról beszélni!« Szinte mindenki, aki a legkülönfélébb ügyekben felkereste Csicserint, ilyen kérdéseket tett fel neki: »Nos, hogy halad a felkészülés Genovára?«, »Mi a véleménye Önnek, Georgij Vasziljevics, Genova kilátásairól?« – s ezek a véget nem érő kérdések feleslegesen elvonták őt attól az óriási munkától, amelyet végzett."

Január 27-ére összehívták az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság rendkívüli ülését, hogy megvizsgálja a szovjet köztársaságoknak a genovai konferencián való részvételét. Csicserin az ülésen tartott beszédében ezt mondotta: „Mi üzleti célokra törekszünk, mi Oroszország gazdasági helyreállítását akarjuk, mi tehát részt akarunk venni az egész világ gazdasági kapcsolatainak szabályozásában, mi tisztán üzletileg akarjuk megvalósítani a nyugati üzleti körökkel közösen a gazdasági feladatokat, de közben őrködnünk kell Oroszország függetlensége fölött, nem engedhetjük meg szuverén jogainak megsértését vagy a belügyeibe való beavatkozást."

Az OK(b)P XI. kongresszusán Lenin a következőket mondotta: „A politika legaktuálisabb kérdése most Genova... Meg kell mondanom, mi a Központi Bizottságban

megtettük a leggondosabb intézkedéseket arra, hogy a küldöttséget legjobb diplomatáinkból állítsuk össze . . ."[6]

Sokoldalúan, alaposan megvitatták azt a kérdést, hogy Lenin esetleg Genovába utazik. Hazánk dolgozói aggodalommal fogadták ennek hírét. És kategorikusan ellenezték az utazást, mert attól tartottak, hogy merénylők esetleg Lenin életére törnek. Az OK(b)P Központi Bizottság végül is külön határozatot hozott, s ennek értelmében Lenin nem utazott el Genovába.

Csicserin naponta a legalaposabban tájékoztatta Lenint a konferenciára való felkészülés menetéről, és útmutatásokat kapott tőle a további munkához. „Bár 1921–1922 telén Lenin hosszú ideig a város környékén lakott – írta Csicserin –, de a genovai konferencia összehívásával kapcsolatos kérdések iránt melegen érdeklődött. Ezzel kapcsolatban számos feljegyzést írt, és genovai felszólalásaink általános tartalma az ő személyes feljegyzésein alapult. Az ő kezdeményezése volt az a gondolat is, hogy az adósságok kérdésének megoldását kapcsoljuk össze azzal, hogy nyújtsanak nekünk hiteleket."

Lenin február 1-én és 6-án a genovai konferencia elnökhelyettesének és valamennyi tagjának írott irányelveiben részletes útmutatásokat adott a konferenciára való felkészülést illetően. Annak a programnak szenteltek legnagyobb figyelmet, amellyel delegációnknak fel kellett lépnie. Lenin, akitől ez a gondolat származott, ezt a „legátfogóbb programnak" nevezte.

Csicserin a leggondosabban, a legnagyobb lelkiismeretességgel dolgozott ezen a programon. Ám február elején közölte Leninnel számos aggodalmát azzal kapcsolatban, hogy meg tudnak-e majd egyezni a genovai konferencián a kapitalista körökkel. Lenin február 7-én így válaszolt erre: „Az Ön nagyszámú javaslatai, nézetem szerint, mind gyökerükben helytelenek és, mondhatni, polemikus szenvedélyből adódnak.

[6] *Lenin* Összes Művei. 45. köt. 69. old. (oroszul).

Az utasításokban nincs szó arról, hogy nem vagyunk hajlandók semmilyen formában sem ellenigényeinkkel *fedezni* ellenfeleink akármilyen igényeit.

A küldöttség elnökének (adott esetben pedig az elnökhelyettesnek is), úgy látszik, töméntelen sok olyan joga van, amely szinte egy önkényúr hatalmával ruházza fel.

Az Ön levele (s még inkább Krasziné) elárulja – helyesebben elárulta –, hogy pánikba estek. Ez mindennél veszélyesebb. Egy cseppet sem félünk a meghiúsulástól: holnap még jobb konferenciát kapunk. Elszigeteléssel és blokáddal most már nem lehet bennünket megijeszteni, intervencióval sem.

Átfogó napirendet javaslunk, utalunk a közös intézkedéseket szolgáló »palliatív« programunkra.

Visszautasítják?

Ahogy tetszik! (kinyomtatjuk átfogó programunkat eventuell[7] a küldöttség valamelyik tagja nevében, aki akár le is mond tisztségéről [persze, a KB hozzájárulásával]).

Ha nem kell az átfogó, legyen egy szűkebb: Wir nehmen auch Abschlagszahlungen![8]

Belemegyünk a legszűkebbe is, de semmi olyasmibe nem megyünk bele, ami nekünk hátrányos. Ultimátumoknak nem vetjük alá magunkat. Ha csak »kereskedni« óhajtanak – ám legyen, de zsákbamacskát nem veszünk, s míg az *utolsó kopekig* össze nem számoljuk az »igényeket«, nem kötjük meg a boltot.

Ennyi az egész.

Elő kell készítenünk és fel kell állítanunk ágyúinkat – s hogy ezek közül melyek szolgálják majd a színlelést, s melyekből mikor óhajtunk majd tüzelni, ezt még mindig ráérünk eldönteni."[9]

Csicserin február 12-én ezt írta Leninnek: „A »legátfogóbb programot« kidolgozni nem olyan egyszerű. A politi-

[7] – esetleg (ném.)

[8] – elfogadunk részletfizetést is (ném.)

[9] *Lenin* Összes Művei. 44. köt. 377–378. old.

kai és gazdasági élet nemzetközi szabályozásának elveit már eléggé kihasználták az uralkodó körök mint fügefalevelet... A nemzetközi kapcsolatok valamennyi területen való igazságos szabályozásának »legátfogóbb programja« volt a lényege Jaurès ideológiájának, akit aligha helyes követnünk. Ezért nyomatékosan kérném, adjon nekünk pontosabb utasításokat a »legátfogóbb programot« illetően, s az irodalmat és egyáltalán a forrásokat illetően, amelyekhez tarthatnánk magunkat."

Ugyanazon a napon Krzsizsanovszkijhoz írott levelében Csicserin afölött méltatlankodik, mennyire szűk látókörűek némely tudósok, akik az általuk összehívott tanácskozáson részt vettek: „A tudósok tanácskozásunkon arról tettek tanúságot, hogy gondolataik rendkívül félszegek... kizárólag a meglevő viszonylatokkal és precedensekkel hajlandók operálni, képtelenek tágasan gondolkodni és alkotó módon új perspektívákat feltárni. Ennek folytán semmiféle »átfogó programunk« nincsen. Kénytelenek vagyunk az Állami Tervbizottsághoz folyamodni, hogy valamiféle konkrétumban testesítse meg a »legátfogóbb programot«."

A továbbiakban Csicserin részletesen elmagyarázta Krzsizsanovszkijnak, hogy mit vár tőle. „A nemzetközi összeomlást látjuk magunk előtt – írta. – Csak az a kormány, amely mentes a részvényes stb. érdekek nyomásától, egyedül csak az képes a világgazdaság szanálásának programjával fellépni, legalább a fennálló rendszer keretei között. Ha a részvényes és egyéb meglevő egoista érdekek ezt nem teszik lehetővé, ez csapás lesz rájuk nézve, és a mi presztízsünket csak növelheti. Sürgősen szükség van két dologra: 1. Elemzést, képet kell kapnunk a nemzetközi összeomlásról. Alultermelés vagy túltermelés, honnan a valutakáosz; hogyan hat az aranymegoszlás... képet kell kapnunk a termelés, az export és import jelenlegi megoszlásáról. Egyáltalán képet kell kapnunk a világgazdaságról. 2. Ezután kézhez kell hogy kapjuk a nemzetközi szanálás képét, a nemzetközi pénzügyek, termelés és közlekedés helyreállításának és szabályozásának programját."

Ez a „legátfogóbb program" gazdasági részének csupán a vázlata volt, amely még nem testesült meg „valami konkrétumban". Csicserin napról napra folytatta a munkát a programon. Február 15-én ismét Leninhez fordult: „Hogyan birkózunk meg a »legátfogóbb programmal«, nem tudom. Egész életemben szidtam a kispolgári illúziókat, most pedig öreg napjaimra a Politikai Bizottság késztet engem arra, hogy kispolgári illúziókat költsek. Senki nem képes nálunk ilyen dolgokat kitalálni, sőt azt sem tudjuk, milyen forrásokra támaszkodjunk. Nem adna-e részletesebb utasításokat?"[10]

Lenin erre így válaszolt Csicserinnek: „A pacifizmus ellen Ön is és én is harcoltunk mint a forradalmi proletárpárt programja ellen. Ez világos. De mikor és hol és ki tagadta, hogy e párt felhasználhatja a pacifistákat az ellenség, a burzsoázia bomlasztására?"[11]

A Központi Bizottságnak írott egyik levelében Csicserin kifejtette arra vonatkozó gondolatait, hogy milyen magatartást kell tanúsítania a szovjet delegációnak Genovában: „Mi kitartunk a világszemléletünk mellett (röviden emlékeztetünk erre a beszédben), önök (vagyis a kapitalisták – *A szerzők)* kitartanak a világszemléletük mellett, az adott esetben ez is és amaz is mellékes, mivel úgy találkozunk, mint kereskedők a kereskedőkkel. De ezt az alapot – kihasználva a világfórumot – megtoldjuk egy felépítménynyel: elámítjuk az egész világot, és megnyerjük az összeomlástól szenvedő polgár- és munkástömegek szimpátiáját a világ gazdasági talpra állításának ragyogó terveivel."

Az OK(b)P Központi Bizottsága február 28-án kisebb kiegészítésekkel elfogadta a KB Lenin által írt határozattervezetét, amely részletesen kifejtette a szovjet delegáció feladatait. A Központi Bizottság megbízta a delegációt, hogy tüzetesen dolgozza ki a programot, amellyel a genovai konferencián fel kell majd lépnie. A határozat számításba

[10] Lásd *Lenin* Összes Művei. 54. köt. 615. old. (oroszul).
[11] Ugyanott, 171. old.

vette azt az eshetőséget is, hogy „a burzsoák igyekeznek majd meggátolni bennünket programunk kifejtésében". Ezzel kapcsolatban javasolta: „minden erőfeszítésünket arra kell összpontosítanunk, hogy ezt a programot már az első beszédben, ha nem is részletesen, kifejtsük, de legalább ismertessük vagy vázoljuk vagy akár csak utaljunk is rá (s nyomban részletesebben nyilvánosságra hozzuk)."[12]

A Központi Bizottság jóváhagyta, hogy továbbra is Csicserin rendelkezik a delegáció elnökének valamennyi jogával. A határozat ugyanakkor gondolt arra is, hogy „Csicserin elvtárs betegsége vagy elutazása esetén jogai átszállnak sorban a következő két hármas csoport egyikére: *a)* Litvinov, Kraszin, Rakovszkij; *b)* Litvinov, Joffe, Vorovszkij".[13]

Március 10-én az OK(b)P KB utasításainak megfelelően Csicserin számos nagyon fontos problémát érintő, terjedelmes levelet írt Leninnek. „Igen tisztelt Vlagyimir Iljics – írta. – Nyomatékosan kérem Önt, olvassa el az alábbi javaslatokat, és közölje utasításait. »Átfogó pacifista programmal« kell fellépnünk, ez a küszöbönálló felszólalás egyik legfőbb eleme, csakhogy nincs ilyen programunk. Csak egyes töredékes mozzanatok vannak a KB első direktíváiban. Én itt elsőként próbálom megközelíteni ezt a feladatot...

A szokásos jelenlegi nemzetközi formákba valami újat kell bevinnünk, hogy megakadályozzuk ezeknek a formáknak az imperializmus eszközévé való válását. Ezt az újat megadja egyrészt a mi tapasztalatunk és teremtő munkánk, másrészt magának az életnek a teremtő munkája az imperialista világ fokozódó felbomlásának és tönkremenésének folyamatában. A világháború eredményeképpen erősödött valamennyi elnyomott és gyarmati nép felszabadító mozgalma. A világ államai minden eresztékükben recsegni-ropogni kezdenek. Nemzetközi programunknak be kell iktatnia a nemzetközi sémába az összes elnyomott gyarmati

[12] *Lenin* Összes Művei. 44. köt. 402. old.
[13] Ugyanott, 401. old.

népeket. El kell ismerni minden nép jogát a különválásra, illetve az önkormányzatra ... Nemzetközi sémánk újdonságának abban kell rejlenie, hogy a néger népek, *akárcsak a többi gyarmati nép, az európai népekkel egyenlőkként vegyenek részt* a konferencián és a bizottságokban, és legyen joguk arra, hogy *ne engedjék meg* a belső életükbe való *beavatkozást*. A másik újítás a *munkásszervezetek* kötelező *részvételében* álljon ... Ez a két újdonság azonban nem elegendő ahhoz, hogy megóvjuk az elnyomott népeket és az üldözött országokat az imperializmus erőszakától, hiszen a gyarmati népek felső rétegei könnyűszerrel válhatnak bábfigurákká, akárcsak az áruló munkásvezérek ... Tehát le kell szögezni azt az *elvet* is, hogy a *nemzetközi konferenciák, illetve kongresszusok nem avatkozhatnak be az egyes népek belső ügyeibe. Önkéntes együttműködésre és a gyengéknek az erősek által való segítésére* van szükség, anélkül, hogy az előbbieket alárendelnők az utóbbiak akaratának.

Ennek folytán egy nagyon merész és teljesen új javaslat merül fel: *világkongresszus* a földgolyó minden népének részvételével, a teljes egyenlőség talaján, minden elnyomott nép önrendelkezési jogának, teljes különválási jogának vagy önkormányzati jogának kihirdetése alapján, valamint a munkásszervezetek bevonásával az egész kongresszus egyharmada arányában. A kongresszus célja *nem a kisebbség kényszerítése* lesz, hanem a *teljes megegyezés* ... Ugyanakkor javasoljuk a *fegyverkezés általános csökkentését* ...

A világkongresszus által kijelölt *technikai bizottságok* fogják irányítani a világ helyreállítására vonatkozó átfogó program megvalósítását ..."[14]

Lenin nagyra értékelte Csicserin javaslatait.

„Elolvastam III/10-i levelét – írta. – Azt hiszem, a pacifista programot Ön ebben a levélben nagyszerűen kifejtette.

Az egész művészet abban rejlik, hogy a programot is és

[14] *Lenin* Összes Művei. 45. köt. 35–38. old. (oroszul).

kereskedői ajánlatainkat is világosan és hangosan elmondjuk a feloszlatás *előtt* (ha »ők« gyors feloszlatást akarnak).

Ez a művészet Önben és küldöttségében meglesz.

Szerintem Önnél már összejött mintegy 13 pont (elküldöm az Ön levelére írt megjegyzéseimet), ezek kitűnőek.

Mindenkit kíváncsivá teszünk, ha megmondjuk: »átfogó és teljes programunk van«. Ha nem engedik felolvasni, *kinyomtatjuk* egy tiltakozó szöveggel együtt.

Mindenütt egy »apró« kikötés: nekünk, kommunistáknak, megvan a *magunk* kommunista programja (III. Internacionálé), *de* mégis kötelességünknek tekintjük, hogy *mint kereskedők támogassuk* (ha csak 1/10 000-ed eséllyel is) *a pacifistákat* a másik, azaz a burzsoá táborban (*ebbe* beleértjük a II. és a két és feles Internacionálét).

Epés is lesz meg »barátságos« is, és elősegíti az ellenség fellazítását.

Ilyen taktikával nyerünk Genova kudarca esetén *is*. Olyan alkura, amely előnytelen ránk nézve, *nem állunk rá.*"[15]

Lenin útmutatásaira támaszkodva Csicserin elkészítette a konferencia megnyitásakor elmondandó beszédének tervezetét. Ezt a tervezetet Leninnel részletesen megvitatta, és Lenin végül is jóváhagyta.

Csicserin később így emlékezett vissza erre: „Amikor Genovába való elutazásunk előtt megvitattuk a konferencia megnyitásakor tartandó felszólalásunk szövegét, s amikor közben elhangzottak olyan javaslatok, hogy szőjünk bele leleplező frázisokat korábbi felszólalásaink szellemében, Vlagyimir Iljics körülbelül ezt írta: »Nincs szükség rémisztő szavakra«."

Lenin, mivel nem utazott el Genovába, a delegáció elnökének hatáskörét Csicserinre ruházta. Március 25-én aláírt egy külön dokumentumot, amelyben ez állt: „Alulírott, az Oroszországi Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaság Népbiztosok Tanácsának elnöke, az európai konferenciára

[15] Ugyanott, 34. old.

kijelölt orosz küldöttség elnöke, ezennel kijelenti, hogy államügyekkel való túlterheltsége és nem eléggé kielégítő egészségi állapota lehetetlenné teszi elutazását Oroszországból, és az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság 1922. január 27-i rendkívüli ülésének határozata alapján az orosz küldöttség elnökének összes jogait átruházza G. V. Csicserinre – az orosz küldöttség elnökhelyettesére."[16]

Csicserin Genovába való elutazása előtt a „Pravda" és az „Izvesztyija" képviselőinek adott interjújában kijelentette, hogy a delegáció védelmezni fogja a szovjet rendszernek és az oroszországi állam szuverén jogainak sérthetetlenségét, illetve a szovjethatalom gazdasági alapjait, mert ennek a feladása a szovjet rendszer létét fenyegetné, és hazánk dolgozó tömegeinek leigázásához vezetne.

Március 27-én a delegáció Csicserinnel az élén elutazott Genovába. Útja Rigán és Berlinen át vezetett.

Március 29-én a küldöttek megérkeztek a lett fővárosba. Még ugyanazon a napon Csicserin tanácskozott Rigában Lettország, Észtország és Lengyelország képviselőivel. Litvánia képviselője nem volt hajlandó részt venni a tanácskozáson Lengyelországgal való konfliktusuk miatt. Finnország megfigyelővel képviseltette magát.

A tanácskozás résztvevői áttekintették az országaikat érdeklő egyes gazdasági kérdéseket, és a március 30-án aláírt zárójegyzőkönyvben megállapították, hogy „kívánatos volna összehangolni képviselőik akcióit" a genovai konferencián ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban.

Észtország, Lettország és Lengyelország küldöttei kifejezték azt a véleményüket, hogy „az oroszországi szovjet kormány jogi elismerése megfelelne Kelet-Európa gazdasági talpraállítása ügyének".

Mint a rigai tanácskozás mutatta, a balti országok sok politikusa igyekezett ugyan még Genova előtt megegyezni bizonyos kérdésekben az OSZFSZK-val és megnyerni annak támogatását, az antanttól való félelem és a belső reak-

[16] Ugyanott, 453. old.

ciós körök nyomása miatt mégsem kötöttek semmilyen konkrét megállapodást Szovjet-Oroszországgal. „Az, amit elfogadtak – jegyezte meg Csicserin –, az elvek általános konstatálása volt, nem pedig azonnal végrehajtandó konkrét megállapodás."

A delegáció április 1-én érkezett meg Berlinbe. Itt Csicserin találkozott Wirth birodalmi kancellárral, Rathenau külügyminiszterrel, egy Deutsch nevű ismert bankárral és más kiemelkedő német személyiségekkel. Beszélgetéseik során megvitatták a két állam szerződéskötésének kérdését. „Mindezt csak azért tettük – közölte Csicserin, amikor a Külügyi Népbiztosságon beszámolt berlini tárgyalásairól –, hogy mire megkezdődik a genovai konferencia, szerződés formájában legyen egy precedens a külföldiek tulajdonának államosításáért járó kompenzálásnak a lemondásáról."

A Wirthtel és Rathenauval folytatott tárgyalások sok vesződséggel jártak. A német kormány nyilvánvalóan attól tartott, hogy az antant rossz szemmel nézi a lépéseit, s ezért inkább a várakozás álláspontjára helyezkedett, és elhalasztotta a megállapodást Szovjet-Oroszországgal. „A Németországra nézve roppant súlyos jóvátételi jegyzék ellenére – írta Csicserin – Wirth kormánya még mindig abban reménykedik, hogy megszelídítheti vagy kiengesztelheti Angliát."

A németek rendkívül szívélyesek voltak. Csicserin szavai szerint Rathenau végtelenül hosszan, fölöttébb ékesen, kellemes bariton hangon beszélt, láthatóan gyönyörködött a saját hangjában, s csak úgy csöpögött a Szovjet-Oroszország iránti baráti érzelmektől. Felix Deutsch bankár a szovjet–német gazdasági együttműködés mellett nyilatkozott, s Csicserin számára pompás villásreggelit szervezett, amelyre irodalmi és egyéb kiválóságokat is meghívott. De a németek akkor nem voltak hajlandók aláírni a megállapodást. Igaz, abban sikerült megegyezni, hogy Genovában a szovjet és a német küldöttség folytatja a tárgyalásokat, tájékoztatja és támogatja egymást. „Ily módon – írta Csicserin berlini tárgyalásainak eredményeiről – valami konkrétumban

sikerült megállapodni, jóllehet a német kormány megszakította az egyezményről folytatott tárgyalásokat."

A delegáció április 6-án érkezett meg Genovába. A szovjet küldötteket Santa Margherita fürdőhelyen a Palazzo Imperiale hotelban szállásolták el. (Santa Margherita Rapallo elővárosa, mintegy 30 kilométerre Genovától.) Csicserin szobájának nagy részét a könyvei foglalták el. Egyebek között magával hozott számos olyan kötetet, amelyek az Oroszország egész történelme folyamán – Rettegett Ivántól és Borisz Godunovtól kezdve – kötött szerződéseket és egyezményeket tartalmazták. Ezek a gyűjtemények nemcsak óriási történelmi, sőt muzeális értéket képviseltek, hanem a gyakorlati munkához is roppant fontosak voltak.

Annak, hogy a szovjet delegációt Genovától egy óra utazásnyira helyezték el, meghatározott célja volt: így akarták megakadályozni, hogy a küldöttség közvetlenül érintkezhessen a dolgozókkal. Ráadásul így akarták „kompromittálni" a tömegek szemében a munkás-paraszt állam képviselőit: lám csak, a legdrágább szálló pompájával veszik körül magukat.

Nagyon kényelmetlen volt a szovjet delegáció tagjai számára, hogy Genovától nagy távolságra voltak. Ily módon nehezebben tudtak érintkezni a konferencia többi résztvevőjével és a sajtóval, és sok időt kellett a városba és visszautazással eltölteniük.

A szovjet delegációt gondosan „óvták". Santa Margherita tele volt csendőrökkel és titkosrendőrökkel. A szállóval szemben az öbölben egy cirkáló horgonyzott. Csicserin így írt a Külügyi Népbiztosságnak az első genovai napokról: „Az olasz kormány látszatra roppant szívélyes. Vorovszkij elvtárs az új minisztériummal általában baráti kapcsolatokat alakított ki. De a támadások elleni rengeteg óvintézkedésnek nyilvánvalóan az is a célja, hogy elszigeteljenek bennünket a kormány által veszélyesnek ítélt kapcsolatoktól. Az első napokban még az újságírók is szinte teljesen képtelenek voltak a közelünkbe férkőzni. Vorovszkij elvtárs emiatt botrányt csinált, és már másnap csak

úgy tódultak hozzánk az újságírók és a fotográfusok, s vegyes publikum kezdett körülvenni bennünket... Sok interjút adtam a lapoknak, hogy ily módon előkészítsem a hangulatot pacifista fellépésünkhöz."

A talányos „orosz bolsevikok" általános érdeklődést keltettek. Csak úgy özönlöttek a delegáció titkárságára az üdvözletek Olaszország munkásszervezeteitől. A dolgozók kifejezésre juttatták rokonszenvüket a szovjetek országának küldöttei iránt.

Április 10-én a San Giorgio nevű régi genovai palotában sor került a konferencia ünnepélyes megnyitására.

Körülbelül délután három óra. Az „Üzletek Termé"-ben Luigi Facta olasz miniszterelnök elfoglalja az elnöki helyet, azután megjelenik az angol delegáció, élén Lloyd George-dzsal. Pontosan három órakor, Csicserinnel az élen, belép a terembe Szovjet-Oroszország delegációja. A 34 állam képviselői elfoglalták a konferencia küldöttei számára kijelölt helyeket. A népes közönség körében vörös bíborosi palástjával és a mellén lógó nagy briliáns keresztjével magára vonta a figyelmet a Vatikán nem hivatalos képviselője. A karzatokat zsúfolásig megtöltötték a világ minden részéből Genovába érkezett újságírók.

Egymás után megjelentek az emelvényen a delegációk vezetői: Olaszország (Facta), Franciaország (Barthou), Nagy-Britannia (Lloyd George), Japán (Ishii), Belgium (Theunis), Németország (Wirth)...

Mindegyik szónok – természetesen mindegyik a maga módján – általános frázisokat mondott a béke, az egyetemes igazságosság eszményeiről, Európa gazdasági talpraállításának szükségességéről. Úgy tűnt, hogy semmi sem tudja megbontani a beszédek nyomasztó egyhangúságát.

És este fél hat tájban Wirth beszéde után elérkezett a régen várt pillanat. Az elnöklő Facta megadta a szót az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság tagjának, az oroszországi delegáció vezetőjének, Georgij Vasziljevics Csicserin külügyi népbiztosnak. A szovjetek országának képviselője első ízben jelent meg ilyen nagy nemzetközi

fórum előtt. A diplomaták és újságírók tömege szinte megdermedt a kíváncsiságtól.

A beállt csendben Csicserin elkezdte híres beszédét. A burzsoá-imperialista világ hallgatta a munkás Oroszországot.

Mint George Kennan ismert amerikai diplomata később megjegyezte, a szovjet delegáció vezetőjének szenvedélyes beszéde „teljes kontrasztban volt az előtte fellépő szónokok behízelgő banalitásaival". Csicserin ragyogóan, cáfolhatatlan logikával fejtette ki a lenini külpolitika alapelveit.

Beszéde elején azt mondotta:

– Az oroszországi delegáció ragaszkodik a kommunizmus alapelveinek álláspontjához, de elismeri, hogy a jelenlegi történelmi korszakban, amely lehetővé teszi a régi és a születőben levő új társadalmi rendszer párhuzamos létezését, az e kétféle tulajdonrendszert képviselő államoknak a gazdasági együttműködése parancsoló szükségszerűség az általános gazdasági helyreállítás szempontjából.

Az oroszországi delegáció – mondotta – azért jött el a konferenciára, „hogy kereskedelmi kapcsolatokra lépjünk valamennyi ország kormányával és kereskedelmi-ipari köreivel a kölcsönösség, az egyenjogúság, a teljes és fenntartás nélküli elismerés alapján".

A továbbiakban Csicserin kifejtette, hogy a világgazdaság helyreállítására irányuló minden erőfeszítés hiábavaló marad mindaddig, amíg Európát és a világot újabb háborúk veszélye fenyegeti, amelyek talán még rombolóbbak és pusztítóbbak lennének, mint az utóbbi években átélt háborúk. Az oroszországi delegáció a konferencia további munkája folyamán javasolni szándékozik a fegyverzetek általános csökkentését, s támogatni kívánja mindazokat a javaslatokat, amelyeknek célja a militarizmus terheinek csökkentése, azzal a feltétellel, ha minden állam csökkenti a hadseregét, s ha a hadviselési szabályokat kiegészítik az olyan legbarbárabb hadviselési formák teljes megtiltásával, mint a mérges gázok bevetése, a légi háború és egye-

bek, különösképpen pedig a békés lakosság ellen irányuló pusztító eszközök alkalmazása... „Szükségesnek tartom ismételten hangsúlyozni – mondotta Csicserin –, hogy mi, mint kommunisták, természetesen nem táplálunk különös illúziókat azzal kapcsolatban, hogy valóban kiküszöbölhetők azok az okok, amelyek háborúhoz és gazdasági válságokhoz vezetnek a dolgok jelenlegi általános állapota mellett, mindazonáltal készek vagyunk részt venni a közös munkában mind Oroszország, mind pedig egész Európa érdekében, azoknak az embermilliónak az érdekében, akiknek emberfeletti nyomor és szenvedés az osztályrészük a jelenlegi gazdasági összeomlás következtében, és készek vagyunk támogatni mindazokat a próbálkozásokat, amelyek a világgazdaságnak akár csak palliatív javítására és az újabb háborúk veszélyének kiküszöbölésére irányulnak. Mi készek vagyunk támogatni a többi ország minden ilyen irányú progresszív javaslatait."

Amikor Csicserin befejezte beszédét, melyet franciául mondott el, majd pedig angolul is megismételt, tapsvihar tört ki a teremben. „Mintha csak elektromos szikra cikázott volna át a tömeg által elhasznált levegőn a teremben, ahol négy órán keresztül egy pillanatra sem szüneteltek a beszédek" – írta az esemény szemtanúja, Ernest Hemingway, aki annak idején a „Toronto Star" nevű kanadai lap európai tudósítója volt.

A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése, a fegyverzetek általános csökkentése, a világkongresszus összehívása és a Csicserin beszédében kifejtett egyéb javaslatok nyomban a közfigyelem középpontjába kerültek.

A Lenin vezetésével kidolgozott „legátfogóbb programot" „hangosan és világosan" az egész világ tudomására hoztuk.

Csicserin még alig ért vissza a helyére, amikor a konferencia elnöke feltette a kérdést: kíván-e még valaki szólni, s Louis Barthou, a francia delegáció vezetője máris szólásra emelkedett. Erélyesen tiltakozott a szovjet javas-

latok ellen, s kivált a fegyverzetek csökkentése ellen. „... Egyszerűen, de nagyon határozottan kijelentem – méltatlankodott Barthou –, hogy amint az oroszországi delegáció ezt a kérdést (vagyis a leszerelés kérdését – *A szerzők*) megvitatásra az első bizottság elé terjeszti, a francia küldöttség részéről nem csupán tartózkodással, nem csupán tiltakozással, hanem pontos és kategorikus, végérvényes és erélyes visszautasítással fog találkozni."

Csicserin azonnal parírozott:

– Ami a leszerelés kérdését illeti, nem tudom, mi a hivatalos álláspontja ezzel kapcsolatban a meghívó hatalmak kormányának. A francia álláspontot csupán Briand úr washingtoni nyilatkozatából ismerjük, amelyben az áll, hogy Franciaország azért utasítja vissza a leszerelést, mert Oroszország fegyverkezik. Ezért feltételezzük, hogy ha Oroszország beleegyezik a leszerelésbe, a Briand úr által említett ok kiküszöbölődik.

A rugalmasabb Lloyd George megpróbálta enyhíteni Barthou felszólalását és mérsékelni a Csicserin által előterjesztett javaslatok erejét. „Lloyd George hosszasan igyekezett rábeszélni, hogy mondjunk le a rokonszenves, de veszélyes új javaslatokról, s közben észrevétlenül gúnyolódott Barthoun" – közölte Csicserin Moszkvával az angol miniszterelnök beszédéről.

Sem Lloyd George, sem az elnök Facta nem lépett fel nyíltan a szovjet javaslatok ellen, de mindketten szembeszegültek a konferencián való megvitatásukkal. A szovjet delegáció azt az instrukciót kapta, hogy ne terjessze elő ultimátumként saját nagy programját, s ezért beleegyezett, hogy a konferencia többsége által megjelölt határok között maradjanak.

Barthou kirohanása a szovjet javaslatok ellen még jobban kiemelte e javaslatok óriási politikai jelentőségét.

Csicserin ezt írta a Külügyi Népbiztosságnak az első ülésről: „Beszélgetéseink az emberek tömegével, akikkel találkozunk, azt mutatják, hogy ez a pacifista program gyakorolta a legerősebb benyomást."

A tapasztalt külföldi újságírók egyhangúlag elismerték, hogy a Csicserin–Barthou-párbaj növelte a szovjet delegáció presztízsét. Mire a szovjet delegáció az első ülés után elhagyta a konferencia termét, általános rokonszenvet sikerült kivívnia. Edmond Peluso olasz újságíró így írt: „A burzsoá világ a legkiválóbb államférfiakat küldte Genovába, s arra számított, hogy ezek elhallgattatják a proletariátus képviselőit. De a vörös diplomaták már az első összecsapásokban megmutatták fölényüket az ellenféllel szemben. A burzsoázia olyan teknősbékának érezte magát, amelyről letépték a páncélját."

Csicserin ezt közölte Karahannal: „Az egész világ figyelmének középpontjában vagyunk, s mindenki szid bennünket, mert nem tudjuk kielégíteni a látogatókat, az újságírókat, nem tudunk elegendő kontaktust kialakítani a többi delegációval."

A „Daily News" nevű angol lap hangsúlyozta, hogy „Csicserin nyilatkozata, amely konkrét programot foglal magában, meglep világosságával és határozottságával".

A párizsi bankárok és monopolisták utasításának megfelelően eljáró francia küldött hiába próbálta félbeszakítani a konferenciát az első szovjet felszólaláskor, a konferencia bizottságokra tagolódva mégiscsak munkához látott.

Négy bizottságot hoztak létre: a politikait (első), a pénzügyit (második), a gazdaságit (harmadik) és a közlekedésit (negyedik). A legfontosabb a politikai bizottság volt, amelyben a küldöttségek vezetői vettek részt, s amelynek véleményt kellett mondania a fő kérdést, Szovjet-Oroszország és a kapitalista Európa kapcsolatait illetően.

A politikai bizottságban Csicserin és két tanácsadója, Kraszin és Litvinov képviselte az OSZFSZK-t.

A konferencia által elfogadott elvnek megfelelően valamennyi bizottságban részt vettek a konferenciát szervező mind az öt hatalom küldöttei, valamint az OSZFSZK és Németország képviselői. Az összes többi állam részéről néhány küldöttet választottak be. A pénzügyi bizottság

első ülésén (április 11-én) a francia küldöttek azt javasolták, hogy Szovjet-Oroszországot és Németországot fokozzák le az „egyéb államok" státusára.

Erről az incidensről Csicserin ezt írta:

„A pénzügyi bizottság mai ülésén nyilvánvalóvá vált, hogy Barthou kihívó taktikája Franciaország elszigetelődéséhez vezetett, és erős ellenszenvet váltott ki Franciaországgal szemben. Az incidens, amelyet a francia delegáció fellépése okozott a pénzügyi bizottságban, különösen érdekes volt azért, mert kivétel nélkül mindenki összefogott a francia javaslattal szemben, tehát ily módon ismét egész Európa elismerte Oroszországot nagyhatalomnak, mivel a francia javaslatot, amely azt követelte, hogy a küldötteknek az albizottságba való beválasztásakor Oroszországot és Németországot fokozzák le az egyéb államok státusára, egyhangúlag elvetették."

Már az első kereskedelmi találkozók és a kölcsönös igények vitái azt mutatták, amit a szovjet delegáció már Moszkvában sejtett, hogy a Szovjet-Oroszországban államosított és lefoglalt külföldi tulajdon kérdése kerül a vita középpontjába. Az imperialisták továbbá 18 milliárd rubel kifizetését követelték. Ezek valóban hajmeresztő igények voltak.

A politikai bizottság első ülésén (április 11-én) megválasztották az albizottságot. Ugyanezen a napon a bizottság ülésén Lloyd George javasolta, hogy vizsgálják meg azt a jelentést, amelyet Anglia, Franciaország, Olaszország, Belgium és Japán szakemberei készítettek el, s amelyet ezek az országok 1922. március 20. és 28. között Londonban megtartott tanácskozásukon elfogadtak.

E jelentés lényege úgy foglalható össze, hogy Szovjet-Oroszországnak önként le kell mondania az Októberi Szocialista Forradalom valamennyi vívmányáról. Rá akarták kényszeríteni Szovjet-Oroszországra, hogy fizesse ki a cári kormány és az ideiglenes kormány valamennyi adósságát, adja vissza az Oroszországban államosított külföldi tulajdont, szüntesse meg a külkereskedelmi monopóliumot

stb. E követelések elfogadása oda vezetett volna, hogy Szovjet-Oroszországot teljesen bekebelezi a külföldi tőke. Ugyanakkor a jelentés egy szóval sem tért ki arra, hogy a nyugati hatalmak miképpen kívánnak részt venni Oroszország gazdaságának helyreállításában, hogy az a szovjet félnek is elfogadható legyen.

Április 13-án este az angol House és az olasz Young közölte Csicserinnel, hogy másnap reggel Lloyd George beszélni szeretne vele, s hogy a brit miniszterelnök társaságában lesz Barthou, továbbá Schanzer olasz külügyminiszter és Theunis, a belga delegáció vezetője. Ennek a találkozónak - mint House kijelentette – az volt a célja, hogy alapot találjanak a megegyezéshez.

Másnap reggel Csicserin, Kraszin és Litvinov elindult a Villa de Albertisbe, Lloyd George szállására, hogy találkozzék az említett delegációk vezetőivel. A beszélgetés elején a brit miniszterelnök hangsúlyozta mostani tárgyalásuk „abszolúte nem hivatalos jellegét", s nyomban javasolta, hogy térjenek rá a szövetséges szakértők memorandumának megvitatására, megkérte Csicserint, ismertesse nézeteit a dokumentummal kapcsolatban.

Csicserin kifejtette, hogy ha ezt a dokumentumot elfogadnák, az orosz nép elviselhetetlen helyzetbe kerülne. Oroszország még csak nemrégiben ment keresztül a legmélyrehatóbb forradalmon, amely a történelemben egyáltalán ismeretes.

Lloyd George: Ama forradalmon kívül, amely száz évvel ezelőtt zajlott le Barthou országában ...

Barthou: Minden országnak megvolt a maga forradalma.

Csicserin: Az a körülmény, hogy Barthou országa száz esztendővel ezelőtt élte át a forradalmat, talán megkönnyíti számára, hogy megértse a dolgok jelenlegi állásának összes nehézségeit. Mit válaszoltak volna a Konvent nagy férfijai, ha Jemappes és Valmy után Pitt és Coburg kártérítést követelt volna valamilyen franciaországi tulajdonért ... Oroszországban a forradalmi érzés még mélyebb volt, mint a francia forradalomban. Oroszországban min-

denkiben az a benyomás alakult ki, hogy leszámoltak a régi világgal, s mindaz, ami vele kapcsolatos, örökre a múlté.

Csicserin továbbá kijelentette, hogy nem írhat alá egy olyan dokumentumot, amely a magántulajdon visszaadására kötelezne és adósságok terhét rakná Oroszországra. E dokumentum jóváhagyására nem hatalmazná fel a központi szervet egyetlenegy helyi szovjet sem, márpedig ezek az intézmények a legközvetlenebbül részt vesznek valamennyi belső és külső ügyben.

Április 15-én a Villa de Albertisben megtartott tanácskozáson főképpen azt vitatták meg, hogy milyen ellenigényei vannak Szovjet-Oroszországnak az antanthatalmakkal szemben az intervenció által okozott kárért. Ezeknek az ellenigényeknek a végösszege 39 milliárd aranyrubelt tett ki, s ezt a szovjet delegáció egyik tagja még aznap reggel bejelentette a szakértők ülésén.

A szövetségesek kereken megtagadták a szovjet ellenigények elismerését. Éles vita robbant ki. Csicserin érvekkel mélyen alátámasztotta előterjesztéseit, s megcáfolta Lloyd George-nak azt a véleményét, hogy a szovjet követelések megalapozatlanok. Kifejtette, milyen felelősség terheli az antantot azért az óriási kárért, amelyet az intervenció és a polgárháború okozott országunknak. Emlékeztetett arra, hogy a fehérgárdistákat nem sokkal a forradalom után teljesen szétverték, és csak az antanttól kapott pénz és fegyver regenerálta harci erejüket.

Tekintetbe kell venni – folytatta Csicserin –, hogy ellenigényeink jelentősen meghaladják a háborús adósságok összegét. A szövetséges hatalmak „meg akarták semmisíteni a forradalom által szült új Oroszországot, s kudarcot vallottak. Ily módon megszabadították az új Oroszországot az antanttal szembeni mindenfajta kötelezettségtől".

Csicserin visszautasította az imperialista hatalmaknak azt a követelését is, hogy Oroszország adja vissza a külföldiek államosított vagyonát.

A tanácskozás azzal végződött, hogy Lloyd George gya-

korlatilag ultimátumot nyújtott be az antant nevében: a szövetséges hatalmak nem voltak hajlandók elismerni a szovjet ellenigényeket, ragaszkodtak ahhoz, hogy akceptálják azoknak a külföldi tulajdonosoknak a jogait, akiknek a vagyonát Oroszországban államosították, s ahhoz, hogy feltétlenül fizessék ki a háború előtti adósságokat. Ugyanakkor kijelentették, hogy készek csökkenteni Oroszország háborús adósságát, s esetleg haladékot adni az adósság után járó kamatok fizetésére. A szovjet delegációnak április 20-ig kellett választ adnia ezekre a követelésekre.

A RAPALLÓI SZERZŐDÉS

1922. április 16-án Rapallóban, ugyanabban a Palazzo Imperiale nevű szállóban, ahol a szovjet delegáció lakott, Csicserin a szovjet kormány és Rathenau a német kormány nevében aláírt egy szerződést, amely „a nemzetközi politika egyik legnagyobb okmányává" vált.

A szerződés résztvevői mint egyenjogú felek lemondtak összes egymással szembeni állami és magánigényeikről. Szovjet-Oroszország és Németország között helyreállt a diplomáciai kapcsolat, s a két állam biztosította egymás számára a legnagyobb kedvezmény elvét.

A szovjet–német szerződés aláírásának híre óriási szenzációként hatott. „Bombarobbanás", „villámcsapás", „a konferencia alá helyezett akna" – íme, azok a jellemző kifejezések, amelyekkel az újságírók ecsetelték a rapallói esemény hatását.

Csicserin méltán nevezte a rapallói szerződés megkötését „a legszenzációsabb eseménynek a genovai konferencia időszakában".

A szerződés megkötése – bármennyire váratlan és szenzációs volt is a nyugati hatalmak számára – azoknak a hosszas és nehéz szovjet–német tárgyalásoknak az eredménye volt, amelyek már 1920-ban megkezdődtek.

Németország vezető körei ugyan érdekeltek voltak a

Szovjet-Oroszországgal kötendő szerződésben, mégis sokáig nem merték elszánni magukat erre az antanttól független lépésre, s nem voltak hajlandók megegyezni a szovjet kormánnyal. Nem sokkal a genovai konferencia előtt Csicserin egyik levelében hangsúlyozta: „Rathenau a maga jóvátételi politikájával és franciaországi orientációjával akadályozza Németországgal való gazdasági közeledésünket, Németországot alá akarja rendelni Franciaország érdekeinek, hogy közösen zsákmányolják ki Oroszországot..."

1922. április elején Genovába utaztában Csicserin és a helyettese, Litvinov, rövid ideig Berlinben tartózkodott, s a szovjet–német szerződés kérdését megvitatta Wirth birodalmi kancellárral és Rathenau külügyminiszterrel. Jóllehet már ott szinte teljesen megegyeztek a szovjet–német szerződés szövegében, a németek mégis kitértek az aláírás elől, s elhalasztották a tárgyalásokat Genováig, mert arra számítottak, hogy kedvezőbb feltételeket tudnak maguknak biztosítani.

A genovai konferencia munkája már az első napokban meghiúsította a német küldöttek reményeit. Azt látták, hogy „az orosz kérdés" lett a konferencia fő témája. Az antantországok hallani sem akartak arról, hogy Németországot illetően enyhítsék a versailles-i szerződést, s nem rejtették véka alá, hogy nem óhajtják csökkenteni a jóvátételeket.

A németeket be sem engedték Lloyd George szállásheIyére, a Villa de Albertisbe a konferencia vezetőinek Szovjet-Oroszország képviselőivel rendezett nem hivatalos találkozóira, s ez végleg meggyőzte a németeket arról, hogy Németországot távol tartják a világproblémák megoldásától.

A Csicserin vezette szovjet delegáció számításba vette a német küldöttek rossz hangulatát, és sikerült ezt kihasználnia.

A küldöttek tárgyalásokat kezdtek Németország képviselőivel, s ily módon teljesítették azt a feladatot, amelyet

Lenin tűzött ki eléjük: megbontották a szovjetellenes egységfrontot, megosztották a „Genovában velünk szemben tömörült burzsoá országokat".[17]

A német delegációt komolyan aggasztotta az a lehetőség, hogy az antant Németország nélkül megegyezik Szovjet-Oroszországgal. Amikor április 15-én éjszaka A. V. Szabanyin, a delegáció szakértője Csicserin megbízásából átadta Wirthnek a meghívást, hogy másnap folytassák a tárgyalásokat a szerződésről, a németek azonnal megszervezték egy tanácskozást, amely egész éjszaka tartott, és a „pizsamás tanácskozás" elnevezést kapta a diplomácia történetében. Ezen a németek elhatározták, hogy elfogadják a szovjet javaslatot.

Április 16-án Csicserin és Rathenau mindkét fél szakértőinek bevonásával az utolsó makacs vitát is megtartotta a szerződés szövegéről.

És 18 óra 30 perckor aláírták a szerződést.

Csicserin később így mesélt erről: „Rathenau Rapallóba rohant, és sietett aláírni a szerződést, mert attól tartott, hogy Anglia megegyezik velünk, s többé nem lesz szüksége Németországra az ellenünk szervezett műveletekhez. A rapallói szerződés megkötése előtti utolsó napokban Rathenau folyton a Lloyd George-dzsal folytatott tárgyalásainkról faggatott bennünket, s mi beszámoltunk neki... Akkor odasietett hozzánk Rapallóba, nehogy elszalassza az alkalmat... Wirth egészen más eset; egészséges, finom ösztöne megsúgta neki, mennyire fontos felénk orientálódniuk. Mikor egyszer hármasban sétáltunk az Eden Hotel parkjában, úgy adódott, hogy Rathenau beszaladt, hogy másik felöltőt vegyen fel és magához vegye az ernyőjét, és ez alatt a néhány perc alatt Wirth gyorsan odasúgta nekem azt, amiről az anglofil Rathenau jelenlétében nem beszélhetett, azt, hogy ő Anglia nyomása ellenére is felénk fog orientálódni."

[17] Lásd *Lenin* Összes Művei. 44. köt. 403. old.

A rapallói szerződés óriási történelmi jelentőségét mindenki megértette az első naptól fogva.

Csicserin ezt a szerződést példának tartotta arra nézve, hogy kielégítő kapcsolatok alakíthatók ki két olyan állam között, amelynek eltérő a gazdasági rendszere.

Rapallo a szovjet diplomácia nagy győzelme, és Csicserinnek mint diplomatának nagy sikere volt. Keynes, a „Manchester Guardian" nevű angol lap tudósítója az eseményről írott kommentárjában különösen kiemelte, hogy Lloyd George-nak nem lett volna szabad megfeledkeznie a következőről: „Csicserin Európa egyik legnagyszerűbb diplomatája". Az imperialista hatalmak uralkodó körei dühödten reagáltak a szovjet–német szerződésre. A legkülönbözőbb eszközöket bevetették, a fenyegetést is beleértve, hogy Németországot a szerződés felbontására kényszerítsék.

Litvinov április 20-án azt közölte a Külügyi Népbiztossággal, hogy valóságos vihart kavart a szerződés aláírása Németországgal. A francia delegáció ezekben a napokban nem csinált mást, csak a holmiját csomagolta. Lloyd George még jobban fel volt háborodva, megfenyegette a németeket, s követelte tőlük, hogy tagadják meg a szerződést. Csakugyan feszült légkör alakult ki.

Nem volt ínyére a szerződés az amerikai monopolistáknak sem. Mint ismeretes, az Egyesült Államok nem vett részt a konferencián, ám alaposan szemmel tartotta a konferencia munkáját és mindenről informálva volt, ami Genovában történt. Child, az Egyesült Államok olaszországi nagykövete megfigyelőként volt jelen a San Giorgio-palotában. Amikor tudomást szerzett a szerződés megkötéséről, azon a véleményen volt, hogy az „a legnagyobb csapás a konferenciára", s a kulisszák mögött lázas tevékenységbe kezdett, hogy elérje a konferencia félbeszakítását. „Értésére adtam Schanzernek – ismerte be Child 1925-ben publikált naplójában –, hogy a büntetést az Oroszországgal való szerződés aláírásáért... Németországon kívül megérdemlik az oroszok is, és rájuk is ki kell terjeszteni."

Az imperialista körök hasztalanul próbálták meghiúsítani Szovjet-Oroszország és Németország megállapodását.

Később, a rapallói szerződés második évfordulója alkalmából Csicserin a szovjet sajtó képviselői előtt kijelentette: „A rapallói szerződés pontot tett a háború utáni első időszakra, amelyet a győztesek diadala jellemzett. Ezek tudta nélkül és akaratuk ellenére született meg ez az oly fontos szerződés a legyőzött Németország és a régi világrendszerből kiszakadt Szovjet-Oroszország között." Csicserin megjósolta, hogy a békés egymás mellett élés elve, amely a rapallói szerződésben „hivatalos formát" öltött, „óriási szerepet" fog játszani.

Lenin nagyra értékelte a rapallói szerződést. „A két tulajdonrendszer tényleges egyenjogúságát – állapította meg –, *hacsak mint ideiglenes állapotot is, amíg az egész világ nem tért át* a magántulajdonról és az általa szült *gazdasági káoszról* és háborúkról a magasabb fokú tulajdonrendszerre – egyedül a rapallói szerződés foglalja magában."[18]

A konferencia munkájának a rapallói szerződés aláírása utáni időszakában Szovjet-Oroszország és a kapitalista országok képviselői szüntelenül elszánt harcot vívtak egymással.

E harc jellemzéseképpen Lloyd George ezt írta Saxon Mills angol történésznek „A genovai konferencia" című könyvéhez készített előszavában: „A múlt nagy drámáihoz hasonlóan Genova két óriási erő, két szenvedély, két ellentétes nézet, szinte azt mondhatnám, két világ, a régi és az új összeütközését tükrözte vissza."

Genovában a szovjet delegáció nagyon sokat, megfeszítetten dolgozott. Csicserin tárgyalásokat folytatott a konferenciára érkezett legnagyobb államférfiakkal, a miniszterelnökökkel és külügyminiszterekkel: Lloyd Georgedzsal, Barthouval, Factával, Wirthtel, Schanzerrel, Rathenauval és másokkal. Kraszin és Litvinov nagy üzletemberekkel, bankárokkal, az olajtrösztök képviselőivel talál-

[18] *Lenin* Összes Művei. 45. köt. 193. old. (oroszul).

kozott. Vorovszkij, a delegáció főtitkára bonyolította, mint Csicserin mondotta, „az összes lehetséges tárgyalásokat... az új kapcsolatok kialakítását".

Csicserin Santa Margheritából már kora reggel beutazott vonaton Genovába, autóval kis sétát tett a város környékén, s azután késő éjszakáig el volt foglalva. A szovjet delegáció Genovában a Hotel de Gênes-ben dolgozott, és ott fogadta a látogatókat is. Ahogyan Csicserin mondotta, ebben a szállóban „szüntelen tolongás volt". „Mihelyt reggel megérkeztem – mesélte –, máris biztos lehettem abban, hogy estig el leszek foglalva a látogatókkal, a külföldi küldöttekkel, újságírókkal, különböző személyiségekkel." Ezenkívül Csicserin rengeteg levelet kapott, amelyeket nem lehetett válasz nélkül hagyni.

Genfből levelet írt például Henri Barbusse: „Elnézést kérek, hogy háborgatom Önt, amikor annyira el van halmozva munkával... s amikor annyi nehézséggel kell megküzdenie." Barbusse a továbbiakban közölte Csicserinnel, hogy „Magyarországon... a munkások ezrei sínylődnek Horthy börtöneiben... Azokon a foglyokon kívül, akiknek egy része a moszkvai kormány közbenjárása révén nemsokára ki fog szabadulni, még mintegy húsz olyan forradalmár munkás van, akiket Horthy bíróságai halálra ítéltek..."

Csicserin válaszlevelében megköszönte Barbusse-nek az információkat: „Mi azonnal megtettük a szükséges intézkedéseket – írta –, és ha ezek esetleg nem járnak is sikerrel, higgye el, fel fogjuk használni ezeket az információkat az ügy érdekében." Csicserin továbbá megköszönte Barbusse-nek, hogy annak idején az általa irányított „Clarté" nevű folyóirat harcolt „a mi közös ügyünk és Szovjet-Oroszország érdekében".

Csicserinhez és a delegáció többi tagjához gyakran ellátogattak a „közvetítők": az angol House és Keynes, a francia A. Thomas, a német Hilferding és mások. Ezek megpróbálták rávenni a szovjet delegációt bizonyos engedményekre.

Ebben a roppant bonyolult helyzetben, amikor az impe-

rialisták hol hízelegtek, hol zsaroltak és ultimátum jellegű követelésekkel álltak elő, hogy elérjék céljaikat, a szovjetek országának képviselői szilárdan és mesterien védték a szovjet nép érdekeit, az Októberi Forradalom vívmányait. A szovjet küldöttek nemegyszer hangsúlyozták, hogy jogi szempontból az OSZFSZK egyáltalán nem köteles kifizetni a cári kormány adósságait, nem köteles a volt tulajdonosoknak visszaadni a vagyonukat vagy kártalanítani őket. Ugyanakkor a megegyezés érdekében a szovjet delegáció hajlandónak mutatkozott bizonyos engedményekre, azzal a feltétellel, ha a burzsoá államok is hasonló engedményeket tesznek.

Április 20-án Csicserin válaszolt Lloyd George-nak az antantországok április 15-i javaslatára. Közölte, hogy a szovjet kormány – azzal a feltétellel, ha semmisnek nyilvánítanák Oroszország háborús adósságait és az összes adósságai után járó kamatokat, továbbá ha elegendő pénzügyi támogatást nyújtanának neki és de jure elismernék az OSZFSZK-t – hajlandó volna „visszaadni a korábbi tulajdonosoknak az államosított vagy elkobzott vagyon haszonélvezetét, illetve ott, ahol ez már nem lehetséges, kielégíteni a korábbi tulajdonosok jogos követeléseit, vagy a velük való közvetlen megállapodás útján, vagy pedig annak az egyezménynek megfelelően, amelynek részleteit a jelenlegi konferencia fogja megvitatni és elfogadni".

A szovjet delegáció tagjainak többsége úgy értékelte Csicserinnek ezt a levelét, hogy ezáltal Csicserin megsértette az OK(b)P KB Politikai Bizottságának direktíváját. Április 22-én J. E. Rudzutak táviratilag jelentést tett erről Moszkvának.

Április 24-én Lenin ezt írta Sztálinnak a Politikai Bizottság tagjai részére: „Rudzutak távirata, melyben a Lloyd George-nak elküldött levél ellen tiltakozik, azt mutatja, hogy Csicserin vagy máris elkövetett vagy teljességgel képes arra, hogy elkövessen egy kétségtelen hibát, és megszegje a Központi Bizottság direktíváját. A hiba éppen abban van, hogy Csicserin, aki gyakorlatilag semmit

sem ért el, megfoszthat bennünket a szakítás egyetlen, teljesen előnyös, elvileg fontos és a továbbiakban biztos hasznot nyújtó magyarázatától: hogy azért szakítottunk, mert nem vagyunk hajlandók a külföldi tőkések magántulajdonának visszaállítására."[19]

Ugyanazon a napon az OK(b)P KB Politikai Bizottsága jóváhagyta a Csicserinnek küldendő táviratot Lenin által javasolt szövegét, amelyben ez állt: „Teljesen megalapozottnak tartjuk Rudzutak aggodalmát, melynek április 22-i táviratában hangot adott . . ."

Ám e határozat elfogadása után levelek és táviratok érkeztek, melyekben Csicserin beszámolt Lloyd George-dzsal folytatott tárgyalásairól, s részletesen megmagyarázta, hogy abban a pillanatban, amikor a tárgyalások félbeszakadásának veszélye fenyegetett, úgy vélte, hogy felvethet egy olyan megfogalmazást, amely nem kötelezi a szovjet delegációt, viszont a tárgyalások folytatását átviszi a bizottságba, s ezáltal időt nyernek, és közben utasítást kaphatnak az OK(b)P KB-jától.

Április 24-én Csicserin ezt írta a Politikai Bizottságnak: „Tekintettel arra, hogy tiltakoztak Lloyd George-nak írott levelem ellen (vagyis tekintettel Rudzutak említett táviratára – *A szerzők*), az a véleményem, hogy a tulajdon haszonélvezetre való visszaadásának formulája, ahol ez lehetséges, annak a parafrázisa, hogy az ellenfelek elismerik a tulajdonnak koncessziókkal való felcserélését; a jogos követelések kielégítésének formulája a Politikai Bizottság által adott azon direktívának a parafrázisa, hogy a kártalanításra vonatkozóan dolgozzunk ki egy olyan formulát, amely közvetlenül nem kötelez bennünket; ugyanakkor lehetségesnek látszik, hogy kifejthetjük álláspontunkat a bizottságban. Ha én ezt elvetném, a szakadás nyomban bekövetkezne, anélkül, hogy kifejthetnénk érveinket, anélkül, hogy felkészülhetnénk. A Politikai Bizottság utasítása folytán köteles voltam a szakadást elodázni, hogy

[19] Ugyanott, 164. old.

lehetővé tegyem a végső döntések meghozatalát, s ugyanakkor ez a rugalmas formula semmire nem kötelez bennünket. A bizottság határozatának elfogadása azt jelenti, hogy az egész kérdés átkerül oda, és a formula objektív jelentősége a döntés elhalasztása és átvitele a bizottságba. Megengedhetetlen lett volna mindent ott helyben megszakítani csak azért, mert nem vagyunk hajlandók elfogadni egy rugalmas formulát, amely ráadásul nem kötelez bennünket."

A Politikai Bizottság meggyőzőnek találta Csicserin magyarázatát és megállapította, hogy Csicserin helyesen járt el. Április 25-én a Politikai Bizottság utasítást küldött Csicserinnek Genovába, melyben ez állt: ha óhatatlanul szakításra kerül sor, a delegációnak hangsúlyoznia kell, hogy ennek oka „kizárólag a magántulajdon visszaállításának kérdése".

A következő napokban Nagy-Britannia küldöttsége megszegte azt a megállapodást is, hogy Csicserin április 20-án kelt levelét alapnak tekintik a tárgyalások folytatásához. Április 28-án a szovjet delegáció vezetője levelet írt a konferencia elnökéhez, Factához, melyben kifejtette, hogy amennyiben a nyugati hatalmak korábbi beleegyezésük ellenére mégsem hajlandók az április 20-i levél pontjait alapnak tekinteni a tárgyalások folytatásához, az OSZFSZK delegációja szintén nem fogja azt magára nézve kötelezőnek tartani, s visszatér az április 20-i szovjet memorandumban kifejtett eredeti álláspontjához.

Amikor az antantországok képviselői egymással való hosszas viták után átnyújtották május 2-i memorandumukat, melyben ismertették a korábbiakhoz képest jócskán megnőtt követeléseiket, a szovjet delegáció érvekkel alaposan alátámasztott válaszában (május 11.) határozottan leszögezte: „... Az orosz kérdés megoldása egy lépést sem fog előrehaladni mindaddig, amíg a Genovába összegyűlt hatalmakat nem hatja át az az eszme, hogy azokat az áldozatokat, melyeket Oroszországtól megkövetelnek, alkalmasint saját maguknak is meg kell hozniuk." Az április

20-án Lloyd George-hoz írott levélben „az oroszországi delegáció fontos engedményeket tett, s egyszersmind napirendre tűzte az oroszországi kormánynak nyújtandó hiteleket és kölcsönöket... Az oroszországi delegáció kérte, hogy részletesen vizsgálják meg ezt a kérdést, ám... a szakértők bizottsága ezt a kérelmet elutasította. Erre az Oroszország számára nagy fontosságú témára nincs válasz a május 2-i memorandumban sem...

Oroszország a megegyezés érdekében továbbra is hajlandó az idegen hatalmaknak komoly engedményeket tenni, ám kizárólag csak azzal a feltétellel, hogy ezekre az engedményekre a másik fél az orosz nép javára azonos értékű engedményekkel fog válaszolni...

Oroszország békülésre törekedve jelent meg a konferencián, s még mindig reméli, hogy ilyen irányú törekvéseit siker fogja koronázni."

A szovjet delegáció szilárd álláspontja kiélezte az ellentmondásokat a burzsoá hatalmak táborában, különösen Anglia és Franciaország között.

A május 2-i szövetséges memorandumra adott szovjet válasz nagy visszhangot váltott ki a külföldi sajtóban. Sok burzsoá politikus és szemleíró megállapította, hogy a szovjet megbízottak nagy diplomáciai művészetről tesznek tanúságot. Lettország külügyminisztere 1922. május 1-én a finnországi lett követhez írott levelében így számolt be a genovai konferencia menetéről: „... Csicserin mosolyog, s egyre mélyebb éket ver Anglia és Franciaország közé. Könnyű mosolyognia, mivel a politikája eddig valóban sikeres volt." A „La Stampa" nevű befolyásos olasz lap így írt ezekben a napokban: „Az orosz választ nemcsak történelmileg roppant fontos dokumentumnak kell tekinteni, hanem a diplomáciai stílus és a diplomáciai magatartás mintaképének is. Ebből nem nehéz megállapítani, hogy az új Oroszország olyan tapasztalt politikusokkal és államférfiakkal rendelkezik, akik számára nem különös megtiszteltetés, ha összehasonlítják őket a régi nyugati államokat képviselő híres kollégáikkal. Oroszországnak olyan

képviselői vannak, akik nemcsak teljesen felkészültek a nemzetközi tanácskozásokon való részvételre, hanem akiket egyszersmind nem lehet megtéveszteni a szócsatáknak sem a formájával, sem a lényegével."

Maga Csicserin azzal kapcsolatban, hogy milyen bonyolult harcot kellett vívni a genovai konferencián, ezt mondotta: „Az oroszországi delegációt az unszolás és a hízelgés legrafináltabb módszereivel próbálták megkörnyékezni; miként az ismert példázatban a sátán megkísértette a böjtölő Jézust, és enni ígért neki, ha a követ kenyérré változtatja, majd pedig a szeme előtt elterülő birodalmak fölötti uralmat ígért neki, ha Jézus leborulva imádja őt, éppúgy a legcsábítóbb perspektívákat tárták fel Szovjet-Oroszország előtt annak jutalmaképpen, ha elismeri a tőke uralmát. Azt lehet mondani, hogy éppen Genovában a lehető legvilágosabban vetődött fel az orosz politika alapkérdése: alárendeltség a tőkének vagy önállóan fejlődni a tőke segítségével, illetve, még pontosabban, üzletet kötni vele, de nem függni tőle. Az új munkás-paraszt állam... önálló nagy nemzetközi erőként lépett fel Genovában."

A genovai izzó és ideges légkörben olyan szenzációs hírek hallatszottak, hogy az antant összeomlik, sőt, lehetőség van egy angol–német–orosz szövetségre.

Május 19-én került sor a genovai konferencia utolsó ülésére. Ezen elfogadták azt a határozatot, hogy újabb konferenciát hívnak össze Hágába a Genovában megkezdett munka folytatására. Elhatározták azt is, hogy létrehoznak egy bizottságot, amely ismét megvizsgálja a nézeteltéréseket „a szovjet-oroszországi kormány és a többi kormány között, illetve érintkezésbe lép az ugyanezekre felhatalmazott orosz bizottsággal".

Csicserin záróbeszédében ismét hangsúlyozta a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének szükségszerűségét. „Azok a kérdések, amelyeket rendszerint »orosz problémaként« szoktak összefoglalni – mondotta –, csak azzal a feltétellel oldódhatnak meg sikeresen, ha valamennyi résztvevő csatlakozik ahhoz az állás-

pontunkhoz, hogy a két különböző tulajdonrendszert képviselő országok egyenjogúak... Mi nagyon szeretnénk, ha ezt az elvet mindenki elfogadná Hágában, mivel az ellentétes teóriának Nagy-Britannia miniszterelnöke által adott ragyogó kifejtése... sem tudja megnyerni az orosz nép bizalmát, mint ahogy nem sikerült azt megnyerniük a hazánkba betört fehér hadseregeknek sem. Nagy-Britannia miniszterelnöke azt mondja nekem, hogy ha a szomszédomtól pénzt kaptam kölcsön, én köteles vagyok azt visszafizetni. Rendben van, a békesség kedvéért az adott különleges esetben hajlandó vagyok egyetérteni; de hozzá kell tennem, hogy ha ez a szomszéd betört a házamba, megölte a fiaimat, összetörte a bútoromat és felgyújtotta a házamat, legalábbis azzal kell kezdenie, hogy megtéríti azt, amit tönkretett."

1922 májusában az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság III. ülésszaka meghallgatta a genovai konferencián részt vett szovjet delegáció beszámolóját, melyet Joffe tartott meg. Az ülésszak a Lenin által írt tervezet alapján a beszámolóval kapcsolatban határozatot fogadott el, melyben ez állt: „Az OSZFSZK és a vele szövetséges szovjet köztársaságok küldöttsége dicséretesen teljesítette feladatait, síkraszállt az OSZFSZK teljes állami függetlenségéért és önállóságáért, harcolt az orosz munkások és parasztok leigázására irányuló kísérletek ellen, s energikusan visszautasította a külföldi tőkéseknek azt a törekvését, hogy visszaállítsák a magántulajdont Oroszországban."

Nagyra értékelte a Csicserin által vezetett delegáció tevékenységét az OK(b)P 1922 augusztusában megtartott XII. összoroszországi konferenciája is. A konferencia kifejezésre juttatta, hogy „elégedett az OSZFSZK delegációjának Genovában és Hágában elfoglalt álláspontjával".

Miként Karahan megfogalmazta, a genovai konferencia „folytatása volt annak a szédületes munkának", melyet Csicserin Moszkvában végzett. Ezért Csicserin a végsőkig elcsigázott volt, és teljes nyugalomra volt szüksége. A ba-

rátai folyton unszolták, hogy „radikálisan gyógyíttassa meg magát, és pihenjen". Karahan is győzködte őt: „... ön annyira makacs és hajthatatlan a pihenését illető kérdésekben, ha már hazajött Moszkvába, itt a Külügyi Népbiztosságon ... aligha lesz hamarosan újabb lehetőség pihenni és erőt gyűjteni".

Csicserin mégis hosszabb szabadságot kapott, hogy gyógykezeltesse magát. Kis időt Olaszországban töltött, aztán Tirolba ment, júliustól pedig Berlinben tartózkodott. Itt két súlyos torokműtéten esett át (1922 júliusában és szeptemberében).

Ámde Csicserin nem tudta folytonos munka nélkül elképzelni az életet. Orosz és külföldi könyvek, újságok, folyóiratok garmadája vette körül, ezek nélkül nem tudott meglenni. Figyelemmel kísérte a németországi eseményeket, igyekezett mélyebben megérteni a növekvő ellentéteket az imperialista hatalmak között, sok időt szentelt a legfontosabb világpolitikai problémák alapos tanulmányozásának. „Az operáció után ágyban fekve – mesélte Csicserin, amikor hazatért Moszkvába – áttanulmányoztam a néhány évvel ezelőtti dokumentumokat a jóvátétel kérdésével kapcsolatban, s közelebbről megismerkedtem az imperialista rablásnak ezekkel a pregnáns emlékeivel."

A Külügyi Népbiztosság részletesen tájékoztatta Csicserint az ország helyzetéről és a külpolitikai eseményekről.

Csicserin viszont roppant alapos leveleket írt egyes politikai kérdésekkel kapcsolatban, leírta kiemelkedő külföldi személyiségekkel folytatott beszélgetéseit, különféle javaslatokat tett. Amikor Édouard Herriot, a francia radikálisok vezetője Moszkvába készült, Csicserin ezt írta: „Számunkra fölöttébb fontos, hogy Herriot elégedett legyen az utazásával. Minden tekintetben támogatni kell őt ... Herriot Franciaország egyik legnagyobb politikusa."

Egy másik levelében Csicserin a Németország gazdasági életében tapasztalt újabb jelenségekről számolt be: „A német tőke külföldre áramlik, holland, amerikai tőkévé válik, denacionalizálódik. Az idegen tőke viszont Németor-

ságba vándorol, hogy kihasználja az alacsony márkát; a német részvénytársaságok külföldiekké alakulnak át; a német ipar külföldi iparrá válik német területen, Németország a világtőke ügynökségévé, hídfőállásává lesz."

Csicserin Berlinben szinte naponta találkozott tekintélyes diplomatákkal és újságírókkal, államférfiakkal és társadalmi személyiségekkel, nagyiparosokkal. Ahogy maga mondta, „találkozott az összes valamennyire is fontos és befolyásos bankárral, kereskedővel és iparossal". Csicserin az Esplanade hotelban lakott, és látogatói között voltak nagy tudósok, írók, építészek, festők és zeneművészek is.

Csicserin mint a lenini békepolitika meggyőződéses híve és következetes végrehajtója mindig és mindenütt igyekezett megmagyarázni ennek a politikának az értelmét, harcolt e politikának a burzsoá interpretátoroktól származó eltorzítása ellen. „Számos genovai és itteni megnyilatkozásomban, interjúmban, beszélgetésemben – írta Berlinből – azt hangsúlyozom, amit már többször megfogalmaztunk hivatalos fellépéseinkben: mi semmi esetre sem szándékozunk kommunista támadó háborút viselni, mivel minden egyes népnek és minden egyes nép munkásosztályának saját magának kell kivívnia az új rendszert, ilyesmit nem lehet senkire sem kívülről rákényszeríteni."

A Nagy Október küszöbönálló ötödik évfordulójával kapcsolatban Csicserin Karahan kérésére két cikket írt – „A vörös diplomácia öt esztendeje" és „Öt esztendő alatt" címmel –, melyekben elemezte a szovjet külpolitika fő állomásait.

Csicserint izgatta és boldoggá tette Szovjet-Oroszország népszerűségének növekedése. „Amikor Berlinben számtalanszor találkoztam és beszélgettem különböző országok politikai és gazdasági személyiségeivel – mondotta –, személyesen meggyőződhettem róla, hogy Szovjet-Oroszország már mennyire önálló világhatalommá vált, amellyel számolnak és amelynek a támogatását is igyekeznek megnyerni."

Csicserin, a nemzetközi munkásmozgalom és az európai szociáldemokrácia nagy ismerője, megállapította: „A munkásmozgalom területén szembetűnő, hogy rendkívül kiéleződött a viszony egyrészt a II. és a két és feles Internacionálé, másrészt a Kommunista Internacionálé között. A mérsékelt szocializmus egyre inkább jobbratolódik, a munkásmozgalom jobbszárnya egyre nyilvánvalóbban reakcióssá válik. Ezek a pártok mindinkább kormánypártok lesznek."

Csicserin mély együttérzéssel szemlélte a néptömegek nyomorúságos helyzetét a kapitalista országokban. 1922. augusztus 23-án ezt írta Moszkvába: „... egészében véve kénytelen vagyok megállapítani, hogy a külföldön való tartózkodás (Oroszország után, ahol uralkodó osztályként elmerülünk a mindennapi életben) a legforradalmasitóbb hatással van. Ismét átélem régi, Oroszországban elhalványult élményeimet, ismét előttem van az ujjongók tábora és a szenvedő tömeg, éhező testvérem, ismét kizsákmányolás, elnyomás, rabság, mindaz, ami évtizedekig uralkodott élményeim és egész életem felett, ismét mindezt tulajdon szememmel látom. És ismét a régi a felháborodás és a gyűlölet szívemben és az átok a számon."

A gyógykezelés lassú volt. Csicserint kínozta és nyomasztotta, hogy ilyen soká távol kell lennie a hazájától, s hogy elszigeteltsége miatt nem vehet részt az otthoni nagy feladatokban. „Látni, tudni, cselekedni - enélkül nem élet az élet - mondotta. - Körös-körül zajlik a világfolyamat - élni kell, dolgozni, növelni akcióink hatósugarát, letépni a fátylat a titkokról - és beleőrül az ember, ha ilyenkor tétlenségre van kárhoztatva."

Türelmetlenül várta, hogy hazatérhessen Moszkvába: „Nagyon örülök, hogy néhány nap múlva ismét a moszkvai, egyszerű, emberi, elvtársi légkörben leszek, az itteni mesterkélt, kimért légkör helyett."

Végül is 1922. október elején az orvosok megengedték neki, hogy ismét dolgozzon, és Csicserin azonnal hazautazott Moszkvába.

A LAUSANNE-I KONFERENCIA

1922 novemberében ünnepelte a szovjetország a hősi Október ötödik évfordulóját, a szocialista rendszer megszilárdításáért vívott példátlan harc öt esztendejét. Csicserin a „történelem csodájának" nevezte a szovjet népnek ezt a hőstettét, amely országunkat „nagy állammá, elsőrendű világhatalommá változtatta".

Új szakasz kezdődött a szovjet külpolitikában. Amikor az intervenciósokat már kiűzték a szovjet köztársaságok területéről, biztosítani kellett a szovjetország határainak védelmét, ki kellett építeni a gazdasági együttműködést és a baráti kapcsolatokat valamennyi állammal. „Az Októberi Forradalom ötödik évfordulója – írta Csicserin – egybeesik azzal, hogy meghirdetjük aktív politikánkat, vagyis azt, hogy beleszólunk mindazokba a nemzetközi kérdésekbe, amelyek a szovjet köztársaságokat érintik. A nagyhatalmakkal való merőben gazdasági kapcsolataink mélységesen politikaiakká válnak, kiterjedve a szovjet köztársaságok valóságos érdekeivel összefüggő nemzetközi kérdések egész komplexumára. Ezt az aktív politikát a tengerszorosok kérdésének megoldásával kapcsolatban hirdetjük meg."

Csicserin külföldről való hazatérte után hat hetet töltött Moszkvában. Ezt az időt arra fordította, hogy felkészüljön a lausanne-i konferenciára. Ezt a konferenciát Anglia, Franciaország és Olaszország hívta össze, a közel-keleti problémáknak, s többek között a fekete-tengeri szorosok kérdésének megvizsgálására. A konferenciára meghívták Törökországot, Japánt, Romániát, Jugoszláviát és Görögországot.

Az imperialista hatalmak, hogy diplomáciailag elszigeteljék Törökországot, kezdetben teljes egészében ki akarták zárni a szovjet köztársaságokat a lausanne-i konferenciából. Diplomáciánk kitartó és határozott akciói azonban kikényszerítették a konferencia szervezőinek hozzájárulását ahhoz, hogy az OSZFSZK képviselői részt vegyenek

egy igen fontos napirendi pont témájáról – a tengerszorosok kérdéséről – való döntésben.

A szovjet diplomaták felkészülése a lausanne-i konferenciára szintén Lenin közvetlen irányításával folyt. „Vlagyimir Iljics legélénkebb részvételével vitattuk meg és fogadtuk el azt a programot – írta Csicserin az emlékirataiban –, amelyért Lausanne-ban síkraszálltunk. Ez volt Lenin utolsó nagy hozzájárulása nemzetközi politikánkhoz. A tengerszorosok kérdésének megvitatása volt az utolsó megbeszélésem Vlagyimir Iljiccsel. És ez volt az utolsó találkozásom is vele."

Október 27-én Lenin interjút adott az „Observer" és a „Manchester Guardian" című angol lapok tudósítójának, Farbmannek, s ebben kifejtette a szovjet álláspontot a tengerszorosok kérdésében.

„... Mi az orosz program a tengerszorosok kérdésének megoldására vonatkozólag?" – tette fel a kérdést a tudósító.

„A tengerszorosokra vonatkozó (egyelőre természetesen csak hozzávetőleges) programunk – válaszolta Lenin – egyebek között a következőket foglalja magában:

Először, Törökország nemzeti törekvéseinek kielégítését...

Másodszor, programunk magában foglalja azt a javaslatot, hogy zárják el a tengerszorosokat minden hadihajó előtt békeidőben és háborúban egyaránt. Ez közvetlen és igen fontos kereskedelmi érdeke minden hatalomnak, nemcsak azoknak, amelyek területileg közvetlenül a tengerszorosok mellett vannak, hanem a többinek is...

Harmadszor, a tengerszorosokra vonatkozó programunk a kereskedelmi hajózás teljes szabadságát javasolja."[1]

Október 27-én a szovjet kormány Angliától, Franciaországtól és Olaszországtól meghívást kapott, hogy vegyen részt a konferencián a tengerszorosok kérdésének vitájában. A Külügyi Népbiztosság a szövetségeseknek erre

[1] *Lenin* Összes Művei. 45. köt. 240–241. old. (oroszul).

a jegyzékére elkészítette a választervezetet, amelyet Csicserin az OK(b)P KB Politikai Bizottsága elé terjesztett jóváhagyás végett.

Lenin nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy a szovjet megbízottak részt vesznek a konferencia munkájában. Október 31-én Csicserinhez írott levelében ez állt: „Nincs most időm arra, hogy eléggé komolyan mérlegeljek minden kifejezést az antantnak küldendő jegyzék tervezetében, noha a jegyzéket igen fontosnak tartom. Úgy gondolom, minden egyes szót kétszer-háromszor meg kell vizsgálni, nehogy azt jelentse, hogy visszautasítjuk a konferenciára való elutazást.

Ebben a tekintetben a jegyzéknek különösen »diplomatikusnak« kell lennie. A jegyzéket nagyon futólag néztem át, de úgy tűnt nekem, hogy a végén vannak ebben a tekintetben nem eléggé diplomatikus kifejezések."[2]

Lenin észrevételeinek realizálása után a jegyzéket november 2-án elküldték az antanthatalmaknak. A szovjet kormány határozottan követelte, hogy küldöttei vehessenek részt a konferencia egész munkájában, Ukrajna és Grúzia képviselői pedig a közel-keleti konferencián, korlátozások nélkül, a többi küldöttével azonos jogokkal. November 14-én Poincaré francia kormányfő országa, valamint Nagy-Britannia és Olaszország nevében közölte, hogy a szovjet megbízottaknak „joguk lesz a tengerszorosok kérdésének megvitatásakor részt venni a tárgyalásokon és a döntésekben, s ily módon kifejthetik álláspontjukat e kérdés különböző aspektusait illetően".

A szovjet kormány a lausanne-i konferenciára Oroszország, Ukrajna és Grúzia egyesített küldöttségét küldte ki. A küldöttség tagjai a következők voltak: az ukrán Népbiztosok Tanácsának elnöke és külügyi népbiztosa, a Kaukázusontúli Köztársaságok Szövetségi Tanácsának elnöke és Grúzia külügyi népbiztosa, valamint Vorovszkij olaszországi diplomáciai megbízott. Az OK(b)P KB Politikai

[2] Ugyanott, 252. old.

Bizottsága Csicserint a delegáció elnökeként megerősítette.

Az antanthatalmak nem siettek értesíteni a szovjet kormányt a konferencia megnyitásának napjáról. A szovjet delegáció az újságokból tudta meg, hogy a konferencia már november 20-án megkezdte munkáját, s november 24-én táviratilag értesítette az angol, a francia és az olasz kormányt, hogy elindul Lausanne-ba.

November 26-án este Csicserin, P. G. Mdivani és a szakértők – Szabanyin, Pasztuhov, Grabar, Berensz, Saposnyikov, Sesztakovszkij –, valamint a delegáció egyéb munkatársai elindultak Svájcba.

Az elutazás előtt Csicserin interjút adott a ROSZTA munkatársának, s kifejtette a közel-keleti probléma fő tételeit és a szovjet delegáció programját a konferencián. Többek között ezt mondotta: „A szovjet köztársaságok úgy lépnek fel Lausanne-ban, mint a világpolitika elvileg ellentétes pólusa, mint az elnyomott és kizsákmányolt keleti népek barátja, és többek között harcolni fognak azért, hogy Törökország maradéktalanul érvényesíthesse szuverén jogait a tengerszorosokban, s azért, hogy a szorosokat teljesen zárják el a hadihajók előtt. Oroszország nélkül a közel-keleti ügyekkel kapcsolatban semmiféle megállapodás nem lesz tartós. Az oroszországi delegáció viszont nem ír alá egyetlenegy olyan megállapodást vagy szerződést sem, amely ellentmond a szovjet politika alapelveinek."

Útban Lausanne felé a szovjet delegáció rövid ideig megállt Lettországban (november 28.), majd pedig Berlinben (november 30.). Ott hírt kapott arról, hogy a lausanne-i konferencia tengerszorosokkal foglalkozó bizottsága december 1-én tartja első ülését.

Berlinben Csicserin tárgyalt Cuno kancellárral, Wirth volt kancellárral és Rosenberg külügyminiszterrel. November 30-án este újságírókkal találkozott, akiknek röviden kifejtette a szovjet álláspontot a lausanne-i konferencián szereplő kérdésekkel kapcsolatban. Az amerikai újságírók közölték vele, hogy a konferencia bármelyik

pillanatban végleg félbeszakadhat, az is lehet, hogy a népbiztos már egyetlenegy küldöttet sem talál ott. Ezzel a dezinformációval nyilván az volt a céljuk, hogy érzékeltessék, mennyire kilátástalan a szovjet megbízottak részvétele a konferencián.

E sajtókonferencia után Csicserin és az egész delegáció elutazott Svájcba. 1922. december 1-én érkeztek meg Lausanne-ba. A delegáció egyik tagja, Vorovszkij már néhány napja ott tartózkodott, s most beszámolt Csicserinnek, hogy mi a helyzet a konferencián.

Az angol delegációt lord Curzon, a franciát Poincaré, az olaszt Mussolini vezette. A konferencián emellett részt vettek Törökország, Görögország, Jugoszlávia, Bulgária, Románia, Japán küldöttei, illetve az Egyesült Államok megfigyelői is.

A szovjet megbízottak megérkezése előtt Nagy-Britannia küldöttségének vezetője vitte a prímet az üléseken. „Teljes mértékben Curzon uralja a konferenciát, a franciák jámborul az ő uszályában kullognak; Mussolini teljesen elvesztett minden önállóságot. Kezdetben fura dolgokat művelt, most azonban már mindenben engedelmeskedik a hatalmaknak. Az angolok odahaza lakat alatt vannak, s innen Curzon parancsol mindenkinek, és működésbe hozza az angol sajtót" – közölte Csicserin Moszkvával.

A szovjet delegációt hűvösen, sőt ellenségesen fogadták. Mindenből érződött, hogy Curzon minél előbb meg akar szabadulni a szovjetek részvételétől. Csicserin és a többi szovjet küldött tisztában volt ezzel.

Később Csicserin így nyilatkozott Curzonról: „Tapasztaltuk Lausanne-ban, hogy kérlelhetetlenül ellenséges, s nem hajlandó semmiféle kompromisszumra lépni velünk. Ez az a tipikus gőgös, ironikus modor, amely lekezeli a nagy szovjet államot mint abszolút jelentéktelent."

Ám a „vörös diplomaták" megjelenése Lausanne-ban megváltoztatta a konferencia Curzon által elképzelt menetét. Az újságírók arról beszéltek, hogy „új szakasz" kezdődött a konferencia munkájában. Mindenki türelmetle-

nül várta Csicserin küszöbönálló felszólalását. Genova után mindenki elismerte Csicserin ékesszólását, s azt, hogy nagy mestere a vitának.

A tengerszorosokkal foglalkozó bizottság december 4-én tartotta meg első ülését, amelyen Csicserin beszédet mondott, kifejtette a szovjet program alapelveit. „A kereskedelmi hajózás és a békés tengeri közlekedés állandó szabadságát a Boszporuszon, a Márvány-tengeren és a Dardanellákon feltétlenül és mindennemű korlátozás nélkül biztosítani kell – mondotta. – A béke megőrzését a Fekete-tengeren és a fekete-tengeri partvidék biztonságát, hasonlóképpen a béke megőrzését a Közel-Keleten és Konstantinápoly biztonságát tartós biztosítékokkal garantálni kell."

Csicserin hangsúlyozta, hogy a tengerszorosoknak rendkívül nagy jelentőségük van a szovjet köztársaságok gazdasági élete és biztonsága szempontjából. „Konstantinápoly biztonsága, vagyis a tengerszorosok lezárása a hadihajók előtt – mondotta –, a kereskedelmi tengerhajózás és a szorosokon átmenő békés tranzitforgalom szabadsága – mindez teljesen megfelel a mi programunknak." A szovjet delegáció vezetője sürgette, hogy állítsák helyre és maradéktalanul tartsák tiszteletben a török népnek saját területeihez és felségvizeihez való jogát.

Csicserin felszólalása, amelyet feszült figyelemmel hallgattak meg, óriási hatással volt a küldöttekre. Aztán a tekintetek mind Curzonra szegeződtek. Mit fog most mondani Nagy-Britannia első delegátusa? Az azonban hallgatott. Az elnök a román küldöttnek, Ducának adta meg a szót, aki igyekezett Curzon kedvében járni. Még amikor Csicserin beszélt, az angol Nicolson ide-oda járkált Curzon és Duca között, hogy átadja az utolsó utasításokat. Ezért aztán, amikor Románia képviselője lényegében az antantországok programját fejtette ki, ezen senki nem lepődött meg. Duca síkraszállt amellett, hogy ne csak a kereskedelmi, hanem a hadihajók is szabadon közlekedhessenek a tengerszorosokon keresztül, „mindenféle kikötés

és korlátozás nélkül, illetve amellett, hogy demilitarizálják a szorosokat és egy nemzetközi bizottság gyakoroljon fölöttük ellenőrzést a Népszövetség égisze alatt.

Duca kijelentette, hogy Románia kész szerződést kötni az OSZFSZK-val a kölcsönös meg nem támadásról és a fekete-tengeri leszerelésről.

Ilyenformán Szovjet-Oroszországnak azt javasolták, hogy szerelje le csapatait, ugyanakkor az angol és a francia hadiflották jogot nyertek arra, hogy a szorosokon keresztül szabadon bemenjenek a Fekete-tengerre. A Külügyi Népbiztosságnak írott levelében Csicserin joggal nevezte ezt a tervet képtelennek.

A bizottság december 6-án tartotta meg következő ülését. Azon a napon Curzon volt a fő szónok.

A brit külügyminiszter azzal vádolta Szovjet-Oroszországot, hogy meg akarja szilárdítani hegemóniáját a Fekete-tengeren, és távol akar tartani „minden más hatalmat" a tengerszorosok fölötti ellenőrzéstől. Curzon kijelentette, hogy Szovjet-Oroszország orosz tóvá akarja változtatni a Fekete-tengert, s a kijáratához őrként Törökországot akarja odaállítani. Ilyen bevezető után Curzon kifejtette a szorosok új rezsimjének antanttervét. Bizonyos variációkkal és részletesebb formában lényegében megismételte a román küldött által már kifejtett követeléseket.

Franciaország, Olaszország és az Egyesült Államok képviselői kifejezték teljes szolidaritásukat a Curzon által meghirdetett elvekkel. Child nagykövet, amerikai „megfigyelő" például rátartian kijelentette: „Mi (vagyis az Egyesült Államok – *A szerzők*) nem leszünk elégedettek, ha hadihajóink nem valósíthatják meg békés céljaikat mindenütt, bárhol legyenek is állampolgáraink és kereskedelmi hajóink."

Csicserin ismét alaposan érvelő beszédet mondott. Meggyőzően és logikusan szétzúzta Curzon érveit, s kijelentette: „Miközben az elnök urat (vagyis Curzont – *A szerzők*) hallgattam, az a benyomásom támadt, hogy expozéjá-

nak alapvető gondolata egy Oroszország ellen irányuló rendszer létrehozása. Mi békét ajánlunk önöknek, önök viszont a végtelenségig elnyújtják a harcot ellenünk. Oroszország egy új korszak kezdetén van, és mi úgy akarjuk megkezdeni ezt a korszakot, hogy megteremtjük körülöttünk a béke tartós feltételeit, ezzel szemben önök olyan feltételek közé akarnak juttatni minket, amelyek harcra kényszerítenek bennünket. Az orosz forradalom az orosz népet olyan nemzetté változtatta, amelynek egész energiája a történelemben soha nem látott erővel összpontosul a kormányában; ha harcot kényszerítenek rá, nem adja meg magát.

Mi nem harcot, hanem békét ajánlunk önöknek, a köztünk levő válaszfal elvére és Törökország szabadságának és szuverenitásának elvére támaszkodva."

E visszautasítás után Curzon jobbnak látta berekeszteni a bizottság munkáját és átadni a tengerszorosok kérdését a szövetséges szakértőknek. Csicserin azonban határozottan követelte, hogy a bizottság a közeli napokban tartson újabb ülést. És a brit delegátus kénytelen volt ebbe beleegyezni.

A „Manchester Guardian" című nagy angol lap azt írta, hogy Csicserin személyében Curzon „először kapott olyan ellenfelet, akinek a tőre élesebbnek és ügyesebbnek bizonyult". A konferencián részt vevő küldöttek és újságírók el voltak ragadtatva Csicserin „ragyogó érvelésétől", „villámgyors helyzetfelismerésétől" és „sziporkázó szellemességétől".

Curzon és a nyugati hatalmak többi képviselője, miután teljes visszautasításra találtak a bizottságban, megpróbáltak fokozott nyomást gyakorolni a török delegációra. Hogy a szovjet diplomaták ne vehessenek részt a szövetségeseknek a törökökkel folytatott tárgyalásain, a konferencia munkáját a szakértői ülésekre terelték át, ez a tevékenység pedig nagyrészt a kulisszák mögött folyt. Az ülések átalakultak a szövetségesek képviselői és Törökország képviselői közötti különtárgyalásokká.

Csicserin nagyszerűen kiismerte magát Curzon manővereiben. December 12-én ezt írta a Külügyi Népbiztosságnak: „Minden jel arra vall, hogy Curzon maximális gyorsasággal keresztül akarja vinni a tengerszorosok kérdését. Szakértői tanácskozások formájában meg akar egyezni a törökökkel és aztán kész helyzet elé állítani bennünket, kész tervezetet vinni a bizottság elé, és nyomban felvetni az aláírás vagy nem aláírás kérdését, illetve egyszerűen elhalasztani azt a konferencia végéig."

A szövetségesek nyomására a török küldöttek jelentős engedményeket tettek. „Nekünk az az érdekünk, hogy ne legyenek hadihajók a Fekete-tengeren. A törökök azt mondják, hogy egyetértenek velünk, de ezért nekünk kell harcolnunk, nem pedig nekik; ők csupán támogatni készek minket..." – így jellemezte Csicserin Törökország álláspontját.

A szovjet emberek figyelemmel kísérték küldötteink harcát Lausanne-ban, és szolidárisak voltak velük. December 15-én a Munkás-, Paraszt- és Vöröskatona-küldöttek Moszkvai Szovjetjének elnöksége táviratot küldött Csicserinnek, melyben ez állt: „A Moszkvai Szovjet... szívből üdvözli azt az állhatatos harcot, melyet Ön a Szovjet Föderáció létérdekeiért vív a kapitalista világ ellen. Bármilyenek legyenek is a burzsoá diplomácia mesterkedései és kombinációi, mi megbízzuk Önt, hogy határozottan és keményen jelentse ki az egész világnak: a szovjet köztársaságok soha nem fognak térdre ereszkedni a burzsoázia előtt. A szovjet köztársaságok nem engednek meg semmiféle merényletet a föderáció létérdekei ellen, s nem ismernek el egyetlenegy olyan szerződést sem, amely ilyen merényleteket tartalmaz. Csak a szovjet köztársaságok diplomáciája védelmezi igazán az egyetemes békét. A Moszkvai Szovjet biztosítja Önt azoknak a moszkvai proletártömegeknek a teljes támogatásáról, amelyek a legutóbbi választásokon egyhangúlag jóváhagyták a szovjet kormány kül- és belpolitikáját."

December 17-én a brit fél kezdeményezésére Csicserin találkozott Curzonnal.

George Armstrong, Anglia üzleti köreinek és konzervatív pártjának egyik nagy képviselője, aki azért jött Lausanne-ba, hogy üzleti tárgyalásokat folytasson a szovjet diplomatákkal, azt mondotta Csicserinnek, hogy „maga Curzon sokkal inkább hajlandó megegyezni Oroszországgal, mint ez első pillantásra látszik parádés manírjaiból". Armstrong hangsúlyozta, hogy ha a népbiztos találkozni kíván Curzonnal, Curzon nyomban a „legnagyobb készséggel" beleegyezik ebbe. Csicserin erre azt válaszolta, hogy a kialakult helyzetben neki kényelmetlen találkozót kérni. Armstrong azt ajánlotta, hogy a Curzonnal való találkozót illetően Berensz szovjet tengeri szakértő tárgyaljon Keyes angol admirálissal, akivel gyakran találkozik. „Amikor a delegációban mindezt megbeszéltük – írta Csicserin –, Vorovszkij elvtárs ellenezte, hogy kifejezzem szándékomat a Curzonnal való találkozást illetően, mivel ezzel lejáratjuk a tekintélyünket. Végül is úgy döntöttünk, hogy Berensz, amikor átadja üzenetemet az angol admirálisnak Curzon számára, arra fog hivatkozni, amit Curzon mondott nekem első találkozásunkkor;[3] ily módon nem én leszek az első, aki találkozót kér. Ténylegesen az adott lökést a dolognak, hogy Armstrong meglátogatott engem; ilyenformán a javaslat Curzontól indul ki, nyilván London nyomására."

Berensz és Keyes admirális tárgyalásainak eredményeképpen megállapodás történt a találkozóról. Az angol fél kérte, hogy mivel Curzon betegeskedik (köszvény kínozta), a találkozót ne Montreux-ben tartsák meg, mint korábban gondolták, hanem Curzon rezidenciájában.

Csicserin ki akarta használni a Curzonnal való találkozást arra, hogy tisztázza az angol–szovjet kapcsolatok táv-

[3] Erre a találkozóra a Château d'Ouchy hotelben került sor Lausanne-ban a tengerszorosokkal foglalkozó bizottság első ülése előtt, s itt Curzon általános formában javasolta Csicserinnek, hogy alkalomadtán találkozzanak. Csicserin egyetértett.

latait. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy Szovjet-Oroszország baráti kapcsolatokat szeretne kialakítani Nagy-Britanniával, de ha Nagy-Britannia ezt nem óhajtja, az OSZFSZK kormánya „alkalmazkodni fog ehhez".

Mint Csicserin megállapította, Curzon „hűvösen, feszesen, formalisztikusan viselkedett, s nem tudta vagy nem volt hajlandó tágabb politikai kontextusban felölelni a kérdéseket". Az egész beszélgetést Oroszország ügynökeinek „fondorlataira" redukálta, akik állítólag ellenséges propagandát folytattak Angliával kapcsolatban. Csicserin ezt írta Moszkvába Curzonnal való találkozásáról: „Általános és végső benyomásom az, hogy Curzon alatt egyáltalán nem lehetséges semmiféle komoly megállapodás Angliával."

Csicserin szavai teljes mértékben beigazolódtak. Néhány hónappal később Curzon provokatív ultimátumot intézett a szovjetországhoz, ami veszélybe sodorta a két állam kapcsolatait. A szovjet kormány szilárd állásfoglalásának eredményeképpen azonban a provokáció kudarcot vallott.

A tengerszorosokkal foglalkozó bizottság december 18-i ülésén Csicserin ismét tiltakozott a nyugati hatalmak és a török delegáció különtárgyalásai ellen. Kimutatta, hogy teljesen tarthatatlan a tengerszorosokra vonatkozó konvenciónak az a tervezete, amelyet a nyugati szakértők dolgoztak ki.

Ugyanazon a napon Csicserin Oroszország, Ukrajna és Grúzia küldöttsége nevében előterjesztette a szovjet tervezetet, melynek címe ez volt: „Szabályzat a hajók áthaladására a Dardanellákon a Márvány-tengeren és a Boszporuszon". Ennek a tervezetnek az alapja az az elv volt, hogy a tengerszorosokat le kell zárni a hadihajók előtt. A nyugati hatalmaknak tett engedményképpen a tervezet magában foglalta azt a javaslatot, hogy Törökországot hatalmazzák fel arra, hogy egyes esetekben megengedje könnyű hadihajók áthaladását a szorosokon. Ennek ellenére az imperialista hatalmak képviselői ellenségesen fogadták a szovjet javaslatot.

December 19-én Curzon kijelentette, hogy a szovjet tervezet „olyan elvre épül, amely homlokegyenest ellentétes a szövetségeseket lelkesítő elvvel", s ezért „a szövetséges hatalmak számára nem marad más megoldás, csak a tervezet elvetése".

A tengerszorosok kérdésének további vitája a szakértői bizottságban folyt, a szovjet képviselők részvétele nélkül. Csicserin többször is találkozott a török küldöttekkel, s a vezetőjükkel, Izmet pasával is. „Kicseréljük vele gondolatainkat a konferencia menetéről – táviratozta Csicserin a Külügyi Népbiztosságra Karahannak –, óvjuk, kinyitjuk a szemét, hogy lássa az antant manővereit, de szüntelenül hangsúlyozzuk, hogy a mi álláspontunk más, hogy a hadihajók átengedése ellenséges cselekedet Szovjet-Oroszországgal szemben, s hogy az antant megfosztja Törökországot győzelmeinek gyümölcseitől."

A külön kidolgozott konvenció végleges tervezetét csupán 1923. január 31-én hozták a szovjet delegáció tudomására.

Az 1923. február 1-én megtartott ülésen Csicserin tiltakozott az ellen, hogy Oroszországra, Ukrajnára és Grúziára kényszerítsenek egy olyan konvenciót, amelyet a részvételük nélkül készítettek elő. Azt a kompromisszumos javaslatot tette, hogy a nem fekete-tengeri államok egyidejűleg a Fekete-tengeren állomásozó flottáinak összes tonnatartalma csak $^1/_5$-e lehessen a fekete-tengeri hatalmak flottái összes tonnatartalmának. De ezt a javaslatot sem fogadták el.

A szovjet delegáció lausanne-i tevékenysége nem korlátozódott arra, hogy csak a tengerszorosok kérdésének vizsgálatában vegyen részt. Nagy jelentőségű volt az, hogy – bár a nyugati hatalmak képviselői el akarták szigetelni a szovjet delegációt – Csicserin lausanne-i tartózkodását felhasználta arra, hogy beszélgetéseket folytasson különböző országok képviselőivel az OSZFSZK nemzetközi kapcsolatainak bővítése céljából. Csicserin találkozott Szíria, Egyiptom, Hedzsasz, Bulgária, Jugoszlávia, Franciaország

képviselőivel és másokkal. Dánia Svájcba akkreditált követével, Oldenburggal megvitatta a kereskedelmi tárgyalások befejezésének kérdését. Ennek eredményeképpen 1923. április 23-án aláírták Szovjet-Oroszország és Dánia előzetes kereskedelmi megállapodását.

Csicserin Lausanne-ban töltötte be 50. életévét. Hazulról rengeteg gratuláló távirat érkezett a címére. Csicserin ezt írta akkor a Külügyi Népbiztosságnak: „Oroszországból, az elvtársaktól kapott üdvözletek fölöttébb serkentőleg hatnak az itteni légkörben."

A szovjet delegáció 1922. december 30-án memorandumot terjesztett a konferencia elé a keleti kérdéssel kapcsolatban. Ez a memorandum megvizsgálta azt az egész nagy problémakomplexumot, amely Törökország sorsát, illetve a Közel-Kelet, Észak-Afrika és a Balkán-félsziget óriási területeinek és sokmilliós lakosságának sorsát érintette. A memorandum alapos történelmi áttekintést adott a keleti kérdésről és kifejtette a szilárd és tartós közel-keleti béke alapjait. „Az újabb konfliktusok és háborúk Keleten egyszer s mindenkorra lehetetlenné válnának – állapította meg a memorandum –, ha az imperialista hatalmak felhagynának azzal, hogy a muzulmán világot alsóbbrendű világnak tekintsék, amelynek területeit az ő gyarmataikká kell változtatniuk . . .

Az orosz–ukrán–grúz delegáció az orosz forradalom által meghirdetett elvekhez híven mély rokonszenvvel figyeli valamennyi muzulmán nép harcát, a függetlenségükért és nemzeti egységükért vívott harcot."

A szovjet memorandum előterjesztése váratlanul érte a konferencia minden résztvevőjét. Villámgyorsan híre ment a dolognak Lausanne-ban. Csak úgy özönlöttek az újságírók a szovjet megbízottakhoz. „Óriási szenzáció" – közölte Csicserin Moszkvával.

A keleti országok Lausanne-ban tartózkodó képviselői megelégedéssel fogadták a szovjet memorandumot. Ismételten meggyőződhettek arról, hogy az OSZFSZK a keleti népek igaz barátja. „Az oroszok a viták e hosszú hetei

alatt még rokonszenvesebbé váltak sokak szemében" – állapította meg az egyik nagy svájci lap.

Minthogy a török küldöttek nem voltak hajlandók a négynapos határidő alatt aláírni a békeszerződés Curzon által átnyújtott szövegét, a konferencia egy időre kénytelen volt félbeszakítani a munkát. A delegációk egymás után hagyták el Lausanne-t. Február 7-én Csicserin hazautazott Moszkvába.

A konferencia több mint két hónap múlva folytatta munkáját. Ezúttal a szervezők egyáltalában nem akarták meghívni Szovjet-Oroszország képviselőit. A Lausanne-ba érkezett Vorovszkijt törvénytelenül megfosztották a konferencián való részvétel jogától. A svájci kormány mesterségesen mindenféle akadályokat gördített Vorovszkij útjába, sőt diplomáciai kiváltságaitól is megfosztotta Vorovszkijt.

1923. május 9-én Vorovszkij ezt írta Sz. I. Brodovszkijnak, a németországi szovjet diplomáciai képviselet tanácsosának: „Tudatom Önnel, milyen helyzet alakult itt ki. A szövetségesek, mint Ön is tudja, kezdettől fogva megpróbáltak távol tartani bennünket a konferencián való további részvételtől, azzal az ürüggyel, hogy a tengerszorosok kérdése lezárult, és Csicserin megtagadta a konvenció aláírását, lényegében azonban azért, mert féltek, hogy befolyásoljuk a törököket és a közvéleményt... Egyszerűen úgy döntöttek, hogy nem fogadják el az érveimet, és nem engednek be bennünket a konferenciára, amiről – az újsághírek szerint – értesítették a svájci kormányt is... Ilyenformán megfigyelőkként üldögélünk itt. Ámde ha nem így, hát úgy, de el akarnak bennünket üldözni innen. Vasárnap megjelent a hotelban néhány fiatalember, valami patikus vezetésével; kijelentették, hogy a nemzeti liga küldte őket, s arról kezdtek beszélni, hogy mi az én álláspontom a svájci kormánnyal kapcsolatban. Én nem fogadtam őket... Most föl-alá rohangálnak a városban, s mindenütt azt kiabálják, hogy erőszakkal kényszeríteni fognak bennünket, hogy hagyjuk el Svájcot stb.

... Ezek mögött a huligánkodó sihederek mögött nagyon

is érződik a tudatos idegen kéz, sőt talán külföldi... A svájci kormány magatartása szégyenletes megsértése a konferencia elején adott garanciáknak, s bármiféle támadás ellenünk ebben a fölöttébb jól szervezett országban csak a hatóságok tudtával és beleegyezésével történhet. Vállalniuk is kell a felelősséget."

Ez volt Vaclav Vaclavovics Vorovszkijnak, az egyik kiemelkedő szovjet diplomatának az utolsó levele. Másnap, május 10-én egy Konrad nevű fehérgárdista galádul meggyilkolta Vorovszkijt.

1923. május 12-én a Moszkvai Szovjet ülésén Csicserin beszédet mondott, melyben hangsúlyozta: „Vorovszkij elvtárs egy dicső történelmi állomáshelyen, Lausanne-ban vesztette életét, ahol hallatlanul fontos diplomáciai csata folyik a felébredt és fellázadt Kelet és a nyugati imperializmus között, amely fenn akarja tartani a hatalmát Kelet fölött, s ahol a szovjet köztársaságok mint az imperializmus igája ellen harcoló, elnyomott népek barátai teljesítik világtörténelmi küldetésüket."

A lausanne-i tárgyalások lassan haladtak. Csak 1923. július 24-én került sor arra, hogy aláírják a békeszerződést Törökországgal és a tengerszorosokra vonatkozó konvenciót, amely jelentéktelen korlátozásokkal megengedte bármelyik állam kereskedelmi és hadihajóinak szabad áthaladását a szorosokon. Ezenkívül a konvenció előírta, hogy létre kell hozni egy nemzetközi bizottságot, mely a hajók áthaladására vonatkozó szabályok megtartását ellenőrzi. A Szovjetuniót meghívták a tengerszorosokról szóló lausanne-i egyezmény aláírására. 1923. augusztus 14-én a kormány utasítására a Rómába akkreditált szovjet diplomáciai megbízott aláírta a konvenciót, amelyet azonban a Szovjetunió nem ratifikált. 1936-ban a montreux-i konferencián felülvizsgálták ezt a szerződést, és újjal cserélték ki, amelynek értelmében valamennyi ország kereskedelmi hajói teljesen szabadon közlekedhetnek a tengerszorosokon át; a fekete-tengeri hatalmak hadihajóinak a szorosokon át való közlekedését meghatározott követelmé-

nyek teljesítéséhez kötötték; a nem fekete-tengeri hatalmak hadihajói számára pedig szigorú korlátozásokat szabtak meg.

1922. december 30-án a moszkvai Nagy Színházban összeült a szovjetek I. össz-szövetségi kongresszusa, amely történelmi jelentőségű határozatot hozott a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének, a Szovjetuniónak, a világ első soknemzetiségű szocialista államának megalakításáról.

A kongresszus megválasztotta a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságát, az ország legfelsőbb hatalmi szervét a Szovjetunió szovjetkongresszusai közötti időszakban. Csicserin, aki 1918 óta tagja volt az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak, tagja lett a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának is.

1923. július 6-án a Központi Végrehajtó Bizottság II. ülésszaka jóváhagyta a szovjet állam alkotmányát, és határozatot hozott az alkotmány azonnali életbelépéséről (az alkotmányt véglegesen a Szovjetunió II. szovjetkongresszusa hagyta jóvá). A Központi Végrehajtó Bizottság megalakította a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsát, amelynek élére ismét Lenin került. Létrehozták az össz-szövetségi népbiztosságokat. És Csicserint nevezték ki a Szovjetunió külügyi népbiztosává.

1923. július 13-án a Központi Végrehajtó Bizottság elnöksége felhívást intézett „A világ valamennyi népéhez és kormányához", amelyben kifejtette a Szovjetunió külpolitikájának céljait és feladatait. A felhívás megállapította: „... a szovjet köztársaságokban élő népek testvéri együttműködése alapján megteremtett szövetségi állam célja a béke megőrzése valamennyi néppel ... A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége mint az elnyomott népek természetes szövetségese minden néppel békés, baráti kapcsolatokat és gazdasági együttműködést kíván kialakítani. Célul tűzi maga elé, hogy az egész világ dolgozóinak érdekeit szolgálja. A Szovjetunió a Balti-tengertől, a Fekete- és a Fehér-tengertől a Csendes-óceánig terjedő ha-

talmas területen megvalósítja a népek testvériségét és a munka uralmát, s egyúttal arra törekszik, hogy előmozdítsa az egész világ népeinek baráti együttműködését."

1923. július 23-án Csicserin a szovjet kormány megbízásából hivatalosan értesítette a világ államait, hogy „mostantól fogva a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége fogja a központi szövetséges hatalmi szerv alaptörvénye által arra felhatalmazott személyek révén létrehozni a nemzetközi kapcsolatokat, beleértve a hozzá tartozó köztársaságokat is".

„Az Októberi Forradalom hatodik évfordulója" című cikkében, amely az „Izvesztyijá"-ban jelent meg 1923. november 7-én, Csicserin hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió megalakulása „a köztársaságok külpolitikai hatalmának óriási növekedéséhez fog vezetni". A kapitalista világ kénytelen volt számolni a Szovjetunió létezésének tényével, és fokozatosan kezdett kapcsolatokat kiépíteni vele. „Ha végigtekint az ez alatt a hat esztendő alatt megtett úton – írta Csicserin –, a szovjet állampolgár büszke lehet »szocialista hazájára«, s minthogy kész minden áldozatra a munkás-paraszt rendszer megvédése érdekében, nyugodtan tekinthet az ismeretlen jövőbe a szovjet állam létének kezdődő új esztendejében."

AZ ELISMERÉSEK ÉVE

1924 elején nagy bánat érte a szovjet népet és az egész haladó emberiséget. Január 21-én meghalt Vlagyimir Iljics Lenin, a világ proletariátusának vezére, a szovjet kommunista párt és a szovjet állam megalapítója. „A gondolat, az akarat, a tett óriása meghalt" – hangzott a Szovjetunió II. szovjetkongresszusának a dogozó emberiséghez intézett felhívásában.

Lenin halála megrendítette Csicserint. Ez a halál fájdalmas, pótolhatatlan veszteség volt a számára.

Január végén és február elején Csicserin két nagy cik-

ket szentelt Lenin emlékének, „Lenin és a külpolitika" és „Az ifjúságnak tanulnia kell Lenintől" címmel. Ezekben elmondotta, hogyan irányította Lenin napról napra a szovjetköztársaság külpolitikáját és diplomáciáját. Lenin mindig „a legragyogóbban elemezte a diplomáciai helyzetet, és tanácsai (gyakran azonnal magára a szövegre is javaslatot tett, hogy mit válaszoljunk az illető kormánynak) a diplomácia művészetének példaképeiül szolgálhatnak".

Csicserin a rá jellemző szenvedélyességgel és meggyőződéssel folytatta a külpolitika lenini elveinek érvényesítését. 1924. január 26-án interjút adott a „Le Temps" című francia lap egyik tudósítójának, Rolland-nak, s a következőket mondotta: „Lenin jelölte ki számunkra az utat, amelyen haladunk és haladni fogunk. A mi politikánk fő eszméje, amelyről szüntelenül beszélünk, a béke eszméje. Mi magunk békét akarunk és elő akarjuk segíteni az egyetemes békét... A mi békepolitikánk a teremtés-alkotás politikája. Mi azt mondjuk a mi népünknek, hogy a szovjet köztársaság maga a béke. Béke nemcsak a mi termelőerőink fejlődése számára, hanem a világtermelés fejlődése számára is, amelynek szerves része a mi termelésünk. Ezek az eszmék, amelyekért Genovában síkraszálltunk, Lenin géniuszának szülöttei."

1924-ben pártunk és kormányunk elérte, hogy a kapitalista hatalmak többsége elismerje a Szovjetuniót. „Hiába gondolják sokan – mondotta Csicserin –, hogy nekünk valamiféle nemzetközi rangra van szükségünk. Nemzetközi rangra nekünk nincs szükségünk. Címekkel nem törődünk. A de jure elismerés csupán mint technikai és gyakorlati lépés érdekel bennünket, amely megkönnyíti gazdasági kapcsolatainkat. De erre a könnyítésre nemcsak nekünk van szükségünk, hanem a partnereinknek is."

A Szovjetunió elismerése 1924 februárjában kezdődött, amikor de jure létrejöttek a diplomáciai kapcsolatok Angliával és Olaszországgal. Az ő példájukat követte azután Norvégia, Svédország, Dánia, Görögország, Albánia, Me-

xikó és Hedzsasz. Mindez ékes bizonyítéka volt annak, hogy megszilárdult a Szovjetunió nemzetközi helyzete.

A diplomáciai kapcsolatok megteremtése után tárgyalások kezdődtek Angliával gazdasági és politikai kérdésekről. Csicserin ezekben a legaktívabban részt vett. „Most nyakig vagyunk az Angliával való tárgyalások előkészítésével; éjjel-nappal ülések és tanácskozások" – írta március 11-én Karahannak, aki akkor pekingi diplomáciai megbízott volt.

Az angol–szovjet konferencia augusztus 8-án ért véget, egy nagyon fontos dokumentumnak, a Szovjetunió és Nagy-Britannia általános szerződésének aláírásával.

Csicserin 1924. augusztus 20-án a Moszkvai Szovjet plénumán ezt mondotta: „... maga az a tény, hogy az angol kormány és a szovjet kormány aláírta ezt a szerződést, roppant nagy jelentőségű, sőt, azt mondhatnám, az első lépés kapcsolataink új szakaszának útján, s következésképpen az első lépés az új nemzetközi kapcsolatok útján".

Ám a reakciós angol körök dühödt kampányt indítottak a szerződés ellen, s ez meghiúsította a szerződés ratifikálását.

1924. május 31-én az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és Japán ellenakciói dacára Karahan pekingi szovjet diplomáciai megbízott a kínai kormány meghatalmazottjával megállapodást írt alá, amely a két állam közötti hivatalos kapcsolatok kezdetét jelentette. Csicserin ezt a megállapodást „nagy történelmi tettnek" nevezte.

1924 májusában a franciaországi általános parlamenti választásokon az Édouard Herriot vezette „baloldali blokk" aratott győzelmet. Csicserin már régóta ismerte Herriot-t, többször találkozott is vele, s baráti levelezést folytattak. Herriot már 1923 elején az újév alkalmából azt írta Csicserinnek Lausanne-ba, hogy szeretné, ha ez az év a Franciaország és Oroszország közötti kapcsolatok újrafelvételének esztendeje lenne. „Igen, kedves barátom (ha megengedi, hogy így szólítsam) – írta –, kapcsolatban fogunk maradni. Értesítsen, segíthetek-e valamiben Önnek. Ha nem tudok segíteni, amikor Ön hozzám fordul, ezt

őszintén megmondom Önnek, s Ön nem fog haragudni rám. Ha sikerülni fog segíteni, nagyon boldog leszek."

Az 1924 júniusában megalakult új francia kormányban Herriot lett a miniszterelnök és a külügyminiszter. Ennek eredményeképpen reális lehetőség nyílt a normális szovjet–francia kapcsolatok kialakítására.

1924. október 28-án Herriot kormánya kijelentette, hogy de jure elismeri a Szovjetuniót. „Engedje meg, hogy szívből üdvözöljem Önt – írta Csicserin – e nagy esemény alkalmából, amely utat nyit népeink baráti kapcsolatainak fejlesztéséhez, olyan utat, amely nagy és gyümölcsöző lehetőségeket fog adni számunkra a jövőben. Örömmel tölt el, hogy immár több éves személyes barátságunk hozzájárult ezekhez az irigylésre méltó eredményekhez."

Herriot baráti üzenettel válaszolt Csicserinnek: „Én nem kevésbé örülök, mint Ön, annak az eseménynek, amely lehetővé teszi számunkra, hogy közösen tevékenykedjünk az európai és a világbéke fenntartása és megszilárdítása érdekében. Nincsenek népek, amelyek inkább hivatottak volnának a kölcsönös megértésre, mint a francia nép, amely csordultig van igazságérzettel és baráti érzelmekkel, s a nagy orosz nép, amelynek nemes tulajdonságairól személyesen volt alkalmam meggyőződni. Biztos vagyok abban, hogy a mi személyes kapcsolataink, amelyek oly őszintén szívélyesek, megkönnyítik a mi közös ügyünket népeink javára."

A reakciós erők mesterkedései ellenére a szovjet állam mind nagyobb nemzetközi elismerést nyert. 1924-ben csaknem valamennyi nagy állam felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. Csak az Egyesült Államok uralkodó körei nem voltak hajlandók semmiképpen sem elismerni országunkat.

Mennél jobban bővültek a Szovjetunió kapcsolatai a világ államaival, annál több lett a munkája a Külügyi Népbiztosságnak. Ebből a munkából nagymértékben kivette a részét személyesen Csicserin. Annak az időszaknak számos diplomáciai dokumentuma és anyaga az ő gyöngybetűivel

van írva. Az ő ilyen vagy olyan mértékű részvétele nélkül nem zajlott le egyetlenegy tárgyalás sem, nem döntöttek el egyetlenegy valamennyire is fontos külpolitikai kérdést sem.

B. I. Korotkin, aki Csicserin életének utolsó évtizedében Csicserin személyi titkára volt, elmesélte, hogy a népbiztos egy átlagos munkanapja a következőkből tevődött össze: elolvasta a szovjet és külföldi sajtót, illetve a diplomáciai levelezést, levezette a kollégium ülését, beszélt a Külügyi Népbiztosság osztályvezetőivel, fogadta a külföldi diplomatákat és a különböző szovjet intézmények és szervezetek képviselőit, s ugyanakkor részt vett az összes lehetséges kormánybizottságban. Késő éjszaka lediktálta beszámolóit a párt Központi Bizottsága és a kormány részére, feljegyzéseket és utasításokat mondott tollba a kollégium tagjai részére, cikkeket diktált lapok és folyóiratok számára, leveleket írt a diplomáciai megbízottaknak, s jegyzékeket fogalmazott, gyakran idegen nyelveken. Ezt az egész anyaghalmazt reggelre letisztázták és rárakták a népbiztos íróasztalára aláírás végett.

Csicserin az olykor már pedantériává fajuló rendkívüli akkurátusság és pontosság mintaképe volt. Korotkin elmesélte, hogy Csicserin 3–5–7 napra előre elkészítette napi munkarendjét. Pontosan megjelölte a fogadások időpontját: az első vendég 11-re, a második 11 óra 10 percre, a harmadik 11 óra 18 percre stb. Ezt a napirendet szinte kivétel nélkül megtartotta.

Korotkin elmondott egy nagyon érdekes esetet is:

– Egyszer Brockdorff-Rantzau nemet nagykövet azzal a kéréssel fordult hozzánk, hogy még aznap fogadja őt Csicserin. Ő azonban annyira el volt halmozva munkával, hogy sehogy sem tudott időt szakítani a váratlan látogató számára, s megkért engem, tudassam a nagykövettel, hogy másnap kész fogadni őt. A nagykövet azonban mindenképpen, még aznap beszélni akart Csicserinnel. Akkor Csicserin arra kért, mondjam meg a nagykövetnek, hogy éjfélkor hajlandó fogadni őt. A nagykövet megköszönte Csicse-

rin szívességét, és beleegyezett a megjelölt időpontba. Pontosan éjfélkor Csicserin bement a dolgozószobájába, s kért, hogy szólítsam be a nagykövetet az előszobából, ámde... a nagykövet valami miatt nem érkezett meg a megjelölt időre. Felhívtam telefonon a követséget. A tanácsos elnézést kért a nagykövet nevében, és közölte, hogy a nagykövet kicsit késik, de már elindult. Aztán mintegy 15 perces késéssel a nagykövet valóban megérkezett. Amikor jelentettem Csicserinnek, hogy a nagykövet megérkezett, ő nyugodt hangon azt válaszolta, hogy azonnal ott lesz a dolgozószobájában, de látom ám, hogy felveszi a kabátját, kalapot tesz a fejére, fogja a sétabotját, és a hátsó kijáraton elhagyja a lakását. Csak éjjel két órára tért vissza. A nagykövet pedig türelmesen várt, s amikor végre betessékeltem a népbiztos dolgozószobájába, Csicserin is és a nagykövet is úgy tett, mintha mi sem történt volna, szívélyesen üdvözölték egymást, s helyet foglaltak a karosszékekben. Később, vagy 7–8 év múlva, valahogy előhoztam Csicserinnek ezt az epizódot, hogyan is várakoztathatta meg a német nagykövetet kerek két óra hosszáig az előszobában. Csicserin elmosolyodott, s azt mondta: „Nagyon jól emlékszem az esetre. A magyarázat az, hogy a nagykövet elégedetlen volt, mert nem egyeztem bele azonnal, hogy még aznap fogadom őt, s makacsul ragaszkodott az aznapi találkozóhoz. Ekkor úgy döntöttem, hogy éjfélkor fogadom őt, vagyis se nem ma, se nem holnap. A nagykövet viszont nyilván a 15 perces késéssel akart megleckéztetni engem, jóllehet a diplomaták s kivált a németek, rendkívül pontosak. De ha ő 15 percre büntetett engem, én úgy döntöttem, hogy két órára fogom büntetni őt."

•

Csicserin mindig élénken érdeklődött az ifjúsági mozgalom iránt. Amikor emigrációban volt Németországban, Franciaországban és Angliában, mindig közel akart kerülni a forradalmi ifjúsághoz, s maga is aktívan részt vett

ezeknek az országoknak az ifjúsági mozgalmában. 1919-ben Csicserin tagja lett annak a bizottságnak, amely a Kommunista Ifjúsági Internacionálé szervezetének alapelveit dolgozta ki. Ugyanebben az évben az Oroszországi Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottsága azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy írja meg a világ szocialista ifjúsági mozgalmának rövid fejlődéstörténetét. Csicserin „kötelességének tartotta ennek a kérésnek a teljesítését" és megjelentette „Vázlatok az Ifjúsági Internacionálé történetéből" című tanulmányát. Ezt 1923-ban újra kiadták.

Beszédeiben, cikkeiben Csicserin minduntalan hangsúlyozta, hogy a szovjet ifjúságra grandiózus és végtelen feladatok várnak. 1923 márciusában ezt mondotta az ifjúmunkásoknak: „Soha, a történelem semelyik időszakában sem álltak az ifjúság előtt olyan szédítő feladatok, mint ma a szovjet köztársaságok előtt."

A komszomol ötéves jubileuma alkalmából Csicserin azt mondta: „Az ifjúság a jövő, nemcsak abban az értelemben, hogy a mai fiatalok a holnap emberisége, hanem az ifjúság a jövő azért is, mert az ifjúság egész lényével megragadja, átéli és cselekvéssé változtatja azt az újat, ami az adott pillanatban a történelemben benne van. Az ifjúság a letéteményese minden új és alkotó mozzanatnak a történelmi fejlődésben. De ha az ifjúság csak az érzelmi hullámzások és az élmények letéteményese lenne, ezek az érzelmi kitörések és ezek a benyomások szinte nyomtalanul tűnnének el; az ifjúság a tanulás és a fegyelem, elsősorban az önfegyelem gyakorlásának az időszaka is.

... Komszomolunk, élje bár a legszínesebb és leggazdagabb életet, telis-tele van gyakorlati munkával is, ami a legjobb nevelési eszköz. Harcol is az átkos múlt csökevényei és erői ellen, amelyek minden oldalról körülveszik őt. Komolyan, tervszerűen tanul is, törődik az emberi személyiség általános kulturális és esztétikai fejlesztésével is. Mennyi mindent kell még tenni!"

Csicserin az „Izvesztyijá"-ban költeménnyel köszöntötte a Komszomolt:

... Vonulnak, zárt sorokban menetelnek,
Hatalmas és ujjongó sereg ...
Szemükben fény – a napfénynél sugárzóbb,
Szívükben tűz – világra átcsapó;
Testvéri eszme szítja ezt a lángot,
S az ajkukon dal, vígan áradó.
... Mosolyog ajkam, ahogy rátok nézek,
Mosolyom boldog, hajnalként ragyog;
Veletek együtt én is lánggal égek,
És újra, mint ti, fiatal vagyok.

Bizonyára sokakat meglepett, hogy a külügyi népbiztos költeménnyel jelentkezett. Mindenesetre Gyemjan Bednij a „Pravdá"-ban egy baráti bökverssel reagált az eseményre. Az „Erőnk forrása" című versben ez állt:

„Oroszországot ésszel fel nem éred!"
Hivatást úgy, mint nálunk, hol cserélnek,
Hol semmi munkától nem vonakodnak?
Kit nem ejt ámulatba ez a hír:
A diplomata, lám, Csicserin verset ír,
S a költő Gyemjan jegyzéket ír Curzonnak?!

(Brodszky Erzsébet fordításai)

Csicserin arra buzdította az ifjúságot, hogy legyen méltó örököse az oroszországi munkások és parasztok ama nagy vívmányainak, melyeket Lenin pártjának vezetésével értek el. Csicserin soha nem hízelgett az ifjúságnak, hanem mindig azt tanácsolta neki, hogy alaposan és sokoldalúan készüljön fel a hallatlanul bonyolult történelmi feladatok megoldására. Ezekkel a feladatokkal csak az tud megbirkózni – mondotta –, aki birtokában van az összes ismereteknek, a múlt tapasztalatainak, a harc művészetének, az érlelődő jövő alkotó eszméinek. „Az élet célja az élet öröme – mondta többször is. – A harc jutalma a harc öröme, a diadal elragadtatása, s a diadal előérzetének el-

ragadtatása. Életetek minden egyes percét... ragyogja be az eszmény... Minden egyes erőfeszítéseteket hassa át a jövendő győzelem diadala."

„Az ifjúságnak tanulnia kell Lenintől" című cikkében, amelyet néhány nappal Lenin halála után írt, Csicserin kifejezésre juttatta azt a leghőbb vágyát, hogy a fiúk és a lányok tanuljanak Lenin példájából: „Vlagyimir Iljics személyében valóban a proletárkultúra képviselőjének utánozhatatlan példaképével van dolgunk, annak a kultúráénak, amely az ismeretek pontosságán, az egész emberi munka racionalitásán, egyszóval azon alapszik, hogy az ész uralkodik a természet felett és a társadalmilag szabályozott termelés a vak spontaneitás felett."

Csicserin szilárdan hitt abban, hogy „az ifjú leninisták, akik átvették mindazt, amit olyan határtalan munkával, olyan hihetetlen erőfeszítéssel és harccal dolgoztak ki és értek el az előttük járó nemzedékek", feltétlenül teljesítik a rájuk háruló történelmi feladatot, „legalább annyit kivívnak és létrehoznak, amennyit kivívtak és létrehoztak az elődeik, akik utat nyitottak számukra a jövőbe".

HARC A SZOVJETUNIÓ ELLENI EGYSÉGFRONT LÉTREHOZÁSA ELLEN

Az imperialisták mindenáron meg akarták akadályozni, hogy a világ első szocialista állama még jobban megerősödjék. 1925-ben lázas diplomáciai tevékenységbe kezdtek, hogy Németország részvételével szovjetellenes blokkot hozzanak létre. Az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország bevonta Németországot a nyugati szövetségbe, hogy meghiúsítsa a szovjet–német gazdasági együttműködést, s kötelezze Németországot a szovjetellenes akciókban való részvételre.

Csicserin többször is felhívta a figyelmet az imperialista államok Szovjetunió elleni egységfrontjának veszélyére, s ezzel kapcsolatban arra buzdította a Szovjetunió dolgozó tömegeit, hogy szüntelenül erősítsék egységüket és összeforrottságukat. „... *Az egység és az összeforrottság* – mondotta 1925. március 3-án a Központi Végrehajtó Bizottság III. ülésszakán elhangzott beszámolójában – *csak tudatosság eredménye lehet, a tudatosságot viszont csak úgy érhetjük el, ha a tömegek körében elterjesztjük a leninizmus eszméit.*

A leninizmus eszméi – ez az, ami ideológiailag összeforraszt bennünket, ez a mi legnagyobb erőnk, ennek köszönhetően nem rettenünk meg az ellenségek semmilyen mesterkedésétől sem.

Ez a mi támaszunk, ez a mi reménységünk a jövőre nézve. Ebben a vonatkozásban a leninizmus eszméinek és a tömegek körében való elterjesztésüknek roppant nagy diplomáciai jelentőségük van, mivel ezekből merítjük azt az erőt, amely kősziklává változtat bennünket, s ez meghiúsítja ellenségeink mesterkedéseit."

1925 októberében Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország és Belgium képviselői a svájci Locarnóban konferenciára gyűltek össze, s megkötötték az úgynevezett garantáló paktumot. Ezzel a szerződéssel az Egyesült Államok aktív támogatásával létrejött a Szovjetunió elleni imperialista katonai megegyezés.

A szovjet diplomácia figyelemmel kísérte e tárgyalások menetét, idejében felismerte a nyugati hatalmak szándékait, és számos effektív intézkedést tett a béke biztosítása érdekében.

Csicserin beszédeiben, nyilatkozataiban és interjúiban leleplezte az imperialisták szovjetellenes összeesküvését. Nagy jelentőségűek voltak számos európai állam vezetőivel való személyes találkozásai és tárgyalásai is.

1925 nyarán Csicserin súlyosan megbetegedett, hónapokig ágyhoz volt kötve, de a munkát nem hagyta abba. „Mostani állapotomban nagyon nehéz dolgoznom" – írta.

Sürgetésére hazahívták Pekingből Karahan diplomáciai megbízottat, akinek részben át kellett vennie az ügyeket a Külügyi Népbiztosságon, elsősorban a keleti ügyek intézését, amelyeket kitűnően ismert. Szeptember végén kicsit javult Csicserin állapota, s az orvosok azt tanácsolták neki, hogy külföldön folytassa a gyógykezeltetést. Csicserin kihasználta ezt az utazást, s a szovjet kormány megbízásából ellátogatott több európai ország fővárosába.

Útjának első állomása Varsó volt. A szovjet népbiztos megérkezése óriási érdeklődést keltett Varsóban. Vojkov, a Lengyelországba akkreditált szovjet diplomáciai megbízott közölte a Külügyi Népbiztossággal, hogy a Csicserin számára rendezett fogadás „ünnepélyessége és az egész lengyel társadalom különös hangulata folytán" felülmúlt minden várakozást. Smarziewsky, a „Czas" nevű krakkói lap tudósítója ezt írta Varsóból: „A lengyel fővárosban van miről beszélni: a főváros lakosainak minden figyelmét Csicserin köti le."

Ennek a meleg fogadtatásnak először is az volt a magyarázata, hogy a lengyel ipari körök érdekeltek voltak a Szovjetunióval való kapcsolatokban, ugyanis ezektől remélték, hogy enyhíthetik Lengyelország gazdasági válságát. Másodszor, számos ismert politikai személyiség a kelet-európai béke biztosítékát a Szovjetunióhoz fűződő jószomszédi kapcsolatok fejlesztésében látta. Az akkori Lengyelország uralkodó csoportja azonban nem értett egyet az előrelátó társadalmi, politikai és gazdasági köröknek ezekkel a törekvéseivel.

Csicserin szükségesnek tartotta kihasználni azt a körülményt, hogy a lengyel társadalom egyre inkább kívánta a Szovjetunióhoz való közeledést. Varsóban Csicserin az újságíróknak ézt mondotta:

– Varsón átutaztamban rendkívül megörültem annak a lehetőségnek, hogy itt tölthetek néhány napot, hogy a lengyel politika vezetőivel való személyes találkozásaim és közvetlen tárgyalásaim révén segítsek kiküszöbölni bizonyos félreértéseket kapcsolatainkban és néhány szi-

lárd támpontot létrehozni a további diplomáciai tárgyalásokhoz, melyeknek célja államaink tartós közeledése egymáshoz.

Csicserin hangsúlyozta, hogy a nemzetközi kapcsolatok szempontjából nagy jelentőségű a Szovjetunió és Lengyelország korrekt együttműködése. „Mint ahogy az országaink közötti konfliktusok erősen rányomták bélyegüket az egész európai helyzetre – mondotta –, ugyanúgy tartós közeledésünknek is természetszerűleg rendkívül mély hatással kell lennie az erők és a viszonyok egész nemzetközi konfigurációjára." Csicserin az államférfiakkal való találkozásakor megvitatta partnereivel a szovjet–lengyel kapcsolatok perspektíváit, s megmagyarázta a szovjet kormány álláspontját a locarnói paktummal kapcsolatban. A lengyel külügyminiszterrel, Skrzyńskivel folytatott beszélgetéséről Csicserin ezt mondotta: „Roppant nyugodt szavakkal nyilatkozott Locarnóról, egyes magyarázataim azonban valószínűleg felhívták a figyelmét bizonyos veszélyekre, amiket nem is sejtett."

Különösen jelentős volt Csicserin berlini látogatása. Tárgyalásokat folytatott Luther birodalmi kancellárral és Stresemann külügyminiszterrel a Szovjetunió és Németország közötti politikai és gazdasági együttműködés bővítéséről. Csicserin a tárgyalások folyamán nagyfokú állhatatosságról és rugalmasságról tett tanúságot, s ennek köszönhetően végleg egyeztették a szovjet–német gazdasági szerződés szövegét, amelyet a felek 1925. október 12-én írtak alá Moszkvában.

Ennek a szerződésnek a megkötése, amikor javában tartott a locarnói konferencia, a szovjet diplomácia nagy győzelme volt. Ismét meghiúsultak az imperialista hatalmak arra irányuló kísérletei, hogy elszigeteljék a Szovjetuniót.

Csicserin berlini tárgyalásai felkeltették a világsajtó figyelmét. Az angol és a francia lapok kezdetben nem mutattak különösebb érdeklődést a szovjet népbiztos utazása iránt, nemsokára azonban nyugtalankodni kezdtek,

és Csicserin tárgyalásainak „jelentős sikeréről" meg arról cikkeztek, hogy Csicserin mint „váratlan partner" láthatatlanul jelen van Locarnóban.

A németekkel folytatott fontos tárgyalásai végeztével Csicserin az orvosok tanácsára Wiesbadenbe utazott gyógykezelésre. Annak idején a francia hatóságok ellenőrizték azt a területet, ahol ez a fürdőhely található, s megígérték, hogy megteszik a szükséges intézkedéseket a szovjet népbiztos nyugalma és biztonsága érdekében. Ezt még Moszkvában közölte Csicserinnel Herbette francia nagykövet.

„Csak most, hogy ebbe a mozdulatlan mocsárba csöppentem, hogy megszűntek körülöttem a szokásos külső impulzusok, csak most látom, mennyire össze vagyok törve és ki vagyok merülve" – írta Csicserin Wiesbadenből Moszkvába. Az orvosok „teljes nyugalmat, pihenést és gondtalanságot" írtak elő, Csicserin azonban itt sem tudta megfogadni tanácsaikat. Napról napra a legkülönbözőbb látogatók igyekeztek a közelébe férkőzni, s különösen nehéz volt megszabadulni a német, angol, francia és amerikai újságíróktól, akik külön azért utaztak Wiesbadenbe, hogy vele találkozhassanak.

Egyidejűleg Csicserin nagy levelezést folytatott Moszkvával, így értekezett a moszkvaiakkal a szovjet külpolitika halaszthatatlan kérdéseiről. A gyógykezelés és az intenzív munka lekötötte minden idejét. Egyik levelében Csicserin így panaszkodott: „Amikor a brixtoni börtönben ültem, elkezdtem olvasni Innes-től a „History of the British Nation"-t, s megjelöltem oldalakat és bekezdéseket, ahol abbahagytam az olvasást. Abban reménykedtem, hogy most tovább olvashatom, de alig jutok hozzá."

Október 21-én Painlevé francia miniszterelnök követeként Wiesbadenbe érkezett Rechtsamer, aki levelet hozott Csicserinnek párizsi látogatásra szóló meghívással, hogy folytassák a Berlinben három évvel korábban megkezdett tárgyalásokat, és egyeztetett határozatokat dolgozzanak ki a vitás kérdésekben. A levél megfogalmazása szerint a

francia miniszterelnök úgy vélte, hogy Csicserin varsói látogatása „nagymértékben megkönnyítette a helyzetet, enyhülést hozott" a francia–szovjet kapcsolatokba.

Válaszüzenetében Csicserin üdvözölte Painlevé kezdeményezését, mivel az megfelelt a szovjet kormány ama kívánságának, hogy megállapodásra jusson Franciaországgal a mindkét országot érdeklő összes kérdésekben, s meggyorsítsa, amennyire csak lehetséges, e kérdések megoldását.

Painlevé már 1922-ben, amikor először találkozott Csicserinnel Berlinben, kifejtette álláspontját a francia–szovjet kapcsolatok perspektíváit illetően. Csicserin 1925 áprilisában Kraszin párizsi szovjet diplomáciai megbízotthoz írott levelében a következőképpen tolmácsolta Painlevé véleményét arról, hogy mi a jelentősége a Szovjetuniónak Franciaország jövendő biztonsága szempontjából: „Németország, amikor ismét megerősödik, a független Franciaországnak magát a létét fogja veszélyeztetni, s akkor a szovjetköztársaság, amely segíteni igyekszik az elnyomott és a fenyegetett népeket, Franciaország létének védelmezőjévé fog válni az arra az időre feltámadt militarista Németországgal szemben."

1925. november 7-én Csicserin részt vett a berlini diplomáciai képviselet által adott fogadáson, s tárgyalt d'Abernon brit nagykövettel a Szovjetunió és Anglia kapcsolatairól. Csicserin kifejtette, hogy ezek a kapcsolatok csupán a vitás kérdések megoldásának eredményeképpen javulhatnak, ehhez azonban tárgyalásokat kell kezdeniük, amire a szovjet fél bármely pillanatban készen áll. D'Abernon nem adott határozott választ, hanem „csak faggatózott, s olykor-olykor megjegyezte, hogy nem tudja, kormányának mik a szándékai".

November 9-én Csicserin visszautazott Wiesbadenbe.

Ugyanazon a napon a törökországi szovjet diplomáciai megbízott közölte a Külügyi Népbiztossággal, hogy a török kormány meghívta Csicserint, látogasson el Törökországba, s hangsúlyozta, hogy ez a látogatás demonstrá-

cióképpen fölöttébb kívánatos volna, válaszul Locarnóra. A locarnói egyezményből kimaradt államoknak fel kell tenniük a kérdést, hogy ez a megállapodás mennyire irányul ellenük.

A török kormánnyal közölték, hogy Csicserin egészségi állapota miatt nem vállalkozhat ilyen hosszú utazásra. S megegyeztek abban, hogy Csicserin Franciaországban fog találkozni a török miniszterrel.

1925. november végén Csicserin Dél-Franciaországba utazott a gyógykúra folytatására. Elutazása a legnagyobb titokban történt. Novemberben ugyanis Csicserin több névtelen levelet kapott, melyben figyelmeztették, hogy merénylet készül ellene. Nem lehetett figyelmen kívül hagyni ezeket a közléseket, s maga Csicserin is úgy érezte, hogy bizonyos gyanús egyének ólálkodnak körülötte. Mint később beigazolódott, az óvintézkedések megakadályozták a fehérgárdistákat a szovjet népbiztossal kapcsolatos galád szándékuk kivitelezésében.

November 26-án Párizsban létrejött Csicserin és Painlevé találkozója. Még aznap Csicserin találkozott Briand külügyminiszterrel és Berthelot-val, a francia külügyminisztérium főtitkárával is.

A dél-franciaországi gyógykúra végeztével Csicserin december 11-én ismét Párizsba utazott a tárgyalások folytatására. Ezúttal számos kiemelkedő államférfival találkozott Párizsban – Herriot-val, de Monzie-val stb. „Rendkívül elégedett vagyok a vezető francia politikusokkal, valamint a különböző társadalmi rétegek számos tekintélyes képviselőjével folytatott tárgyalásaim eredményeivel" – mondotta Csicserin december 15-én a párizsi szovjet diplomáciai képviselet épületében tartott sajtókonferencián. Ismételten hangsúlyozta, hogy „politikánk egyik fő alapja a törekvés a békére, a béke tartóssá tételének elősegítése", s hogy „számunkra semmilyen más politika nem elfogadható, mivel nekünk békére van szükségünk fő célunk eléréséhez: hazánk gazdasági újjászületéséhez".

E találkozók eredményeképpen megállapodás jött létre,

hogy megszervezik a szovjet–francia tárgyalásokat a két ország közötti vitás kérdések rendezése végett.

A burzsoá propaganda az egekig magasztalta a locarnói szerződést mint „békepaktumot", a Szovjetuniót pedig békebontónak tüntette fel a béke bajnokai között. Csicserin azonban mindent megtett, hogy leleplezze ezt a hamisítást. Meg kellett magyarázni a tömegeknek és a megzavarodott nyugati közéleti és politikai személyiségeknek a szovjet állam békeszerető politikájának céljait és feladatait.

Csicserin Farbmannek, az „Observer" című angol lap tudósítójának adott interjújában hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió kész közvetlenül rendezni nézeteltéréseit a többi kormánnyal. Éppen a Szovjetunió volt az első állam, amely a háború után síkraszállt a leszerelés mellett, és kész lemondani a hadseregéről és a hadiiparáról, amennyiben a teljes leszerelés általános lesz, de támogatja a részleges leszerelésre irányuló kísérleteket is.

A francia fővárosban való tartózkodása végén Csicserin tárgyalásokat folytatott Tevfik Rüsti bejjel, Törökország külügyminiszterével, aki külön ezért utazott Párizsba. E tárgyalások azzal fejeződtek be, hogy december 17-én aláírták a Szovjetunió és Törökország barátsági és semlegességi szerződését.

A Törökországgal való megállapodás nyitotta meg azoknak a semlegességi szerződéseknek a sorát, amelyeket a Szovjetunió a szomszédaival megkötött. 1926. január 2-án az SZK(b)P KB Politikai Bizottságához intézett levelében Csicserin ezt írta: „A Törökországgal Párizsban aláírt szerződés, melynek értelmében nem támadjuk meg egymást és nem veszünk részt ellenséges mesterkedésekben, a mintapéldája a baráti kapcsolatokra építő békepolitikának."

Párizsból Moszkvába utaztában Csicserin néhány napot Berlinben töltött. Találkozott Stresemann külügyminiszterrel, Schubert államtitkárral, Brockdorff-Rantzau moszkvai nagykövettel és más államférfiakkal és diplomatákkal, s megtanácskozta velük a két ország kapcsolatainak perspek-

tíváit, azzal kapcsolatban, hogy Németország aláírta a locarnói szerződést, illetve a politikai szerződés megkötésének kérdését, amit Csicserin a szovjet kormány nevében már 1924 decemberében javasolt, amikor Brockdorff-Rantzau nagykövettel tárgyalt.

Csicserin háromhónapos külföldi tartózkodása után hazafelé utazva a litván és a lett kormány meghívására ellátogatott Kovnóba (Kaunas) és Rigába is. A litván és a lett vezető személyiségekkel folytatott tárgyalásai hozzájárultak a Szovjetunió és e balti államok kapcsolatainak javulásához.

Miután hazatért Moszkvába, Csicserin részt vett a XIV. pártkongresszus munkájában, s a kongresszuson megválasztották az SZK(b)P Központi Bizottságának tagjává.

1926-ban a szovjet diplomácia megszilárdította és újabbakkal gyarapította a már elért sikereket. A szovjetellenes blokkok összetákolására irányuló imperialista politikával a Szovjetunió a megnemtámadási és semlegességi szerződések megkötésének politikáját állította szembe.

1926. január 7-én Csicserin táviratilag közölte a perzsiai szovjet diplomáciai megbízottal, K. K. Jurjenyevvel, hogy Moszkvában „kívánatosnak tartják a szovjet–török szerződéshez hasonló szerződés megkötését Perzsiával". A szovjet kormány kifejezésre juttatta, hogy hajlandó ugyanilyen szerződéseket aláírni más államokkal is, többek között Lengyelországgal, Lettországgal, Finnországgal.

A szovjet diplomácia erőfeszítései nem voltak sikertelenek.

1926. április 24-én Kresztyinszkij szovjet diplomáciai megbízott és Stresemann német külügyminiszter Berlinben aláírta a Szovjetunió és Németország megnemtámadási és semlegességi szerződését. E fontos esemény alkalmából Csicserin táviratot küldött Stresemann-nak: „Örömmel konstatálhatom, hogy tárgyalásaink, melyeket tavaly a birodalmi kancellárral és Önnel folytattunk, pozitív és roppant kielégítő eredményhez vezettek. Szerződésünket mi a béke eszközének tekintjük, amelynek elő kell segítenie a

világbéke megszilárdítását. Rapallo szelleme tovább él ebben a szerződésben és jótékonyan befolyásolja az általános helyzetet."

A szovjet–német szerződés felháborította London és Párizs reakciós köreit. Anglia és Franciaország jobboldali sajtója szemrehányást tett a német kormánynak, hogy elárulta „Locarno szellemét".

Nagy jelentőségű volt a kelet-európai helyzet stabilizációja szempontjából az, hogy Csicserin 1926. szeptember 28-án Moszkvában aláírta a szovjet–litván megnemtámadási szerződést.

A Szovjetunió által megkötött megnemtámadási és semlegességi szerződések nagymértékben hozzájárultak a béke megőrzéséhez és a nemzetközi biztonság garantálásához. Meghiúsították az imperialisták arra irányuló törekvéseit, hogy szovjetellenes tömbökbe vonják bele a Szovjetuniót körülvevő országokat.

Mindamellett a Szovjetunió további erőfeszítéseket tett, hogy normalizálja és fejlessze kapcsolatait a nagy kapitalista országokkal. Például: Csicserin és más szovjet diplomaták különböző formákban és különféle alkalmakból többször kijelentették, hogy a Szovjetunió őszintén javítani kívánja kapcsolatait Angliával, amely annak idején nyíltan szovjetellenes politikát folytatott. Az angol kormány azonban nem reagált erre a kezdeményezésre. „Mi békejobbot nyújtunk Angliának – mondotta Csicserin –, ez a kéz azonban a levegőben marad."

1926 őszén megérkezett Londonba Kraszin, akit már egy évvel korábban oda neveztek ki diplomáciai megbízottnak (súlyos betegsége hosszú ideig megakadályozta, hogy elfoglalja állomáshelyét). Csicserin, aki nagyra értékelte ezt a tehetséges diplomatát, meleg hangú levélben ezt írta neki: „Örömmel üdvözlöm Önt abból az alkalomból, hogy egyáltalán ismét munkához látott, s különösen, hogy ismét folytatja már kitapasztalt londoni munkáját. (Kraszin már a húszas évek elején is dolgozott Angliában – *A szerzők.*) Bízom abban, hogy az Ön gyógyulása tartós, sőt végleges

lesz. Őszinte szívvel kívánok Önnek jó egészséget, s kívánom, hogy folytathassa nagyszerű tevékenységét. Londonban Ön, hogy úgy mondjam, a legtöbb lándzsát törte harcunkban. Ott személyesen Önnel rokonszenvező környezetre talál. A londoniak mindig mondták, hogy nagyszerű viszonyban van Önnel a helyi társaság. A Szovjetunió számára a helyzet az adott pillanatban roppant súlyos, de az Ön londoni kapcsolatai és az Ön iránti szimpátiák bizonyos fokig megkönnyítik az Ön nehéz munkáját . . ."

1926 nyárutóján Csicserin betegsége ismét elmérgesedett. „Megrokkant egészségi állapotom egyre nyilvánvalóbbá válik" – mondotta 1926 augusztusában. Hosszú szabadságot kellett kivennie, hogy külföldön kezeltesse magát.

A török kormány, amikor tudomást szerzett Csicserin küszöbönálló nyugat-európai utazásáról, megismételte a meghívást. Betegsége miatt azonban Csicserin ezúttal sem tudta azt elfogadni. A felek azonban úgy határoztak, hogy Csicserin Odesszában találkozik Rüsti török külügyminiszterrel.

Elutazása napján, november 9-én Csicserin valamennyi külföldi szovjet diplomáciai megbízottnak táviratot küldött, melyben a Rüstivel való találkozásról ezt írta: „Ez udvariassági aktus, melyben kifejezésre jutnak a béke megőrzésében érdekelt és a belső helyreállítás munkájával elfoglalt országaink szoros, baráti kapcsolatai."

Arról, hogy milyen légkörben zajlott le a török miniszter odesszai látogatása, beszámolt az egyik szemtanú: K. K. Rogyionov, a „Nyezamozsnyik" torpedóromboló parancsnoka, aki később szovjet nagykövet volt.

„Tevfik Rüstinek a családjával (feleségével és lányával) együtt a »Hamidie« cirkálón kellett Odesszába megérkeznie. A nemzetközi szokásoknak megfelelően a török hadihajó fogadására Szevasztopolból azonnal Odesszába vezényelték a »Nyezamozsnyik« torpedórombolót.

Akkor ez a hajó éppen javítás alatt volt. 36 óra alatt tehát össze kellett szerelni a szétszedett gépezeteket, mindent

rendbe tenni, s a hajónak még a »Hamidie« megérkezése előtt oda kellett érnie Odesszába. A személyzet becsülettel végrehajtotta a nem könnyű parancsot. Néhány órával azelőtt, hogy Csicserin megérkezett Moszkvából, a »Nyezamozsnyik« már ott horgonyzott az odesszai kikötőben. Csicserin nagyon fontosnak tartotta, hogy a torpedóromboló jelen legyen a török miniszter fogadásakor. Ezért, amint megérkezett a pályaudvarra, az első kérdése ez volt: »Megérkezett-e a hadihajónk?« (Az érdekesség kedvéért megjegyezzük, hogy a Külügyi Népbiztosság titkára mindenekelőtt az iránt érdeklődött akkor a pályaudvaron az odesszai vezetőktől, hogy szereztek-e virágcsokrokat Rüsti felesége és lánya számára.)

A lapok részletesen beszámoltak a török vendégek odesszai fogadásáról. A lakosság, a város és a köztársaság hatóságai, a »Nyezamozsnyik« haditengerészei rendkívüli figyelmességet tanúsítottak irántuk. A látogatás a két ország barátságának ragyogó demonstrációjává vált. Különösen emlékezetes Csicserin és Rüsti beszéde azon a fogadáson, amelyet a török tengerészek tiszteletére rendeztek. A hivatalos találkozókon a vendégek frakkban jelentek meg, Csicserin változatlanul katonai egyenruhát viselt, négy rombusszal a paroliján (ez az akkori idők legmagasabb katonai rangja volt). A török vendégek elutazása után Csicserin meglátogatta a »Nyezamozsnyik«-ot, köszönetet mondott a személyzetnek az elvégzett munkáért, s beszélt a tengerészeknek a nemzetközi eseményekről, válaszolt a kérdéseikre."

A török miniszter 1926. november 12-től 14-ig tartózkodott Odesszában. 1926. november 24-én Csicserin nyilatkozott a szovjet sajtó képviselőinek az odesszai találkozóról: „Amikor elhagytam Odesszát, mélységesen elégedett voltam a találkozó eredményeivel, s teljes meggyőződéssel kijelenthetem, hogy a török külügyminiszter is mélységesen elégedett volt közös odesszai munkánkkal."

Mint Csicserin hangsúlyozta, a Szovjetuniót és Törökországot összekapcsoló érdekközösség magyarázata az,

hogy mindkét ország népei számára „a békés munka és a belső gazdasági talpraállás biztosítása" a legfontosabb feladat. „Az államaink közötti baráti kapcsolatok és a politikai irányvonalainkat illető megállapodások tehát mélységesen békés jellegűek – mondotta. – Megvitatjuk a kérdéseket, amelyek végső soron úgy foglalhatók össze, hogy államaink népei a belső békés munkának szentelhessék magukat. Ezért fontosak baráti kapcsolataink mind a Szovjetunió, mind pedig Törökország számára, s ez a tény oly mélyen tudatosult a tömegekben nálunk is és a törököknél is, hogy ennek az eredményei voltak a matrózegyenruhába öltözött török parasztok és a szovjet haditengerészek és vöröskatonák lelkes barátkozásának azok a jelenetei, amelyek a felejthetetlen odesszai napokban mindenkit megleptek őszinteségükkel és elevenségükkel. A Szovjetunió képviselői is és a török miniszter is az útitársaival együtt a népeinket összekötő mély és eltéphetetlen szálakról szerzett mélységes impressziókkal távoztak az odesszai találkozóról."

Az odesszai utazást Csicserin a szabadsága előtti „utolsó munkájának" nevezte.

November 25-én Csicserin Moszkvából Leningrádba érkezett. Itt találkozott Sz. M. Kirovval, aki akkor az SZK(b)P Északnyugati Bizottságának titkára volt; a Leningrádi Szovjet ülésén előadást tartott a Szovjetunió nemzetközi helyzetéről; este elment az operaházba. 27-én reggel pedig a „Wartburg" nevű német gőzhajón Leningrádból elindult Németországba, ahová november 30-án érkezett meg.

Már aznap Berlinben volt, s másnap ismét megkezdődtek a hivatalos találkozók. December 1-től 8-ig Csicserin naponta tárgyalt: Marx kancellárral, Stresemann külügyminiszterrel, nagyiparosokkal, bankárokkal, diplomatákkal, újságírókkal.

Csicserin beszámolt A. I. Mikojannak, a Szovjetunió külés belkereskedelmi népbiztosának a német bankárokkal és gyárosokkal való találkozásairól, s megjegyezte, hogy mindnyájan „a legderűlátóbbak voltak gazdasági kapcsolataink fejlesztését illetően".

Berlinben felkereste Csicserint három amerikai üzletember is, A. Harriman, Robinson és Hamilton, akik éppen Moszkvába utaztak tárgyalni. Erről a találkozóról Csicserin így írt a Külügyi Népbiztosságnak: „Az Egyesült Államokkal való diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele reménytelen, egyetlenegy lépés sem történt ebben az irányban. Hamilton azt szeretné, ha kielégítenénk egyes követelőket, például őt is, a talaj előkészítése végett; állítólag Kellog helyesli ezt. Roppant naiv kérés ez. Én megmondtam, hogy amíg nincs általános megegyezés, nem lehet egyes igényeket kiemelni."

December 6-án Csicserin nyilatkozatot adott a berlini sajtó képviselőinek: „Ha összehasonlítjuk a mostani pillanatot tavalyi berlini látogatásommal – mondotta –, teljes meggyőződéssel kijelenthetem, hogy ez idő alatt megszilárdultak a kapcsolataink Németországgal. Ugyanilyen meggyőződéssel kijelenthetem azt is, hogy a Szovjetunió nemzetközi helyzete általában szemlátomást megerősödött, az ellenséges erők minden próbálkozása dacára. Amikor tavaly Berlinben jártam, a szovjet–német szerződésről és a számunkra nyújtandó német hitelekről folytatott tárgyalások az előkészítés stádiumában voltak. Ma ez a két nagy politikai jelentőségű aktus már ténnyé vált. Ma már szilárd talaj van a lábunk alatt kapcsolataink fejlesztéséhez. A berlini szerződés egészen határozottan szabályozza politikai kapcsolatainkat, miközben a hitelek jelentős és tartós gazdasági kapcsolatokat biztosítanak."

December 9-én Csicserin Berlinből Frankfurt am Mainba utazott, hogy Norden professzor klinikáján folytassa a gyógykúrát. Onnan ezt adta hírül: „Norden meg van győződve arról, hogy már hosszú évek óta cukorbeteg vagyok, de 1925 előtt ezt nem vették észre."

Csicserin körülbelül két hetet töltött Frankfurt am Mainban. Itt nem voltak látogatói, s ezért a kezelések közti szünetekben kisebb kirándulásokat tehetett.

A gyógyulás lassú volt. Moszkvában úgy határoztak, hogy meghosszabbítják Csicserin szabadságát az orvosok utasítá-

sainak megfelelően. Közölték vele, hogy korlátlan ideig gyógykezeltetheti magát.

Január elejétől Csicserin két hetet egy baden-badeni szanatóriumban töltött, január 17-től március 31-ig pedig Wiesbadenben volt. Ott egyszerre több betegségét is gyógyították. „Most leginkább a kimerültség és az idegesség kínoz – írta Levin doktornak Moszkvába 1927 februárjában. – 1925 végén Wiesbadenben és Hyères-ben[1] pihentem, de nagyon keveset. Korábbi külföldi utazásaimat nem lehet pihenésnek nevezni. Az Októberi Forradalomtól kezdve 18–20 órát dolgozom naponta. A forradalom előtt hosszú évegik szüntelenül dolgoztam, mint egy állat, kivéve a londoni börtönben töltött időt. A sokéves kimerültség most megbosszulja magát."

Az intenzív gyógykezelés ellenére Csicserin Wiesbadenben is sokat dolgozott. A barátai kérlelték, hogy ne foglalkozzon annyit az ügyekkel, mert ez zavarja a gyógyulását. Kresztyinszkij berlini diplomáciai megbízott megpróbálta rávenni, hogy hagyja abba a „Konstantinápoly és a tengerszorosok" című dokumentumgyűjtemény fordításának korrigálását (ezt a gyűjteményt akkoriban készítették elő kiadásra). „Sajnálom, hogy Ön az erejét fecsérli erre, még akkor is, ha Wiesbadenben kezd is újra erőre kapni" – írta Csicserinnek.

A berlini diplomáciai képviselet rendszeresen ellátta őt szovjet és külföldi lapokkal, folyóiratokkal. Állandó kapcsolatban maradt Moszkvával, s lépést tartott az eseményekkel.

1926 végétől Anglia uralkodó körei Churchill, Birkenhead és Chamberlain vezetésével dühödt szovjetellenes kampányba kezdtek, a Szovjetunióval való kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatok megszakítását követelték. Diplomáciánk mindent megtett, hogy normalizálja a kapcsolatokat, s egy egész programot javasolt Angliának a kölcsönös

[1] Hyères – kisváros, üdülőhely Franciaország földközi-tengeri partvidékén.

igények rendezésére. A brit kormány azonban visszautasította ezt, teljesen alaptalanul azzal vádolta a Szovjetuniót, hogy megsértette az 1921-es angol–szovjet szerződést, s a diplomáciai kapcsolatok megszakításával fenyegetőzött. A szovjet kormány leleplezte ezeket a rágalmazó koholmányokat.

Csicserin közölte Moszkvával, hogy Németországban – a munkásokról nem is beszélve – sokan üdvözölték Angliának adott visszautasító válaszunkat. „Bárcsak mi, németek is így tudnánk válaszolni!" – ilyen volt az általános hangulat.

Az angol konzervatívok nem kis erőfeszítéseket tettek, hogy szovjetellenes tömbbe tömörítsék a burzsoá államokat, s ebbe belevonják Németországot és Franciaországot is.

Ilyen körülmények között Csicserin különösen fontosnak tartotta a kapcsolatok fejlesztését Franciaországgal és Németországgal. Moszkvába írott leveleiben nyomatékosan javasolta: „Annak érdekében, hogy megakadályozzuk Angliát a szovjetellenes front létrehozásában, meg kell erősítenünk kapcsolatainkat e két országgal."

Csicserin számára kínosak voltak azok a hibák, amelyeket Lenin halála után Rikov és Buharin a nemzetközi politika számos kérdésében elkövetett. Mint a lenini külpolitikai elvek hűséges követője bátran és határozottan bírálta a helytelen nézeteket. Élesen bírálta Buharint azért, mert az fellépéseivel gátolta a kapcsolatok rendezését Németországgal.

1927. március 11-én Csicserin levelet írt Sztálinnak és Rikovnak, s ebben figyelmeztetett a szovjetellenes angol politika lebecsülésének veszélyére; határozottan bírálta azokat, akik úgy vélték, hogy a brit kormánykörök nem fognak szakítani a Szovjetunióval, s hogy „az angol jegyzék nemcsak számunkra figyelmeztetés, hanem a hajthatatlan konzervatívok számára is, akiknek elveszi a kedvét (?!), hogy felújítsák a kampányt a közeljövőben". Tiltakozom ez ellen a naiv és káros önáltatás ellen – hangsúlyozta Csicserin ebben a levelében. – Moszkva nem hunyhat szemet afö-

lött, hogy az ellenünk indított angol kampány folytatódik, egyre inkább kibontakozik, mind nagyobb méreteket ölt."

1927 áprilisában és májusában Csicserin Franciaország földközi-tengeri partvidékén, Saint-Raphaël fürdőhelyen volt gyógykezelésen.

Csicserin 1927. május 6-i levelében olyan nemzeti vezetőnek nevezte Musztafa Kemalt, akit már 1923-ban az idegen invázió ellen vívott harc folyamán a nagy össznépi mozgalom emelt magasra. Buharint pedig élesen bírálta a kemalizmusnak Csang Co-linnel és Csang Kaj-sekkel való azonosításáért, ami „teljes képtelenség, és meghiúsítja kapcsolatainkat Törökországgal". Ezt írta Buharinnak: „Talán nem elég Önnek, hogy elrontja kapcsolatainkat Németországgal . . . ?"

A dél-franciaországi gyógykúra végeztével Csicserin mielőtt hazautazott volna Moszkvába, ellátogatott Párizsba, majd pedig Berlinbe.

Párizsban, ahová május 23-án érkezett meg, találkozott Poincaré kormányfővel, Briand külügyminiszterrel, Herriot-val, Painlevével és másokkal. A tárgyalások folyamán felhívta a figyelmet a szovjetellenes angol akciók veszélyére, s hangsúlyozta a szovjet–francia kapcsolatok fejlesztésének fontosságát. „Briand kategorikusan kijelentette – közölte Csicserin május 24-én Moszkvával –, hogy Franciaországot nem köti semmi, saját orosz politikája van, ebben a konfliktusban nem csatlakozik Angliához, és gondoskodni fog a béke megőrzéséről." Briand biztosította Csicserint, hogy Franciaország „nem fogja támogatni Anglia offenzíváját".

Május 26-án Csicserin Franciaországból Németországba utazott. Másnap ismeretessé vált, hogy Anglia megszakította kapcsolatait a Szovjetunióval. Csicserinnek igaza volt, amikor figyelmeztetett, hogy Anglia nem fog megállni szovjetellenes akcióiban.

A szovjet kormány határozottan elítélte a brit kormánynak ezt az ellenséges lépését, s hangsúlyozta, hogy ez nem érte váratlanul a Szovjetuniót, mivel a konzervatívok egész

politikája már rég előkészítette ezt. A konzervatívok kitértek a szovjet kormány összes arra irányuló javaslatai elől, hogy tárgyalások útján rendezzék a kölcsönös kapcsolatokat.

1927. június 3-án Csicserin Frankfurtból levelet írt Sztálinnak és Rikovnak, s utalt arra, hogy az utóbbi időben a Németországgal való kapcsolataink rovására „számos ostoba incidens történt, amelyek e kapcsolatok megszakításához vezetnek". Fel volt háborodva amiatt, hogy „most, amikor a Szovjetunió léte érdekében elsősorban Berlinben meg kell szilárdítani a helyzetet", némely elvtársaknak „nincs jobb dolguk, mint hogy meghiúsítsák egész munkánkat Németország elleni kirohanásokkal, amelyek végleg mindent elrontanak. Azzal utazom haza Moszkvába, hogy kérjem, mentsenek fel a Külügyi Népbiztosságon viselt tisztségem alól".

Anglia kormánykörei nyíltan szovjetellenes akciókra uszították a többi országot is, s véres provokációkra bujtogatták a terrorista csoportokat. 1927. június 7-én egy B. Koverda nevű orosz fehérgárdista (akkor már lengyel állampolgár) Varsóban pisztolylövéssel megölte P. L. Vojkov szovjet diplomáciai megbízottat. Ez a galád gyilkosság, amellyel szervezőinek messzemenő céljaik voltak, felháborodást váltott ki az egész világon. Az angol kommunisták mélységesen elítélték e varsói gaztett brit sugalmazóit. A Lengyel Kommunista Párt Központi Bizottsága az egész ország dolgozóinak akaratát kifejezve az SZK(b)P KB-jának küldött táviratában ezt írta: „A Varsóban elkövetett gaztett csak fokozza a lengyel proletár tömegek mélységes szeretetét az egész világ proletárjainak hazája iránt – a Szovjetunió iránt, s a harcot az imperialista háború veszélye ellen és Piłsudski fasiszta diktatúrája ellen."

A Szovjetunió határozottan tiltakozott a Piłsudski-kormánynál, amely nem tette meg a szükséges intézkedéseket az orosz ellenforradalmi terrorista szervezetek Lengyelországban folytatott galád tevékenysége ellen. A szovjet kormány – tekintettel az angol imperialisták szovjetelle-

nes mesterkedéseire – igyekezett nem kiélezni, hanem békés úton rendezni a konfliktust.

Közben Anglia nem hagyott fel azzal a próbálkozásával, hogy Németországot és Franciaországot bevonja egy szovjetellenes blokkba.

Csicserin június 11-én beszámolt Moszkvának Stresemann német külügyminiszterrel folytatott tárgyalásairól, akivel június 7-én, 9-én és 10-én találkozott Baden-Badenben és Berlinben. Stresemann Csicserin szavai szerint „többször is kategorikusan és roppant határozottan kijelentette, hogy Németország viszonya a Szovjetunióhoz változatlan marad". Marx kancellár is biztosította Csicserint, hogy Németország fenntartja semlegességét.

A francia kormány szintén kijelentette, hogy nem hagyja magát olyan útra terelni, amely a Szovjetunióval való kapcsolatok megszakításához vezet.

1927. június végén Csicserin hazautazott Moszkvába.

Egy hónap múlva (1927. július 29-től augusztus 9-ig) ülésezett az SZK(b)P Központi Bizottságának és Központi Ellenőrző Bizottságának egyesített plénuma, amelyen megvitatták a nemzetközi helyzet kérdését. A trockista-zinovjevista ellenzék mindenféleképpen igyekezett meggyőzni a plénum résztvevőit arról, hogy a Szovjetunió és a kapitalista országok katonai összecsapása elkerülhetetlen. A következetes leninisták, s köztük Csicserin is, úgy vélték, hogy a háború elkerülhető. Csicserin részletesen elemezte a Szovjetunió nemzetközi helyzetét. Vitába szállt a trockistákkal, s meggyőző érveket sorakoztatott fel amellett, hogy meg lehet hiúsítani Anglia szovjetellenes terveit és el lehet hárítani a háborút, ha kihasználjuk azokat a tényezőket, amelyek az imperialista hatalmak katonai fellépése ellen hatnak.

A plénum határozata megállapította: „Az ellenényezők a következők: elsősorban a kapitalista országok munkásosztálya, amely harcol az imperialista háború ellen, részben pedig a kispolgári rétegek is, amelyek pacifista beállítottságúak és rettegnek a háborútól. Ezenkívül a bur-

zsoázia tisztában van azzal, hogy a Szovjetunió elleni háború kétségkívül előbb-utóbb felszabadítaná a nemzetközi forradalom összes erőit, s ez szükségképpen bizonyos fékező mozzanat az imperializmus számára a Szovjetunió elleni támadás időpontjainak meghatározását illetően."

1927 nyarán és őszén Csicserin a szovjet kormány megbízásából tárgyalásokat folytatott Irán képviselőivel. Ezeket sikeresen be is fejezte, s 1927. október 1-én aláírta a szovjet–iráni biztonsági és semlegességi szerződést.

Ősszel Csicserin egészségi állapota ismét romlott. Az orvosok azt mondták, hogy feküdnie kell, de pihenésre nem volt idő. „A munkám csak néhány órás pihenést enged számomra" – írta Karahannak.

Így ért véget az 1927-es esztendő.

AZ UTOLSÓ ÉVEK

1928. május 30-án ünnepelte a szovjet társadalom Csicserin külügyi népbiztossá való kinevezésének 10. évfordulóját.

A „Pravda" hangsúlyozta, hogy Csicserin népbiztos fáradhatatlan tevékenysége „szervesen hozzátartozik annak a harcnak a történetéhez, amelyet a Szovjetunió az imperialista környezettel folytat".

Csicserin rengeteg üdvözlő levelet és táviratot kapott különböző szervezetektől és személyektől. Ezek közt volt Makszim Gorkij is, aki nemrég jött haza Olaszországból. És levél érkezett Leningrádból régi egyetemista barátjától, Narbuttól, aki sok évvel azelőtt segített Csicserinnek kapcsolatba kerülni a pétervári forradalmi körökkel. Narbut professzor ezt írta: „Magasra tartva a Szovjetunió zászlaját, Ön becsülettel bebizonyította az egész kultúrvilág előtt a világ első proletárállamának hatalmát. Az Ön érdemeit értékelni fogja a történelem, hazánk még nagyobb dicsőségére."

Ezekre a gratulációkra válaszolva Csicserin a rá jel-

lemző szerénységgel azt mondotta: „... ezt az egész ünneplést az én legnyomatékosabb kérésem ellenére rendezték meg, mivel én csak intézmények jubileumát ismerem el, személyekét nem. Én úgy találom, hogy van valami mélységesen helytelen az egyes emberek efféle ünnepléseiben."

1928-ban Csicserin egészségi állapota újra csak romlott. Az orvosok megpróbálták rábeszélni, hogy kevesebbet dolgozzon, mert munkaideje még most is messze túlment az ésszerű határokon. Csicserin azonban nem volt hajlandó megfogadni az orvosok tanácsait, arra hivatkozva, hogy „a külügyi népbiztos politikai pozícióban van, s nem lehet kevesebbet dolgozni, mint amennyit a politika megkövetel".

Augusztusban Csicserin mégis kénytelen volt engedelmeskedni az orvosoknak és három hétre befeküdni a Kreml kórházába. 1928. szeptember 4-én ismét külföldre küldték gyógykezelésre.

A „Hadsund" nevű dán gőzhajón Csicserin szeptember 9-én érkezett meg Németországba. Ott érte a hír, hogy elhunyt Brockdorff-Rantzau, a Moszkvába akkreditált német nagykövet, aki aktív híve volt Németország és a Szovjetunió közeledésének.

A nagykövet halála előtt egy nappal a fivére, Ernest Rantzau a következőket közölte Csicserinnel: „Ma délben magához hívatott Brockdorff-Rantzau nagykövet, aki ágyhoz van kötve, s megbízott, hogy adjam át Önnek, népbiztos úr, valamint Litvinov úrnak az alábbiakat:

Az orvosok kijelentéseiből tudja, hogy bármelyik órában meghalhat.

Szemtől szembe a halállal megkért engem, közöljem az urakkal, hogy élete ügyének tekintette annak az óhajtott célnak az elérését, amely felé az általa folytatott politikával az elmúlt hat esztendő folyamán törekedett.

Köszönetét fejezi ki a népbiztos uraknak, s kiváltképpen Önnek, azért a bizalomért és együttműködésért, amelyet az Önök részéről az évek folyamán szüntelenül élvezett.

Az utolsó és biztos reménye az, hogy a német és az orosz nép közös erőfeszítésekkel eléri azt a célt, amely felé ő törekedett."

Csicserin már 1922-ben megismerkedett Brockdorff-Rantzauval, amikor a genovai konferencia után Németországban pihent és gyógykezeltette magát. Az alatt a hat esztendő alatt, amíg Brockdorff-Rantzau Moszkvába akkreditált német nagykövet volt, Csicserin gyakran találkozott vele, s nagyra értékelte Németország és a Szovjetunió baráti kapcsolatainak fejlesztése érdekében tett erőfeszítéseit. Brockdorff halála kétségkívül veszteség volt mindazok számára, akik őszintén törekedtek a két állam baráti kapcsolatainak megteremtésére.

Csicserin néhány napot Klemperer professzor berlini klinikáján töltött, majd pedig 1929 tavaszáig a Berlin melletti Grunewaldban volt szanatóriumban. „Legutóbbi külföldi utazásaim alatt még soha nem éreztem magam ilyen rosszul" – közölte barátjával, Karahannal, 1928 októberében.

1929 áprilisában Csicserin átutazott Wiesbadenbe. Itt Geron doktor kezelte, majd pedig megérkezett hozzá Förster professzor is, valamint L. Levin doktor Moszkvából. „Objektíve, higgadtan, kritikusan nézve világos, hogy nagyon súlyos az állapotom. 1927-es és mostani wiesbadeni állapotom között óriási a különbség, mégpedig negatív irányban."

Kezdetben Csicserin nagy reményeket fűzött Wiesbadenhez. Ám teltek-múltak a hónapok, beköszöntött 1929 ősze, s a kúra eredményei jelentéktelenek voltak. A diabetikus polyneuritis egyre jobban elhatalmasodott, s egy alkalommal fennállt a bénulás veszélye is. Mindez nyomasztotta Csicserint, aki mindinkább hajlott arra a gondolatra, hogy megválik a munkájától, s meggyőzi Moszkvát, hogy ez a döntés elkerülhetetlen. „A népbiztos tisztségéből való felmentésem szükségszerű" – írta nem is egyszer Moszkvába.

Kresztyinszkij berlini szovjet diplomáciai megbízott a

német külügyminiszterrel folytatott tárgyalásáról 1929. augusztus 3-án többek között ezt jegyezte fel: „... Stresemann még érdeklődött Csicserin egészségi állapota felől... Azt feleltem, hogy Csicserin gyógyulása nem megy olyan gyorsan, ahogyan ezt korábban gondoltuk. E tekintetben inkább magának Csicserinnek lett igaza, aki kevésbé optimistán nyilatkozott a betegségéről és a gyógykezelés tempójáról... Remélem azonban, hogy Csicserin elvtárs viszonylag hamar befejezi a kúrát Wiesbadenben, s rövid utókúra után hazautazik a Szovjetunióba. Stresemann afelől is érdeklődött, hogy Csicserin elvtárs újra dolgozni fog-e mint népbiztos vagy sem. Azt válaszoltam, hogy bár maga Csicserin makacs betegsége miatt olykor meg akar válni a posztjától, erről nincs szó, s ő bizonyára hamarosan ismét dolgozni fog. Stresemann azt mondta, hogy szerinte abban az esetben, amikor a betegség idegalapon van, talán elő is segítheti a mihamarabbi gyógyulást az újbóli munka, mivel elvonja a beteg gondolatait a betegségéről."

Országunk ellenségei felröppentették azt a hírt, hogy Csicserint állítólag száműzték Moszkvából. Meg kellett cáfolni ezt az aljas rágalmat is.

Csicserin elhúzódó betegsége nyugtalanította a szovjet embereket. Egyre többen érdeklődtek Csicserin egészségi állapota iránt, s ezért az „Izvesztyija" 1929. október 22-én közölte Csicserin kezelőorvosainak alábbi véleményét: „Georgij Vasziljevics Csicserin elvtárs, külügyi népbiztos 1925 óta diabetesben (cukorbetegségben) szenved. Annak ellenére, hogy a betegség az első hónapoktól kezdve súlyos lefolyású, Csicserin elvtárs ragaszkodott ahhoz, hogy folytathassa rendkívül nehéz és megfeszített munkáját, és a megfelelő gyógymódra és kezelésre csak azokban a hónapokban volt lehetősége, amikor az orvosok sürgetésére külföldre utazott szabadságra. Ezt az elmúlt három év folyamán még több infekció is súlyosbította (súlyos reumás infekció, torokgyulladás és influenza, tüdőgyulladásos szövődménnyel). Mindennek következtében 1928 őszén újabb

szövődmény lépett fel: polyneuritis (többszörös ideggyulladás).

... Az orvosok egybehangzó véleménye szerint a hosszas kezeléssel elért javulás még nem olyan jelentős, hogy jelenleg a fő baj (diabetikus polyneuritis) elmérgesedésének kockázata nélkül Csicserin hazautazhatna Moszkvába, s otthagyhatná Wiesbadent, ahol a beteg a legjobb gyógykezelési feltételek között van, s továbbra is termálfürdőt vehet. Remélhető azonban, hogy a már elért javulás fokozódásával bizonyos idő múlva szó lehet Csicserin elvtársnak a Szovjetunióba való hazatéréséről."

1929 decemberében Csicserin már készült a hazautazásra Moszkvába, amit 1930. január elejére tűztek ki. Közölte a Külügyi Népbiztossággal az útvonalát (Wiesbaden–Frankfurt am Main–Lipcse–Katowice–Varsó–Sztolbci), s kérte: figyelmeztessék a berlini és a varsói diplomáciai képviseletet, hogy utazása alatt nem tud külföldiekkel találkozni és tárgyalni. „Wiesbadenben beszállok a vagonba és egész Sztolbciig feküdni fogok. Hordágy Sztolbciban, hordágy és mentőautó Moszkvában" – írta a Külügyi Népbiztosságnak hazautazása előtt.

1930. január elején Csicserin azzal a határozott szándékkal utazott haza a Szovjetunióba, hogy nyugdíjba megy. Január 19-én ezt írta a bátyjának: „Egyáltalán nem gyógyultam meg, de nem csücsülhettem örökké külföldön."

Három hónap múlva ismét írt a bátyjának: „... abszolúte senkit nem látok, senkivel nem levelezem, senkivel sincs semmiféle kapcsolatom, semmit sem csinálok, senkinek nem tudok segíteni semmiben, abszolúte el vagyok szigetelve, fizikai és idegállapotom siralmas, a polyneuritis egyre inkább kínoz..." Abban az időszakban elsősorban az olvasás és a zene töltötte ki az idejét. Egyik levelében, melyet hazatértekor írt a bátyjának, ez áll: „Betegségem kevésbé krízises szakaszaiban papírra vetem gondolataimat Mozartról és más zenei kérdésekről a leveleiddel kapcsolatban. Előkotortam wiesbadeni jegyzeteimet." Csicserin befejezte a nagy osztrák zeneszerző művészeté-

ről korábban megkezdett munkáját. Csicserin egész életében rajongott Mozart muzsikájáért. „Mozart volt a legjobb barátom és társam egész életemben – mondotta –, vele éltem le az életemet, aki a legösszetettebb és legkifinomultabb, legszintetikusabb zeneszerző volt mind között, s a világtörténelem emelvényén állt a történelmi áramlatok és hatások keresztútjában."

Amikor Csicserin súlyos beteg volt, amikor nem foglalkozhatott aktív diplomáciai tevékenységgel, Mozart zenéje az életerő sajátos forrásává vált számára.

Csicserin behatóan tanulmányozta azt a kort, amelyben Mozart élt és alkotott, kitűnően ismerte a zenetörténetet, s kiváltképpen Mozart műveit, elolvasta a róla szóló roppant gazdag irodalmat, maga is kiváló pianista volt s kifinomult zenei érzékkel rendelkezett. Mindez lehetővé tette Csicserin számára, hogy Mozart művészetének egyik szakértőjévé váljék.

Hosszú éveken át, amikor forradalmi tevékenységre fordította az erejét, majd pedig megfeszítetten dolgozott a Külügyi Népbiztosságon, lényegében nem maradt ideje a zenére. Szabad perceiben azonban élvezettel merült el Mozart partitúráinak olvasásában, vagy pedig leült a zongorához. Csak a betegség „tette lehetővé" számára, hogy több időt szenteljen a zenének. Amikor külföldön volt gyógykezelésen, figyelemmel kísérte az újdonságokat, és lépést tartott az új zenei irányzatokkal. Lunacsarszkij meg is kérte arra, hogy „legalább hozzávetőlegesen dolgozza ki azt a kérdést: miért következett be a mostani fordulat a klasszicizmus felé, ami nemcsak a »melodia pura«[1] kultuszában mutatkozik meg, hanem a festészetben, a szobrászatban és a költészetben (Paul Valéry) is". Lunacsarszkij ugyanebben az 1929. július 8-án kelt levelében ezt írta Csicserinnek: „Ön különösen a zene területén kétségkívül a lehető legértékesebben hozzá tudna járulni ennek a jelenségnek a tisztázásához, amelynek néze-

[1] – tiszta dallam (olasz).

tem szerint megvannak a maga pozitív és negatív oldalai is, miképpen pozitív és negatív gyökerei is."

1927 és 1929 közötti wiesbadeni tartózkodását Csicserin felhasználta Mozart életművének tanulmányozására is. „Kezdek megismerkedni a Mozartról szóló új irodalommal – írta a bátyjának 1929. november 14-én. – Óriási! Egészen új korszak..." Az volt a célja, hogy összefoglalja a zeneszerzővel kapcsolatos töprengéseit és „összeállítsa saját munkáját Mozartról". A rá jellemző gondossággal és tudásszomjjal elemzett és egybevetett rengeteg kisebb-nagyobb munkát Mozartról, s feljegyezte gondolatait a zenéjéről.

1927 elején, amikor Csicserin Frankfurt am Mainban Norden professzor klinikáján feküdt, meglátogatta őt Saljapin. Természetesen Mozartról beszélgettek. Csicserin így írt erről a találkozásról: „...még mielőtt szakított volna velünk, meglátogatott Saljapin, s egyebek között azt mondta: »Bemégy egy nagy komor, ünnepélyes házba; körös-körül a legsúlyosabb és legvigasztalanabb berendezés; mogorva házigazda fogad, nem is kínál hellyel, s te máris szeretnél sarkon fordulni és elmenni – ez Wagner. Bemégy egy másik házba, ez egyszerű, itt nincsenek felesleges cifraságok, csak meghittség, a nagy ablakokon csak úgy árad be a fény, körös-körül zöld minden, s minden barátságos, itt szívélyes házigazda fogad, hellyel kínál, és olyan jól érzed magad, hogy eszed ágában sincs elmenni. Ez Mozart.« Gyönyörűen megmondta, de ez nem az egész Mozart. Ő egyáltalában nem ilyen egyszerű, erőfeszítést igényel, el kell mélyedni benne, figyelmesen kell hallgatni, hosszasan kell tanulmányozni. S az eredmény – nektár..."

1930. május végén Csicserin befejezte Mozartról szóló munkáját, amelyet szerényen „Vázlatos tanulmány"-nak nevezett. Amikor elküldte a bátyjának, ezt írta neki: „Kedves Nyikola, nehéz fizikai munkával össze tudtam fűzni a wiesbadeni jegyzeteket és idézeteket. Apránként mégiscsak sikerült. Maga a munka még wiesbadeni, itt

csak számos aprósággal egészítettem ki, ad hoc és ad hominem.[2] Magát a munkát, jóllehet csak kompilációs jellegű, most már nem tudnám tovább csinálni. Bismarck azt mondta: »Két dolgot szeretek az életben, a politikát és a bort, de a politikát elvették tőlem, a bortól pedig az orvosok tiltottak el!« Nekem két dolog volt az életemben: a forradalom és Mozart, a forradalom a jelen, Mozart pedig belekóstolás a jövőbe, de ezeket nem lehet elvenni tőlem. Mozartról – ha csak kompilációs jelleggel is – összegeztem egyet s mást – jó dolog mérleget vonni.

Ez nem könyv, ez magánlevél. Ez nem könyv, mert az ívekkel való hadakozáshoz fizikai frisseségre van szükség. Ha csak így is, mégis összegezve lesz. Ez nem könyv azért sem, mert csupán összefűztem és lemásoltam a jegyzeteket és az idézeteket."

Másutt Csicserin azt mondta: „Egyre súlyosbodó betegségem nem tette lehetővé számomra, hogy önállóan eldolgozgassak Mozart életművén... Ezek az idézetek és ezek a töredékes lírai vallomások legalább kicsit tanúsítják majd, mit jelentett és jelent ma is számomra Mozart."

Csicserin ebben a munkájában sikraszállt amellett, hogy alaposan felül kell vizsgálni Mozart művészeti hagyatékának értelmezését. Megállapította: „Mozart inkább a XX. század zeneszerzője, mint a XIX. századé, s inkább a XIX. századé, mint a XVIII-é, amelytől elszakadt és a jövő zeneszerzőjévé vált. Éppen azért halt meg nyomorban, mert élete vége felé idegenné vált kortársai számára. Ő azok közé a művészek közé tartozik, akiket csupán fokozatosan lehet felfedezni." S talán az a fő gondolata Csicserin munkájának, hogy kimutassa: Mozart a legmodernebb zeneszerző, sőt a jövő zeneszerzője.

Lunacsarszkij el volt ragadtatva a „Tanulmány"-tól. Az első marxista munkának tartotta Mozartról, s javasolta a kiadását. Csicserin azonban ellenezte a publikálást. Csak Kalinyin unszolására – ahogyan Korotkin elmesélte –

[2] – alkalmilag és az adott személyt illetően (latin).

egyezett bele Csicserin abba, hogy kézirat gyanánt 200–250 példányban kiadják ezt a munkáját. Úgy volt, hogy 1934 áprilisában kinyomtatja a Központi Végrehajtó Bizottság nyomdája, ez azonban különböző okokból nem sikerült. A szovjet olvasó csak 1970-ben ismerkedhetett meg Csicserinnek ezzel a nagyszerű művével.

A betegség lehetetlenné tette, hogy Csicserin visszatérjen az aktív munkához. „Egyre gyengébb vagyok – írta a bátyjának 1930. július 1-én –, hamarosan teljesen képtelenné válok arra, hogy hosszabb leveleket írjak."

A Központi Végrehajtó Bizottság 1930. július 21-i határozatával teljesítette Csicserinnek azt a kérését, hogy betegségére való tekintettel mentsék fel a külügyi népbiztos tisztségéből.

A Külügyi Népbiztosságtól való megválása után Csicserin visszavonultan élt. „... Lassanként megszakítok minden levelezést. Semmilyen látogatásra, semmilyen levelezésre nincs szükségem. Úgysem találnak meg, már nem leszek a népbiztosságon ... Úgy kell tenni, mintha már nem is léteznék" – írta 1930 júliusában a bátyjának.

Csicserin az aktív politikai tevékenységtől visszavonulva is érdeklődött a nemzetközi politika iránt. A Külügyi Népbiztosság révén megkapta a külföldi irodalmat, lapokat, figyelemmel kísérte a világban történő eseményeket. De már egyre ritkábban, csak fájdalmainak csillapultával olvashatta egy-két óráig az újságokat, írhatott a barátainak vagy zongorázhatott.

Mihail Ivanovics Kalinyin és Avel Szafronovics Jenukidze minden tekintetben igyekezett gondját viselni Csicserinnek. Korotkin, aki mint titkár mindvégig Csicserin mellett maradt, elmesélte, hogy Kalinyin gyakran érdeklődött, megvan-e mindene Csicserinnek, megfelelő-e az ápolása, s készségesen teljesítette ezt vagy azt a kérést.

Csicserin mélységesen rokonszenvezett Kalinyinnal, s nemegyszer baráti tanácsért fordult hozzá.

Közben Csicserin betegsége egyre jobban elhatalmasodott. 1936 januárjától kezelőorvosainak tanúsága sze-

rint a betegség különösen súlyos stádiumba lépett, magas lázzal és erős fizikai fájdalmakkal járt. 1936. július 7-én beállt a krízis, s az orvosok minden erőfeszítése ellenére 21 óra 35 perckor Georgij Vasziljevics Csicserin elhunyt. Július 9-én temették el Moszkvában a novogyevicsi temetőben.

*

A szovjet nép féltve őrzi Csicserin emlékét. Életéről és tevékenységéről könyvek, cikkek, disszertációk, filmek születtek. Utcákat, iskolákat, könyvtárakat neveztek el róla. 1969 decemberében vonták fel a Szovjetunió állami zászlóját a „Georgij Csicserin" nevű motoros hajóra, melyet a Lengyel Népköztársaságban a gdański hajógyárban készítettek. Szimbolikus dolog az, hogy ez a hajó húszas évekbeli elődjéhez hasonlóan a fekete-tengeri flotta állományához tartozik, e flotta forradalmi tengerészeivel ugyanis Csicserinnek már a Nagy Október előtt szoros kapcsolatai voltak.

1972 decemberében ünnepelte a szovjet sajtó Csicserin születésének 100. évfordulóját. A központi lapokban és folyóiratokban cikkek és tanulmányok meleg hangon emlékeztek meg azokról a nagy érdemekről, amelyeket a párt és a szovjet nép szolgálatában szerzett ez a kiemelkedő államférfi és diplomata, Lenin harcostársa, a lenini külpolitika hűséges és következetes érvényesítője, a béke, a nemzetközi biztonság és a szocializmus aktív harcosa.

Azokban a napokban, amikor hazánk és az egész haladó emberiség a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, a Szovjetunió megalakulásának 50. évfordulóját ünnepelte, Leonyid Iljics Brezsnyev az ünnepi ülésen beszédében hangsúlyozta azokat a hallatlan lendületű és mélységű társadalmi és politikai változásokat, amelyek a világban a szocialista nagyhatalom, a Szovjetunió fél évszázados fennállása alatt végbementek.

Brezsnyev megállapította, hogy a szovjet állam létének

első pillanatától fogva a Lenin által meghatározott külpolitikai irányvonalat folytatta, folytatja és fogja folytatni a jövőben is. „Külpolitikánk tartalmát és céljait tekintve osztálypolitika, szocialista politika volt és az is marad... – mondotta. – Pártunk és államunk a szovjethatalom első külpolitikai aktusától – a Békedekrétumtól – az SZKP XXIV. kongresszusán kitűzött békeprogramig következetesen érvényesítette a népek békéjéért, szabadságáért és biztonságáért vívott harc fő irányvonalait."[3]

[3] *L. I. Brezsnyev:* Az SZKP és a szovjet állam külpolitikája. Kossuth Könyvkiadó 1974. 430–431. old.

TARTALOM

Előszó (Írta: Andrej Gromiko) [5]
Gyermekkor [17]
Pétervár [25]
Munka Oroszország Külügyminisztériumában [28]
A forradalmi tevékenység kezdete [35]
Emigráció [36]
Hazatérés [69]
Az első hónapok a Külügyi Népbiztosságon [74]
A breszti béke [79]
A külföldi intervenció és a polgárháború évei [87]
A béke és a barátság politikája a keleti országokkal [125]
A diplomáciai apparátus létrehozása [139]
Genova [148]
A rapallói szerződés [172]
A lausanne-i konferencia [187]
Az elismerések éve [203]
Harc a Szovjetunió elleni egységfront
létrehozása ellen [211]
Az utolsó évek [230]

A KIADÁSÉRT FELEL A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA
SZERKESZTETTE FELES GYÖRGYNÉ · A BORÍTÓ ÉS A KÖTÉSTERV URAI ERIKA MUNKÁJA MŰSZAKI VEZETŐ SZÉCSI ANDOR · MŰSZAKI SZERKESZTŐ SZAKOS ZSUZSA · KÉPSZERKESZTŐ FÁBRI MAGDA · MEGJELENT 10 000 PÉLDÁNYBAN
TERJEDELME 15,25 (A/5) ÍV + 1 ÍV KÉPMELLÉKLET
75.0665 — KOSSUTH NYOMDA, BUDAPEST
FELELŐS VEZETŐ MONORI ISTVÁN VEZÉRIGAZGATÓ

ИВАН МАТВЕЕВИЧ ГОРОХОВ,
ЛЕОНИД МИТРОФАНОВИЧ ЗАМЯТИН,
ИГОРЬ НИКОЛАЕВИЧ ЗЕМСКОЙ

Г. В. ЧИЧЕРИН — ДИПЛОМАТ ЛЕНИНСКОЙ ШКОЛЫ

ПОД ОБЩЕЙ РЕДАКЦИЕЙ И СО ВСТУПИТЕЛЬНОЙ СТАТЬЕЙ
А. А. ГРОМЫКО

(НА ВЕНГЕРСКОМ ЯЗЫКЕ).

ПЕРЕВОД ИШТВАНА ЧИБРЫ. РЕДАКТОР ДЬЕРДЬНЭ ФЕЛЕШ. ХУДОЖНИК ЭРИКА УРАИ.

СОВМЕСТНОЕ ИЗДАНИЕ ИЗДАТЕЛЬСТВ им. КОШУТА (БУДАПЕШТ, ВНР) И «КАРПАТИ» (УЖГОРОД, СССР).

Зак. 969. Бумага № 1. Формат 84×108$^{1}/_{32}$. Печ. л. 7,625+0,6 вкл. Усл.-печ. л. 13,82. Изд. л. 12,8. Тираж 10 000. Цена 1 руб. 76 коп.

Отпечатано с матриц типографии им. Кошута (Будапешт, ВНР) Киевской книжной фабрикой «Жовтень» республиканского производственного объединения «Поліграфкнига» Госкомиздата УССР, г. Киев, ул. Артема, 23-а. Суперобложка отпечатана на Головном предприятии республиканского производственного объединения «Поліграфкнига», г. Киев, ул. Довженко, 3.